

Doktori (Ph.D.) értekezés

Falvak vonzásában

Diplomás fiatalok az Észak-Alföld régió falvaiban

Loncsák Noémi

Debreceni Egyetem

BDT

2024

FALVAK VONZÁSÁBAN
DIPLOMÁS FIATALOK AZ ÉSZAK-ALFÖLD RÉGIÓ FALVAIBAN

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a Szociológia tudományágban

Írta: Loncsák Noémi
okleveles szociológus

Készült a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája
(Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program programja) keretében

Témavezető: Prof. Dr. Czibere Ibolya

.....

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. ....

tagok: Dr. ....

Dr. ....

A doktori szigorlat időpontja: 200... ..

Az értekezés bírálói:

Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. ....

tagok: Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

A nyilvános vita időpontja: 200... ..

ETIKAI NYILATKOZAT

„Én Loncsák Noémi teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés munkaverziója önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Debrecen, 2024.08.27.

Loncsák Noémi

Humán Tudományok Doktori Iskola
Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program
Debreceni Egyetem

Doktori (Ph.D.) értekezés

Falvak vonzásában

Diplomás fiatalok az Észak-Alföld régió falvaiban

Készítette:

Loncsák Noémi

Témavezető:

Prof. Dr. Czibere Ibolya

Debreceni Egyetem

BDT

2024

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Az egyetemi éveimet végigkísérte témavezetőm, Czibere Ibolya. Hálás vagyok Neked mindenért! Valódi mentor voltál, és vagy nekem, amikor bátorításra szorultam bátorítottál, amikor konstruktív kritikára volt szükségem azt kaptam Tőled. Tanárom, szakmai támogatóm és barátom voltál ebben a folyamatban, ha pedig kimerültem a munkában, akkor töltekezhettem Belőled. Minden utolsó utáni pillanatot köszönök...

Szeretnék köszönetet mondani minden tanáromnak, akik a doktori tanulmányaim alatt javaslatokkal és szakmai iránymutatásokkal láttak el. Megtiszteltetés volt Tőletek tanulni: Balcsók István, Csoba Judit, Fónai Mihály, Huszár Ákos, Krémer Balázs, Márton Sándor, Nagy Levente, Sik Endre. Külön köszönettel tartozom Kovách Imrének. Köszönöm, hogy mindig fordulhattam Hozzád a kérdéseimmel, a rosszabb pillanataimban pedig erőt és biztatást nyújtottál. Köszönöm a komplex dolgozat bírálójának az iránymutatásait és javaslatait. Köszönöm Nagy Teca!

Külön szeretném megköszönni azoknak a fiatal interjúalanyoknak, akik nélkül ez a kutatómunka nem valósulhatott volna meg. Köszönöm, hogy elmeséltétek éleetek részleteit, beavattatok döntéseitekbe és hogy mindig szívesen fogadtatok.

Hálával tartozom Tóth Ágnesnek. Köszönöm Ági, hogy átiratot készítettél valamennyi interjúmból, és sosem csüggedve, állandó lelkesedéssel gépeltél közel ezer oldalt. Erőt meríthettem Belőled újra és újra az adatok feldolgozásához és az elemzéshez.

A dolgozat jelenlegi formája nem jöhetett volna létre Nemes-Zámbó Gabriella és Béres-Áfra Zsuzsa nélkül. Köszönöm Gabica és Zsuzsi, hogy kezelésbe vettétek a szövegemet! Hálával tartozom a barátaimnak, akik végig mellett voltak, ha ki akartam engedni a gőzt, akkor abban segítettek, ha pedig egy nyugis dolgozószobára volt szükség, akkor azt is mindig megteremtették számomra. Köszönöm nagyon: Ágika, Beni, Dávid, Évi, Luca, Kata, Paczi, Renike, Vali, Zsuzsi és a többiek.

Szeretném megköszönni a családomnak az állandó támogatást, a szeretetet és a türelmet, amit Tőlük kaptam. Köszönöm, hogy voltál Apa! Hálás vagyok mindenért Anya! Köszöni Öcskös, hogy számíthatok rád! Köszönöm Nagyi, hogy végig szeretted és főztél ránk! Végezetül köszönet illeti azt az embert, aki nélkül ez a dolgozat nem jöhetett volna létre. Nélküled nem az az ember lennék, aki most vagyok. Köszönet mindenért Szarka Melitta! Ezt a disszertációt neked ajánlom.

U.i. Keresztfiam, mostmár nem kell tovább nélkülözni! Dávid, lassan átírhatod a nevem!

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék	2
Ábrajegyzék	4
Bevezetés	1
I. A migráció elméleti alapjai	4
1. Ravenstein és a push-pull elméleti hagyomány	5
2. A migráció közgazdaságtani megközelítései	7
3. Migráció hálózatelméleti megközelítései	10
4. Kumulált okság elmélete	12
5. A migráció humán tőke elmélete	14
6. Migráció és fejlődés kapcsolatáról	15
7. Jóléti migráció.....	18
8. Migrációelméletek és a kutatási téma kapcsolata	19
II. A belső vándorlás és a falvak	22
1. Urbanizáció és a vándorlási trendek	22
2. Falvak helyzete	27
3. A falvak népességmegtartó ereje	30
4. Hazai falvak jellegzetességei és a kistalvakba történő vándorlás.....	33
III. Az életmód és kutatása	35
1. Az életmód és az életstílus kutatások alapjai.....	36
2. Milióértelmezések.....	38
3. Fogyasztásszociológiai megközelítések	41
4. Hazai kutatási irányok az életmód témájában.....	43
5. Az életmód és a kutatási téma kapcsolata.....	48
IV. A kutatás módszertana	51
1. Kutatási terep	51
2. A kutatás célcsoportja, a mintavétel módja	54
3. A módszerekről.....	57
4. A kutatás etikai elvei.....	60
5. Elő kutatás az immobilitás témakörében	61
V. Diplomás fiatalok az Észak-Alföld régió falvaiban - A kutatás eredményei	63
1. Az Észak-Alföld régió kutatásba bevont falvainak jellemzői	63
2. A fiatalok települési kötődése, korai szocializációja	67

3.	A fiatalok oktatási pályájának jellemzői.....	75
4.	A fiatalok karrierpályája, munkájukhoz fűződő viszonya.....	80
5.	A vizsgált fiatalok kapcsolathálójának jellegzetességei.....	86
6.	A fiatalok szubjektív vándorlási döntése, lakóhelyválasztása.....	93
7.	A fiatalok értékorientációi.....	98
7.1.	<i>Az alapvető értékekkel kapcsolatos asszociációk.....</i>	99
7.2.	<i>A fiatalok értékrendje, értékeik tipológiája.....</i>	114
7.3.	<i>A fiatalok városról és faluról alkotott képzetei.....</i>	118
8.	Életmód és élettempó az észak-alföldi kistelepülésekben.....	122
8.1.	<i>A fiatalok mindennapjainak jellemzői, rutinok, szokások.....</i>	122
8.2.	<i>A fiatalok fogyasztói magatartása az észak-alföldi kistelepülésekben.....</i>	126
8.3.	<i>Élettempó, életritmus az észak-alföldi falvakban.....</i>	130
9.	A kistelepülésekbe vándorló diplomás fiatalok azonosított csoportjai a származás, a kötődés, az életmód és az értékek metszetében.....	135
	Diszkusszió - Vándorlási döntés és életmód a migrációelméletek összefüggéseiben..	144
	Összegzés.....	152
	Felhasznált irodalom.....	155
	Mellékletek.....	168
1.	számú melléklet – Interjúvázlat.....	168
2.	számú melléklet – Megfigyelőlap.....	1

ÁBRAJEGYZÉK

1. táblázat.....	5
2. táblázat.....	16
3. táblázat.....	21
4. táblázat.....	24
5. táblázat.....	50
6. táblázat.....	53
7. táblázat.....	135
8. táblázat.....	141

„Hálás és háládatlan feladat Magyarországon a falusi problémák vizsgálata. Hálás, mert a falu sorsa közérdeklődést vált ki, sok embert foglalkoztat... Háládatlanná pedig az teszi feladatomat, hogy a falvakról igen sokféle, s gyakran merőben ellentmondó vélemény van forgalomban...” (Enyedi 1980:7).

BEVEZETÉS

A kutatói érdeklődés középpontjában az áll, hogy emberek csoportjai miért döntenek sok esetben a gazdasági racionalitás, munkaerőpiaci hátrányok ellenére amellet, hogy kistelepüléseken, falvakban képzeljék el jövőjüket, célzottan oda vándoroljanak. Milyen tényezők, milyen okok, érdekek, esetleg kényszerek azok, amik mentén azt a döntést hozzák, hogy egy kistelepülést választanak lakóhelyül. Mitől válhat vonzóvá egy szűkebb célcsoport, a diplomás fiatalok számára a kistelepülés és a falusi életmód?

A kistelepülések, falvak jövője fontos társadalomtudományi kérdéskörre vált, lakónépességük folyamatosan csökken, jellemzőjük az elmaradottság és a marginalizálódás. Egy település jövőjének alakulásában a fiatal értelmiségi generációkra jelentős szerep hárul, azt, hogy egy falu struktúrája miként fog változni az ott maradók és az oda költözők társadalmi összetétele, alapvető jellemzői nagyban befolyásolják. A térbeli mobilitás, a migráció kérdése központi elemei az aktuálpolitikáknak, a mindennapi diskurzusoknak, a dezurbán kistelepülések lakosságáról kevés empirikus anyag születik, miközben az elnéptelenedés egyre gyakoribb társadalmi jelenség körükben. A falvakból történő elvándorlásnak, ahogyan minden migrációs típusnak, létezik egy ellenáramlata, az emberek egy csoportja napjainkban is kistelepülést választ lakóhelyének. A vizsgálat célcsoportját azok a 40 év alatti fiatalok jelentik, akik diplomaszerezés után az általános trendektől eltérően egy kistelepülésre, faluba költöztek, ott képzelik el jövőjüket. Cél a döntési tényezők legszélesebb skálájának megismerése, az interjúkban elhangzottak alapján tipikus életutak felállítása, a diplomások számára vonzó falutípológiák azonosítása, jellemzése, feltárni a hatásait és ellenhatásait a diplomás fiatalok kistelepülésre való vándorlásának/visszatérésének.

Az emberek mozgásának más és más kiváltó okai lehetnek, a mozgás leírására, magyarázatára a legalapvetőbb eszközöket a migráció elméleti apparátusa szolgáltatja. A migrációs elméletek áttekintésének célja, minden olyan irányzat megragadása és bemutatása, amely magyarázattal szolgálhat a diplomás fiatalok községekbe történő vándorlásához, hozzájárulhat döntési mechanizmusaik megértéséhez. A migrációelméletek szükségszerűen kiegészülnek további elméletekkel, mivel egészében nem képesek magyarázni a városból a falvakba érkező fiatalok migrációs döntéseit, nem foglalkoznak olyan tényezőkkel, melyek a kutatás célcsoportját a diplomaszerezés után a leginkább arra ösztönözhetik, hogy egy

kistelepülést válasszanak lakóhelyül. Felállításra kerülnek olyan elméleti csoportok, mint az életmód, amely kiegészíteni hivatott a migráció elméleti apparátusát azokkal a tényezőkkel, amelyek az egyének életstílusának, értékrendjének, szükségleteinek és igényeinek számbavételével képesek az Észak-Alföld régió kistalvaiban történő mozgások pontosabb leírására, a döntési mechanizmusok mélyebb és árnyaltabb megismerésére.

Szükséges áttekinteni, jellemezni minden olyan elméleti konstrukciót, amelybe a probléma illeszthető, és amelyben a feltett kérdések és a kapott válaszok relevánsak lehetnek. Vélekedéseket megalapozó általános elméletek, törvények megfogalmazása, újszerű vándorlási döntésen alapuló típusok felállítása a jelenlegi dolgozat célja. Barnes, Bloor és Henry (2002) a tudományos megfigyelést olyan nyílásnak, vagy csatornának képzel el, amelyen keresztül a körülöttünk lévő materiális világ érzékelteti jelenlétét, a megfigyelhető dolgok kategóriája pedig sokkal tágabb, mint a látott, hallott, ízelet, szagolt, érintett dolgok egyszerű listája. Maradva a nyílásnál, példának okáért egy kulcslyuk esetében ahhoz, hogy be tudjunk nézni rajta, először ki kell választanunk a megfelelő ajtót a sok közül, amely mögött annak a mindennapi valóságnak a kulcslyukon át látható részét kívánjuk vizsgálni. Előfordulhat, hogy ugyanabba a helyiségbe több ajtó is vezet, az ezek közötti választás a kutatói döntés kérdése. A dolgozat célja tehát olyan elméleti struktúra felállítása, kidolgozásának megalapozása, amely a migrációs döntések értelmezését kiegészíti az életmód, életstílus, és miliő fogalmakkal, keresve azok hatásának helyét a vándorlási folyamatokra.

A dolgozat módszertanát tekintve kvalitatív technikák alkalmazására épül. A minőségi kutatások által nyert adatok nem numerikusak, tehát nem számszerűsíthetők. Céljuk az összefüggések mögöttes jelentéseinek és mintázatainak feltárása. Ezáltal gazdagabb jelentésű információkat kaphatunk a falvakba történő vándorlás és az életmód összefüggéseinek megértésére, ugyanakkor hátránya lehet a többértelműség, valamint az összehasonlíthatóság is nehézségekbe ütközik. Jelen kutatási program során félig strukturált interjúk módszert alkalmazok az Észak-Alföld régió községeiben élő diplomával rendelkező fiatalok felkeresésével. A kistalvak kiválasztásának szempontja, a legfrissebb rendelkezésre álló statisztikák alapján a diplomások kiemelkedően magas aránya a településen, valamint további települési jellemzők számbavétele a községek tipizálhatósága mentén. A kutatás során 45 interjú felvétele történt, hólabdás és maximumvariációs mintavétel alkalmazásával.

A bevezető fejezetet követően jelen dolgozat első része a kutatási témát érintő első nagyobb elméleti csoportot, a migrációt foglalja magába, sorra véve a vándorlási döntésnek a téma szempontjából releváns aspektusait. A második rész egy szűkebb elméleti kontextust kíván adni hazánkban a falvak helyzetére, a kutatási témával összefüggő korábbi kutatásokra és a belső vándorlás demográfiai helyzetének történeti sarokpontjaira, kitérve a jelenlegi

migrációs és urbanizációs tendenciákra. A harmadik fejezet a fiatalok mozgásának központi magyarázó tényezőjeként az életmód-, életstílus- és miliókutatásoknak a téma szempontjából leginkább releváns történeti és elméleti dimenzióit járja körül.

A kutatási kérdések egy része arra hivatott, hogy a hagyományos migrációs döntéseket, motivációkat ne a megszokott keretek között vizsgálja, individualizálódó társadalmunkban olyan új struktúra és csoportképző elemek magyarázóerejét emelje be a migráció kutatásába, mint az életmód és annak rokon elméleti kategóriái. A falvak, falusi emberek életmódjainak, annak vonzó tényezőinek feltárása a globális körülmények között hazánkban egy új kutatási területet jelent. Mit jelenthet egy község egy városból érkező diplomás fiatal számára?

A módszertani leírást követően az eredményeket bemutató fejezet öt nagyobb egységből áll, az első részében a falvak bemutatása történik statisztikai adatok és az interjúkban elhangzott települési információk alapján. A második rész már célzottan az interjúk eredményekről, a fiatalok legalapvetőbb vizsgálati dimenzióinak bemutatásáról, a diplomások jellemzéséről szól a gyermekkoruk, oktatási éveik, munkájuk, kapcsolathálójuk és mobilitási döntésük körbejárásával. A harmadik és a negyedik alfejezet egy-egy főbb kutatási dimenziót, a fiatalok értékorientációit, valamint életmódját és élettempóját mutatja be. Az ötödik záró fejezet tartalmazza a fiatalok domináns típusait, ezek jellemzését, összekapcsolásukat korábbi elméletekhez, kutatási eredményekhez. A kutatási kérdések egy részére ebben a fejezetben nyújtunk magyarázatot, valamint vetünk fel további kérdéseket.

A diszkusszió fejezet tartalmazza a dolgozat központi elméleteinek és eredményeinek illeszkedését, a vándorlási döntésre vonatkozó főbb motivációk bemutatását. Zárásként összefoglaljuk a főbb részek bemutatását, a kutatás legfontosabb eredményeit, válaszait és további kutatási kérdéseket.

I. A MIGRÁCIÓ ELMÉLETI ALAPJAI

A migráció szó vándorlást, helyváltoztatást jelent, a lakó- vagy tartózkodási hely ideiglenes vagy végleges megváltoztatását. Póczik úgy fogalmaz, hogy „*a migráció a történelem folyamán mindenkor jelen lévő népmozgalom, amely során népességrészek földrajzi értelemben elmozdulnak, átmenetileg vagy véglegesen települési területet változtatnak*” (Póczik 2012:35). Az 1981. évi ENSZ ajánlás alapján migrációnak tekinthetünk minden olyan mozgást, amikor az egyén lakótelepülést, régiót, vagy országot vált és a tartózkodás ideje legalább 12 hónap. Ugyanakkor léteznek a migrációnak különböző tipizálásai, melyekre a fejezet utolsó részében kívánunk részletesebben kitérni, jelen fejezet központi célkitűzése a migrációelméletek körbejárása. Az elméletek segítséget kívánnak nyújtani a fiatalok vándorlási döntésének vizsgálatához, a kutatási dimenziók, kérdésblokkok kialakításához. A dolgozat eredményeinek megismerése szempontjából a fiatalok vándorlási döntésének értelmezéséhez a legszélesebb skálát a migrációs elméletek képesek szolgáltatni.

A migráció elméleti alapjai szorosan ugyan a nemzetközi migrációhoz kapcsolódnak, jelen megközelítésben a vizsgált belső vándorlási döntés meghatározó tényezőit rokonítjuk a nemzetközi migrációs döntést kiváltó okokkal, mivel „*a belföldi és nemzetközi migráció erős hasonlóságokat mutat egymással, amely hasonlóságok közül az egyik a migrációs döntéshozatalt befolyásoló tényezőkkel van kapcsolatban: ebben az értelemben pedig mindkét vándorlási típus hasonló (külső)motivátorokra adott, térbeliségében eltérő válasz*” (Skeldon 2006: 23).

A nemzetközi migrációelméleteknek többféle csoportosítása létezik, ezek multidiszciplináris jellegéből adódóan a jelenség más-más aspektusaira hívják fel a figyelmet, vizsgálják az okokat, következményeket, vagy egyesek kísérletet tesznek a migrációs folyamat valamennyi dimenziójának leírására. Amennyiben a migráció vizsgálatának szintjeit vesszük alapul, megkülönböztethetünk az elméletek között makro- és mikroszintet, a kettő között pedig a mezoszintet. A makroszintű elméletek a struktúrára fókuszálnak, vizsgálják a gazdasági, a politikai és a nemzetközi folyamatokat a kibocsátó és befogadó területeken. A mikroszintűek középpontjában ezzel szemben az individuum, a humán tőke áll, az egyén értékei, elvárásai és vágyai. A mezoszintű elméletek pedig leginkább a hálózatokat, társadalmi kapcsolatokat, a szociális tőkét teszik vizsgálatuk tárgyává.

1. táblázat
A migrációs elméletek csoportosítása

Mikroszint	Mezoszint	Makroszint
individuum, humán tőke	társadalmi kapcsolatok, szociális tőke	struktúra
<ul style="list-style-type: none"> • neoklasszikus közgazdaságtan mikroelmélete • push-pull elmélet • új közgazdasági elméletek 	<ul style="list-style-type: none"> • hálózatelméletek • intézményi elméletek • kumulált okság elmélete 	<ul style="list-style-type: none"> • neoklasszikus közgazdaságtan makroelmélete • egyensúlyi modell • duális munkaerőpiac elmélete • világrendszer-elmélet

Forrás: Saját szerkesztés

Fellelhetőek az elméletek között lényeges különbségek, abban azonban megegyeznek, hogy a szabad áramlásban mind az ember, mind a környezete arra törekszik, hogy az egyén versenyképességének a megőrzése vagy javítása céljából addig marad egy földrajzi helyen, amíg az számára kielégítő (Rédei 2007). „Ugyanakkor a tartózkodási hely ideiglenes vagy végleges megváltoztatása emberi szükséglet, az ezt motiváló körülmények századok óta változatlanok, legegyszerűbben megfogalmazva a migráció mögött az egyéni életminőség javítása húzódik.” (Hatton – Williamson 2005: 11)

A migráció egy visszacsatolási folyamat, mivel a racionális vándor akkor vállalja a vándorlással járó kockázatokat, ha mindent egybevéve mérlege többet mutat. A migrációs dinamikák pedig azt mutatják, hogy az emberek olyan területekről indulnak el, ahol objektív, ésszerű indokok állnak az elvándorlás mögött, és olyan helyek felé tartanak, ahol valamilyen előnyök várják őket. Amennyiben ezek a feltételek változnak, úgy a migrációs tendenciák, célállomások és motivációk is alkalmazkodnak az új körülményekhez (Hautzinger 2016).

1. Ravenstein és a push-pull elméleti hagyomány

A migráció elmélet első központi gondolkodója Ravenstein, aki a munkaerő térbeli mozgását vizsgálta a „Brit Szigeten”, keresve a benne fellelhető törvényszerűségeket. Az első számú migrációs okként a túlnépesedést nevezi meg, de felhívja a figyelmet további magyarázó tényezőkre. A szigetország belső vándorlási trendjeit figyelve eltérő jövedelmi különbségeket talált, amik eltérő ígéretek tartogatnak a munkavállalók számára. Megemlíti ugyan néhány további tényezőt, mint az „elhibázott vagy elnyomó törvények, a súlyos adóteher, a nem kedvező időjárás, a nem megfelelő társadalmi környezet és az erőszak, amelyek mind-mind migrációs áramlatokat hoztak és hoznak napjainkban is létre, de ezen áramlások egyike sem mérhető össze méretében azzal, ami a legtöbb emberben rejlő vágyból fakad, hogy anyagi tekintetben

javítsanak helyzetükön (Ravenstein 1889: 266).” Ravenstein a gazdasági motiváció fontosságán túl kitért arra is, hogy a mezőgazdasági falvak, kistelepülések lakói hajlamosabbak a migrációra, mint a városokban élők. A belső és országok közötti migráció között pedig nem tesz valódi különbséget (Ravenstein 1876).

Megállapításai között szerepel továbbá, hogy a vándorlók a legrövidebb távolságot keresik a jobb megélhetés eléréséhez, úgy véli, hogy minden áramlás létrehoz egy gyengébb, de ellentétes irányú áramlást is. Megkülönbözteti még a migráció nemek közötti eltérését, megállapításaiban a nők a rövid távú migrációra hajlamosabbak a férfiakkal ellentétben, valamint megállapítja, hogy a technológiai (közlekedés, ipar, kereskedelem) fejlődéssel a migráció szükségszerűen nő (Lévai 1993).

Az 1. táblázatban felsorolt migráció elméletek legnagyobb része magyarázható és értelmezhető a Ravenstein által felállított taszítás és vonzás (push and pull) elmélet keretében, ami napjainkban újra és újra előkerül a migráció bármilyen nemű leírása kapcsán. Az elmélet értelmében a fogadó, célterület nyereséggel bír, míg a kibocsátó terület veszteséggel, és ebből az egyensúlyi állapotból való kibillenés migrációval jár, ezért a mozgások mintáinak felismerése a nyereségek és veszteségek számbavételével történhet.

Ugyanakkor az elmélet feltételezi a taszító és vonzó erők hatásában a vándorló gazdasági racionalitásának fontosságát: míg az saját országon belüli gazdasági feltételek taszítják, addig egy ígéretesebb környezet kedvezőbb feltételei csábítják a migrálót, aki ésszerű érveléssel mérlegel és döntést hoz. A központi kérdés a szelektivitás: a vándorlók és a helyben maradók társadalmi és pszichológiai tulajdonságainak a különbsége (Hárs 1992).

A push-pull elméleti logikára végtelen számú hazai és nemzetközi szerző végtelen számú modellt hívott életre, ami közös bennük, hogy a kibocsátó és a fogadó területek gazdasági és szociális helyzetét vizsgálják. Lee (1966) beemel plusz két befolyásoló elemet, a kiindulási és a célterület jellemzőin túl, az esetlegesen fellépő, a migráció folyamatával együtt járó akadályokat és a személyes tényezőket. A tényleges migrációs döntést a négy befolyásoló tényező együttesének tulajdonítja. Kiemeli, hogy azonos tényezők nem biztos, hogy ugyanolyan hatással vannak a különböző személyekre, embercsoportokra, például egy oktatási intézmény egy gyermekes család számára lehet kedvező, vonzó erő, míg mások számára a magasabb adóterhek miatt tolóerőt jelent, továbbá a személyes tényezők, mint az életkor, a nem, a családi állapot szintén szelektáló erővel bírnak, befolyásolják az egyének vándorlási potenciálját. Sosem csak racionális elemekkel magyarázza a vándorlási döntést, szerinte az irracionális tényezők sokszor képesek felülmúlni az egyszerű haszonmaximalizálási számításokat (Lee 1966).

2. A migráció közgazdaságtani megközelítései

A neoklasszikus közgazdasági makroelmélete integrálja a taszító és vonzó hatások elméletét, ugyanakkor egy racionális közgazdasági alapra helyezi a migráció kérdését. Azokon a területeken, ahol jelentős számú munkaerő van, alacsonyak a bérek, ott pedig, ahol minimálisak a munkaerőpiaci lehetőségek, magasak. A jövedelemkülönbségek hatására a munkavállalók az alacsonyabb bérű területekről átvándorolnak a magasabb jövedelmű területekre. Következésképpen amíg a tőkeszegény országokban alacsonyabb szintűvé válik a munkaerő-kínálat és növekednek a juttatások, addig a tőkében bővelkedő területeken a munkaerő-kínálat növekszik és a jövedelmi színvonal csökken. Ez a folyamat a piaci egyensúly kialakulását eredményezi (Massey et al. 1993).

Todaro (1976) migrációs modellje költség-haszon számításokkal és egyéni nettó hasznokkal operál, amelyek alapján a munkavállaló különbséget tesz a jelenlegi és az új terület nyújtotta várható keresete között mielőtt döntést hoz. Massey és munkatársai (1993) ugyanakkor különbséget tesznek a magasán képzett munkavállalók migrációja és a képzetlen munkásoké között, a migráció egy különálló formájaként kezelik, amelyben a felsőfokú végzettséggel vagy valamilyen szakképzettséggel rendelkezők a tőkegazdag országokból a tőkeszegényekbe migrálnak, ahol iskolázottságuk révén magasabb hasznot képesek húzni az emberi tőkében szegény környezetben.

Az alapvetően a bérkülönbségekre építő migrációs modelleket Harris és Todaro (1970) a munkanélküliségi rátával egészíti ki, ami a munkaerőpiac egy másik mutatójaként értelmezhető. Egy általános egyensúlyi modellt alkalmaztak a vidéki területek és városok közötti népességáramlások elemzésére. A modell azt feltételezi, hogy a migrációs döntéseket elsősorban a városi és vidéki jövedelmek közötti különbségek motiválják, amelyek döntő hatással vannak az egyének választásaira. Az elmélet szerint a munkanélküliség figyelembevételével a migránsok racionálisan mérlegelik a városi magasabb bérek lehetőségét és a munkanélküliség miatti ideiglenes jövedelemvesztéséget, amikor a vidékről városba költözés mellett döntenek. Teljesen azonban nem tud kiegyenlítődni a város és vidék különbsége a migráció hatására hisz a vándorlási folyamat szelektív, hatnak rá a korábban már említett emberi tőke tényezők, mint az iskolázottság, a kor vagy a nem, ezek hatására ugyanis csak azok indulnak útnak, akiknek a vándorlás költségei megtérülni látszanak a várható bérkülönbségek által.

A közgazdaságtan másik neoklasszikus elméleti irányzata a mikroelmélet, amely a struktúra felállítása helyett az egyént állítja a középpontba, aki racionális viselkedésével dönt a migráció mellett, mérlegelve a költségeket és az egyéni hasznokat, mindezt annak érdekében, hogy gazdasági helyzete javuljon (Sjaastad 1962).

Az elmélet alapján a legmagasabb jövedelmezőség mellett a migráló egyéneknek számításba kell venniük a vándorlással járó kiadásokat is, mint az utazások költségeit, a munkakeresésre fordított idő alatt felmerülő költségeket, a beilleszkedéshez szükséges erőfeszítéseket, az alkalmazkodás költségeit és ide sorolhatóak még a régi lakóhelytől, lakókörnyezettől való elszakadás, az új helyre való integrálódás pszichológiai költségei is. Az egyén figyelembe veszi a képzettsége alapján elérhető jövőbeli maximális nettó hozamot, amit megszoroz a munka megszerzésének valószínűségével, az így kialakult remélt keresetet összevetik a jelenlegi országban a jövőben megkereshető bérekkel. Az így kapott eredményből még ki kell vonniuk a korábban említett költségeket, és ha ez az idealizált szám nagyobb, mint nulla, akkor az egyén a migráció mellett dönt, ha negatív vagy nulla, akkor pedig marad a származási országban. Az országok, régiók közötti választásban pedig a legnagyobb remélt nettó hozam irányítja a migrálót (Massey et al. 1993).

Összességében mikro szinten a vándorlás úgy értelmezhető, mint egy önkiválasztási folyamat, amelyben a vándorló saját képességei és jellemzői alapján a nemzetközi elvárások és lehetőségek közé lép (Rédei 2007).

Massey és munkatársai (2007) sorra vették azokat a főbb jellemzőket melyek a makrogazdasági elmélet megállapításait jellemzik és vizsgálták az ettől eltérő mikrogazdaság elméleti szabályszerűségeit, némileg eltérnek egymástól, de alapvonásaikban hasonlóak. A makrogazdasági perspektíva néhány feltételezése:

- az országok közötti bérszintek különbségei a nemzetközi migráció fő okai;
- ha a kereseti különbségek megszűnnek, megszűnik a munkaerő mozgása is, mivel migráció csak bérszint különbségek esetén jön létre;
- a magasan képzett munkavállalók nemzetközi mozgása egy sajátos migrációs forma, amely gyakran ellentétes irányú;
- a nemzetközi munkaerő-áramlás főként a munkaerőpiacokat érinti, más piacokra kevésbé van hatással.

Ezekkel szemben a mikrogazdasági elméletek, számunkra jelentést hordozó következményei:

- a nemzetközi munkaerő mozgását egyaránt befolyásolják a bérek és a foglalkoztatási arányok közötti különbségek;
- a nemzetközi mozgás valószínűségét növelik azok a humán tőke jellegzetességek, amelyeket a célországokban magasabban értékelnek;
- az egyéni tulajdonságok, társadalmi körülmények és technológiák, amelyek alacsonyabb migrációs költségekkel járnak, növelhetik a migráció nettó hasznát és így fokozzák a nemzetközi mozgást;
- ugyanazon országban élő egyének migrációs hajlandósága jelentősen eltérhet;

- amennyiben az egyes országok között nincs különbség a keresetek és a foglalkoztatási arányok tekintetében, a migráció nem valósul meg;
- a migrációs döntéseket gyakran a munkaerőpiaci egyensúlyhiány motiválja;
- ha a célország körülményei pszichológiai vonzerőt jelentenek a potenciális migráns számára, akkor a migrációs költségek akár negatívak is lehetnek. (Massey et al. 2007).

A korai neoklasszikus gazdasági elméletekhez kapcsolható még a doktori téma szempontjából később fontosnak ígérkező önkiválasztási elmélet, amit Borjas alapozott meg a *Self-Selection and the Earnings of Immigrants* (1987) című munkájában, amelyben a magasan képzett migráció kérdésével foglalkozott. Az elmélete alapján lényeges, hogy a célterület milyen képzettségű bevándorlókra tart igényt. Borjas a klasszikusnak tekinthető Roy modellt alkalmazta a probléma leírására, amely alapján az egyének azért választják ki saját magukat a vándorlásra, mert általa valamilyen komparatív előnyre szeretnének szert tenni. Az egyes országokban, régiókban a jövedelem eloszlása határozza meg, hogy a magasabb vagy az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők migrálnak-e nagyobb arányban. Ha a célországban kisebbek a társadalmi különbségek, a jövedelem eloszlása egyenlőbb, akkor a bevándorlók jellemzően alacsonyabb végzettségűek lesznek. Ha pedig nagyobbak a különbségek, akkor mindez fordítottn igaz, ami azzal jár együtt, hogy a fejlettebb területeken, ahol egyenlőbbek az eloszlások egyre kevesebb munkalehetőség jut a szegényebb bevándorlók számára, mindenhol a képzettebb munkaerőt részesítik előnyben (Borjas 1987).

A neoklasszikusok sokszor utópikusan kezelték a migráció kérdését, azt feltételezték, hogy a vándorlók befejezve utazásaikat, visszatérnek a származási helyükre, hazahozzák a felhalmozott tőkét, tapasztalatot és tudást, ezzel mintegy lehetőséget és garanciát biztosítva hazájuk fejlődésére. Megfogalmazták a migránsokkal szembeni elvárást, mégpedig hogy a fejlődés szállítóiként segítsék az elmaradottabb országok és térségek modernizációját (Djajic 1986).

A migráció kutatásában az 1980-as és 1990-es évekre paradigmaváltás következett be, megszületett a migrációs elméletek új közgazdaságtana, amely bírálta a korábbi neoklasszikus elméleti megközelítéseket, középpontjába nem az elkülönült egyéneket, hanem az együtt lakó, együtt fogyasztó és közösen cselekvő egységet, a háztartást vagy a családot állította. Az új elmélet nem elégszik meg a haszonmaximalizálás mérlegelésével, hanem bevonja a migrációs döntési tényezők egy szélesebb körét is a vizsgálatok tárgyába (De Haas 2012).

McDowell és de Haan (1997) a migráció új gazdaságtanának elméletét a megélhetés fogalmának megjelenésével rokonította, ami annak a felismerésnek köszönhető, hogy az emberek jellemzően nem egyedül elégítik ki és szervezik megélhetésüket. A migráció pedig a háztartások egy olyan stratégiája, amely elősegíti a háztartások megélhetési forrásainak

megőrzését, vagy gyarapodását, gyakran ez egy előre mérlegelt folyamat, melynek célja a családi bevételek ingadozásának csökkentése. Stark (1991) ezen felül arra is felhívja a figyelmet, hogy a migrációs stratégia csak úgy értelmezhető a háztartás szempontjából, ha azt az össze háztartási tevékenységgel együtt vizsgáljuk, nem pedig kiszakítva a tágabb gazdasági és társadalmi kontextusból.

Az új elmélet követői úgy érvelnek, hogy a jövedelem növelésén túl a családokat a kockázataik csökkentése is motiválja a migrációs döntésben, valamint az, hogy másokhoz, jellemzően a környezetükben élő referenciacsoportokhoz képest növeljék háztartásuk anyagi jólétét (Stark 1991, Massey et al. 1993). Tarrósy (2016) felhívja a figyelmet a migráció egy további fontos elemére, a biztonság kérdésére, a lét-, a gazdasági, a politikai és a kulturális biztonságra, amit a vándorlást ösztönző okok központi tényezőjének tart.

Összességében a migráció új gazdaságtana képes megragadni többszörös stratégiákat, ezáltal pedig a migrációs döntés meghozatalának egy a neoklasszikus elméletekhez képest adekvátabb magyarázatát adja (De Haas 2012).

A gazdasági elméletek egy újabb értelmezését végzi Wallace, DeLorme és Kamerschen (1997), akik a migrációra mint fogyasztói tevékenységre tekintenek. Az elmélet kiindulópontja, hogy minden olyan tényezőt, amely az individuumot illetve közösségét migrációra készíteti, számításba kell venni, ezáltal a vándorlást egy terméként, jószágként kell tekinteni. A vándorlás tényezőit (mint a távolság, célterület, biztonság, jövedelem) az elmélet alapján a termék (a migráció) jellemzőiként írják le. A vándorló saját igényei és szükségletei alapján mérlegeli, hogy akar-e fogyasztani a migrációból mint termékből.

3. Migráció hálózatelméleti megközelítései

Portes és Böröcz (1989) a nemzetközi migrációt egy olyan társadalmi folyamatnak tekinti, ami a résztvevők mozgásának és érintkezéseinek eredményeképpen jön létre, nagy földrajzi távolságokat ível át és társadalmi hálózatokból épül fel. Az ilyen migrációs hálózatokban való részvétel értelmezése képes jobban magyarázni az egyének vándorlási potenciálját és annak tartósságát, mint a közgazdasági modelleknek az egyéni szinten mért jövedelemmaximalizálása.

A hálózatok, a migráció új és önálló alapegységeit jelentik, túllépve az egyénen és a háztartáson, a kapcsolatok, az ismeretség, a rokonság, a munkahelyi kollegiális viszonyok jelentik a migráció mozgatórugóját, amiért az emberek valóban útnak indulnak (Tilly 1990).

A hálózatelmélet gondolkodói figyelmüket arra irányították, hogy gyakran egész családok, nagyobb közösségek is összefognak és segítik tagjaikat a vándorlás előtt, majd az elindulásban információs bázisként szolgálnak, végül pedig a migráció után is kapcsolatban maradnak velük

az új közösségen belüli integrációjuk elősegítése érdekében (Litwak 1960). MacDonald és MacDonald (1964) szerint a hálózatok működése láncmigrációhoz vezet, a jövőben migrálni szándékozó egyéneket, családokat a korábban már vándorlók tájékoztatják a lehetőségekről, bizonyos esetekben biztosítják számukra az utazás költségeit, elintézik a kezdeti szálláshelyet és munkát is keresnek számukra. A segítséget nyújtó hálózatokat Tilly és Brown (1967) a „migráció pártfogói”-nak nevezi és olyan strukturális elemeknek tekinti, amelyek már a tényleges migráció előtt a célországi közösséghez kötik a potenciális vándorlókat. Arra is kitértek, hogy a rokonság tagjai azok, akik a leginkább segítik a migránsokat, bátorítják és támogatják őket a vándorlás gondolatától kezdődően.

Azt is bizonyították, hogy a migráció nincs negatív hatással a rokonsági kapcsolatokra, sokkal inkább a hálózatban lévők az otthonmaradókat ösztönzik első, vagy további migrációra, meghatározzák a migráció irányát, tájékozódást nyújtanak a célterület körülményeiről, lehetőségeiről, valamint segítik a későbbi adaptációt, mindez pedig magyarázatot jelent a bevándorlók területi koncentrációjára is (Choldin 1973, Ritchey 1976).

A hálózatok létrejöttének és fennmaradásának oka a migráció költségeinek és kockázatainak csökkentése. Mindez azáltal érhető el, hogy azoknak, akik rendelkeznek már társadalmi kapcsolatokkal a célországban hálózataik révén, jóval kisebb befektetést és kevesebb kockázatot kell tenniük az elindulás és az alternatívák közötti választás időszakában, nekik már van bejáratott út, amit követhetnek. A helyi kapcsolatok segítséget jelentenek a munkalehetőségek, a lakóhelyválasztás, és egyéb a hétköznapi életet és azok költségeit érintő dimenziók tekintetében.

Choldin (1973) vizsgálata ugyanakkor a kapcsolathálózatok néhány hátrányára is rámutatott a migráció kapcsán, a rokoni kötelek bizonyos esetekben korlátozták a migránsok integrációját a munkaerőpiacra és a fogadó társadalomba egyaránt. A kapott segítségek miatt a bevándorlók nem minden esetben találtak hamar állást, késleltették és válogattak, mivel nem voltak rákényszerülve. Elsősorban a többi migránsal tartottak fent kapcsolatot, ami megnehezítette a pszichológiai alkalmazkodásukat az új körülményekhez. Ezek mentén az a következtetés vonható le, hogy a bevándorlók rövidebb idő alatt találnak állást és jobb a mentális alkalmazkodási képességük, ha egyedül kell boldogulniuk, és nem a rokonsági hálózataik segítségével.

Összességében a hálózatelmélet összekapcsolja az egyéni döntésekből előálló mikroszintű, illetve a strukturális tényezőket alapul vevő makroszintű elméleti megközelítéseket. Ez az elmélet rávilágít arra, hogy a migráció kialakulását, irányát, összetételét és fenntartását nem csak az egyéni kalkulációk és a létező társadalmi, politikai, gazdasági szerkezetek befolyásolják, amelyek az indulási- és célterületeket jellemzik, hanem

ezek között a kapcsolatok hálózatai is döntő fontosságú közvetítő szerepet játszanak (Gödri 2010).

A hálózatelméleti logikába illeszkedik, annak egy továbbvitelét képezi Sik (2012) migrációs burok fogalma és a köré szerveződő elméleti konstrukció. A migrációs burok az egyént körülvevő hálózat egy funkcionális alrendszere, az egyén teljes kapcsolathálózatának egy szegmense, amelynek meghatározó szerepe van a vándorlási döntés meghozatalában, a migráció előkészítésében, kivitelezésében és sikerességében. Sik ezt a kapcsolathálózati bontás relevanciáját a migráció válságjellegével magyarázza, eszerint ritkán előforduló, kockázatos és hosszú távra ható döntésről van szó, ami miatt nagyobb eséllyel mozgósítják az egyéneket a hálózat arra alkalmas elemeit. Az elmélet egyik előnye, hogy hangsúlyozza a kapcsolatok szerepét a migrációs folyamatban, anélkül, hogy előre meghatározná azokat a kapcsolatokat, amelyeken keresztül a migrációra ható befolyások érik az egyént. Hátránya, hogy empirikus mérése csupán közelítő változók használatával lehetséges. A migrációs burok olyan kapcsolatok hálózata, amelyet a hálózat bizonyos részei a migráció különleges körülményei miatt, tudatos beruházással hoznak létre. A burok tartalmazza az összes olyan elemet (biztatás, lebeszélés, segítség, akadály, kockázat) ami hatással van az egyén migrációs viselkedésére (Sik 2012).

4. Kumulált okság elmélete

Az ok-okozati elméletet Myrdal (1957) dolgozta ki, eszerint az egyenlőtlenségek a különböző területek között folyamatosan elmélyülnek, ami általános velejárója a kapitalizmusnak. Kialakulnak a centrum-periféria területek, azok a vidékek, amelyek kezdetben előnnyel rendelkeznek, elszívják a befektetéseket a peremterületektől, ezzel tovább növelve a szélsőségeket és elszívva a képzett munkaerőt a hátrányosabb térségekből. Egy ezzel ellentétes folyamatot is leír Myrdal, amit „terjesztő” hatásnak hív. Ebben elismeri, hogy a fejlődés egy későbbi szakaszán a centrum képes növekedést generálni a perifériákon is, elsősorban a mezőgazdasági tevékenységek által, ezeknek azonban jóval kisebb horderőt tulajdonított (De Haas 2010).

A kumulált okság Massey (1990) szűkebb értelmezésében voltaképpen azt jelenti, hogy a migráció képes fenntartani önmagát anélkül, hogy a hálózatai bővülnének. Egy kezdeti migráció idővel folyamatosan bővül, aminek az az oka, hogy a migrációs indítékok összegződnek, egyetlen vándorlási döntés képes átértelmezni a környezetének társadalmi, gazdasági vonatkozásait, ezáltal pedig növelni a további migráció valószínűségét.

A kumulált okság előrejelzése elég pesszimistának hat, eszerint ugyanis a migráció hozzájárul az aszimmetrikus fejlődéshez, a függő és elmaradott területek hátrányát, mind nemzetközi,

mind nemzeti szinten csak tovább fokozza. A korszak empirikus vizsgálatai a kumulált okság természetét igazolni látszottak, a migráció az egyenlőtlenségek kialakulását segíti (Almeida idézi de Haas 2010).

Massey és munkatársai (1993) egy részletes és átfogó leírását, összegzését végzik az eddigi kumulált okság elméletével foglalkozó gondolatfüggvényeknek, összeszedtek hat olyan társadalmi és gazdasági tényezőt, amelyek hatást gyakorolnak az elmélet természetére. Az első ilyen dimenzió a jövedelem eloszlása. Az emberek jövedelmi elégedettségének alapja a referenciacsoportjaik helyzete, ezért elég egy-két háztartás, amely egy kisebb közösségen belül útnak indul, ezáltal a korábban viszonylag alacsony életszínvonalon, de nagyobb egyenlőségben élők között megnőnek a különbségek, ezek pedig fokozzák a kumulálódást. Továbbá fontos megállapítás, hogy ezek az első fecskék rendszerint a helyi jövedelmi hierarchia közép, vagy felsőközép rétegeiből kerülnek ki. Az egymáshoz viszonyított relatív depriváció érzés egyre több embert készítet migrációra, és ez addig folytatódik, amíg az egyenlőtlenségek újra el nem érnek egy kedvezőnek mondható szintet (Stark – Taylor – Yitzhaki 1986).

Reichert (1981) és Mines (1984) a mexikói migránsok rurális helyzetét vizsgálva beemelték a föld eloszlását a kumulált okság elméleti dimenziói közé. Azt figyelték meg, hogy a külföldön munkát vállalók jövedelmükből a hazai területeken vásároltak földeket, ami a helyi megbecsültségüket igaz emelte, azonban csak hosszú távú befektetésként volt értelmezhető, mivel migrációjuk idején a megvásárolt földek jellemzően parlagon heverték. Mindezzel azonban elkezdtek növelni a kivándorlásra ösztönzést a helyi közösségekben, azzal együtt, hogy egyre kevésbé tudtak földhöz jutni a helyi gazdák, a termőterületek árának növekedése, a nagyobb keresletük miatt.

Átfogó feldolgozása készült még a migráció kultúrájának, amely szintén hozzájárul a migráció terjedéséhez. Elsőként Piore (1979, 1986) nevéhez köthető a folyamat leírása, ez alapján ahogyan nő a migrációban résztvevők számaránya egy közösségen belül, úgy változik annak megítélése, megbecsültsége, motiválja az egyéneket, ezzel pedig növeli a további vándorlások valószínűségét. Piore (1986) mindezt kiegészíti még azzal, hogy az egyének szintjén is további migrációs utakat gerjeszt az a folyamat melyben a vándorló megismer és interiorizál egy új kultúrát, életstílust, fogyasztói magatartást.

A kumulált okság elmélete kapcsán a humán tőke regionális eloszlása beemeli az iskolázottság kérdését a migrációt ösztönző folyamatokba. Alapvetésként jelenik meg már a neoklasszikus tézisek között is, hogy a migráció első körben a fiatal, magasan iskolázott rétegekből indul el, ami a kapcsolathálózatok kialakulása révén együtt jár azzal, hogy további hasonló jellemzőkkel bíró egyéneket motivál a vándorlásra. Mindez tovább növeli a centrum-

periféria különbségét, a falusias térségek magasan iskolázott rétegei a közeli vagy távoli városokba áramlanak.

Massey és kollégái (1993) az említett négy elemen túl írnak még a munka társadalmi címkézéséről és a mezőgazdasági termelés szerkezetének hatásáról, azonban a téma szempontjából ezek kevésbé relevánsak.

5. A migráció humán tőke elmélete

A human capital elméletek egy meghatározó alakja T.W. Schultz, aki az „Investment in Human Capital” című művében azt vizsgálja, hogy az oktatás és a képzés milyen módon tekinthető gazdasági beruházásnak, hogyan járul hozzá az egyének és a társadalom gazdasági teljesítményének növeléséhez. Schultz (1983) az emberi tőkét olyan képességek és ismeretek gyűjteményeként definiálja, amelyeket az emberek az oktatáson és képzésen keresztül szereznek meg, és amelyek növelik termelékenységüket és jövedelmezőségüket. Leginkább a társadalmi vonatkozásait és távlati hatásait emeli ki az egyes egyének humán tőkébe való befektetéseinek.

A migráció humán tőke elméleti megközelítésének középpontjában az egyén áll, akit a tanulmányaiba történő befektetések vezérlik a tudástőke felhalmozás érdekében. A modell értelmében a munkavállalók racionálisan döntenek, és képzettségüket mindaddig magasabb szintre emelik, amíg a tanulmányok költségei kisebbek lesznek, mint az egyén által elvárt jövedelem. A tanulmányok tehát kezdeti befektetéssel és lemondással járnak, a megtérülés miatt a képzettebbek csak később kötelezik el magukat a munkaerőpiacon (Mincer 1974).

Az elmélet azt is kiemeli, hogy a vándorlási szándék, alapvetően is a humán tőkébe való investálásból vezet, vagyis a migráló egyén célzottan képzi magát, hogy törekvése a jövőben a legnagyobb haszonnal járjon számára (Sjaastad 1962). Az is egyértelmű, hogy helyi szinten a szegény területeken élők gyermekeinek nagyobb településekre, városokba kell költözniük annak érdekében, hogy továbbtanuljanak, így a képzés minden szinten a települési hierarchia fokozatosan magasabb szintjein fordul elő, ezt a folyamatot a migráció segíti elő (Ördög 2013). A másik oldalon az emberi tőkét vizsgálva a vidéki terek kapcsán Taylor és Philip (2001) odáig jutottak, hogy a migráció várható hasznának mértékét egyenesen a képzettség szintjéhez kötötték.

Borjas (1994) szerint a migrációs folyamatban a célország az érkező bevándorlók közül mindig igyekszik a legjobbat kiválasztani, ezért a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők hamarabb elkelnek ezen a piacon, mint a kevésbé képzett társaik. A fogadó területeken mindez humán tőke felhalmozással, míg a küldő térségekben hiányként jelentkezik.

Rédei (2011) ezt a folyamatot a „kiválóságok mobilitásának” nevezi, kiemeli az előnyöket a befogadó területek számára, egyrészt az újonnan érkezők iskolázása bevételeket, nemzetközi előrejutást és kapcsolatok kiépítését teszi lehetővé, másrészt a kutatási tevékenységek más szervezetekkel történő megalapozását jelentik, harmadrészt pedig növeli a térség versenyképességét. A végzettséget mintegy etalon forrásként értelmezik, amely ideális környezetben segíti a migránsok adaptációját és sikeres integrációját (Portes-Böröcz 1989).

Rédei 2005-ös tanulmányában pedig tovább elemzi a kvalifikált munkaerő vándorlásának gazdasági és társadalmi következményeit. Pozitív hatással jár a fogadó terület számára, hiszen magas iskolai végzettségű munkavállalók épülnek be a helyi gazdaságba, fokozódik a kutatási és innovációs tevékenység, vállalkozások jönnek létre, a migránsok növelik a helyi tudást és új ötletekkel érkehetnek. Hangsúlyt fektet a küldő területek előnyére is azáltal, hogy számol az elvándorlók visszatérésével. A visszatérő képzett humán tőkével a működő tőke is visszaáramlik, ennek hatására pedig új munkahelyek létesülhetnek, amik fokozzák a versenyt, csökkentik a jövőben a helyi munkanélküliséget, emellett pedig az anyagiak hazautalása a vándorlások ideje alatt növeli a helyi forrásokat, erősíti a tőkeérdekeltségeket, a regionális beruházások támogatását.

A humán tőke elméletek tehát beemeltek a korábbi migrációs elméletek eszköztárába olyan jellemzőket, amelyek egyéb, az emberi tőkére jellemző változókkal kívánják magyarázni az egyének mozgását.

6. Migráció és fejlődés kapcsolatáról

A gondolkodók egy jelentős része egyetért abban, hogy a fejlődés fogalma nem különíthető el a migráció kérdésétől, abban azonban már megoszlanak a vélemények, hogy a fejlődés milyen irányból hat a vándorlás kérdésére és hogy a vándorlások hogyan hatnak a területek fejlettségére, fejlődésére.

A fogalmak szélesebb keretben vett együttes értelmezésére de Haas (2010) tesz kísérletet, megkülönböztet „optimista” és „pesszimista” szemléletet, melyek alapvetően paradigmatis különbségeket jelentenek. Az optimista elméletek közé sorolja többek között a neoklasszikus, a funkcionalista, a modernizáció és a fejlődésközpontú megközelítéseket, míg de Haas (2010) értelmében pesszimisták a strukturalista, a neomarxista, a dezintegráció, az agyelszívás és a függőséget középpontjukba állító nézetek. A migrációval és a fejlődéssel kapcsolatos tézisek alakulásában felállított egy történeti kronológiát, az adott korszakokban láthatóvá válik egy-egy vezető tendencia, amelyet követ a tudományos és politikai gondolkodás.

A második világháború után a fejlődés és migráció optimista, developmentalista megközelítése nyert teret a kutatói közösségekben, politikai területen mindez úgy fogalmazódott meg, hogy a fejlődő országoknak segítséget jelent a migráció, ami feltételezte, hogy idővel a migránsok visszatérnek saját országukba. A hetvenes évek közepétől egészen a 90-es évekig egy jóval pesszimistább álláspont fogalmazódott meg, melynek központi gondolata az agyelszívás és a területi függőség volt, aggodalmak léptek fel a szellemi, képzett munkaerő elcsábításával kapcsolatban, aminek a hatására a migrációs politikák szigorodni kezdtek. Az 1990-es évektől nagyjából a 2000-es évek elejéig az empirikus módszerek eredményei árnyalni kezdték a korábbi megközelítéseket, ekkorra tehető a migráció új közgazdaságtani elméletének kialakulása is, valamint a megélhetés kérdése lett a központi eleme a tudományos gondolkodásnak. A politikai színtéren tovább fokozódott a szkepticizmus, többen megfogalmazták, hogy a fejlődés és a migráció kapcsolata valójában nem releváns és nem is létező együttjárás (Taylor et al. 1996). A 2000-es években visszatért a tudományos gondolkodásban a pozitív szemlélet, feloldották a visszatérés függvényében értelmezett fejlődést, ennek elsődleges oka a hazautalások arányának gyarapodásában és „brain gain”-ben keresendő (de Haas 2007).

A magasan képzettek kivándorlása, néhány ezzel ellentétes irodalom ellenére (Stark 2004), nagyrészt továbbra is negatívnak tekinthető a származási, küldő térségek számára, mivel elveszítik azokat az embereket, akik valószínűleg képesek generálni a fejlesztést, a fejlődést a térségben.

A 2. táblázat egy 2006-ban készített összefoglaló, amely megkísérel egy vázlatos képet adni a migráció fejlődésre gyakorolt pozitív és negatív hatásairól. Az egyes országokban a megemlített tényezők eltérőek lehetnek, mivel ezek a térség gazdasági, társadalmi és kulturális sajátosságaitól, valamint a migráció méretétől és a migránsok összetételétől is függenek.

2. táblázat
A migráció fejlődésre gyakorolt hatásai

A migráció lehetséges pozitív hatásai a fejlődésre	A migráció lehetséges negatív hatásai a fejlődésre
<ul style="list-style-type: none"> - nagyobb gazdasági hatékonyság - nagyobb hasznosság az egyének számára - fejlett területeken megkeresett javak és pénzek fejlődőkbe áramlanak - a származási területeken csökkenő munkanélküliség egyes szektorokban - technológiaáramlás és működőtőke kiáramlás a diaszpórákból 	<ul style="list-style-type: none"> - a magasan képzett munkaerő elvesztése - csökkenő növekedés és termelékenység a származási területen - a közoktatásba történő befektetésből származó kisebb megtérülés a származási országban - a szelektív migráció növekvő bevételi különbséget okozhat a származási országban

<ul style="list-style-type: none"> - intenzívebb kereskedelem a származási- és befogadó területek között - az elvándorlás lehetősége stimuláló hatással lehet az oktatásra és a humán tőke-befektetésekre - a diaszpórákban végzett karitatív tevékenység enyhítheti a helyi közösségek fejlődését és feszültségeit. 	<ul style="list-style-type: none"> - a származási ország potenciális adóvesztései - a hazaküldött jövedelmektől függő gazdaság kialakulása - a hazaküldött javak inflációs hatása, különösen egyes ingatlanok vonatkozásában - a politikai osztályok méretének csökkenése
---	---

Forrás: Migration and Development: Opportunities and Challenges for Policymakers, IOM Migration Research Series, No. 22, April 2006, 8. o. (Petővári 2010)

De Haas (2007) a fejlődés és a migráció párhuzamba állítása kapcsán összegzőként egy háromelemű rendszert állít fel, amely alapján:

- a migráció egy olyan folyamat, ami belső része egy „fejlődés” folyamatának
- rendelkezik saját önfenntartó és önkontrolláló mechanizmusokkal;
- valamint önmagában is hatással van a szélesebben értelmezett változó folyamatokra.

A migráció és a fejlődés között egy kölcsönös viszonyt feltételez, melyben egyrészt az egyének vagy családok reagálnak az általános változásokra és a migráció mellett döntenek, másrészt a vándorlásnak is van egy gazdasági, társadalmi, kulturális átalakító szerepe a helyi, regionális, és nemzeti fejlődésre.

A migráció nem csupán egy önálló változó, hanem szervesen kapcsolódik a változás folyamatához, amelyet egyrészt befolyásol, másrészt pedig annak eredményeként alakul ki. A helyi fejlődési körülmények meghatározzák, hogy az emberek milyen mértékben elégedettek életvitelükkel és milyen anyagi forrásokból tudják azt fenntartani. Ez befolyásolja a migrációs döntéseket. A helyi környezet azt is meghatározza, hogy milyen pénzügyi, szociális és humán erőforrások állnak rendelkezésre az elvándorlás megvalósításához. A migrációs folyamat is hatással van a helyi közegre a munkaerőpiac, fogyasztás, befektetések, társadalmi egyenlőtlenségek, rétegződés és kultúra terén. Ezek a hatások térben változóak, és a helyi fejlődési kontextusra épülnek, amelyet a régebben jelen lévő szereplők alakítottak ki (Petővári 2010).

Összességében tehát elmondható, hogy a migráció az országok és régiók számára egy fontos jelenség, amely úgy tűnik, hogy növekszik a gazdaságok fejlődésével. Látni kell azonban, hogy napjainkban továbbra is jelentős a népesség előregedése. A migrációval kapcsolatos univerzális általánosítás pedig az, hogy a költözők többsége fiatal felnőtt. Ahogy a munkaerő növekedése lelassul a fejlett világban, valószínűleg növekszik az importált munkavállalók iránti kereslet. Mivel azonban a forrásvidéki populációk is fejlődnek és

előregednek, ezekben a közösségekben a fiatal felnőttek száma lassulni kezd, ami végső soron kevesebb migránshoz és arányaiban több helyben maradóhoz vezet (Skeldon 2008).

7. Jóléti migráció

A kutatási téma szempontjából a jóléti migráció (amenity migration) folyamata, értelmezése kiemelt jelentőségű. A fogalmat az észak-amerikai hegyvidéki térségek vizsgálata kapcsán Moss vezeti be 1986-ban, de már akkor felhívja rá a figyelmet, hogy egy folyamatosan növekvő társadalmi jelenségről van szó, amely a neoliberais kapitalizmus terjedésével más térségekben is megfigyelhetővé válik (Moss – Glorioso 2014).

A jóléti migráció általánosságban úgy határozható meg, mint a magasabb társadalmi státuszú városi vagy külvárosi lakosság vidéki, falusi térségekbe történő vándorlása, a jobb életmódbeli alternatívák és megélhetési lehetőségek miatt, mint például a természeti táj közelsége, a gazdag szabadidős lehetőségek, a helyi kultúra vagy a lokális értékek, tradíciók és hagyományok miatt (Abrams et al. 2012). A fogalom elterjedtebb használata az új, atipikus foglalkoztatási formák elterjedésének (rugalmas-, részmunkaidő, távmunka, önfoglalkoztatás stb.) köszönhető (Champion 1998).

A jóléti migráció – hívja fel rá a figyelmet Moss (1994) – minden történeti korszakban létező jelenség volt, napjainkra a különbség az, hogy a megváltozott motivációk és a megnövekedett vándorlási képességek következtében jelentős mértékű növekedést és egyre szélesebb körű terjedést mutat. A folyamat társadalmi hajtóerejét hat kulcsfontosságú tényezőben határozza meg: 1. a természeti környezet és a kulturális különbözőség felértékelődése; 2. nagyobb figyelem fordul a szabadidőre, a tanulásra és a szellemi fejlődésre; 3. a szabadidő megnövekedett; 4. a diszkrecionális, szabadon felhasználható jövedelem nőtt; 5. hatékonyabb kommunikációs és szállítási technikák jelentek meg; 6. a távol eső települések rehabilitálása, elérhetővé, élhetővé tétele megy végbe.

Európában a jóléti migrációt az elsők között az Alpokban vizsgálta Perlik (2006), Flogfeldt (2006) leírja a második otthon és a norvégok jóléti vándorlásának kapcsolatát, Müller (2006) pedig a svéd hegyekben kutatta a jelenséget. A jóléti migráció hazájának Európában mégis Csehországot nevezhetjük, számos szerző közül kiemelhető: Librova (1994, 2003), Bartoš, Kušová (2005) és Bartoš et al. (2008) munkássága. Librova (1994, 2003) szociológiai szempontból tárgyalta a jóléti migrációt, azokat az okokat kereste, amelyek miatt az emberek megváltoztatják életmódjukat és a nagyvárosokból a vidéki perifériákba költöznek, hogy hagyományos vidéki módon éljenek, korábban nem használt gazdasági épületekben, tanyákon. Gerlach, Lošťák és Mooney (2008) a kelet-európai „új társadalmi mozgalmak” paradigmájának

összefüggésében írják le a „neo-ruralistákat”, akik a leginkább hajlamosak a vidéki életmód öntudatos védelmére (Novotná et al. 2013).

Magyarországon jóléti migrációval kapcsolatban csak korlátozott számú kutatás és tanulmány készült, ezek leginkább gazdag természeti környezettel vagy kulturális örökséggel rendelkező területekről írnak, mint a jóléti migráció célterületei (Fejős – Szijártó 2002, Járosi 2006). Lennert és Farkas (2018: 11) felhívja azonban a figyelmet arra, hogy *„a térségbeli megjelenése és a folyamatban résztvevők száma viszonylag ugyan még korlátozott, azonban egy jövőbeli társadalmi-gazdasági változás ezen alapjaiban változtatható”*.

Az Enyedi (2011) által is leírt városnövekedési ciklusok közül a jóléti migráció rokonítható a dezurbanizációs szakasszal, amelyet a vidéki térségek gyorsabb népességnövekedése jellemez. Ennek kiváltó okai között szerepelnek: a drágább megélhetési költségek és az új társadalmi problémák megjelenése a városokban; a fejlesztési programok egy részének vidéki koncentrálódása; hozzáférhetőbb és fejlettebb infrastruktúra és technológiák; az oktatás, az egészségügy és az egyéb szolgáltatások fejlesztése a rurális térségekben.

8. Migrációelméletek és a kutatási téma kapcsolata

A doktori dolgozatban vizsgált migrációs folyamat a fellelhető tipizálások (Tilly 1990, Pungas et al. 2012, Huzdik 2014) alapján intern és visszatérő vándorlásnak tekinthető, előállhat egyéni és csoportos döntés eredményeként is, lehet kényszer szülte, fellelhető közöttük karrier célú mobilitás, körkörös és láncmigráció is.

A Ravenstein-i hagyományból kiemelhető megállapítások: a migrációs döntés alapvető motivációja gazdasági eredetű; a vidéki térségekben élők hajlamosabbak a migrációra; a fiatalok visszatérő migrációja az általános, vidékről városba történő migráció egy ellenáramlataként értelmezhető; a vándorlók mindig a legrövidebb távolságot keresik; valamint, hogy a fiatalok döntésének léteznek push és pull faktorai.

A neoklasszikus közgazdaságtani megközelítések beemelik a bérkülönbségekre alapozott egyéni racionalitáson túl, a munkaerőpiaci lehetőségek kérdését, ami a továbbiakban egy vizsgálati dimenziót jelenthet a kutatási terepen, valamint kiemelten foglalkoznak a végzettségi szint kérdésével, a képzett munkaerő területi áramlásának jellegzetességeivel. A mikroelmélet ezeken felül számol kudarcokkal és pszichológiai költségekkel, amelyek kiegészítik a migrációs döntési mérleget. Az önkiválasztási elmélet alapján pedig fontos lehet a küldő- és a célterületen a célcsoportéhoz hasonló, képzett, diplomás munkaerő aránya.

Az új közgazdaságtan a migráció alapegységeként a háztartást nevezi meg, a közös megélhetési források megőrzése, gyarapodása és a kockázatok csökkentése a vándorlások célja. A NELM-

mel bekerül a döntési tényezők közé a biztonság kérdése, további kutatási alternatívaként pedig megjelenik a migráció mint fogyasztási cikk.

A hálózatelmélet a kapcsolati dimenzió fontosságát hangsúlyozza a migráció kérdésében, kutatásunkban keresnünk kell az egyének migrációjának „pártfogóit”, a fiatalok migrációs burkában elhelyezkedő személyeket, és hogy kapcsolathálójuk készíthette-e őket a városból a faluba történő migrációra. Tetten érhető-e a fiatalok migrációjában a terjesztő hatás, vagy a kumulált okság természete, képesek-e egymásra is hatni és vándorlást generálni a potenciálisan visszatérők. Szerepet játszik-e ebben a települések fejlettségbeli különbsége?

A humán tőke elmélete a diplomás célcsoport kapcsán kiemelt jelentőségű lehet, az egyének a tudástőkébe investálásuk legmagasabb megtérülését keresik, ami vándorlási döntésükre befolyással lehet. A „kiválóbbak” mindig mobilabbak, a végzettségük hozzájárul a célterületen történő sikeres integrációjukhoz. A fejlődésközpontú megközelítés felhívja a figyelmet a fogadó és kibocsátó területekre, amelyek vizsgálata nélkülözhetetlen a doktori kutatási téma kapcsán. A developmentalista nézetek a képzett munkaerőnek tulajdonítják a térségek fejlődésének lehetőségét, a fiatalok saját migrációjuk helyi hatásának tudatosítása befolyásolhatja vándorlási döntésüket.

Összességében a migrációs elméletek egy jelentős része, előzetes feltevésünk alapján képes részleges magyarázatokat adni a doktori kutatási téma célcsoportjának migrációs döntéseire, azonban felülreprezentálják a munka és a jövedelmi motivációkat, nem foglalkozva olyan tényezőkkel, amelyek az érintett célcsoportot a leginkább arra ösztönözhetik, hogy visszatérjenek egy kistelephelyre. Figyelemre méltó a jóléti migráció jelensége, amelyet részletesen vizsgálunk a dolgozat empirikus eredményei között, illetve a tipizálás során. A migráció egy új típusaként a jóléti migráció egy résztvevőiben szelektív vándorlási folyamatot mutat be, amelynek központi eleme a magasabb társadalmi státuszúak vándorlása a vidéki térségekbe. A migráció kapcsán megfogalmazható főbb kutatási kérdés, hogy a migrációs döntéssel kapcsolatos elméletek képesek-e magyarázni, és milyen mértékben a vizsgált vándorlási típust? Továbbá, hogy a munka és a jövedelmi motivációk az elsődlegesek a fiatalok falvakba történő vándorlási folyamatában is?

Az alábbi összefoglaló táblázat célja, hogy értelmezhetővé, könnyen áttekinthetővé váljanak az egyes migrációs elméletek relevanciái és kapcsolódásai a doktori kutatási témával. Az utolsó oszlopban feltüntetésre kerültek a kutatási folyamatban használt dimenziók megnevezései, melyek azok, amik tartalmazzák az egyes elméletekben felvetett relevanciák mérését, hatásuk vizsgálatát a célcsoport vándorlásának magyarázatára vonatkozóan.

3. táblázat

A migráció elméletek relevanciája a kutatási téma szempontjából, kutatási dimenziókkal való kapcsolódásuk

Migráció elmélet	Relevanciája a téma szempontjából	Elemzési dimenziók ¹
Push-pull	<ul style="list-style-type: none"> - belső és országok közötti vándorlásban nincs különbség - vonzó tényezők számbavétele a célterületen - taszító tényezők számbavétele a fogadó területen - szelektáló erővel hat az életkor, a nem, a családi állapot 	<p>Bemutakozás Gyermekkor Város Fal</p>
Közgazdaságtani	<ul style="list-style-type: none"> - gazdasági racionalitás, ésszerű mérlegelés - elérhető munkahely, magasabb jövedelem - magasabban képzettek vándorlása a tőkeszegény területek felé, iskolázottságuk révén magasabb haszon - vándorlás költségeinek mérlegelése, megtérülése - elszakadás és integrálódás pszichés költségei - célterület milyen képzettségűekre tart igényt - család, háztartás, mint vándorlási egység 	<p>Munkahelyek Jelenlegi család Lakóhelyválasztás Város Fal</p>
Hálózatelmélet	<ul style="list-style-type: none"> - emberek hálózatai, érintkezésük, közös vándorlás - kapcsolatok, ismeretség, rokonság mint mozgatórugók - hálózatok működése, egymás segítése, láncmigrációs folyamat - migráció pártfogóinak azonosítása - migrációs burok elemei 	<p>Kapcsolati háló Jelenlegi család Gyermekkor Lakóhelyválasztás</p>
Kumulált okság	<ul style="list-style-type: none"> - bizonyos területek elszívó erejének azonosítása - környezet társadalmi, gazdasági vonatkozásainak hatása a vándorlásra - egymáshoz való viszonyítás hatása a migrációra - migráció kultúrája (megítélés, megbecsültség további vándorlást motivál) 	<p>Kapcsolati háló Fal Településről Lakóhelyválasztás</p>
Humán tőke	<ul style="list-style-type: none"> - képzettség megtérülése a célterületen - célterület kiválasztása a képzettség alapján - kiválóságok mobilitása 	<p>Iskola Munkahelyek Településről</p>
Fejlődés	<ul style="list-style-type: none"> - települések jellemzői, fejlettségük - vándorok visszatérnek segíteni a helyi fejlődést - migráció hatása a helyi környezetre 	<p>Fal Településről</p>
Jóléti migráció	<ul style="list-style-type: none"> - magas státuszúak kivándorlása a vidéki térbe - vidék kiválasztásának motiváció (természet, lokális értékek, tradíciók, hagyományok) - atipikus foglalkoztatási formák hatása - szabadidő felhasználás, magasabb jólét 	<p>Bemutakozás Értékek Életmód Technológia</p>

Forrás: saját szerkesztés

¹ Az interjúk kérdéssor struktúrájában használt megnevezései a vizsgálati dimenzióknak (1. számú melléklet)

II. A BELSŐ VÁNDORLÁS ÉS A FALVAK

A témát érintő migrációs elméletek áttekintése után a kutatási kérdések megalapozásához a hazai belső vándorlással kapcsolatos szakirodalmak központi megállapításainak számbavétele szükségszerű, ahogyan a korábbi empirikus eredmények megismerése és a kutatási térségre vonatkozó aktuális demográfiai trendek bemutatása is.

Belső vándorlás alatt a Központi Statisztikai Hivatal (2012) fogalmát használva, az egyének állandó lakóhelyének változtatása értendő, amely együtt jár a településhatár átlépésével, azonban nem jelenti az országhatár átlépését. Az ettől megkülönböztetett ideiglenes vándorlásokra és a településhatárt át nem lépő mozgásokra jelen dolgozatban nem kívánok kitérni, természetesen ezek jelentősége sem elhanyagolható folyamat napjainkban, ha csak a városhoz tartozó külső, kertvárosi, szuburbanizált területekre való kiköltözésre gondolunk (Vasáros 2016). A hazai és nemzetközi szakirodalmak eltérő vidékfogalmakat használva ugyan, de abban egyetértenek, hogy a magyar lakosság nagy aránya lakik vidéki térségekben. A községek népessége az elmúlt 20 évben folyamatos csökkenést mutatott, amit több tényező együttesen befolyásolt, ezeknek részét képezik olyan változások is, amelyek nem jelentik a tényleges lakónépesség számának csökkenését, pusztán a közigazgatási fogalmak módosulását. Azonban a csökkenéssel együtt is arányaiban az össznépesség több mint 30 százalékát teszik ki a falvakban élők, döntően rurális régióban pedig a lakosság közel fele él, ezzel az Európai Unión belül is az élen járva (UN WUP 2018).

1. Urbanizáció és a vándorlási trendek

Az aktuális belső vándorlási trendek összefüggenek a városfejlődési, urbanizációs folyamatokkal, ugyanakkor a falvakat érintő vándorlásról korábban önálló kutatási irányzat nem lelhető fel, erre vonatkozóan leginkább az urbanizációs folyamatok egyik aspektusaként találhatunk kutatási eredményeket. Az urbanizáció az egyik legkorábbi és legszélesebben kidolgozott kutatási ág, ami az életmód változásaival foglalkozott, elsősorban a falu-város kontinuitásban.

A belső vándorlás az urbanizáció egy alkotóelemeként kerül értelmezésre (Lucas 1997). Zelinsky (1971) mobilitási átmenet modellje volt az első, ami a vándorlások irányát, intenzitását és a vándorlás trendjeit összefoglalta a demográfiai változások analógiájára. A városnövekedési folyamatokat urbanizációs szakaszokra először Klaasen és Paelinck (1979) osztotta fel, a ciklusok vonatkoztatását a magyar településhálózatra Enyedi (1984) végezte el, aki később jellemezte is ezeket a szakaszokat (1988). Négy szakaszt különböztetett meg, amiket

összekapcsolt a gazdaság ciklikusságával: az urbanizációt, a szuburbanizációt, a dezurbanizációt, és a reurbanizációt.

Enyedi (2011) a kialakult társadalmi feszültségek mentén jellemezte az egyes szakaszokat. Az első szakasz, az extenzív gazdasági fejlődés által mozgósított városrobbanás, ami ismeretlen méretű és jellegzetességű új várostípusok szerveződéséhez vezetett, ez pedig együtt járt a tradicionális településformák és életformák válságával. A kistelepülési közösségek felbomlani látszottak, a hagyományos életformákat pedig felszámolták. A problémákra válaszként megjelent a kertváros, mint idea, és az olyan településtípusok, mint a bolygóvárosok, újvárosok, kertvárosi elővárosok, hogy a nagyvárosi nagy mértékű terjeszkedést meggátolják. A második szakasz a viszonylagos dekoncentráció, ami ugyanakkor a gazdasági fejlődés egy intenzív korszaka. Ekkor jönnek létre az agglomerációk, felerősödnek a szuburbanizációs folyamatok. Ez a folyamat elsősorban a magasabb társadalmi státuszúak kiköltözését, és a belső övezetek társadalmi összetételének a devalválódását okozza. A városi népesség aránya, a városok gazdasági jelentősége ebben a szakaszban is növekszik. A gazdaságban végbemenő dekoncentrációs folyamatok következtében alakul ki a harmadik, az úgynevezett dezurbanizációs szakasz, amikor a városnövekedés a legfejlettebb országokban megáll. A vidéknek új szerepkörei alakulnak ki, a rurális térségekbe, községekbe is települnek gazdasági egységek, és kialakíthatóvá válik a technológiai fejlesztéseknek köszönhetően az otthonról végezhető munka. A város funkciói felaprózódnak a távolabbi kistelepülések irányába. Az utolsó szakasz Enyedi (2011) leírásában az ismételt városi koncentrációval jár együtt. A társadalmi polarizáció egyre nagyobb fokban kiteljesedő erősödését, a térbeli és társadalmi szegregáció növekedését, a társadalmi kirekesztés folyamatát felerősítő szakasz. Elmélyíti a társadalom szegényebb és gazdagabb rétegei közötti különbségeket, ami a városrészek szegregálódásával is együtt jár. Az első két szakasz az országokon végighaladt, kérdés azonban, hogy a modern gazdaság kitelepülésének folyamata a városi agglomerációkon túli vidéki térségekbe (dezurbanizáció) „*jelentkezik-e a fejlett országokon kívül is, és körbeéri-e a Földet az első két szakaszhoz hasonlóan?*” (Enyedi 2011).

Hazánkban az urbanizációs folyamat időben elhúzódva, de csak részlegesen ment végbe és mértéke jóval elmaradt a nyugat-európai országokéhoz képest, azzal együtt hogy a szocialista gazdaságfejlesztés és a lakásépítések kedveztek a városnövekedési folyamatoknak (Szelényi 2008). A településtípusok közötti belföldi vándormozgalmak nagymértékben hozzájárultak a térségek társadalmi struktúrájának változásához (Bálint-Daróczi 2014). Dövényi (2009) a belső vándorlások három szakaszát különböztette meg 1960 és 2007 között. Az első fázisban a fővárosnak volt jelentősebb migrációs nyeresége, a szabályozásoknak köszönhetően azonban elért egy maximumot, majd erősen csökkenni kezdett, míg a többi város vándorlási nyeresége

végig magasán maradt. Ebben az első időszakban a falvakból folyamatos volt az elvándorlás, a mozgásokat a faluról a városokba történő migráció határozta meg. A következő fázist Dövényi (2009) az intraregionális vándorlások időszakának nevezte, a migrációs távolságok lerövidülése miatt. A második szakaszban a főváros és a többi város migrációs nyeresége egy ideig konstans volt, majd a 70-es évek válságának következtében a vándorlási egyenlegük elkezdett csökkenni, ezzel párhuzamosan pedig a falvak migrációs vesztesége is egyre kisebb lett, egyre többen mozdultak el a kistelepülések felé. A rendszerváltás hatására alapjaiban lecsökkent az országban a belső vándorlás, és megfordult a fennmaradó vándorlások iránya is, a falvak és a városkörnyéki vidék lett a célterület, elindultak a szuburbanizációs folyamatok. Budapest és a városok vándorlási egyenlege a negatív csúcst a 2000-es évekre érték el, ugyanebben az időszakban volt a falvakban a legmagasabb a migrációs nyereség. Dövényi 2007-ig követte a folyamatokat, további trendváltás ebben az időszakban nem következett be, megmaradt a szuburbanizációs folyamatok dominanciája, a városok és a főváros vándorlási egyenlege azonban lassú ütemben, de pozitívrá váltott.

4. táblázat

A vándorlási különbözet alakulása a települések népességnagysága szerint 1990-2004 (ezrelék)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Budapest	5,82	3,50	1,64	-0,56	-4,37	-5,84	-4,21	-6,59	-5,70	-7,89	-10,22	-8,12	-6,39	-6,00	-4,25
200 000 -	5,82	7,70	3,63	2,27	8,10	-3,52	-6,87	-5,88	-5,99	-3,92	-6,71	-3,60	-2,65	-5,47	-2,09
100 000 - 199 999	-0,40	2,07	2,56	1,61	0,27	-3,53	-2,21	-3,40	-2,40	-1,37	-5,87	-6,88	-3,80	-4,66	-2,72
50 000 - 99 999	-0,42	1,88	1,78	1,16	2,02	-2,50	-2,25	-4,09	-1,51	-3,93	-4,56	-0,77	-1,78	-0,83	-0,17
20 000 - 49 999	-2,48	0,11	0,90	1,54	2,47	0,77	0,11	-0,44	-1,11	-0,05	0,14	-0,74	-1,16	0,30	0,23
10 000 - 19 999	-0,89	-1,70	-1,09	-0,50	1,08	0,92	1,95	0,96	0,97	3,35	3,72	2,02	2,01	2,38	1,58
5 000 - 9 999	-1,85	-2,37	-0,14	0,54	0,93	4,03	3,62	6,59	5,19	5,95	8,23	5,49	5,47	5,95	3,90
2 000 - 4 999	-0,28	-1,16	-1,49	0,11	1,27	5,66	4,26	5,09	4,76	4,73	7,01	6,20	4,28	3,58	2,79
1 000 - 1 999	-2,06	-3,29	-3,15	-1,51	-0,48	3,44	2,05	4,68	3,74	3,29	5,32	4,86	4,29	3,29	1,71
500 - 999	-4,74	-3,21	-2,29	-2,35	-1,13	0,85	1,19	1,69	0,73	1,15	2,31	3,28	1,22	0,47	-0,92
200 - 499	-7,98	-6,02	-5,61	-4,12	-2,40	-1,29	-4,25	2,26	-0,83	-0,11	2,62	1,11	-1,83	-2,38	-2,16
- 199	-9,65	-13,77	-7,21	-7,28	-9,37	-3,52	-6,25	-5,50	-4,70	-7,67	-4,15	-5,20	-1,07	-8,40	-7,44

Forrás: saját szerkesztés (TEIR adatok)

A 3. számú táblázatban a Dövényi (2009) által leírt belső vándorlási trendek követhetőek nyomon, a kiemelés minden esetben a pozitív vándorlási különbözetet jelzi a települések népességnagysága alapján. A közigazgatási kategóriák helyett a népességnagyság egzaktabb mutató, mivel független a várossá nyilvánítások és az egyéb, típusok közötti elmozdulásoktól. A Dövényi által vizsgált időszak után a következő évek belső vándorlási különbözeteinek alakulását a 4. számú táblázat szemlélteti.

4. táblázat
*A vándorlási különbség alakulása a települések népességnagysága szerint 2005-2018
 (ezrelék)*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Budapest	-2,62	-1,43	3,47	3,88	6,22	8,59	4,23	4,68	5,96	5,82	1,37	-1,93	-1,61	-1,78
200 000 -	-1,46	-0,77	5,10	3,29	1,64	2,06	-3,63	-4,93	-1,74	-2,27	-2,34	-3,73	-1,70	-4,51
100 000 - 199 999	0,13	1,89	2,88	4,96	2,57	2,45	-0,15	-2,12	0,44	0,83	-0,20	-0,75	-1,68	-0,67
50 000 - 99 999	-0,24	2,04	0,68	5,32	4,14	5,32	0,64	0,49	1,26	2,13	1,67	0,11	0,19	-0,81
20 000 - 49 999	1,07	1,07	0,70	3,45	1,84	1,24	-1,64	-1,73	-0,45	-0,40	-0,14	0,39	1,13	0,20
10 000 - 19 999	1,19	1,61	0,05	1,27	0,28	-0,99	-0,87	-1,02	-0,88	-1,68	0,27	1,75	1,48	2,65
5 000 - 9 999	2,03	0,92	1,10	-1,87	-1,78	-2,41	0,27	0,12	-1,58	-1,93	0,47	2,22	2,09	3,67
2 000 - 4 999	0,96	-0,25	-1,98	-3,42	-4,03	-4,62	-1,26	-1,10	-1,76	-1,84	-0,32	2,05	2,07	2,61
1 000 - 1 999	1,46	-0,33	-3,40	-6,57	-5,48	-6,51	-0,80	0,13	-2,43	-2,86	-1,69	-0,14	-1,04	-1,50
500 - 999	-2,30	-3,92	-6,28	-10,00	-7,58	-8,55	-1,54	-1,49	-4,32	-2,68	-1,30	-2,51	-2,79	-4,38
200 - 499	-3,50	-7,19	-9,14	-12,34	-9,05	-9,56	-2,50	-1,55	-4,22	-3,84	-2,66	-2,91	-3,71	-4,21
- 199	-14,28	-10,10	-16,94	-16,68	-12,61	-5,73	-7,07	0,23	-10,70	-8,18	-6,55	-13,07	-4,80	-12,40

Forrás: saját szerkesztés (TEIR adatok)

Az állandó belföldi vándorlások száma egészen 2013-ig csökkent, 2014-től pedig ugrásszerűen kezdett el nőni. A fővárost 2007-től újra pozitív vándorlási különbség jellemzi 2015-ig, a városok vonatkozásában pedig egyre inkább érzékelhetővé válik a kelet-nyugati dichotómia, a nyugati városoknak inkább pozitív a vándorlási egyenlegük, míg a keleti országrészekre az elvándorlás válik a jellemzővé (Bálint-Gödri 2015).

A 2010-es évben kissé szétnyílni látszott a korábbi évek egységesnek mondható trendje, azonban 2015-től egyértelműen látható, hogy a pozitív vándorlási különbségű települések elkezdnek az egyre kisebb lakosságszámú települések felé tolni, amivel párhuzamosan a főváros és a nagyvárosok fokozatosan elveszítik pozitív egyenlegüket. Az továbbra is kérdés, hogy vajon ez a folyamat tekinthető-e hazánkban az Enyedi által leírt dezurbanizációs ciklus kezdetének.

Az összes hazai vándorlási mutató 2016-ra elérte a legmagasabb értéket. A legújabb trendek alapján jelentősebb vándorlási nyereséggel csak a főváros és néhány nyugat-magyarországi város rendelkezik. A vándorlások aktuális korprofilja nem szolgál meglepetéssel, illeszkedik a nemzetközi sémákhoz, a gyermekkori korosztály és a legidősebb életkort elérők körében találhatóak vándorlási csúcsok. A fiatal, aktív korosztályok preferált régiói, településtípusai továbbra is a főváros és a nyugati országrészek városai, míg az idősebb korosztályra jellemző a főváros elhagyása, a vidéki térségekbe történő kiáramlás. Továbbá a kutatási téma szempontjából releváns mutató lehet Bálint és Obádovics (2018) megállapítása, akik erős kapcsolatot mutattak ki a települések jövedelmi szintje és a belföldi vándorlás között.

Balogh és Kovách (2021) készítette hazánkban a legfrissebb adatelemzést, ami a községi népességszámok változását vizsgálja 1995 és 2016 között. Megállapításuk alapján egységesen nem lehet azt mondani, hogy a falvak lakosságszáma csökkenne Magyarországon, helyette a falvak közötti átrendeződésről beszélhetünk: *„23 db 5000 főnél nagyobb község közül 18-nak, a 372 darab 2000-4999 fő közötti népességszámú falvak közül 136-nak nő a lakossága. A növekvő népességű falvak között csak 211 db 1000 fő alatti van az összesen 1769-ből, míg ennek a kategóriának több mint a háromnegyedében (1395db) viszont csökken a lakosság”*. Felhívják a szerzők továbbá a figyelmet arra, hogy ezek a községek között végbemenő népességmozgások új, minőségi változást hordozhatnak, ami a korábbi idilli faluképek helyébe egy erőteljesen megváltozott társadalmi jellemzőkkel bíró településminőséget hozhat.

A szuburbanizáció jelenségét sok szempontból vizsgálták mind hazai, mind nemzetközi szakirodalmak (Van den Berg et al. 1982; Warner 1962; Daniel – Hopkinson 1989; Enyedi 1988; Timár 1999; Bajmócy 2002; 2003). Timár (1999) a megközelítéseket, a szuburbanizációt kiváltó okok alapján három nagyobb elméleti csoportba sorolta, az egyéni szükségletekből kiindulókra, a termelés következményein alapulóakra, és a társadalmi viszonyokra fókuszálóakra. Az első elméleti csoport a migrációs döntés köré szerveződik, alap gondolatai között olyan okok húzódnak meg, mint a népességrobbanás, a változó lakóhelyi preferencia vagy a hagyományos értékrendek keresése. A termelésnek és a technológiának szerepet tulajdonító megközelítések foglalkoznak a közlekedés, az infrastruktúra hatásaival, a gazdasági fejlődéssel, szerkezetváltással és a tőkemozgásokkal. A társadalmi viszonyokkal foglalkozóak elsősorban az eltérő társadalmi osztályok elkülönülésével magyarázzák a szuburbanizációt, de előkerül a szuburbán személyiségtípus, a társadalmi mozgalom és a feminizmus is a magyarázó tényezők között (Bajmócy 2003). A kutatási téma részét képezheti a szuburbanizációt kiváltó okok vizsgálata, rokonítása, megfeleltetése a falvakba történő vándorlással.

A mintába kerülő alanyoktól függően az állandó belső vándorlás mellett a napi, vagy hosszabb időtartamú ingázások is érinthetik a falvakban élő diplomás célcsoportot. Tovább növeli az ingázások vizsgálatának relevanciáját, hogy a 2011-es népszámlálási adatok alapján, Magyarországon minden harmadik foglalkoztatott ingázott naponta a munka és lakóhelye között, valamint hogy a települések jogállása alapján a községekből kerül ki a legtöbb naponta ingázó (KSH 2016). Különböző lehet a fiatalok motivációja egy faluban maradásra, ha napi szinten ingázik. A jelenség összekapcsolható a lakásmobilitással is, amit hazánkban legújabban Csizmady, Kőszeghy és Györi (2019) vizsgált. Mindemellett a tipológiák megalkotásában is fontos tényező, hogy egy többnyire ingázó községről beszélhetünk-e, hiszen mást jelent egy falu, ha a szükségletek kielégítése egy városhoz kapcsolódik és csak alvóhelyként funkcionál a kistelepülés.

2. Falvak helyzete

A dolgozatnak nem célja válasszal, alternatívával szolgálni, arra a hazai és nemzetközi platformon széles körben tárgyalt kérdésre, hogy mi a vidék, a vidékkutatás valamennyi irányzatának számbavétele és értelmezése nem célja jelen elméleti fejezetnek. A legközelebb a kutatási témához a vidéket a kulturális meghatározottságai mentén megkülönböztető és elkülönítő fogalmi megközelítések állnak (részletesen erről lásd Kovách 2012). Vidék helyett a címben is előre jelzett közigazgatási besorolást, a falu, község kategóriáját kívánom használni, annak tudatában, hogy ez sok esetben az összeolvadó struktúrákon belül kialakított mesterséges határt jelöl, abból a komplex jelenségből, amit a vidék jelenthet. A társadalomstatisztikai, közigazgatási fogalom használata megkönnyíti a települési adatsorok elérését, értelmezését és lehetőséget teremt a fogalmi vitától való távolmaradásra. Néhány fogódzót mégis sorra veszünk a falvak helyzetéről, jelenlegi pozíciójuk könnyebb megértéséhez szükségeszerű egy rövid történeti áttekintés.

A kezdeti időszakot, a két világháború falukutatását Erdei Ferenc munkássága határozta és alapozta meg, aki alapvetően a szociográfiák irányából közelítette meg a magyar falvak sajátosságainak, helyzetének leírását, de a tudományosság elveivel keresett magyarázatokat az általa azonosított folyamatokra. A *Magyar falu* című munkájában (1974²) ír a falvakból való elvándorlásról, azokról a vonzó és taszító hatásokról, amik a jövőben meghatározhatják a falu és város viszonyrendszerét. A falvak első tipizálásai is nála olvashatóak, elsősorban gazdasági és társadalmi jellemzők mentén közelít, és megkülönbözteti: a szabályos parasztfalvakat, az apró parasztfalvakat, a különös parasztfalvakat, az uradalmi falvakat és a mindenféle polgári falvakat (Erdei 1974). Már a *Parasztok* című írásában (1973³) határozottan szembeszáll a falu korábbi idilli, romantikus ábrázolásával, és ez végigköveti valamennyi művét. Helyette kiemeli azokat a jelenségeket, amelyek a falu válságához vezetnek, és olyan településpolitikák kidolgozására törekszik amelyekkel ez a válság kezelhető.

A közelmúlt falukutatóit részleteiben Váradi (2007) veszi sorra, kezdve a 80-as évek szociográfiáival, melyeket a *szembenézés dokumentumaiként* értelmez. A falvakban végbemenő polgárosodás és proletarizálódás témájában kiemeli Szelényi (1988) és Kovách (1988) munkásságát, akik a mezőgazdasági kistermelők szűk rétegének kiemelkedésére fókuszáltak. A paraszti polgárosodás egy másik mintáját pedig Kovács-nak (1990; 1994) tulajdonítja, aki a kislelakok helyzetére összpontosítva írja le a proletarizálódás folyamatát és lehetőségeit a kistelepülések társadalmának vonatkozásában.

---

² átdolgozott kiadás megjelenésének éve, eredeti megjelenés 1940

³ átdolgozott kiadás megjelenésének éve, eredeti megjelenés 1938

Konrád és Szelényi (1971) a késleltetett iparosítással magyarázzák a magyarországi falusi lakosság magas arányát, amely értelmében hazánkban az urbanizáció jóval kisebb szerepet kapott, mint a gazdaság modernizálása. A magyar társadalom térbeliségével, a belső vándorlással és a falvak helyzetével a rendszerváltás után kezdtek el részleteiben foglalkozni, a témát érintő hazai kutatások többségében fellelhető a rendszerváltás hatásainak, következményeinek értelmezése, mint történeti kiindulópont, és mint az aktuális helyzetekre magyarázattal szolgáló jelenség (Csite-Kovách 2000; Laki 2004; Beluszky 2007; Kovách 2012; Ladányi 2012; Valuch 2014).

A rendszerváltás és hatásainak részletes elemzése helyett a következőkben csak néhány alapvetésre fókuszálunk, amelyek segítik a tágabb kontextus értelmezését. A falvak és a városok között fennálló markáns egyenlőtlenségeket a rendszerváltás csak tovább mélyítette, a községek között is erős differenciálódást idézve elő (Kovách 2012). A rendszerváltással megváltozott a társadalom térbeli elhelyezkedése, egyes települések népsűrűsége nőtt, míg másoké jelentősen csökkent, megváltoztak a fejlődést befolyásoló tényezők, az állam helyét fokozatosan átvette a piac, a beruházásokban a gazdasági racionalitás lett a döntő, megváltoztak a telephelyválasztás preferált területei (Valuch 2014). Átértékelődött a településhálózat, felértékelődött az innovációra alkalmas környezet, megnőtt a kommunikáció, az infrastruktúra és a szállítás szerepe, a másik oldalon pedig leértékelődött a szocialista nehézipar és az alapanyaggyártó ipar. Mindezek következtében területi „depressziós” vidékek alakultak ki, ahonnan elindult az elvándorlás és a társadalmi csoportok cserélődése (Valuch 2015). A falvak többsége vesztesként került ki a folyamatokból, önállóságot nyertek ugyan, de a téveszek megszűnésével saját gazdasági erejük megszűnt (Csite-Kovách 2000).

A történeti szempontok jelentősek a vidékértelmezések kapcsán, a tradicionális korai vidékfelfogások elsősorban az elmaradottságukat emelik ki a várossal szemben. A vidéki társadalom átalakulásával ugyan a paraszti közösségek felbomlása megfosztja a vidékszociológiát tradicionális tárgyától, de ezzel együtt a szembenállás város és falu között megmaradt napjainkra is, emeli ki Csurgó is könyvében (2013). A falvak társadalmi struktúrában elfoglalt helyét hazánkban a rendszerváltás tovább erősítette, mivel a munkahelyvesztések elsősorban a tanulatlanokat, a cigányokat és a falusiakat érintette (Ferge 2010). A hátrányos helyzetű vidékről szóló tanulmányok, elemzések napjainkra is az esetek többségében összekapcsolódnak az alacsony iskolázottsággal, a deprivált háztartások magas arányával, a magas közfoglalkoztatással vagy az elégedettség, boldogság alacsony szintjével. Kovács és Váradi szerkesztett kötetükben (2013) például *„a mélyülő területi, gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek, a szegénység, a területi és társadalmi hátrányok metszéspontján elhelyezkedő települések”*-nek kereszteli el a falvakat, községeket.

Számos kutatási eredmény hangsúlyozza a vidéki térségekben zajló folyamatosan változó folyamatokat, és azok mögött rejlő, változó társadalmi viszonyokat. Ezek a vizsgálatok reflektálnak a globális gazdasági „hálózatossodásra” és a vidéki régiók növekvő külső függőségére, miközben figyelembe veszik a helyi történeti sajátosságokat is (Nagy – Timár – Nagy – Velkey 2015).

A vidéket, vidéki társadalmakat elemző kutatások többször alkalmaznak valamilyen tipológiát, amely alapján a különböző falusi terek megkülönböztethetőek egymástól, az egyes típusok nagyban befolyásolhatják az adott településen kialakult társadalmi struktúrákat. A helyi, vidéki társadalmak gazdasági körülményei és lehetőségei igen különbözőek lehetnek, a helyi közösségek anyagi és társadalmi helyzetében jelentős egyenlőtlenségek konzerválódhatnak és termelődhetnek újjá (Böhm – Pál 1983). Flynn és Lowe (1994) példája ad egyfajta megközelítést a vidék tipizálására, Csurgó (2013) szintén használja ezt a vidéki terek értelmezése kapcsán. Gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai mutatók alapján négy vidéktípust dolgoztak ki a vidéki helyi társadalmak fejlődési útjainak leírására. Az első a megőrzött vidék, ahol a domináns csoport a városból vidékre költöző középosztály; a második a versengő vidék, a domináns erőcsoport itt a mezőgazdasághoz kapcsolódik; a következő típus a paternalista vidék, ahol a nagyobb földterülettel rendelkező magánbirtokosok dominanciája érvényesül; végül pedig a klientalista vidék típus azokat a település csoportokat jelenti, ahol az ellenvárosodási folyamatok egyáltalán nem kezdődtek el.

Shevky és Bell (1955) indexrendszere is alkalmas kiindulópont lehet, amelyet ugyan a városi település egységek tipizálására dolgoztak ki, de a falvakra is vonatkoztatható. Három indexet állítottak fel: 1. a társadalmi státusz index, ami a foglalkozási és iskolai végzettség szerinti összetételre vonatkozó mutatókból állt. 2. az urbanizáció indexe, amely a termelékenység mutató mellett, a dolgozó nők arányát és a családi házak részarányát is számításba vette. 3. a szegregáció indexe, amely az etnikai csoportok arányát, megoszlását vette figyelembe.

Csité és Kovách (2002) a községek főbb gazdasági dimenziói alapján állítottak fel típusokat, ezek alapján beszélnek *polgárosodó* falvakról, ahol a fejlődés hajtóereje a helyi társadalom; *üdülő* falvakról, ahol az idegenforgalom a kiemelkedő ágazat. A magyar községek legnagyobb részét a *stagnáló* falu kategóriájába sorolják, ahol jellemző a népesség elöregedése, kevés a foglalkoztató és jellemzően nincs polgárosodás. Megkülönböztetik még a *süllyedő* falvakat és a *másság* falvait, előbbi foglalja el a legrosszabb pozíciót a településhierarchián belül, ezek a falvak a vidéki gettók színterei, utóbbi pedig tipikusan valamilyen társadalmi csoport tagjainak ad otthont. Az egyes falusi terek megkülönböztetése lehetőséget teremt az ott élők, oda vándorlók tipizálására, a település taszító és vonzó tényezőinek megismerésére. A

kutatásba bevonni kívánt falvak csoportosítása kapcsán, releváns lehet a népességszám és a diplomások arányán túl, a községek gazdasági mutatóinak megismerése és a helyi potenciális vonzóerők feltárása. Az elérhető mutatók és a feltárt jellemzők alapján a cél egy falutipológia felállítása, amely magyarázó erőt jelenthet a diplomás fiatalok vissza- illetve odavándorlásában. Vizsgálom a továbbiakban, hogy hogyan hat a falu típusa, jellemzői a vándorlásra, és hogy milyen típusok állíthatók fel a faluba áramló diplomás fiatalok között.

3. A falvak népességmegtartó ereje

A vidéki térségek és a belső vándorlás összekapcsolásának eredményeként, elsősorban a társadalomföldrajz területén kialakított és vizsgált hazai fogalom a falvak *népességmegtartó képessége*. A fogalmat először Tóth (1982) használja, két központi elemet különböztet meg, a településen belüli munkaerőpiaci helyzetet és a lakosság helyi ellátásának biztosítását, amibe beletartozik az oktatás, az egészségügy, a lakásállomány és az infrastrukturális ellátások. Amennyiben magas a két tényezőnek a színvonala és az elérhetősége, akkor magas az adott település népességmegtartó ereje is. Matolcsi (1982) már három központi funkció hatására hívja fel a figyelmet, ezek közül az első kettő megfeleltethető a korábban Tóth által leírtaknak, harmadikként beemeli a helyi közösséget, a társadalmi kohéziót, a közéletiség terét, mint ami a településen maradásra ösztönözheti az egyéneket. A korábbiakat mintegy kiegészíteni és részletezni hivatott Csatári (1986), aki már egy sokdimenziós meghatározást hoz létre a népességmegtartó képesség átfogó magyarázatára. Az első legegyszerűbb képessége egy településnek a népesség biológiai reprodukciója, második a gazdasági eltartóképessége, aminek olyan részelemeit sorolja fel, mint a foglalkoztatás mérete, kínálata, szerkezete és a település jövedelemtermelő képessége. Csatári (1986) azt is megállapítja, hogy a jövedelem abszolút nagysága nem tartja meg feltétlenül a népességet, a növekvő igényektől is függ, ezáltal pedig az igények kielégítettségének a foka a mérvadó a jövedelmek kapcsán. A harmadik tényezőcsoportba az ellátóképesség különböző tényezőit sorolta, az utolsó tényezők körében ő is a közösség erejéről beszél, a helyi tradíciók, hagyományok formájában, amiknek a hiánya képes a leginkább befolyásolni a megtartóképességet.

Népességmegtartó erővel minden település rendelkezik, ennek mértéke azonban széles skálán mozoghat. Székely és Krajcsovics (2017) egy index kialakításával kísérletet tettek a fogalom mérésére, az alábbi öt fő szempontot vették figyelembe: a foglalkoztatást, a tömegközlekedést, az oktatási és egészségügyi szolgáltatásokat, a személyes kötődést és a település lakóhelyként való megfelelését. Módszerük előnye, hogy összehasonlíthatóvá válik az azonos típusba sorolható települések népességmegtartó ereje, hátránya és nehézsége azonban az index személyes kötődés dimenziójának mérése és értelmezése.

A községek népességmentartó képességét a fiatalok körében Balcsók-Becsei-Szarvák (2014) szerzők vizsgálták a Magyar Ifjúság 2012-es eredményei alapján. A korábbi irodalmakat azzal egészítik ki, hogy a települések népességmentartó képessége függ az ott élő fiatalok konvertálható tőkéjétől, egyéni perspektíváitól, amelyek predesztinálják helyi társadalmi sikerességüket. Kiemelik továbbá, hogy a települési ragaszkodás és kötődés önmagában nem képes a fiatalokat a kistelepüléseken tartani.

Összességében tehát a népességmentartó képességnek nincs általánosan elfogadott fogalma, Tikász (2007) is elkészítette a saját modelljét a fogalom rendszerének felállítására, azonban ez sem vált széles körben elterjedtté. A fogalom értelmezése, különböző magyarázó elemeinek vizsgálata azonban hozzájárulhat a települések fejlesztési stratégiáinak, terveinek felállításához, amely nagyban befolyásolhatja a kistelepülésekről való elvándorlást, a dolgozat szempontjából pedig a falvak tipizálását.

A falvak kutatásának egy új irányát jelenti a fejlesztési tervek és hatásainak társadalomtudományi vizsgálata, amiben kiemelt szerephez jut a vidéki népesség helyben tartása és az elnéptelenedés megállítása. A népességmentartás növelését a magyarországi vidéki szakpolitika egyik legfőbb céljaként említi Horzsa (2018). A rurális térségek felzárkóztatásához a magyar vidékfejlesztési programok a kisebb mezőgazdasági vállalkozások támogatását célozzák, mindezt úgy, hogy közben hazánkban a községekben és a falvakban már nem vezető ágazat a mezőgazdaság (Csizé-Kovács 2002). Horzsa (2018) korábbi eredmények, nemzetközi és hazai kutatások alapján arra a megállapításra jut, hogy a migráció a fejlesztési környezettől nem független, azonban a helyi vidékfejlesztés, nem úgy jelenik meg, mint a belső vándorlások egyik fő motivátora, sok esetben pont a fejlesztések elmaradása képes ösztönözni az embereket a kistelepülésen maradásra. *„A módszerek tudományos és tervezői gyakorlatban való alkalmazhatósága a határok átjárhatóságát, képlékenységét jelzi. A vidék, a falu kutatóinak megjelenése a fejlesztési piacon részben ugyanerre az átjárhatóságra hívja fel a figyelmet, de arra is, hogy gyorsan alakuló világunkban korlátozottak a tisztán kutatói pozíció megőrzésének lehetőségei és esélyei.” (Váradi 2007:65).*

A fiatalok lakóhelyválasztási motivációinak sorába szükségszerű beemelnünk a hazai lakhatási problémákat, ingatlanpiaci változásokat, amelyek szintén lehetséges magyarázatot jelenthetnek a kistelepülés választására. A lakástulajdon szerepet játszik a politikai és társadalmi stabilitásban, továbbá elősegíti a társadalmi integrációt és a helyi közösségek összetartását. Ezenfelül egyéni szinten hozzájárul az autonómia, a biztonságérzet és az identitás erősítéséhez, valamint lehetőséget nyújt az egyén és a család számára az önkifejezésre (Kocsis 2023,

Schwartz 2016). Hazánkban az Eurostat adatai alapján⁴ 2010 és 2023 között az ingatlanárak 180 százalékkal, az albérletek árai pedig 75 százalékkal drágultak a városokban. Egy viszonyítási pontot jelent ehhez, hogy 2019-ben Budapesten egy átlagos háztartás 15,1 évnyi jövedelméből tud megvásárolni egy medián árral rendelkező ingatlant⁵. A városi, nagyvárosi lakások árával összemérve az elnéptelenedő kistelepülésekben történő ingatlanszerzés komoly motivációt jelenthet a kutatás célcsoportja, a fiatal diplomások számára. A 2023 májusában végzett nagymintás reprezentatív felmérés a 16-29 éves magyar fiatalok között arra az eredményre jutott, hogy a fiatalok véleménye szerint rendkívül nehéz ma Magyarországon önállósodni a szülőktől, különösen nehéz megoldani az önálló lakhatást (akár lakásbérlettel, akár lakás/ház megvásárlásával). *„A 2008-as nagymintás ifjúsági vizsgálat során fordult utoljára elő, hogy a problématerkép hét legfontosabb témája közé bekerült volna a lakhatás. 15 év után újra a hatodik leggyakrabban leírt szó és a negyedik legfontosabb probléma az anyagiak, a munkahely megteremtése és az oktatási rendszer problémái után épp a lakással, házzal, a lakáshoz jutással és úgy általában az ingatlannal kapcsolatos”* (Böcskei et al. 2023). Kocsis (2023) tanulmányában úgy fogalmaz, hogy Magyarországon a fiatalok többsége számára kiemelt életcélként jelenik meg a saját tulajdonú lakás megvásárlása. Ugyanakkor a családi ház elhagyásának életkora egy folyamatosan kitolódó trendet követ, a legfrissebb 2019-es adatok alapján átlagosan 27 év (Bódis 2021), ami nem esik egybe az első saját tulajdonú ingatlan megszerzésével, utóbbi általában jóval későbbi korosztályban valósul meg. A 35 évnél fiatalabb lakásvásárlók 40 százalékának csak valamilyen családi, rokoni segítséggel, örökléssel vagy ajándékozással sikerül az első saját lakás megszerzése, hiszen olyan jelentős anyagi erőforrásokat igényel, amivel ebben a korosztályban többnyire még nem rendelkeznek (Székely 2018). A hazai lakáspolitikai intézkedések a fiatalok lakáshoz jutásának támogatását is megcélozzák, ilyenek a családtámogatási kedvezmények, a babaváró támogatás, a kamattámogatott hitelek, vagy a csökkentett lakásáfa (Kocsis 2023).

A városoktól távol eső falvakat lakóhelyül választó diplomás fiatalok vizsgálata során kitérünk az ingatlanszerzéssel kapcsolatos motivációik azonosítására, illetve arra is, hogy szubjektív ítéletük mentén az aktuális lakáspolitikák hatottak-e a célcsoport vándorlási döntésének meghozatalára.

---

⁴ Forrás: Eurostat <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231003-1>

⁵ Forrás: Magyar Nemzeti Bank LAKÁSPIACI JELENTÉS 2019. november <https://www.mnb.hu/letoltes/lakaspiaci-jelente-s-2019-november-hu.pdf>

4. Hazai falvak jellegzetességei és a kistelepülésekbe történő vándorlás

A vidéki tér alapvetően megváltozott, a fejezet korábbi részeiben sorra vettük ezen fontosabb változásokat, általános jelenségeket. A doktori dolgozat célja az, hogy ezen folyamatok között értelmezhetővé tegye, hogy melyek azok a jelenségek, amelyek új módon ösztönözhetik a fiatalokat arra, hogy az általános trendektől eltérő/új irányba mozogjanak.

A kutatási téma, a falvakba történő vándorlás szempontjából kiemelt jelentőségű az Enyedi (2011) által dezurbanizációs folyamatnak nevezett folyamat, aminek előzménye a fejlettség egy magasabb szintje, a technológia nyújtotta lehetőségek, a kitelepülő, vagy elérhető távolságba kerülő gazdasági egységek, amelyek együttesen új szerepköröket idézhetnek elő a falusi tereknek. Ugyan hazánkban a szuburbanizációs folyamat dominanciája a jellemző, a belső vándorlási folyamatok egyre gyakoribb célterületeivé válnak a kisebb települések, falvak és kisvárosok, egyfajta átrendeződést azonosított Balogh és Kovács (2021). A települések közötti belső vándorlási egyenlegek kiegyenlítetttségének megszűnésére hívja fel a legfrissebb Demográfiai Portréban (2021) is a figyelmet Bálint és Obádovics, kiemelik a községek növekvő nyereségeit a nagyvárosokkal szemben. Kialakulnak a vándorlási szempontból kedvezőbb és kevésbé kedvelt térségek a kitelepülések között, a kutatás terepének jellemzése, társadalmi szempontú bemutatása ezért fontos elem, tekintettel arra, hogy a diplomások által kedvelt falvakra fókuszál a kutatás az Észak-Alföld régió kistelepülései között. Külön szempont lehet a kiválasztott falvak közös jellemzőinek azonosítása, a statisztikai adatokon túl a mélyebb társadalmi folyamatok megismerése az odavándorlási döntések pontosabb megértése érdekében.

A dolgozatban kizárólag a kistelepülések fogalmi kategóriájával kívánunk foglalkozni, eltekintve a vidék komplex jelenségének értelmezésétől. Nem célunk sorra venni általánosságban a falvak hátrányait, újratermelő egyenlőtlenségeit, a mintavétel miatt a dolgozatban nem térünk ki összehasonlításokra és a falvak tipizálására sem.

Beluszky és Sikos (2007) falutípológiája óta nem született átfogó hazai kategorizálás a kitelepülésekre vonatkozóan, elemzési szempontjaik és kiválasztott mutatóik átgondolására ugyanakkor szükség lehet napjaink falusi tereinek átalakulása során. Az új igények és szükségletek kialakulása hatására milyen tényezők jelenthetik egy falu felemelkedését vagy lesüllyedését, mik lesznek azok az új/régi változók, amik mentén kialakulnak a kedvezőbb és kevésbé kedvelt vándorlási célpontok a falvak között. Jelen doktori kutatásnak ez nem célkitűzése, ugyanakkor a migrációs elméletek vándorlási motivációinak számbavétele és azok kiegészítése az életmód dimenzióival jelentheti megalapozását egy ilyen típusú jövőbeni vizsgálatnak, típusalkotásnak.

A fejezet utolsó egységében foglalkozunk a falvak népességmegtartó erejével, lakosságmegtartó képességével, ami általánosságban a vidékfejlesztés fontos célkitűzésévé vált, ugyanakkor a meglévő helyi fejlesztések nem úgy jelennek meg, mint az odavándorlások ösztönzői. Kitérünk továbbá az ingatlanpiaci folyamatokra mint a fiatalok egy lehetséges vándorlási motivációjára a falvak lakóhelyválasztási folyamatában.

III. AZ ÉLETMÓD ÉS KUTATÁSA

A korábban jellemzett migrációs elméletek között is megtalálhatóak voltak azok, amelyek az egyént, az egyéni viselkedést a vándorlási döntés egyik legfőbb kiváltó okaként értelmezték. Ha a vándorlást az egyéni döntés oldaláról vizsgáljuk, akkor alapvetően befolyásolja az egyén elégedettsége, jellemzően, ha az egyén elégedetlen az életkörülményével vagy annak egyik dimenziójával, akkor útnak indul. Az elégedettséget, a szükségleteket több tényező együttesen befolyásolhatja, például az egyén alapvető társadalmi helyzetének mutatói, mint az életkor, iskolázottság, jövedelmi helyzet, az egyén életciklusa, vagy olyan tényezők is befolyásolhatják, mint a tanulmányok, a szabadidő, vagy az egyén értékrendje, preferenciái. A belső vándorlási döntés jobb megértése céljából a következő fejezetekben az életmód szociológiai vizsgálatának legfontosabb jellemzői és a téma szempontjából releváns kutatási eredmények bemutatása történik. Az életmód, életstílus kutatások lehetőséget teremtenek arra, hogy figyelembe vehetők legyenek az egyéni élettörténetek, választások és a bennük meghúzódó kollektív identitások elemei, amelyek az átfogó folyamatok leírását képesek megalapozni.

Az életmódhoz kapcsolódó fogalmak széles tárházával rendelkező hazai szakirodalommal szemben a nemzetközi társadalomtudományok az életmód kapcsán leginkább az életstílust és az ezekhez kapcsolódó fogyasztási szokásokat vizsgálják. Hazánkban a legtöbbször az *életmód* alatt Utasi (1984; 2005) fogalommagyarázatát használva, a lehetőségek és a szükségletek összetett rendszerén alapuló tevékenységek együttesét értik. Az életfeltételek, életlehetőségek sok esetben a szükségleteknek is határokat, kereteket jelentenek, azonban az egyéni választás, a választások közötti rangsorolás minden esetben fennáll. Az életmód mintegy rokon fogalma az *életszínvonal*, ami elsősorban az anyagi javak és a jövedelmi szint által meghatározott. Az *életstílus* fontos eleme az önreprezentálás, elsősorban fogyasztási szokásokat és kulturális tartalmakat tömörít, a fogyasztás elemeihez az egyének jelképes tartalmakat rendelnek, amellyel csoport hovatartozásukat, eszme és értékrendjüket kívánják kifejezni. Az *életvitel* az életstílushoz hasonló fogalom, amely az egyes csoporthoz tartozók tipikus viselkedésmódját emeli ki. A fogalmi zűrben a következő a társadalomtudományi gondolkodásban a korábbiakhoz képest szűkebb körben használt kifejezés az *életforma*, ami ugyan hasonló az életmódhoz, de leginkább a külső körülményeket és életfeltételeket hangsúlyozza, amelyek a választási korlátokat erősítik. A legújabb trendek alapján az életminőséget is az életmód témakörében tárgyalják. Ezek a fogalmi kategóriák ugyanakkor nem vegytiszták, dominanciájukban és értelmezésükben az egyéni életciklusok, az életútban bekövetkező változások erőteljesen közrejátszanak (Törőcsik 2011).

1. Az életmód és az életstílus kutatások alapjai

Az életstílus koncepciójával az elsők között Simmel, Weber és Veblen foglalkoztak, akik elsősorban a rétegződés, a társadalom strukturális megközelítése szempontjából közelítették meg, felhívva a figyelmet a csoportonkénti differenciált fogyasztásra. Simmel (1973) az életstílus kapcsán a fogyasztás által generált divat fontosságát emeli ki, amely kettős funkciója által egyszerre jelenti egy csoport tagjainak összekapcsolódását és elhatárolódását más közösségektől. A divat ugyanakkor a felsőbb társadalmi rétegek számára mindaddig követendő, amíg az meg nem jelenik az alsóbb társadalmi csoportok tagjai között. Simmel és Hradil (1994) úgy érvelnek, hogy a modern társadalmak funkcionális differenciálódása az individuumot egyre gyakrabban állítja eltérő társadalmi kapcsolathálóba, és ezáltal a konkrét és meghatározott életviszonyokba való beágyazottságát elveszíti. Weber (1987) hangsúlyozza az élethelyzetek különbözőségét és pluralitását a modern társadalomban, szerinte a hagyományok és szubkultúrák összeolvadnak a kapitalista ipari társadalomban, a kompetenciákkal, a piaci lehetőségekkel és ténylegesen lehatárolható társadalmi osztályhelyzetet alkotnak. Az értékek és életstílusok azok, amelyek kibontakoznak a kapitalizmusban. Webernél (1987) a rendi különbségek rejtik az életstílust, az életstílus-csoportok a származás, foglalkozás, a megélhetési mód, a fogyasztás, a családi helyzet és a baráti kapcsolatok alapján különülnek el, rendeződnek hierarchiába. Ez a fajta rendi értelmezés alapján a státuszcsoporthatározza meg tagjai számára a fogyasztás kereteit és stílusát, egy státuszhoz egy meghatározott életstílus tartozik. Veblen (1975) Weberhez hasonlóan a magas státuszhoz kötötte az életstílus fogalmát, szerinte a hivatkozott fogyasztással, a megkülönböztető szimbólumok megvásárlásával a társadalom felső csoportjai fejezik ki kiválóságukat, a cselekedetek és vágyak indítékaként pedig a versengést nevezi meg. Az elitrétegeknek a fogyasztás módját és használatát is ismerniük kell, nem elég csak fogyasztaniuk.

A társadalmi hierarchia legtetején lévők egyedi ízléséről, fogyasztásáról, különleges életmódjukról beszél Bourdieu (1979) is, amellyel meghatározzák helyüket, elkülönülésüket a társadalom egyéb közösségeitől, azonban ő nem áll meg ennél az egy csoportnál, a teljes társadalmat a javak használata és fogyasztása alapján is elképzelhetőnek tartja leírni. Az életstílus fogalmát nem használja, helyette „expresszív eljárásokról” beszél, amelyekkel a társadalom tagjai szimbolikusan kifejezik helyüket a struktúrában. *„A szimbolikus fogyasztás a javakat jelekké, a ténykülönbséget jelentéssel felruházott megkülönböztetéssé lényegíti át, a különbségekhez értéket rendel azáltal, hogy nagyobb fontosságot tulajdonít a módnak, a tevékenység vagy a tárgy formájának, mint funkciójának”* (Utasi 1984:10). A szimbolikus megközelítést tovább erősíti Bourdieu (2002) habitus fogalma, ebben az értelmezésben a habitus egy közvetítő mechanizmus, amely a gondolkodás és a cselekvés alapjellemezőit

határozza meg. Viselkedéseket hoz létre, még hozzá nem véletlen halmazként, hanem valamilyen struktúra szerint. A habitus egy beállítottság, ami kondicionálás eredménye, és nem a tudatos szocializációé.

A szimbolikus funkcióktól nem szakadt el Hirsch és Baudrillard sem. Hirsch (1976) a státusz kifejezésére szolgáló úgynevezett pozicionális javakra hívja fel a figyelmet, Baudrillard (1988) szerint pedig az egyének nem is a tényleges jóságokat fogyasztják, hanem azok jelzésértékét, ami által képesek azonosulni vagy különbözni másoktól. Sobel (1981) az életstílusról beszél úgy, mint megkülönböztető, felismerhető életmódról. Az életmódok fejlődésével és az életvilágok differenciálódásával az életstílus fogalmáról gondolkodók számos módon és megközelítésben írják le a fogalmat, közös jellemzőjüként a viselkedés motívuma emelhető ki. A cselekvési szinteket a hagyományos koncepciók is vizsgálják, azonban a különbség az, hogy míg ők lineáris kapcsolatokat feltételeznek, addig az életforma, életmód koncepciók a szintek függetlenségét állítják. Hradil (1992) nyomán négy cselekvési szint különböztethető meg, az első szint a cselekvési feltételek, ezt követi a feltételek észlelése és kihasználása, majd a vezérlő értékek és normák, valamint a cselekvési módok tényleges megvalósulása. Gluchowski (1988) a szabadidő-szociológiát emelte az életstílus fogalom középpontjába, míg Zapf (1987) szerint az életstílus az adott helyzetben a hétköznapiak szervezésének stabil mintája.

Schulze (1992) az életmód vizsgálatában túllép a hagyományos fogalmi kereteken, megalkotja az élménytársadalmat, amely értelmében a növekvő életminőség a társadalom tömegeinek felemelkedése megváltoztatta a cselekvést motiváló tényezőket, az élmények keresése, megélése válik a fő társadalomszervező erővé.

Az élet megélése és átélése kerül az érdeklődés középpontjába, amiből egyfajta állandósuló cselekvési dinamika bontakozik ki. A befelé orientálódó életfelfogások háttérbe szorították a kifelé orientálódó életfelfogásokat, a kultúrák tagjai általában a szép életre törekednek. Közös nevező, az élményracionális, a külső feltételek funkcionalizálása, a belső élet számára. Az emberben nem csak benyomások keletkeznek, hanem fel is dolgozza ezeket, az élmények tehát sajátos szubjektív kontextusba szövődnek, s reflexió révén módosulnak is. Ugyanakkor a szép élet tervezése valójában bonyolult jelenségnek bizonyul (Schulze 2000).

Éber (2008) kiemeli a Schulze-i terminológiából az élmények bősége, illetve hiánya miatti problémákat, a bizonytalanság és a csalódás kockázatától való félelmet. Az egyén minden helyzetben döntés előtt áll, ami miatt folyamatosan szüksége van olyan elemekre, amelyek erőteljesebben segítik tematizálni és tipizálni a mindennapjait. Schulze szerint ebből az elbizonytalanító alternatíva tömegeből az egyén elsősorban az esztétikai elvekre korlátozza a választásait, amivel esztétizálódik mindennapi élete. Másrészt pedig olyan társas

mintázatokra támaszkodik, amelyek előre adottak számára, mint a társadalmi miliók és az ezekre adott értelmezések, ezek képesek korlátozni az szubjektum szemléleteit és cselekvéseit. Az egyén mindezekkel szűkíteni igyekszik a választás szabadságát és az ezzel járó bizonytalanságot. A miliókból való választás így képes biztosítani az egyéniség kibontakozását és a valahová tartozás érzését egyidőben (Éber 2008).

2. Milióértelmezések

Hradil (1992) szerint Hippolyte Taine tekinthető a társadalomtudományokban használt miliófogalom alapítójának. Taine műveiben bukkan fel először az a jellegzetesség, hogy a milió fogalma egyszerre ötvözi az „objektív” és „szubjektív” környezeti elemeket, amelyeket az életmód hagyományos mintáinak formálóiként lehet felfogni. Durkheim volt az első, aki a milió fogalmát elméleti rendszere középpontjába helyezte, és különbséget tett a „külső társadalmi milió”, vagyis a távoli társadalmak, és a „belső társadalmi milió”, azaz a közvetlen környezetben lévő társadalom között. A fogalmak meghatározásánál a társadalmi tényezők mind erősebb hangsúlyozása mellett először nála jelenik meg a „szubjektivizálás”. A két világháború közötti időszakot tekintve, az elfordulás a természetes környezeti tényezőktől, és a társadalmi tényezők felé való fordulás, mint fejlődési irányok határozták meg a fogalom alakulását. Majd a túlzottan „objektív” miliófogalmat megnyitották a „szubjektív” milióértelmezések előtt, aminek hatására jelentősége megnőtt. Az ipari társadalom megerősödésével a milió fogalmakat eleinte kevésbé találták alkalmasnak, nem igazán „passzoltak” a valósághoz és még kevésbé egy ökonomizált, standardizált és anyagilag meghatározott ipari társadalomhoz. Az 1970-es évekig általában inkább nem használták, a 80-as évektől kezdett felfutni, alkalmazkodott a folyamatos fogalomváltozásokhoz, melyek a közös tevékenység hasznosítását, a környezet alakulását és formálását állították előtérbe. A milió fogalma, amelyet ezelőtt az osztársadalmi milióire vonatkoztattak, egyre gyakrabban kezdett irányulni kisebb, specifikusabb, nagymértékben különböző miliókra. Egyre gyakrabban használták adott viselkedés magyarázataként, illetve jövőbeli viselkedés jóslására (Hradil 1992).

A milió fogalom használatában és népszerűvé válásában Hradilt (1992) szükséges kiemelni, aki megalkotta a milió, az életstílus, és a szubkultúra fogalmak teljes jelentéskörét, egymástól való elválasztásukat. A fogalmak alkalmazhatóságához arra volt szükség, hogy a társadalom tagjainak megnőjön a szabadságfoka az egyéni erőforrásaik területén, mint a bevétel, a képzettség, a biztonság, a mobilitás vagy a szabadidő. A milión heterogén szociális, szellemi és környezeti tényezők összefüggései értendők, melyeket meghatározott társadalmi

csoportok különböző módon ismernek fel és használnak ki, jól körülhatárolható életmódok kialakulását vonva maga után, az emberek gondolkodását és viselkedését alakítja.

Az empirikus milió- és életstílus-kutatások a 80-as években hatalmas fellendülést mutattak, elsősorban azért, mert a külső feltételektől egyre inkább szabadabbá válik a társadalom növekvő része számára a kulturális minták és az életmódok közötti választás. Az életmód a tudattalan alkalmazkodás helyett fokozatosan, tudatosan választhatóvá és alakíthatóvá válik. A szabadidő és a fogyasztás térhódítása jelentkezik, ezzel együtt belép a Schulze-féle élménytársadalom és a Beck-i kockázat társadalom, amelyek túlmutatnak a foglalkozás differencializáló szerepén (Tardos 2008). A változás új típusú rétegződésvizsgálatokat von maga után nemzetközi és hazai viszonylatban egyaránt. Az igény a kutatások iránt olyan gyakorlati érdekekkel is magyarázható, mint a jobb marketingstratégiák kialakítása vagy a hatékonyabb választási kampányok megvalósítása.

Az új struktúrák, mint a milió vagy az életmódok nem statikusak, állandóan változhatnak egy egyén életében, ugyanakkor a fogalom belső jelentéstartalmi sem maradnak azonosak, az egyén által keverhetők, kombinálhatók és korlátozhatók. Ezt Hradil (1992:351) a következőképpen fogalmazza meg: *„Lehetséges, hogy egy ember aki munkások vagy hivatalnokok gyerekeként nőtt fel, gondolkodásában és viselkedésében mindig munkás vagy alkalmazott gyereke maradt. Az új társadalmi-kulturális struktúrák esetében ez köztudomásúlag másképpen van: az ember általában nem marad egész életére feminista, punk, karrier- vagy családoorientált.”* Nem stratégia és érdektől független viselkedésmódokat mutatnak. Schulze (1992) fontos jelentőséget tulajdonít az életkornak, megkülönbözteti a fiatal és az idősebb miliók közötti választást, a határvonalat 35-40 év körül húzza meg. Kétdimenziós struktúrájában a képzettség és az életkor keresztmetszetében helyezi el 5 miliójét (önmegvalósító, szórakozó, nívómilió, integrációs, harmóniamilió). Az idősebb korcsoporthoz kapcsolódik a nívómilió, az integrációs milió és a harmóniamilió, sorrendben haladva a legmagasabb iskolai végzettségűektől az alacsonyabb felé. A nívómilióba tartozók mindenben a hierarchiát követik, életük célja, hogy elérjenek felsőbb szintekre (mindenre kiterjedően: foglalkozás, képzés, jövedelem, izlés stb.), olyan fogalmakat párosít hozzá, mint a rangra törekvés, a magaskulturális séma, az önképzés, a hozzáértés, és a tökéletesség elérésének vágya. A harmóniamilióba tartozóknak van a legalacsonyabb végzettsége, ők a világ fenyegetettsége miatt a stabilitásra, védettségre törekszenek, a félelem miatt a kényelmes otthon, az egyszerűség és a harmónia kerül az életcéljaik közé. A kettő között helyezkedik el mind végzettség tekintetében, mind a struktúrában, az integrációs milió, akik mindenben a konformitásra törekednek. A normáknak való megfelelés az elsődleges számukra, megjelennek a társadalmi elvárások, szabályok betartása, a rendezett élet iránti vágy. Elsősorban közép- és

alsószintű szellemi foglalkozásúaknak tulajdonítja Schulze ezt a miliőt. Fogyasztásukban megjelenik a magaskultúra és a „triviális” séma is, élményparadigmája pedig a kisközösségekbe való tartozást jelenti (Éber 2008).

Milió- és életstílus-kutatások több nagyobb tudományterületen is megjelentek, ezek közül az első terület a fogyasztásszociológia és a marketingkutatások. Két nagyobb kutatás emelhető ki, mindkét kutatásról érdemes megjegyezni, hogy mélyinterjú vizsgálatokkal kezdték el a téma feltárását, majd átültették az eredményeket kvantitatív módszerekbe, a típusokat klaszter- és faktoranalízissel állították elő. Az első és talán legismertebb a SINUS-Intézet által kifejlesztett nyolc milióból álló tipológia. Olyan eljárásokat fejlesztettek ki, amelyekkel a fogyasztói döntést célozták meg előre jelezni, az értékek, a beállítódások és a manifeszt magatartások mérésével. Az alábbi miliókat különböztették meg: konzervatív felső, kispolgári, tradicionális munkás, tradíciók nélküli munkás, felemelkedés orientált, technokrata-liberális, hedonista és alternatív milió. A másik a Chicagói Egyetemen kifejlesztett Life-Style kutatás, amelyet a 70-es években kereskedelmi célra is felhasználtak. A felmérésben használt indikátor három részből tevődött össze: az életstílusból, ami olyan magatartásformák feltárását jelentette, mint a szabadidő, a lakóstílus, az öltözködési stílus, a testápolás vagy a pénzkiadáshoz fűződő beállítódások. A pszichológiai változókból, amibe beletartozott, hogy milyen személyiségi változókat tulajdonít a személy önmagának az előre meghatározott jellemzők közül (dominanciára törekvés, önértékelési problémák, depresszió, felizgathatóság, érvényesülési képesség, orális-narcisztikus struktúra). Az életvilág dimenziója volt az utolsó, ebben értékorientációkat, életcélokat, materiális és nem materiális értékeket, és kívánságmintákat vizsgáltak. Mindezek alapján a Life-Style kutatás eredményeként 11 típus jött létre, ezek közül 4 tiszta férfi 3 tiszta női és 4 uniszex típust különböztettek meg.

A milió és életstílus kutatások másik nagyobb csoportját a politikai szociológiában és a választások kutatásánál használták, mivel a hagyományos társadalmi struktúra-modellek elégtelennek bizonyultak a korszak előrehaladásával. Az azonos pártra voksoló törzsszavazók arányának csökkenése és az új politikai választóvonalak hatására egyre problematikusabbá váltak a hagyományos magyarázatok és egyre népszerűbbé a milió- és életstílus-kutatások a politikai szociológián belül is. A Konrad Adenauer Alapítvány Kutatóintézete egy nagyszabású kvantitatív empirikus kutatás keretében az életstílus több mint 100 kritériumát kérdezte meg, többek között alaporientációkat, központi életterületeken felmutatott beállítódásokat. Eredményeik alapján 9 életstílus-csoportot tudtak kialakítani, legnagyobb érdemük talán az volt, hogy a csoportok tagjait a részletes kérdésnek köszönhetően képesek voltak részletre hajlóan is bemutatni, jellemezni.

Harmadik nagyobb kutatási területet képeznek a szabadidős tevékenységek vizsgálatai, amelyek közül néhány területei szoros, mások viszont laza kapcsolatban állnak a rétegekhez és a szociodemográfiai csoportokhoz való tartozással. Ebbe sorolhatóak H. Lüdtke és G. Schulze vizsgálatai, előbbi a szabadidő kategorizálásával 12 életformát alkotott meg, utóbbi mindenekelelt a szabadidőre jellemző ízlést és esztétikát választotta tárgyául, aminek élvezeti, elkülönülési és azonosulási funkciókat tulajdonított, öt különböző kulturális miliót alakított ki (Hradil 1992).

A 80-as évek szerteágazó és alapos kutatásaitól eltekintve Hradil (1992) kitér a hiányokra és a kérdésekre is, amik felmerülhetnek a milió és életstílus kutatások kapcsán. Az időbeli változások leírására, hatásainak elemzésére, továbbá a csoportképződések csökkenő méretének mivoltára nem hívták fel a figyelmet. Valamint a kutatások egy jelentős része mellőzi az elméleti megalapozást.

A horizontális tagozódást, a társadalmi miliót a magyar társadalomban elemző tanulmány Fábrián, Róbert és Szívós (1998) nevéhez fűződik, akik azonban előzetesen felhívják a figyelmet arra, hogy a hazai társadalomban nagyobb a vertikális különbségek differenciálódási szerepe, mint a korszak Hradil által jellemzett német társadalmában. Négy anyagi-jóléti dimenzió mentén státuszcsoportokba rendezték a magyar háztartásokat (jövedelmi helyzet, megtakarítások, tartós fogyasztási cikkek megléte, vagyoni helyzet), majd főbb társadalmi-gazdasági jellemzők és néhány szubkulturális különbség leírásával megalkották a státuszcsoportok társadalmi miliójét. Létrehozták a nagyvárosias felső középosztályi, a városias középosztályi, jobb-módú nyugdíjas, a munkásosztályi, a képzetlen nyugdíjas, az alsó-munkásosztályi, a falusias nyugdíjas és a képzetlen, inaktív alsó osztályi társadalmi miliókat.

3. Fogyasztásszociológiai megközelítések

A fogyasztás különbségeinek vizsgálatára valamennyi korábban említett klasszikus társadalomtudós kitér, a fogyasztást a társadalmi rétegződéssel kapcsolatban értelmezték, egyesek az életmód, életstílus velejárójának tekintették az azonos vagy eltérő fogyasztást, míg mások ok-okozati kapcsolatot feltételeztek. Annyi azonban bizonyos, hogy az életmód vizsgálata kapcsán szükséges röviden kitérni a fogyasztásszociológia nemzetközi és hazai kutatásainak néhány megállapítására, amelyek a későbbiekben segítségül szolgálhatnak az életmódok, életstílusok megértéséhez.

A fogyasztásnak nincs egy egységes és általánosan elfogadott fogalma, jelen esetben Baudrillard fogalmából indulok ki, ami alapján *„a fogyasztás virtuális összessége minden tárgynak és üzenetnek, amelyek így többé-kevésbé „beszéddé” szerveződnek, s ezáltal a fogyasztás, amennyiben jelentése van – a jelek rendszeres manipulációjának tevékenysége”*

(Baudrillard id. Vastagh 2013). A kezdeti kutatások elsődlegesen nem a társadalmi csoportok egymáshoz viszonyított struktúrájának megértését célozták, csupán közgazdasági, marketingkutatói eszköz volt a fogyasztás vizsgálata, a megkülönböztetés a szociodemográfiai és személyes jellemzők alapján történt (Bukodi 2006). A marketingkutatás a fogyasztást, mint vásárlási tevékenységsorozatot értelmezi, Corrigan (1997) kiemeli, hogy napjainkra ugyanakkor ez elsősorban nem az alapvető szükségletek kielégítését jelenti, hanem a kapcsolatot a termékkel, a kötődést, a választást magát. Szerinte minden fogyasztási döntés újratermeli a társadalmi pozíciók közötti egyenlőtlenségeket, a kérdése ebből adódóan úgy hangzik, hogy miért van mégis az, hogy bizonyos termékek fogyasztása jelzésértékű a társadalomban, míg más termékek fogyasztása nem az (Corrigan 1997).

Elsősorban gazdasági, társadalompolitikai oldalról közelítette meg a fogyasztást Modigliani (1986), azonban neki tulajdonítható az LCH-modell (Life Cycle Hypothesis), ami a fogyasztást egy hosszabb távú tervezés folyamatának tételezi fel, amely függ az egyén aktuális életciklusától. *„Az életciklus-hipotézis szerint a haszonmaximalizáló egyének intelligens döntéseket hoznak arra vonatkozólag, hogy mennyit akarnak fogyasztani a különböző életkorokban, azaz hogyan allokálják időben a rendelkezésükre álló forrásokat, amely az életük során elérhető életvagyontól (a munkajövedelem és öröklött vagyon jelenértékeinek összege) és nem az aktuális jövedelemtől függ.”* (Buzási 2008:179).

Duesenberry (1949) a jövedelem, a megtakarítások és a fogyasztás viszonyrendszerét vizsgálva arra jutott, hogy az egyének fogyasztássukkor viszonyítanak, az egyes kiadási, megtakarítási döntéseket a vonatkoztatási csoportokhoz képest hozzák meg, ezzel megalkotja a relatív jövedelem hipotézisét.

Hazánkban a 20. század végére a fogyasztással kapcsolatos vizsgálatok a társadalmi státusz hatását állították a mérések középpontjába, az ESOMAR tipológia ezen a területen egy gyakran használt módszertani eszköz. Három alapvető státuszjelentéssel bíró területet vizsgál, közöttük a tartós fogyasztási cikkeket, amik alapján hat fogyasztói státuszcsoportot különböztet meg, amelyek hierarchikus módon rendeződnek egymás alá (Andics 2010).

Hetesi, Andics és Veres (2007) felhívják a figyelmet a fogyasztás megváltozott szerepére és az azt előidéző társadalomszerkezeti változásokra: mint a középosztályosodás folyamata, a növekvő iskolázottság, az egyre magasabb diszkrecionális jövedelem vagy a széles választási lehetőség a termékek és a márkák között. Mindezen folyamatok azzal jártak együtt, hogy a fogyasztás társadalomszervező erő lett, a fellépő különbségek nem funkcionálisak, hanem az ízlés és a szimbolikus értékek mentén alakulnak ki, az egyének a fogyasztásukkal jelzik hovatartozásukat a társadalomban, státuszt fogyasztanak. A státuszfogyasztás egy irracionális vásárlói tevékenységként értelmezhető, arról azonban nincs egységes vélemény, hogy

napjainkra a státusszimbólumok inkább eltűnőben vannak, vagy egyre inkább felfutnak (Törőcsik 2003). „*A késő modern társadalomban bizonyos dolgok fogyasztása és tulajdonlása egyfajta szimbolikus aurát eredményez, ami egyrészt befogadással, másrészt kirekesztéssel jár, így egyszerre válik a társadalmi integráció és az identitásképzés elemévé. Az urbánus, nagyvárosi életben meghatározott életstílusokban fejeződik ki a tárgyak, terek, események fogyasztása. Ily módon a szociális identitás márkaimage-ek kombinációjából kreált képződménnyé válik, ami egyben a szociális helyzet szimbóluma is.*” (Törőcsik 2016:23). Törőcsik (2016) két típusát különbözteti meg a fogyasztásnak a funkcionálist, ami racionálisan indokolható, és a szimbolikust, ami elsősorban emocionális, utóbbinak két egymástól eltérő fajtája, az önmegnyugtató és az önkifejező fogyasztás. Az új fogyasztói trendcsoportok közül kiemelhető néhány típus, amelyek nagysága növekvő tendenciát mutat a jövőben, és a doktori kutatási téma szempontjából is releváns lehet. Az első ilyen csoport a *szubjektív szegények*, akik helyzetüket rosszabbnak érzékelik, mint amilyenek a tényleges fogyasztási mutatóik, kevés a szabadon elkölthető jövedelmük, féltik egzisztenciájukat és kerülnek a magasabb szintű fogyasztást. Egy új csoport a *LOHAS (Lifestyle Of Health and Sustainability)*, tagjainak magas a környezet- és egészségtudatossága, jó iskolázottsági és jövedelmi mutatóik vannak. Az úgynevezett *kreatív osztály*, mint fogyasztói csoport tagjai számára a tértől és időtől független munka az elsődleges, alkotók, innovatívok, jövedelmük változó, leginkább otthonról végeznek munkát és fontos számukra az életminőség (Törőcsik 2016).

4. Hazai kutatási irányok az életmód témájában

A fogyasztásszociológiával összekapcsolt életmódkutatások hazánkban is elkezdődtek az 1970-80-as években, képviselői kezdetben H.Sas Judit, Ferge Zsuzsa és Kemény István. H.Sas munkássága azért is fontos a doktori téma szempontjából, mert ő volt az első, aki kutatásaiban túllépett a kérdőíves módszereken, a társadalom domináns csoportjainak életmódját élettörténeti interjúkkal is vizsgálta. Őket követte Losonczi, akinek 1977-ben megjelent a témát átfogóan elemző *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben* című könyve, amelyben a fogyasztást, mint társadalmi rétegeképítő elemet vizsgált. Losonczi (1977) az életmódot a *részvétel* (a társadalom működésében való részvétel) és a *részesevés* (hatalomból, újraelosztásból, anyagiakból, tudásból, kultúrából) emberre jutó mennyisége és minősége szerinti kötöttségeinek rendszeréből vezette le, életmódnak tekintette mindezek kifejeződését és megformálódását. A társadalmi adottságok és az emberi képességek között realizálja az életmódot, rendszerében a társadalom teremti meg a szükségleteket és azok kielégítését szabályozza, tehát az életmód kutatásához ismernünk kell a feltételeket, a társadalmi tényezőket. Az egész folyamatot a kultúrával magyarázza, mint ami minden igényt, cselekvést

áthat és motivál, érték és eszmerendszerekbe orientálja az egyéneket. Losonczi (1977) leírja és jellemzi a történeti életmódmintákat (nemes, dzscentri, polgár, kispolgár, paraszt, munkás stb.), kitér az életmód anyagi, tárgyi feltételeire, értékorientációkat különböztet meg és felállítja az életvitel szervező elveit. Losonczi életmódkutatása és felállított modelljei mintát jelentettek az őt követő valamennyi hazai társadalomtudós számára, a témával foglalkozó minden szakirodalom említést tesz róla.

A korábbi kutatások hatására Utasi azt kutatta, hogy a hétköznapi tevékenységek hogyan formálják az egyének és a közösségek életstílusát, kapcsolatait, fogyasztási szokásait, és hogy ez hogyan alakítja át a mobilitást, az attitűdöket, valamint, hogy milyen motívumok jellemzik az individuumokat (Tibori 2017). Utasi empirikus kutatásaiban nem csak a korszakra jellemző kérdőíves kutatásokat használta, hanem azokat minden esetben kiegészítette kvalitatív módszerekkel, hogy választ kaphasson az életmód kapcsán felmerülő mélyebb, magyarázó kérdésekre.

Itt szükséges megjegyezni, hogy az életmód, életstílus kutatás módszertanát tekintve napjainkra is egyre több nemzetközi szakirodalom hívja fel a figyelmet arra, hogy a megváltozott és folyamatosan változó társadalmi környezet, az individualizálódó társadalom miatt a fogyasztások és szokások megismeréséhez szükség van a szubjektív jellemzőkre, a „puhább” adatok megismerésére a hagyományosnak tekinthető kérdőíves, időmérleg vizsgálatok mellett. Az eredmények erre vonatkozóan elsősorban külföldi kutatási eredmények alapján fogalmazódtak meg, ezért hiánypótló hazai körülmények között is vizsgálni kvalitatív módszerekkel a tématerületet (Vastagh 2013).

Az életstílus-kutatások a vizsgálati egység megválasztása alapján két nagyobb csoportra oszthatók, az első csoportba azok tartoznak, amelyekben az egyéneken, az egyéni fogyasztáson van a fókusz, a másik csoportban, a háztartás vagy a család az alapvető fogyasztási egység, ami tipizálható (Andics 2010).

H.Sas (1976) is foglalkozik már az életmód kapcsán a család szerepével, amit Utasi (1989) is kiemel az életstílus vizsgálataiban. Abból indul ki, hogy a család egyre inkább fogyasztási egységként funkcionál, az életstílus kutatásának pedig alapvető elemei a fogyasztási preferenciák, ízlések és választások megkülönböztetése. Az 1981 és 1985 között végzett rétegződés-modell vizsgálat életstílus-kutatása is szoros kapcsolatot mutatott a fogyasztással, az életstílusokat differenciáló, határmezsgyét felállító jelzőeszközként gondolkodtak róla. A szükségletek alapján alakuló fogyasztási preferenciák, különböző motivációkra épülnek és alakulnak át, fejlődnek az időben. A fogyasztás sok esetben független attól, hogy az egyén, vagy család a szükséges anyagi feltételekkel rendelkezik-e, nem biztos, hogy kialakulnak a magasabb szükségletei és a lehetőségekkel élni kíván. Az életfeltételekben végbemenő

változások, hatással vannak az egyének szükségletrendszerére, ezáltal pedig módosítják fogyasztási preferenciáikat is. A preferenciák kialakulásában döntő szerepe van a származásnak, a gyerekkornak, a családnak, a kulturális környezetnek és a kortárs csoportoknak. „*Noha a felnőtt élet során is számos olyan motiváció éri az individuumot, amelyek fogyasztási preferenciáinak változtatására készítetik, ösztönzik, e későbbi minták hatása azonban jelentősen különbözik az ifjúkori szocializációval örökölt, gyerekkori családban elsajátított fogyasztási mintától.*” (Utasi 1989:52). A felnőttkori adaptáció folyamata több időt vesz igénybe, a fogyasztási minta csak kisebb elemenként emelhető át és lassabban strukturálódik, mint a szülői család öröksége. Kilenc fogyasztási terület vizsgálatával hoztak létre indexeket, mérték az intellektuális tevékenységet, a rekreálódást, a tárgyi környezetet, a lakáskultúrát, a lakásberendezést, a háztartási fogyasztást, az emberi kapcsolatokat és a családi szokásokat is. A fogyasztási preferenciákat vizsgálva tipikus családi életstílusokat különít el, amelyek a szükségletek alapján négy hierarchikus szintre rendezhetőek. Az első szint a primer, biológiai szükségletek kielégítését célzó életformák, ezt követik a civilizációs szükségletek egy-egy elemének fogyasztási szintjét megcélzó félig-modernizációs családtípusok. Egy a korábbinál magasabb szint, amikor már a legtöbb szférában megjelennek a civilizációs szükségletek és a presztízis életstílust alakító hatása, a legmagasabb szinten pedig a szellemi, intellektuális fogyasztási preferenciát jelző életstílusok találhatóak. Utasi (1989) felhívja a figyelmet arra, hogy a szintek egymásutánisága nem törvényszerű, lehetnek sorrendi változások és meg is fordulhat ez a hierarchia. A családi életstílusokat megkülönbözteti azok társadalmi státuszjellemzőivel és presztízsszükségletükkel. Figyelembe véve a napjainkra kialakuló alapvető fiziológiai szükségletek kielégítettségét a különböző életstílusú családok céljaiban, kutatásaik során kiemelkedett a *valahová tartozás vágya* és a *biztonság, nyugalom* kiemelt választása.

Az egyéni életstílust vizsgáló kutatások általános vizsgálati tényezői részben eltérnek a családot egységként értelmezőktől. Vizsgálják a szocio-demográfiai jellemzőket; az egyén családi jellemzőit, a társadalmi csoport-hovatartozást (státusz, munkaerőpiaci helyzet), az anyagi körülményeket, az egyén preferált értékrendjét, a kulturális magatartásmintáit, személyiségjellemzőit, továbbá kitérnek az érzelmekre és a motivációkra. Ezek a jellemzők az életstílus-alapú besoroláson túl meghatározzák az egyének fogyasztási, döntési és választási aspirációikat is (Andics 2010).

Andics (2010) sorra veszi a nemzetközileg elterjedt életstílust vizsgáló valamennyi nagyelemszámú vizsgálatból felállított összes egy- és többdimenziós modellt, mint az AIO

modell⁶, a VALS 1-2. modell⁷, a Sinus Milieu modell⁸, a szemiotria modell⁹, a Young and Rubicam 4C's kategorizálás¹⁰. A hazai kutatások között megemlíti a GfK modelljét, a Gallup modellt, és a TGI modelleket. Egységesen elfogadott, irányadó módszer azonban sem hazai, sem nemzetközi szinten nem alakult ki az életstílus vizsgálatok kapcsán.

Az életmód vizsgálatok standard kutatási módszerei az időmérleg-vizsgálatok, a társadalom időfelhasználásának mérését Szalai (1978) dolgozta ki. „Az időmérleg, a konkrét tevékenységek vizsgálatára kialakított társadalomstatisztikai, adatfelvételi és elemző eljárások összessége, valamint ezek felhasználásával a társadalom időfelhasználásáról nyert adatok, társadalmi jelzőszámok rendszere.” (KSH 2010:8) A módszer lényege, hogy egy kijelölt időintervallumon belül a napokon végzett valamennyi tevékenységet és az ezekre fordított időt feljegyzi a vizsgálatba bevont egyén az időmérlegnapló segítségével (KSH 2010). A hazai időmérleg vizsgálatok kezdetével az életmódot az időfelhasználás felől közelítették meg. Falussy (2004) az időmérleg szerkezeti elemzésekor három nagy funkcionális egységet különböztet meg, a fiziológiai szükségletekre fordított, a társadalmi kööttségekre fordított és a szabadon felhasználható időt, amelyek mennyisége és egymáshoz viszonyított aránya az egyes életmódcsoportokban jelentősen eltérhet. Arra is kitér, hogy a 90-es évektől hazánkban is átalakul az időfelhasználás, elkezdődik a szabadidő társadalmának korszaka. A későbbi évekre a kritikai írások után nem voltak jellemzőek a nagy elemszámú hazai kérdések (kivéve a nagyjából 10 évenként történő KSH időmérleg-felvételeket) inkább a kisebb, a korábbi elméleteken alapuló kutatások és a másodelemzések domináltak az életstílus- és életmódkutatásokat.

Hetesi, Andics és Veres (2007) a fogyasztásorientációjú életmódkutatások felé nyitottak, megfogalmazva az ezzel kapcsolatos dilemmákat a korábbi hazai és nemzetközi kutatások alapján. Elemzésüknek részét képezi a marketingkutatás és a szociológiai kutatások kapcsolata, meghatározzák a lehetséges kutatási irányokat a terület jövőbeli kutatói számára.

---

⁶ AIO modell: Amerikai módszer, amely 3 dimenziót vizsgál, a tevékenységet, az érdeklődést és a véleményeket (Activities, Interests, Opinions). Később továbbfejlesztették és bekerült a dimenziók közé a hétköznapokban követett értékek, az attitűdök (pl. környezet, egészségtudatosság, tevhnika, márkákhoz való viszony stb.) (Andics 2010)

⁷ VALS 1-2. modell: Amerikában fejlesztett modell, amely az értékek és életstílusok köré szerveződik, 4 fő kategóriában (integráltak, kívülről irányítottak, belülről irányítottak, szükséglet vezéreltek) 9 életstílus csoportot különít el. (Andics 2010)

⁸ Sinus Milieu modell: Széles körben Németországban és Ausztriában használják, 4 kategóriában (társadalmi irányadó csoportok, modern főáram, tradicionális főáram, modern alsó) 10 életstílus csoportot tartalmaz. A modell az alábbi elemzési dimenziókra épít: életcélok, életstratégia; társadalmi helyzet (jövedelem, végzettség is); munka és teljesítmény, teljesítményorientáció; társadalomkép (társadalmi változások észlelése, egyén a társadalomban stb.); családi és társas kapcsolatok iránti attitűdök; szabadidő eltöltési szokások és attitűdök; ideálok és példaképek; mindennapok életstílusa (Andics 2010)

⁹ Szemiotria modell: Egydimenziós modell, ami fogalmakat használ, összesen 210 értékfogalommal dolgozik. (Andics 2010)

¹⁰ Young and Rubicam 4C's: VALS modellre épít (Cross Cultural Consumer Characteristics = 4C's), életstílus helyett az értékrendre helyezi a hangsúlyt (Andics 2010)

Kozák (2011) doktori értekezésében a fogyasztási mintákat vizsgálja és azok rétegképző szerepét, a marketingszociológia eszköztárát is felhasználva, arra a kérdésre keresi a választ, hogy a „(poszt)modern tömegfogyasztói társadalom egyáltalán leírható-e az eddig használt stratifikációs struktúrákban, továbbá hogy egy feltételezett új társadalomszerveződési (mechanizmus) rendszerben mennyire alkalmazhatóak a leíró modellek” (Kozák 2011:7).

Vastagh (2013) is a fogyasztás, kiadásszerkezet szempontjából vizsgálja az életstílusokat, statisztikai elemzéssel dolgozik, azonban felhívja a figyelmet a szubjektív elemek szükségességére. Eredményei mentén a kiadási szerkezet alapján létrehozott klaszterek keretei között jól értelmezhetők a stíluscsoportok, mivel a fogyasztási csoportok horizontálisan is jól elkülöníthetők.

Az életstílus kutatások legújabb hazai kutatási vonulatát Törőcsik képviseli, aki felállított egy új életstílusinspirációs modellt, a megváltozott fogyasztói magatartásra reflektáló új dimenziókat állított fel a csoportok létrehozásához (Törőcsik 2003). A módszer kidolgozását széleskörű fókuszcsoportos elemzéssel alapozta meg, az élettempó és az értékek metszetében megalkotva az életstíluscsoportok térképét. A korábbi életstílus vizsgálatokból megtartotta az értékekre vonatkozó dimenziókat, azonban a társadalmi helyzetet vizsgáló kérdések helyett az élettempót emelte be, amit saját attitűdállítások felállításával mért, az élettempóval összefüggésbe hozta az egyének életvitelét, életminőségét. Ezek alapján, aki lassú életet él, az vagy valamiféle ellentrendet képvisel, vagy lecsúszott, kimaradt a társadalom fősodorából.

A négy főbb dimenzió a tradicionális, a modern értékrend, valamint a gyors és a lassú élettempó, amik mentén kirajzolhatóak a stíluscsoportok. A tradicionálishoz kapcsolódó fogalmak a becsületesség, a környezetvédelem, a boldogságra és szabadságra törekvés, a biztonság, segítségnyújtás és a hagyományok tisztelete; a modern értékrendhez sorolható: a változás, a kaland, a kreativitás, a siker, a gazdagság és a hatalom elérésének fogalmi. A gyors élettempóhoz kapcsolódik az ambiciózus gondolkodás, a digitalizálódás, az újdonságkeresés, és az aktív életmód; a lassú élettempóhoz ezzel szemben a passzív és lassú életmód, a kimaradás, az állandóságra törekvés és a ragaszkodás (Törőcsik és mtsai 2019).

A leggyorsabb életet élők a fiatal, karrierorientált, magas iskolai végzettségűek, jövedelmük nem stabil, jellemzően albérletekben laknak. A másik oldalon elhelyezkedő csoport, a leglassabb élettempóban élők a leginkább tradicionális értékeket vallók. Közöttük találhatóak a *gyors-modernekek*, az *élményfogyasztók*, a *jólszituáltak*, a *társadalmi közép*, a *kapaszkodók* és a *leszakadók*. A kutatási téma szempontjából a leginkább figyelemre méltó csoport, akik jelenlétét már a 2003-as elemzésekben is kimutatta Törőcsik, a *kiszállók*-nak nevezettek életstíluscsoportja. A csoport nagyságát nem lehetett meghatározni, azt viszont igen hogy folyamatosan növekszik a számuk, jellemzőjük a kevesebb, illetve más típusú

munkavégzés, a jobb életminőségre törekvés, a nagyvárosból a kistelepülésekre való kiáramlás, a lassú élettempó élése, valamint elsősorban a modern technológiákat, információs csatornákat használják (Töröcsik-Szűcs 2004).

2018-ban már két országosan reprezentatív nagymintás kérdőíves kutatás eredményeit használták fel a 9 életstíluscsoport létrehozásához. Ezek közül a két csoport hordozza a korábbi kutatási eredményekben azonosított *kiszállók* jellemzőit, az *életélvezők* és a *biztonságra törekvők*, a korcsoport szempontjából viszont leginkább az életélvezők egyeztetetők össze a doktori kutatási program célcsoportjával. Az *életélvezők* többsége családos, a legtöbben középkorúak, diplomával rendelkeznek, jövedelmi helyzetük stabil, nagyon tudatos jövőtervezők, értékrendjük tradicionális, magas szintű fogyasztók, leginkább helyi termékeket fogyasztanak, és a digitális technikát előszeretettel alkalmazzák. A csoport élettempója közepes, a kutatáson belüli aránya pedig 16 százalék körül alakult (Töröcsik és mtsai 2019).

5. Az életmód és a kutatási téma kapcsolata

A kutatásoknak már a kezdeti szakaszában tetten érhető az életmód differencializáló hatása, ami a modern kapitalista társadalmakban felerősödik és az élet valamennyi területét, az egyén értékrendjét, választásait befolyásolja. A korai gondolkodóknál fellelhető és továbbgondolásra lehetőséget adó fogalmak a doktori téma szempontjából: a divat, a szimbolikus javak, az ízlés, a habitus, a státusz és az élménytársadalom. Egy-egy ilyen struktúraképző elem hatással lehet a fiatalok vándorlására, lakóhelyválasztására, így vizsgáljuk a divat, vagy egyéb trendszerű folyamatok jelenlétét a célcsoport mindennapjaiban, valamint, hogy az élménykeresés leszűkült formájaként aposztrofált falusi környezet hogyan fejt ki hatását, tudatos választás-e ez a diplomások részéről, jelent-e egyfajta élményracionálitást.

A társadalmi miliő objektív és szubjektív elemei egy faluban eltérő életmódok, életstílusok kialakulásához vezethetnek, összehasonlítva azt egy várossal. A másik oldalról viszont, – ami már kutatási hipotézisként is megállhatja a helyét – azoknál a fiataloknál, akik egy községet választanak lakóhelyül más gondolkodás és viselkedés dominálhat. Mennyire jelenik meg a normakövetés a célcsoportnál, azonosíthatóak-e az integrációs miliő vagy a nívómiliő elemei a korcsoportjukból és a felsőfokú végzettségükből kiindulva. A miliő és életstílus kutatások történeti áttekintése továbbá segítséget jelent a doktori program empirikus vizsgálatában használt mérőeszközök kidolgozásában.

A hazai kutatások többsége az életmódot a fogyasztás elemeiből vezeti le, ezen keresztül állít fel típusokat, ezért képezte az életmód fejezet következő részét a fogyasztásszociológia főbb motívumainak, kutatási eredményeinek áttekintése. A fogyasztás a fiatalok életében társadalomszervező erőként hat, a tipológia felállításában ezáltal döntő jelentőséget

képviselnek a fogyasztás dimenziói. A fogyasztói trendcsoportok vizsgálatai közül kiemelhető Törőcsik (2016) hazai viszonyokra vonatkoztatott csoportjai és az általa felállított egyik új fogyasztói csoport a *kreatív osztály*.

Az életstílus és életmódkutatások hazai képviselői felhívják a figyelmet a vizsgálati egység kiválasztására, jelen kutatási program az egyénre, az egyéni választásra fókuszál. A preferenciák feltárása, megismerése kiindulópontot jelenthet a diplomás fiatalok választásának megértésében, mindezekre hatással van a származás, a gyerekkor, a család, a kulturális környezet és a kortárs csoportok.

Az életstílusinspirációs modell a kutatási téma kapcsán azért is bír különleges jelentőséggel, mert az élettempót nevezi meg az életstílus-csoportok létrehozásának egyik főbb befolyásoló tényezőjeként. A kutatásban vizsgálni kívánom a falvak fiataljaira jellemző élettempót, és a tradíciók dimenziójának jelenlétét, amelyek hatással lehetnek életmódjukra, ezáltal pedig vándorlási döntésükre.

Az életmód fejezetben bemutatott elméletek és módszerek hasonlóan a migrációs elméletekhez univerzálisan nem képesek magyarázni a diplomás fiatalok falvakba történő vándorlását, azonban egymást kiegészítve képesek lehetnek egy új kutatási elméleti konstrukció felállítására, ami a folyamat megértéséhez, elemzéséhez eszközként szolgálhat. Az életmódhoz kapcsolható kiinduló hipotézis, hogy a fiatalok életmódja, életstílusa szerepet játszik vándorlási döntésükben. Kutatási kérdés továbbá, hogy milyen hatása van a választásra az életformának, a kialakult igényeknek, szükségleteknek, találhatunk-e közös jellemzőket, értékpreferenciákat a fiatalok között? Milyen a falvakba költöző fiatalok élettempója, életritmusa? Van-e hatása globalizált világunkban a diplomás fiatalokra a lokalitásnak, a lokális, helyi értékeknek?

Az 5. számú összefoglaló táblázat tartalmazza a vándorlási döntés meghozásában vizsgálni kívánt valamennyi elemet, amely az életmód és életstílus elméleti keretébe illeszthető. A táblázatban felsoroltuk azokat a kutatási dimenziókat, amelyekben vizsgáljuk az interjúk során a diplomás fiatalok életmódját, életstílusát, fogyasztásukat és azokat a belső és külső társadalmi milióelemeket, amelyek a falusi lakóhely kiválasztásában szerepet játszhatnak.

5. táblázat

Az életmód és életstílus elméleti csoportok releváns elemei, kapcsolódásuk az egyes elemzési dimenziókhoz

Elméleti csoportok	Téma szempontjából releváns elemek	Elemzési dimenziók ¹¹
Életmód	<ul style="list-style-type: none"> - életkörülmények, életfeltételek - hétköznapok eltöltése, napi rutinok - szabadidő eltöltésének módja - kulturális, szubkulturális elemek - élettempó, életritmus 	<p>Bemutatkozás Életmód, életritmus Fogyasztás</p>
Életstílus	<ul style="list-style-type: none"> - származás, foglalkozás, megélhetés - önreprezentálás, önmegvalósítás - értékrend elemei - divatkövetés - státusz - életcélok, kívánságmintázatok 	<p>Bemutatkozás Jelenlegi család Életmód, életritmus Értékek, értékorientációk Jövőtervek</p>
Milió	<ul style="list-style-type: none"> - külső körülmények - cselekvést vezérlő értékek és normák - valahová tartozás igénye 	<p>Gyerekkor Értékek, értékorientációk Faluközösség Településről</p>
Fogyasztás	<ul style="list-style-type: none"> - vagyoni helyzet - preferenciák - kialakult szükségletek - választási korlátok - ízlés 	<p>Jelenlegi család Lakóhelyválasztás Fogyasztás</p>

Forrás: saját szerkesztés

¹¹ Az interjúk kérdéssor struktúrájában használt megnevezései a vizsgálati dimenzióknak (1. számú melléklet)

IV. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A doktori dolgozat kutatási célja a diplomás fiatalok motivációinak megismerése, döntési tényezőik feltárása, a diplomások számára vonzó falutipológia azonosítása, jellemzése, feltárni a hatásait és ellenhatásait a diplomás fiatalok falvakba való vándorlásának, visszatérésének vagy maradásának. Cél feltárni a leginkább jellemző motivációkat, amiért nem egy várost választottak lakóhelyül. Mit jelent számukra a kistelepülés? Mi jellemzi az életmódjukat, életstílusukat? A falvak élettere mivel képesek őket maradásra vagy vonzásra ösztönözni? A kutatási kérdések egy része arra hivatott, hogy a hagyományos migrációs döntéseket, motivációkat ne a megszokott keretek között vizsgálja, individualizálódó társadalmunkban olyan a vándorlással összefüggő jelenségeket, új struktúra és csoportképző elemek magyarázóerejét emelje be a kutatásba, mint az életmód és annak rokon kategóriái.

A dolgozat főbb kutatási kérdései:

1. Melyek a diplomás fiatalok falvakba történő vándorlásának a migráció elméletek alapján azonosítható motivációi?
  - 1.1. A munka és a jövedelmi motivációk az elsődlegesek?
  - 1.2. Milyen push-pull faktorok lelhetőek fel a folyamatban?
2. Mi jellemzi a falvakban élő diplomás fiatalok életmódját, életstílusát?
  - 2.1. Milyen hatása van a kistelepülésre vándorlásra az életformának, a kialakult igényeknek, szükségleteknek?
  - 2.2. Milyen közös értékpreferenciák azonosíthatók a vizsgált fiatalok között?
  - 2.3. Milyen a falvakban élő fiatalok élettempója, életritmusa?
  - 2.4. Milyen hatása van globalizált világunkban a diplomás fiatalokra a lokalitásnak, a lokális, helyi értékeknek?
3. A falvakba költöző fiatalok között milyen típusok azonosíthatók a vándorlási motivációik alapján?

1. Kutatási terep

A tágabb kutatási terepet az Észak-Alföld régió (mely magába foglalja Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyéket) azon települései jelentik, amelyek a 2017. január 1-jei jogállás alapján a községek kategóriájába sorolhatóak, nem téve különbséget a község és a nagyközség között. A települések közötti választás lépcsőzetes rétegzett mintavétellel történt.

A kiválasztás első lépcsőjéhez 2022-ben létrehoztunk egy adattáblát, ami az akkor legfrissebb, elérhető statisztikai adatokat tartalmazta a KSH és a TEIR adatbázisaiból az Észak-

Alföld régió településeire vonatkozóan. Az adatbázis tartalmazta a megyéket, a járásokat, ezeken belül a települések neveit és jogállásukat (2017.01.01), lakónépességüket (2019.01.01.), az egy főre jutó havi nettó jövedelmet (2017), az egyetemi, főiskolai vagy egyéb oklevéllel rendelkezők arányát a 25 éves és idősebb népesség százalékában (2011), és idő szerint a leggyorsabb út hosszát a megyeszékhelyig (2018). A régióban összesen 318 db község és nagyközség van, amiből 271 falu népességszáma nem éri el a 2500 főt. A második lépésben ezen falvak közötti választás alapját elsősorban a településen belül a diplomások aránya jelentette (egyetemi, főiskolai, illetve egyéb oklevéllel rendelkező, 25 éves és idősebb népesség aránya, a megfelelő korúak százalékában). Sorbarendeztük a településeket a diplomások aránya alapján, majd kiválasztásra került minden olyan község, amelyben ez az arány a 2011-es népszámlálás adatai alapján elérte a 10 százalékot (20 falu), időközben a 2022-es népszámlálás települési szintű adatainak megjelenésével korrigáltuk a településeket, így egy község kikerült a korábban kiválasztottak sorából, mivel a friss adatok alapján a felsőfokú végzettségűek aránya 10 százalék alá csökkent. A többi vizsgálati településen teljesült a korábban tervezett arány, a 19 község közül összesen 12-be jutottunk el. A konkrét települések kijelölése az alapján történt, hogy melyek azok, ahol lehetőség van helyi kulcsinformátor megkeresésére, aki segíthet a fiatal diplomások felkutatásában. A településeken belül az interjúalanyok számának meghatározása során törekedtünk rá, hogy a három kijelölt vizsgálati megyéből azonos számban kerüljenek a mintába.

Előzetes feltevésünk volt, hogy azok a falvak, ahol az adatok alapján magas a diplomások aránya, tipikusan vonzó települések lehetnek a diplomás fiatalok számára is, ez azonban megdőlni látszik, a falvak egy részében nehezen találtunk a célcsoportnak megfelelő 2-3 fő fiatal diplomás személyt. Több tényezővel is magyarázható ez a jelenség, az egyik az adatok pontatlansága, torzítása, ami a belső vándorlási statisztikákat is alapvetően megnehezíti, hogy sok esetben a lakcímek változásának bejelentése, a tényleges költözéshez képest, csak jóval későbbi években, vagy egyáltalán nem történik meg. A másik pedig, hogy a magas diplomás arány az idősebb korosztályokra volt datálható sok esetben, emiatt pedig a falvak egy adott része sem tekinthető napjainkban a diplomások számára tipikusan „vonzó” falvaknak. Mindezek ellenére hiánypótló azoknak a kisfalvaknak a jellemzése az eredmények első részében, ahol az átlagnál jóval magasabb a diplomások aránya, a kutatás céljaihoz, a fiatalok döntéseinek megismeréséhez pedig értelmezési keretet jelent a falvak leírása.

A vizsgált falvak lakosságszám tekintetében eltérőek voltak, a legkisebb falu állandó népessége 405 fő volt, a legnagyobb 2495 fős. A falvak lakónépességét lassú, de folyamatos csökkenés jellemezte, az állandó népesség tekintetében, voltak olyanok ahol növekedés látszott a statisztikákból, viszont a kutatás szempontjából a lakónépesség vizsgálata relevánsabb lehet.

A népességszámokon belül kiemelendő még a 0-14 éves korúak és a 65 évnél idősebbek aránya, ami a falvak öregedéséről ad egy pontosabb képet. A kutatási terepet képező, diplomásokban gazdag falvak döntően előregedőek, voltak azonban olyan falvak is közöttük, ahol kedvezőbbnek mondható a természetes fogyás mértéke (több faluban 0 és -1 ezrelék közé esett), mint a vármegyei, vagy az országos átlagok, és egy dinamikusabb, fiatalosabb összetételt mutatnak, ezek jellemzően azok a falvak, amelyek közúton könnyebben megközelíthetőek. A belföldi vándorlási egyenlegek szempontjából három csoportra oszthatóak a falvak, vannak ahol erőteljesen pozitív volt az egyenleg, és vannak falvak ahol az elmúlt öt évet nézve változó volt: egyik évben többen választják a települést, másik évben inkább többen vándorolnak el. A harmadik csoportba pedig azokat soroltuk, ahol inkább negatív volt a vándorlási egyenleg, jellemzően elhagyják a lakói a települést. Összességében a kutatási terepet jelentő falvak népességszáma stabilabbnak mondható, mint a régió falvaiban általánosságban, stagnálás, lassú csökkenés jellemző, ahol például nagyobb az elvándorlás, ott a természetes szaporodás javít a mérlegen.

6. táblázat
Települések adatai

Ss.	Állandó népesség (fő, 2022)	Természetes szaporodás (ezrelék, 2022) ¹²	Vándorlási egyenleg (ezrelék, 2022)	Diplomások aránya ¹³ (százalék, 2022)	Leggyorsabb út a megyeszékhelyig ¹⁴ (perc, 2018)	Egy főre jutó havi nettó jövedelem (2017) ¹⁵
1.	710	-3,21	30,52	10,4	55	34.834
2.	405	-5,9	-23,6	11,3	52	46.013
3.	605	-20,91	-20,91	12,6	61	65.345
4.	2426	-3,5	0,88	10,6	44	66.063
5.	2495	-6,07	-2,6	10,8	50	79.270
6.	1352	-10,3	-26,93	12,9	38	71.029
7.	1268	0	-19,47	11,5	38	66.679
8.	1739	-0,58	13,26	10,9	41	83.282
9.	1652	-12,67	-11,4	11,4	32	59.955
10.	1982	-6,04	-8,23	12,6	18	74.062
11.	536	-11,05	-16,57	11,3	83	67.146
12.	1299	-0,83	-17,47	12,1	60	44.090

Forrás: saját szerkesztés, adatok forrása TEIR és KSH

A 6. számú táblázat tartalmaz néhány, a kiválasztott településekre vonatkozó adatot. Az adatok célja, hogy a települések részletesebb elemzése nélkül látható legyen egy általánosabb kép a

¹² Természetes szaporodás Észak-Alföld régiós átlaga 2022-ben -4,06 volt

¹³ Egyetemi, főiskolai, egyéb oklevéllel rendelkező, 25 éves és idősebb népesség, a megfelelő korúak százalékában

¹⁴ Idő szerinti optimalizálás esetén a leggyorsabb út hossza percben a megyeszékhelyig, 2018

¹⁵ Észak-Alföld régió havi nettó jövedelmének átlaga 2017-ben 90.066 Ft

mintába került Észak-Alföld régió kistelepüléseiről. Az állandó népességen, a természetes szaporodáson és a vándorlási egyenlegen túl bekerült a megyeszékhelytől mért távolság mutatója, illetve az egy főre jutó havi nettó jövedelem. Viszonyításképpen valamennyi mutatóhoz hozzákapcsoltuk a vizsgálati évből származó régiós átlagokat is. Általánosságban a kiválasztott kistelepülések nem tartoznak a régió hátrányos helyzetű települései közé, nagyon eltérőek azonban az egyéb mutatóik, vannak alacsony jövedelmű aprófalvak és megyeszékhelytől nem túl távoli, előnyösebb gazdasági helyzetű kistelepülések is. A statisztikai adatok elemzése alapján a diplomások magas arányán kívül nem figyelhető meg semmilyen trend a további települési jellemzőkre vonatkozóan.

2. A kutatás célcsoportja, a mintavétel módja

A kutatás célcsoportját a 40 év alatti diplomával rendelkező fiatalok jelentik. A korcsoportok szerinti osztályozás általánosan elterjedt fordulópontja a 30 éves életkor, azonban egyre több hazai és nemzetközi kutatásban, adatfelvételben találkozhatunk a 40 éves korig, vagy életkortól kiinduló intervallumokkal. A 40 éves életkori határt továbbá az is indokolja, hogy a diplomaszerezés, a tanulmányok végső befejezése napjainkra jelentős mértékben kitolódott (aminek számos oka, indítéka lehet), valamint a kutatás nem szeretné kizárni azokat a fiatalokat sem, akik a tanulmányok befejezését követően maradtak néhány évet városokban, munka vagy egyéb okokból következően és ezért nem közvetlenül az egyetemi évek után vándorolnak/térnek vissza egy kistelepülésre. Diplomával rendelkezőnek tekintünk a kutatás folyamán minden olyan fiatalot, aki egyetemi szintű oklevelet szerzett, beleértve az alapképzést is (nappali tagozaton végzettek kerültek a mintába). A diplomaszerezés azért volt fontos szempont a kiválasztás során, mert ezek a fiatalok éltek városban, rövidebb vagy hosszabb ideig kapcsolódtak egy városi életvitelhez, amíg megszerezték felsőfokú végzettségüket, így a város-falu összehasonlítását, az értékek ütközését pontosabban meg tudják fogalmazni, többek között azt is, hogy mi az, ami számukra vonzóvá tesz egy kistelepülést.

Az interjúalanyok kiválasztása nem valószínűségi hólabdás és maximumvariációs mintavételi módszerekkel történt a korábban kijelölt községekben. Helyi szakértő, kulcsinformátor bevonásával, illetve az interjúalanyok további ajánlása által. A hólabdás mintavétel alapvetően alkalmasnak bizonyult a településeken a diplomások felkeresésére, a falvak méretéből adódóan azonban célszerű volt a kutatás egy pontján több pontról elindítani a mintavételt, hogy valóban fellelhető és lefedhető legyen a kiválasztott településeken a célcsoport valamennyi elérhető tagja. A kutatás során a mintavételi folyamatban a maximumvariációs, nem valószínűségi kiválasztási módszer is jelen volt, annak érdekében, hogy minél több réteg felfejthetővé váljon a kérdések során. Törekedtünk arra, hogy a

különböző jellemzők alapján minél inkább eltérőek legyenek a fiatalok; élethelyzetüket, családi állapotukat, munkavégzésüket, életciklusukat, települési kötődéseiket tekintve.

Az alábbi 6. számú táblázat tartalmazza az interjúalanyok alapvető jellemzőit: nemüket, életkorukat, családi állapotukat, gyermekeik számát, foglalkoztatottságukat. Az interjúkból való idézés során, az eredmények fejezetben a táblázatban található sorszámmra hivatkozunk.

6. táblázat
Interjúalanyok adattábla

Sorszám	Nem	Életkor	Családi állapota	Gyermekek száma	Foglalkoztatottság
1	nő	35	házas	1	dolgozik
2	nő	39	házas	2	GYED/GYES
3	nő	36	házas	3	dolgozik
4	nő	29	házas	1	GYED/GYES
5	nő	37	elvált	2	dolgozik
6	nő	31	házas	2	dolgozik
7	nő	30	házas	3	dolgozik
8	nő	35	házas	2	GYED/GYES
9	nő	30	házas	2	GYED/GYES
10	nő	29	házas	1	GYED/GYES
11	nő	28	párkapcsolat	nincs	dolgozik
12	nő	26	házas	nincs	dolgozik
13	nő	25	házas	nincs	dolgozik
14	nő	34	házas	2	dolgozik
15	nő	30	házas	1	GYED/GYES
16	nő	32	elvált	2	dolgozik
17	férfi	38	egyedülálló	nincs	dolgozik
18	nő	29	házas	2	GYED/GYES
19	nő	36	házas	2	GYED/GYES
20	férfi	34	házas	3	dolgozik
21	nő	37	párkapcsolat	nincs	dolgozik
22	nő	39	párkapcsolat	2	dolgozik
23	nő	29	párkapcsolat	nincs	dolgozik
24	nő	37	házas	3	dolgozik
25	nő	33	házas	3	dolgozik
26	nő	24	házas	nincs	dolgozik
27	nő	25	párkapcsolat	nincs	dolgozik
28	férfi	34	házas	2	dolgozik
29	férfi	31	párkapcsolat	nincs	dolgozik
30	férfi	30	egyedülálló	nincs	dolgozik
31	nő	34	párkapcsolat	1	dolgozik
32	nő	33	házas	nincs	dolgozik
33	nő	35	házas	2	dolgozik
34	nő	36	házas	2	dolgozik
35	nő	24	házas	1	GYED/GYES

36	nő	28	párkapcsolat	nincs	dolgozik
37	férfi	30	házas	1	dolgozik
38	férfi	31	párkapcsolat	nincs	dolgozik
39	férfi	33	házas	1	dolgozik
40	férfi	30	házas	2	dolgozik
41	férfi	32	egyedülálló	nincs	dolgozik
42	férfi	29	házas	nincs	dolgozik
43	férfi	27	egyedülálló	nincs	dolgozik
44	férfi	37	házas	1	dolgozik
45	férfi	27	házas	nincs	dolgozik

Forrás: saját szerkesztés

A megkérdezettek közül 14 férfi és 31 nő volt. Életkorukat tekintve a legfiatalabb megkérdezett 24 éves volt, a legidősebb pedig 39. Jellemzően párkapcsolatban éltek, gyermekkel, vagy gyermekekkel, de volt néhány fiatal, aki jelenleg még egyedül élt.

A kistelepülésekben élő diplomás fiatalok közül több nőhöz jutottunk el, mint férfhoz, statisztikai adatokkal jelenleg nem alátámaszthatóan, de az alanyok keresésekor sokkal több fiatal diplomás nő jutott eszébe a települési informátoroknak, továbbá az is jellemző volt, hogy a diplomás nőknek élettársuk, férjük nem rendelkezett diplomával. A fiatalok családi állapota és családi körülményei széles skálán mozogtak, azonban döntően kisgyermekes párokkal interjúztunk, amit a korosztályi és az életciklus sajátosságok is magyaráznak. Életciklusukat tekintve, a fiatalok között döntően az általánosan elvárt társadalmi normát követők voltak: a szülői otthonból való kiválást követően, az önálló családdá válás és gyermekvállalás fejlődési szakaszában tartottak. Ehhez az is hozzátartozik, hogy a gyermekvállalás kora hazánkban, a 2020-as adatok alapján 30 év körül stagnált, és már csak lassú növekedést mutat a korábbi időszakokhoz képest (Kapitány-Spéder 2021), így egybeesik a vizsgált célcsoport életkorával. Több fiatal volt az interjúalanyok között, akik még csak párok, vagy házastársak, de gyermekvállalás előtt állnak, bekerült a mintába egyedülálló férfi, és elvált édesanya is. Már Somlai (1999) is felhívja a figyelmet arra, hogy többféle családtípust különböztethetünk meg, amelyek a pluralizáció hatására tovább differenciálódnak és a különböző életszakaszok sokszor nem lineárisan követik egymást.

A fiatal párok többsége házasságban él, úgy tűnik a diplomás, falvakban élő fiatalok számára ez egy preferált együttélési forma, akik az interjúfelvétel idején még nem voltak házasok közülük többen arról nyilatkoztak, hogy szeretnének, és a közeljövőben terveznek esküvőt. A statisztikai adatok is azt mutatják, hogy a gyermekvállalás és a magasabb iskolai végzettség alapvetően növeli a házasságkötések valószínűségét, amit 2015 után erősít a „házassági boom” jelensége, ami a házasság feltételéhez kötött állami támogatások megjelenése hívott életre (Murinkó-Spéder 2021). Tipikus volt a megkérdezetteknél, családoknál hogy saját

tulajdonú kertés házban élnek, ami csak kevesebb esetben kapcsolódott össze hitelfelvétellel. Volt fiatal, aki még a szülői házban élt, saját házuk építés alatt állt (szintén a településen), és olyan is, aki a faluban házat bérelt, mivel még nem tudott megfelelő ingatlant vásárolni, viszont önálló, szüleitől független életvitelt szeretett volna folytatni. Jelenlegi családi életciklusuk alapvetően befolyásolja a lakásigényeiket, a jövőre nézve azonban fontos, hogy ezek az igények eltérőek lehetnek családjuk fejlődésével, életmódjuk változásával, és akkor is változhatnak, ha a családjuk létszámában nem is változik (Dóra 2001). Foglalkoztatottságukat vizsgálva minden diplomás fiatal dolgozik, a nők kapcsán fordult elő hogy aktuálisan, vagy akár több éve GYED-en, GYES-en vannak a gyermekvállalás miatt, de náluk is minden esetben tervezett a mielőbbi munkába állás, a célcsoportnak nem jellemzője a nők háztartásbeli státusza.

3. A módszerekről

A doktori kutatás módszertanát tekintve alapvetően kvalitatív technikák alkalmazására épül. Az adatfelvétel félig strukturált interjúk felvételével történt. A községek átfogóbb megismerése céljából adatelemzést és dokumentumelemzést alkalmaztunk. A kutatási téma és a kutatási kérdések indokolják a puhább adatok szükségességét, a mélyebb információk segítik a mögöttes tartalmak, mintázatok felismerését. Ezáltal gazdagabb jelentésű információkat kaphatunk, nagy hátránya azonban a kvalitatív módszereknek a többértelműség és az összehasonlíthatóság nehézségei.

A kutatás dimenziói közül az első volt a gyermekkor, amelyben cél volt feltárni az általánosnak tekinthető elemeken (szülei, foglalkozásuk, gyermekkori lakóhelyük, háztartásuk, családi kötődéseik stb.) felül a fiatalok falusi kötődéseit, a szülői-nagyszülői hatásokat, mobilitási mintázatokat, családi mobilitástörténeteiket. A második nagyobb dimenziót az iskola jelentette, ahol az általános iskolától végigvezettük az interjúalanyt az egyetemi szakválasztásig, az oktatási intézményekhez kapcsolódó lakóhelyi mobilitásain keresztül. Ezt követte a munkahelyek, a karrierpályájuk megismerése, jelenlegi foglalkozásukhoz, munkahelyükhöz kapcsolódó attitűdjeik feltárása. Fontosnak tartottuk jelenlegi családjuk, háztartásuk megismerését, otthoni szerepeiket, amely már részét képezte az életmódjuk bemutatásának, ami a következő nagy átfogó dimenziót jelentette. Meséltettük őket a hétköznapokról, szokásaikról, rutinokról, szabadidős tevékenységeikről, valamint minden olyan elemről, ami az alanyok számára önkifejezést jelent. Az életmód blokkjában kitértünk az élettempójuk szubjektív megítélésre is. Két nagyobb interjúdimenzió tivábbá: a fiatalok kapcsolathálójának részletes megismerése, kiemelten kezelve a szoros, akár területi kötődést jelentő szereplőkre, valamint a fogyasztás témaköre, amiben a szokásaikon túl kitértünk a kulturális fogyasztás elemeire, viszonyukra a tárgyakkhoz, divatkövetéseikre, szubjektív

életstílusukra. Az interjú végén a jövőtervekkel zártuk a beszélgetést, egy hipotetikus kép elmesélésével, amelyben egy számukra ideális esetben kellett elképzelniük saját magukat, családjukat 15 év múlva.

A döntések, motivációk mélyebb megértése érdekében alternatívnak tekinthető kutatási elemeket is tartalmaztak az interjúk az általánosnak mondható narratív kérdezés mellett. Az interjú felénél a fiatalok értékrendjének vizsgálatához egy értéklistát adtunk, amiben szabad asszociációs és értelmezési lehetőséget kaptak arra, hogy az egyes értékekről állást foglaljanak, értelmezzék azt és elmondják saját életük során mennyire meghatározóak, mi jut eszükbe az egyes értékekről. Csak akkor segítettük kérdésekkel, magyarázatokkal az egyes értékeket ha szükséges volt, vagy ha kérték az interjúalanyok, többségük valóban önállóan beszélt, gondolkodott az egyes értékekről. A szabad asszociáció teret engedett, hogy olyan új dimenziókat vezessenek be az alanyok, amikre a kutatás tervezésénél nem gondoltunk, de mégis meghatározóak lehetnek abban, miért kapcsolódnak egy faluhoz, falusi élethez a városival szemben, milyen értékek mentén értelmezik a körülöttük lévő világot. Az interjú egy következő szakaszában alternatívnak tekinthető mérési módszerként, az alanyok képi világát is szeretnénk volna használni, elsősorban ahhoz, hogy általuk választott képeken keresztül mutathassák be, interpretálják számukra mit jelent egy város és mit kötnek egy faluhoz. Horváth és Mitev (2015) erre vonatkozó könyvfejezete alapján a képek stimuláló hatásuk miatt képesek a tudat mélyebb rétegeit is bemutatni és felszínre hozni olyan rejtett dolgokat, amelyek az alanyok teljesebb megismeréséhez képesek elvezetni a kutatót. Schuster (2005) amellett érvel, hogy a képek képesek a szavaknál erősebben befolyásolni, és bemutatni a megkérdezettek érzelmi világát. A képek a sűrített pillanat jellegüknél fogva az interjúk során lehetőséget adtak arra, hogy megismerjük az alanyok gondolati világát a lakóhelyeikről, anélkül hogy direkt kérdéseket tettünk volna fel. Narratíváikban rögzült sztereotípiák és saját tapasztalatok egyaránt előfordultak a képek leírása során. Minden interjúalany ugyanazt a feladatot kapta az interjút megelőző napon, amelyben arra törekedtünk, hogy minél szabadabb legyen a képek kiválasztásának folyamata¹⁶. Voltak fiatalok, akik saját fotóik közül választottak, mind a város, mind a falu leírása során, és olyanok is, akik valamilyen tipikusnak mondható interneten megtalálható falu- és városképen keresztül mesélték el saját képzeteiket a településekről, azok előnyeiről és hátrányairól. A legjellemzőbb a falu-város kontextus leírása során az volt, hogy a városi kép internetről letöltött kép volt, a falu pedig saját fotó. Jelen doktori dolgozatban az alanyok által választott képek, fotók elemzésére nem térünk ki, csupán módszertani eszközként

---

¹⁶ Előzetesen kiadott feladat: „Kérlek, keress 1-1 képet, lehet fénykép, de Google keresés, vagy bármi... Az egyik kép az legyen, ami számodra egy nagyvárost jelent, vagy azt juttatja eszedbe. A másik pedig ami neked egy falut, vidéki térséget (akár saját lakóhelyeteket) jelent. Csak készítsd elő a két képet és majd erről is beszélgetünk az interjú egy részén.”

használtuk ezeket, segítve a megkérdezettek szabad elbeszéléseit. Nagyon hasznos elemnek bizonyult ez a kérdezés során; árnyaltabb, mélyebb, emocionálisabb és szimbolikus tartalmakat is osztottak meg velünk a vizsgált fiatalok.

A kutatási folyamat kialakítása során a megalapozott elmélet (grounded theory) módszertani irányelveit vettük alapul, amely mentén az adatfelvétel és az interjúk struktúrája folyamatosan változott, annak érdekében, hogy az egyes feltárni kívánt dimenziók mindegyikében elérhetővé válhasson a telítettségi pont és kellő információt kapjunk a fiatalok döntéseit befolyásoló valamennyi tényezőről. A kutatás során törekedtünk ugyanakkor arra is, hogy valamennyi vizsgálati dimenzió szerepeljen az összes interjúban, minden esetben a csatolt interjúvázat elemeit követtük, jellemzően a kérdezési sorrend, a felsorolt kérdések részletezése változott, valamint az alternatív eszközök használatának módja.

Az elméleti alapozás kérdésében nem a klasszikusnak mondható grounded theory-t (Glaser-Strauss 1967) alkalmaztuk, inkább Strauss és Corbin (1998) megközelítését, amely alapján szükséges az előzetes átfogó irodalmi feldolgozás a kutatási kérdések megfogalmazásához, kellő szkepticizmussal a már létező elméletekkel szemben.

Az adatgyűjtés tervezési fázisához képest a minta is folyamatosan átalakult, - a grounded theory logikája alapján - a kiinduláskor meghatározottakhoz képest eltérő jellemzőkkel bíró emberek és települések is bevonásra kerültek. A minta alakulására példa, az életkor kitolása 40 évre (a tervezéskor ez 35 volt), a települések kapcsán pedig a 2500 fős lakosság alatti falvakon belül az adatfelvétel közben igyekeztünk eltérő nagyságrendű településeket bevonni (tekintve hogy egy 755 fős településen megkérdezett diplomás magyarázataiban jellemzően eltérőnek bizonyult, mint egy 2300 fős községben élő). Mindkét példában a variációk teljes skálájára törekedtünk, nem ragaszkodva a korábban felállított módszertani keretekhez. Az interjúkat addig folytattuk, amíg el nem értük azt a telítődési pontot, ahol már nem tudtak az újabb interjúk hozzáadni olyan szempontot a kutatáshoz, ami újabb magyarázó tényezőt, vagy dimenziót jelentene a kutatási téma feltárásához.

Az interjúkban fellépő tisztázatlan kérdések, minden esetben alakították a következő kérdéseket, kerültek be újabb kérdéscsoportok, amik lehetővé tették az árnyaltabb információkat. Az alternatív módszertani eszközökön is folyamatosan módosítottunk az interjúk kérdezések során, hogy kipróbáljuk azok hogyan vezetnek mélyebb tartalmak megismeréséhez a fiatalok elbeszéléseiben.

Többlépcsős kódolási folyamat eredményeként alkottuk meg a kategóriákat, ebben az elemzési stratégiában is a megalapozott elméleten belül Strauss és Corbin (1990) hármas logikáját követve. Az első lépés a nyílt kódolás volt, ahol az interjúk egyes relevánsnak ítélt részeit kódokkal láttunk el, címkéket rendeltünk a szöveges tartalmakhoz, úgy, hogy a hasonló

elemeknek ugyanazt az elnevezést adtuk. Ezt követően a következő lépésben arra törekedtünk, hogy a kódokat képesek legyünk csökkenteni, összevonni, a hasonló, de nem teljesen azonos elemeket egy kategóriába sorolni. A harmadik lépésben, az úgynevezett szelektív kódolás során a korábbiakban kialakított kategóriákból kiválasztásra kerültek a fontosabbak, a kutatási kérdések megválaszolása szempontjából jobban integrálhatóak, amelyek a leginkább segítik az elméletalkotás folyamatát. Ezután a hasonlóságok és különbségek feltárására törekedtünk a kategóriák/kategória csoportok között, az esetleges típusok megrajzolása érdekében. A legfontosabb kategóriákból kialakítottunk egy megfigyelőlapot, amit minden interjúra vonatkozóan kitöltöttünk az egyszerűbb tipizálás érdekében (lásd 2. számú melléklet).

4. A kutatás etikai elvei

A kutatás során a társadalomtudományi kutatások legfontosabb etikai szabályait figyelembe véve készültek el az interjúk. A kutatásban való részvétel önkéntes volt, a települési kontaktok első körben felkeresték az általuk ismert, a kritériumoknak megfelelő személyeket, akiknek a jóváhagyását kérték ahhoz, hogy felkereshessem őket a doktori kutatás interjú fázisában. Ezt követte a közvetlen kapcsolatfelvétel, ahol egy újabb szinten volt lehetőségük az interjú visszautasítására, ami néhány alkalommal előfordult, ennek oka minden esetben az interjú terjedelme volt, saját leterheltségükkel indokolták az elutasítást. A résztvevők védelmének biztosítása nem igényelt szigorú szempontokat, az általánosnak mondható interjú anonimitását biztosítottuk, a szituatív felismerhetőség lehetőségét nem küszöböltük ki, mivel az alanyok elbeszélései, és az idézett interjúrészletek nem tartalmaztak olyan elemeket, amik az alanyok számára negatív megkülönböztetést, vagy bármilyen életterületen hátrányt jelentettek volna. Minden hangrögzítésről tájékozott beleegyezés történt, melyben teljes körűen megismerték az interjúalanyok a rögzítés, és a kivonat készítésének menetét, minden esetben beleegyeztek a felvétel készítésébe. Minden kapcsolatfelvételben kutatóként azonosítottam önmagam, mindennemű megtévesztés elkerülése érdekében, ezen felül ismertettem a doktori dolgozat legfontosabb céljait, leegyszerűsített kutatási kérdéseit, amelyek az interjú felvétele előtt kismértékben ugyan, de keretezték a beszélgetést. Az interjú kisebb része nem általam került felvételre, az időpontok ütemezési nehézségei miatt, ezeket jelenleg PhD tanulmányokat folytató szociológus kollégáim rögzítették, akik minden esetben beleegyezést kértek az interjú személyének változásába, emiatt egyetlen visszautasítás sem történt.

5. Elő kutatás az immobilitás témakörében

A doktori kutatási program szerves részét ugyan nem képezi, a doktori dolgozat kutatási eredményeinek nem jelenti a forrását, azonban a téma feltárásában, a kutatási kérdések megfogalmazásában, a dolgozat szempontjából fontos kiindulási pontot jelentett a *MTA Mobilitás Kutatási Centrum* kutatási programjának *Községekben élő immobil falusi fiatalok* alprogramjában való részvétel, a kutatási adatfelvétel koordinálása, elemzés készítése a gyűjtött adatok egy részéből. A kutatás a Debreceni Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszékén valósult meg. Saját tanulmány a *Területi immobilitás, mint lehetőség a falusi fiatalok életében* címmel jelent meg, célja az volt, hogy feltárja és leírja azoknak a területi szempontból immobil fiataloknak a jellemzőit, mobilitási dimenzióit, akik kistelepülésen élnek, és lehetőséget, perspektívát látnak saját falujukban. Külön vizsgálva a fiatalok szüleinek álláspontját gyermekeik mobilitása kapcsán, párhuzamokat és magyarázatokat keresve a fiatalok véleményeivel. Az itt közölt eredmények további kutatásokhoz, és a doktori dolgozat kutatási kérdéseinek megfogalmazásához alapként szolgáltak, valamint segítették a téma fókuszának megtalálását. Jelen kutatásban az interjúalanyok egy része immobilként is értelmezhető, abban az értelemben, hogy saját szülőfalujába tért vissza az egyetem elvégzése után, az ő települési rögzültségük, migrációs döntésük motivációi sokban mutathatnak hasonlóságot, az említett kutatásban azonosított helyben maradó fiatalokkal.

A kutatást a 2500 főnél alacsonyabb népességszámmal rendelkező kistelepülésekben bonyolítottuk, a 19-25 éves, iskolai pályafutásukat lezáró fiatalok körében. Öt kelet-magyarországi megyében összesen 15 településen. A települések jelentős része komplex programmal fejlesztendő (leghátrányosabb helyzetű) járásokban található falu. 104 db félig strukturált interjút készítettünk, 53-at a fiatalokkal, 51-et az ugyanabban a faluban élő szüleikkel (az interjúalanyok kiválasztása során feltétel volt, hogy a szülők is ugyanabban a faluban éljenek, amelyben a megkérdezett fiatalok).

A doktori témához szorosabban kapcsolódó elemzésben leválogattuk azokat a fiatalokat, akik diplomával rendelkeztek, a vizsgálat során pedig kerestük a magasan iskolázott fiatalok immobilitási döntésének magyarázatát. Azt találtuk, hogy a megkérdezett fiatalok egyrészt foglalkoztatási helyzetükben jelentős előnnyel indulnak a kisebb falvak munkaerőpiacán, ami egyrészt indokolja, másrészt megerősíti saját településük szeretetét, a falvakban maradásuk lehetőségként értelmezését. Vizsgáltuk a korábbi mobilitási tapasztalataikat, ezekben fellelhető esetleges kudarcokat, félelmeiket, amik erősíthették őket a maradásra, ez azonban egyáltalán nem volt jellemzője a vizsgált fiataloknak. Mobilitásról alkotott képük alapvetően pozitív. Továbbá az elő kutatás részét képezte a fiatalokon túl a szülei vizsgálata, saját településükhöz fűződő viszonyuk, mobilitási mintázataik, valamint

hatásuk a fiatalok maradására, amelyet az indokolt, hogy a mobilitási és immobilitási döntések sokszor nem egyéni, hanem csoportos, családi döntés eredményei. A szülői interjúkból nem tudtunk általánosítani gyermekük immobilitása kérdésében, volt szülő, aki támogatta gyermekét a maradásban, volt, aki pedig kifejezetten ösztönözni próbálta a vándorlásra. Ugyanakkor jellemző, hogy a magasan iskolázott fiatalok szülei erősen integráltak a falvak társadalmába, többségük kötődik a helyi közösséghez, ő maga sosem menne el a falujából, ami hozzájárulhat ezeknek a fiataloknak az immobilitásához.

Az előkutatás eredményei alapján saját kutatásunkba is vizsgálati dimenzióként emeltük be a fiatalok mobilitási történeteit, a szülői hatások azonosítását, a munkaerőpiaci helyzetüket, elismertségüket a kistelepülések társadalmában és lokális kötődéseiket.

V. DIPLOMÁS FIATALOK AZ ÉSZAK-ALFÖLD RÉGIÓ FALVAIBAN - A kutatás eredményei

1. Az Észak-Alföld régió kutatásba bevont falvainak jellemzői

A fejezet a diplomás fiatalok települési környezetének bemutatásán túl kiemelt jelentőségű lehet abban a tekintetben, hogy megismerjük a szolgáltatási, földrajzi és kulturális sajátosságait azoknak az Észak-Alföld régióban található kistalvoknak, amik az Enyedi (2011) által dekoncentrációnak nevezett szakaszban, képes a diplomások számára optimális életfeltételeket biztosítani. Az interjúk kutatás terepét azok a kistalvak jelentették, ahol az elérhető statisztikai adatok alapján a lakosság szám 10 százaléknál magasabb volt a diplomások aránya, így az eredmények és az elemzés első részében ezeknek az észak-alföldi kistalvoknak a jellemzőit, jellegzetességeit vizsgáljuk az elérhető statisztikai adatok, és az interjúkban, a fiatalok települési jellemzőkre adott válaszai alapján.

A módszertanban vázolt statisztikai adatok mellett az interjúalanyok döntően nagyon pozitívan látták saját településük népességének alakulását, többen arról számoltak be, hogy úgy látják több a fiatal és kecsesítő a településük.

„Meg nagyon sok kisgyerek született, meg nagyon sokan ide költöztek, mert szeretnek egy kicsit így vidékre költözni, úgy vettük észre. Városból is, VÁ-ból (közelebbi város) is sokan kiköltöztek ide, ebben az utóbbi két-három évben itt vettek házakat. Úgyhogy már itt alig van szinte eladó ház, mert mindet megvették. Nagyon szeretnek ide jönni, mert tényleg ez itt, ami szép rendezett, meg tiszta. Van ugye iskola, óvoda, és emiatt szerintem emiatt is kecsesítő így a többieknek.” 12. interjúalany

A pozitív érzetekhez azonban fontos megjegyezni, hogy a fiatalok összehasonlításának alapját sok esetben a környezetükben lévő, társadalmi szempontokból hátrányos helyzetű, elnéptelenedő kistalvak jelenthették, amik között a vizsgált községek jellemzőik mentén alapvetően kiemelkednek.

A falvak infrastrukturális adottságai inkább kedvezőek, minden településen megfelelőek a közművek, rendezettek az útviszonyok, van szelektív hulladékgyűjtés és többségükön szélessávú internet is elérhető. Utóbbi kapcsán több interjúban kiemelik a fiatalok, hogy lehetne mit javítani a minőségén, de örülnek, hogy van lefedettség a településükön. Lakásállomány tekintetében az interjúk, és az elérhető statisztikai adatok is azt támasztották alá, hogy a falvakban döntően nincs, vagy csak kevés ház áll üresen, a lakások száma stagnál.

„A nem tudom, állami, illetve uniós támogatásokból is, nem azt mondom, hogy minden oda kerül, ahová kerülnie kell, de látványosabb, és gondot fordítanak arra, hogy ha mondjuk egy ház üresen marad, legalább a falu központjában, akkor azt az

önkormányzat megveszi, és akkor kezd valamit, elbontja, parkot csinál belőle, vagy csak egy simán egy füves területet, hogy ne bomladozzon ott egy ház évtizedekig. Szóval így a falu összképe az sokkal másabb. Nem tudom, hogy mi lehet az oka, talán fiatalabbak élnek, és akkor egy idő után ez így hatványozódik.” 29. interjúalany

Kétféle narrációban is megjelenik az önkormányzat, és a helyi politika szerepe a falvak lakásállománya kapcsán, előbbinél kifejezetten pozitív szereplő a helyi vezetőség, vannak falvak ahol viszont a megvehető házak hiányáért érzik felelősnek a helyi döntéshozókat, ami szerintük nehezíti további fiatalok beáramlását a vizsgált észak-alföldi kistalvákatba.

Közlekedéscsopordrajzi helyzetük, közúti elérhetőségük nagyon eltérő a vizsgált falvaknak, van ahol helyben vasútállomás is megtalálható, és van olyan, amit közúton csak nagyon nehezen lehet megközelíteni, városoktól távol eső település.

A diplomások által magas arányban lakott észak-alföldi falvak közös jellemzőjének tűnik, hogy minden faluban van működő óvoda, a férőhelyeket tekintve pedig nem ritka közöttük az 50 fő feletti létszámú óvoda sem. Általános iskolával is döntő része rendelkezik ezeknek a falvaknak, ahol a kutatás évében már nem volt iskola, ott is az interjúban elhangzottak alapján az volt a jellemző, hogy az interjúalanyok még helyben jártak iskolába, tehát 1-2 évtizede még az összes vizsgált községben volt falusi iskola. Jellemzően további intézmények csak a jogszabályok alapján kötelezően létesítendőek vannak a falvakban, egyéb szolgáltatások többnyire nem elérhetőek helyben.

A vizsgált észak-alföldi falvak az adatok alapján nem tekinthetőek hátrányos helyzetű falvaknak, nagyobb arányú munkanélküliséggel sem sújtottak, az egy lakosra jutó SZJA-t képező jövedelem szempontjából, döntő részük a saját vármegyei átlagaik körül vannak, vagy azt meghaladó mértékűek, csak kevesebb falu volt, ahol alacsonyabb volt ez az összeg. Jellemzője a falvaknak, hogy nagyobb létszámot foglalkoztató munkahelyek nincsenek helyben, csak néhány faluban voltak kisebb, vagy közepes méretű helyi cégek, vállalkozások. A további regisztrált gazdasági szervezetek inkább a helyi kisboltok, vagy egy-egy kiskereskedelem. Ezen felül jellemzője a falvak döntő részének a mezőgazdasági termelés, az őstermelők nagyobb arányú helyi jelenléte. A regisztrált vállalkozásokon belül a mezőgazdaságiak aránya többségükben meghaladta a 75 százalékot, ahol nem, ott is inkább 50 százalék feletti volt. Az interjúban elhangzottak alapján a munkaképes korú lakosság többsége ingázik, eljár más településekre dolgozni, a helyi diplomások is vagy a helyi közintézményekben, vagy közelebbi városokban dolgoznak.

„Hát amúgy azt tudnám mondani, hogy annyira nincs nagy lehetőség itt dolgozni, mert iskola, óvoda, idősek otthona, ugye az önkormányzati hivatal, ezeket a területeken tudnak elhelyezkedni emberek. De úgy, hogy ha belegondolok, még mezőgazdaságban

tudnak, tehát, hogy almát szedni, meggyet, tehát épp az aktuális dolgoknál tudnak elhelyezkedni, de annyira nincs. Ezért is ugye többen bejárnak távolabbi nagyvárosba dolgozni.” 27. interjúalany

A mezőgazdaság jelenléte egyértelműen érzékelhető a vizsgált kistalvok többségében, valamint a saját kert, veteményes és néhány haszonállat tartása jelen van általánosságban a falvak életében, és a diplomás fiatalok körében is.¹⁷

Közös jellemzője még a vizsgált falvaknak, hogy a roma kisebbség vagy egyáltalán nincs jelen, vagy nagyon alacsony a számuk, leromlott vagy szegregálódó településrészek egyáltalán nincsenek ezekben a falvakban. A falvak vonzó tulajdonságai között szinte minden interjúban megjelenik valamilyen formában:

„Hát van iskola. Nincsen cigány például. Tehát így a közbiztonság szempontjából nagyon jó. Fiatalok is vannak igazából. Meg hát a pénz. Azért még mindig, nem azt mondom, mert itt is jól felmentek azért az ingatlanárak, de mondjuk egy városhoz képest azért jóval olcsóbban meg lehet kapni egy házat.” 8. interjúalany

„Én most azt gondolom, hogy nagyon sok fiatal költözött ide. Nagyon jó orientációja van szerintem. Már ha abból indulok ki, hogy mondjuk amikor Pesten éltem is, simán utaztam mondjuk másfél órát is, hogy eljussak a munkámba, tömegközlekedéssel. ... Úgyhogy szerintem ilyen szempontból teljesen jó helyen van. És amiatt is vonzó, hogy nem nagyon van etnikum.” 15. interjúalany

Az oktatási intézményi előnyök, az ideális elhelyezkedés és a kedvező házvásárlás mellett, a fiatalokat vonzó meghatározó jellemzőként tartják számon a kistalvok életében, ha nem él helyben nagyobb létszámú roma származású személy.

Az országhatárhoz közelebb eső falvak speciális jellemzője továbbá a román kisebbség megjelenése, illetve kiválasztásra került egy sváb kisebbségű település is, utóbbi azért lehet fontos tényező, mivel külön kisebbségi óvoda és önkormányzat is van a településen.

A falvak döntő részének van valamilyen kiemelt karakterisztikája, sajátos jellemzője, vannak falvak, ahol a termálfürdő a települések fő erőforrása, vannak közvetlen határmenti települések, vannak, amik valamilyen kiemelt természeti vagy helyi kulturális értékkel rendelkeznek, van ahol a sváb nemzetiség és kultúra a meghatározó, és van amelyek a környező falvak között oktatási csomópontot jelent. Csak néhány falu az, ahol nincs semmi kiemelhető központi erőforrás, vagy településszervező erő.

A községek egy részén inkább aktív a közösségi élet, megtalálhatóak helyi civil szervezetek, helyi önkéntes csoportok és egyházi felekezetek is, 1000 lakosra vetítve több olyan

---

¹⁷ Az alföldi térség mezőgazdasági jellegének történeti beágyazottságáról részletesen ír Veres Péter (1936) szociográfiájában. Írása fontos kiindulópontot jelent a falvak paraszti világához kapcsolódó életmód leírásában is.

faluk is volt ahol a tízet is meghaladta a bejegyzett civil szervezetek száma, ami 2500 fős lakosság szám alatti települések esetében jelentősnek mondható.

„Tehát ugye JB-ről az a vélemény, hogy nagyon jó kis közösség, nagyon összetartó közösség, és próbálják a fiatalokat is bevonni. Hát több szervezet van, nem tudom hallottál-e. Önkéntes tűzoltók vannak, van a polgárőrség, vannak a szépkorúak, az énekkaros, a faluszépítők, és ugye a faluszépítők is... Tehát azért így próbálnak mindig, és azért ez összekovácsolja...” 19. interjúalany

A falvak egy másik része inkább passzív, társadalmi kapcsolati szempontból inkább felaprózódott és nincsenek helyi szerveződésű csoportok. Ebben a tekintetben nem egységesek a vizsgált észak-alföldi falvak.

„Úgyhogy én azt gondolom, hogy most sok fiatal ideköltözött. Viszont annyira nincsen támogatva az, hogy itt ilyen fiatal közösség kialakuljon. Sajnos, ez nem tudom, hogy miből ered, vagy csak és maradok ki ebből, de hozzám nem jut el a hír, hogy bármi ilyen lenne. Nyilván van falunap tartva, de ott is inkább idősebbeknek szóló programok vannak. Nem nagyon vannak ilyen családi napok tartva.” 15. interjúalany

Összefoglalóan az látszik, hogy a diplomások magas arányával rendelkező Észak-Alföld régió kistelepüléseinek vannak azonosítható sajátos jellemzőik, és vannak olyan jegyeik is, amik tipikusnak mondhatóak a térségre jellemző dezurban kistelepülések vonatkozásában.

Diplomások által lakott észak-alföldi kistelepülések közös jellemzői a kutatás eredményei alapján:

- előnyös népességszám és öregedési mutatók (szubjektív ítélet, vonatkoztatást jelentő környező települések)
- kedvező infrastrukturális adottságok (statisztikai adatok és szubjektív ítélet)
- helyben működő alacsony szintű oktatási intézmények (statisztikai adatok, szubjektív ítélet)
- nagyobb létszámú foglalkoztató nem elérhető helyben (szubjektív ítélet)
- gazdasági helyzetük átlagos (statisztikai adatok)
- mezőgazdaság domináns jelenléte (statisztikai adatok)
- munkaképes korú lakosság nagyarányú ingázása (szubjektív ítélet)
- roma kisebbség nincs, arányuk nagyon alacsony (statisztikai adatok, szubjektív ítélet).

A kutatás alapján egyértelműen nem állítható, hogy a kiválasztott kistelepülések egybeesnének a fiatal diplomások számára napjainkban vonzó falvakkal, ugyanakkor kiemelt jelentőségű, hogy megismerjük ezeknek a legmagasabb diplomásarányúval rendelkező kistelepüléseknek az olyan puha adatait, mint a helyi társadalom aktuális állapota, szociológiai jellemzőik, vagy az ott élő diplomások értékrendjét, életvitelét, faluképüket. Hozzájárulva ezzel az empirikus vidék- és falukutatásokhoz, közös jellemzőik azonosítása eszközként szolgálhat egy jövőbeni falutípusológia megalapozásához.

2. A fiatalok települési kötődése, korai szocializációja

A gyermekkori minták alapvetően meghatározzák a fiatalok értékválasztásait, kialakult normáit, jelenlegi életmódját, vándorlási döntéseit, ezért külön dimenzióban beszélgettünk velük saját gyermekkorukról. A migrációelméletek közül a mikroszintűekben található magyarázat az egyén döntését megalapozó gyermekkori élményekre épülve. A gyermekkor eltöltése, annak elemei egyaránt jelenthetnek taszító tényezőt és vonzót is a származási településre nézve (Ravenstein 1876). Kerestük a fiatalok narratíváiban, hogy mik azok az elemek a gyermekkorukban, amik motiválták a kistelepülési döntést, ezek esetleg push faktorok, amik hozzájárulhattak egy városból való elvándorláshoz, vagy inkább pull elemek a falvak világára nézve. Kiemelten figyelve a pszichológiai és társadalmi elemekre, amik a korai években meghatározóbbak lehetnek a jövőbeli vándorlásra nézve, mint a gazdasági racionalitás (Hárs 1992).

Az első kutatási dimenzió jelentette a gyermekkor megélése, szülői hatások, falusi kötődések, családi mobilitástörténetek, és kiemelésre kerültek a fiatalok első emlékei a városról és a faluról. A falusi származású egyének gyakori vágya, hogy a falusi életet válasszák későbbi lakóhelyül, egyes kutatások arra utalnak, hogy azok, akik falusi környezetben nőttek fel, gyakran magasabbra értékelik a vidéki életmódot és a helyi közösségi kapcsolatokat, ami hozzájárulhat ahhoz, hogy felnőttként is falusi környezetet részesítsenek előnyben (Moss 2006, Pavelka-Draper 2015). Egy skóciai vizsgálat (McCrorie et al. 2020) arra is rámutatott, hogy a falusi gyermekek nagyobb fizikai aktivitást mutattak, mint városi társaik, ami a falusi életmód egyik vonzó aspektusa lehet azok számára, akik aktív életmódot szeretnének folytatni. Megfigyelésükkel alátámasztják azt az elképzelést, hogy a falusi származású személyek inkább választják a falusi életformát felnőtt korukra, keresve azokat az életmódbeli előnyöket, amelyeket már gyermekként is megtapasztaltak. A nemzetközi kutatások között kevés olyannal találkoztunk, amelyek célzottan a diplomás fiatalok vidéki térségekbe történő vándorlási motivációit vizsgálják. Artz és Yu (2011) az Egyesült Államokban végeztek nagy elemszámú longitudinális vizsgálatokat, és arra jutottak, hogy a vidéki származás a legerősebb előrejelzője annak, hogy a diplomások a diplomaszerezés után vidéken akarjanak élni. Jelentős szerepet tulajdonítottak továbbá a döntésben az olyan nem anyagi tényezőknek is, mint a családi hagyományok és a lokális közösséggel való kapcsolat, a helyi megbecsültség (Artz-Yu 2011). A lakóhely-választásának megértéséhez a származás hatásának vizsgálata hozzájárulhat, és segíthet abban, hogy jobban megértsük, milyen tényezők motiválják ezeket a fiatalokat arra, hogy falura költözzenek vagy térjenek vissza.

A kutatási eredményeink alapján a diplomás fiatalok két nagyobb csoportra oszthatóak, azokra, akik gyermekkorukat döntően falun, és azokra, akik ezt az időszakot városokban töltötték. Szinte minden esetben csak pozitív emlékekről mesélnek a gyermekkoruk kapcsán mindkét csoportban. A falvakban élő fiatalok kiemelik a természetközelséget, az állatokat és a helyi közösséget, mint a kistelepülések legnagyobb értékeit gyermekként.

„Nagyon jóban voltunk a szomszédokkal. Ugye ilyen pótnagypapáink, nagymamáink voltak, és akkor nekik még lovuk is volt, meg a disznó is, minden egyéb. Imádtam a gyerekkoromat. ... Mi a barátnőmmel, a mamájának a kis tyúkudvarába, vagyis hát a kis gazdaságába kerestük a tojásokat, vágtuk a disznóknak a cukkinit, főztünk nekik, tehát hogy ez egy csoda volt, és mai napig is imádok erre visszaemlékezni. Úgyhogy az utcánkba ment el a tehéncsorda, ami még akkor ment, azóta már úgy tudom, hogy ott már nem megy, itt még, ahol most lakunk még van tehéncsorda.” 18. interjúalany

Jellemzőjük általában a faluban felnőtt fiataloknak, hogy a szüleik és a nagyszüleik is falun nőttek fel, sok esetben tőlük eredeztetik saját falusi kötődésüket, a természet szeretetét. Megjelenik a történeteikben a falvakra jellemző mezőgazdasági munka, a háztáji, amiben gyermekként vettek részt szüleik, nagyszüleik mellett.

„Én itt nőttem fel V-n. Anyukám, apukám is idevalósi, és nekem apáék mezőgazdasággal foglalkoznak. Aztán végül is az egész gyerekkoromat talán egyébként ez, ami úgy átszötte, mert hogy ugye apa elkezdte már elég korán ezzel foglalkozni, neki az ő szülei foglalkoztak ezzel. És akkor, hát nyilván azért mindig be kellett segíteni, hogy kisgyerekkorban is, meg hát azért falun ez a szokás, hogy azért kiskert, meg mit tudom én, hogy minden legyen. Egyébként igen, tehát, hogy valahogy ez, ami átszötte, vagy ez volt a fő mozgatója a gyerekkornak, de egyébként visszagondolva nem bánom, mert szerettem.” 36. interjúalany

Piskóti (2015) doktori munkája szerint a természetbarát, környezeti identitás kialakulásában jelentős szerepet játszanak a természeti környezethez kötődő fő események, mint például a természetben átélt élmények, a példaként szolgáló személyiségek és az oktatás. Különösen fontosak a gyermekkorban szerzett természeti élmények, mint a természetben való játékok, egyéb szabadtéri aktivitások, családi események.

Többször kiemelik az interjúkban a fiatalok, hogy ezek az örökségek motivációt jelentenek számukra abban, hogy saját gyermeküknek is hasonló gyermekkort tudjanak átadni.

„...úgyhogy így együtt nőttünk fel, tök sokat játszottunk odakint. Hát itt nagyon jó volt, úgyhogy mi is azért gondoltuk, hogy majd a mi kisfiúknak is, hát reméljük, hogy hasonló élményei lesznek. Hát egy falun szerintem felnőni gyerekként az sokkal másabb, mint ugye egy városban.” 10. interjúalany

Ahogy ebben az idézetben is megjelenik már, a falusi gyermekkorral többnyire összekapcsolják a szabadságot a visszaemlékezési narrációkban,

„Nagyon jól, tehát szabadnak érezte az ember magát, nem voltak kötöttségek. Ha ki szeretünk volna menni a közeli erdőbe, akkor elmentünk, tehát a magunk útját jártuk, szabadok voltunk, nem úgy, mint most, hogy szülők ott vannak a gyerek mellett, és voltak korlátolva, hanem szabadság, tehát énnekem ez jut eszembe.” 5. interjúalany

amivel szemben a korlátozott szabadság jelenik meg azoknál a fiataloknál, akik a korai korszakokban esetleg városi élményekről is be tudtak számolni a család költözése miatt.

„...Négy, négy, nem tudom a körül, mert van egy csomó emlékem, a faluról, ahol laktunk, mármint magáról az udvarról, meg az utcáról, meg úgy a környékbeli pár emberről, akivel így. Úgyhogy. Én azt ott egyébként, szabadság volt. Én nagyon szerettem, már egészen kicsiként kint voltunk az utcán, meg udvaron. Úgyhogy mi nagyon szabadon voltunk a testvéremmel tartva. ... És ott főleg ott. Aztán, hát T-n is, amikor már nagyobbak voltunk. Szóval ott azért nem volt az ott az udvarral korlátozódott.” 16. interjúalany

A falvakban felnövő fiatalok közül voltak olyanok, akiknek az iskolai pályaválasztását, érdeklődési köreit, későbbiekben a foglalkozásukat is ezek a gyermekkori falusi, természetközeli értékek határozták meg.

„Nekem szép gyerekkorom volt, én csak azt tudom mondani. Nagymamám az tanyán élt, úgyhogy én sokat voltam kint nála, meg hát hál' Istennek még mindig él, úgyhogy a dédi már megvan. Úgyhogy a természet, az állatok, tehát az mindig közel állt hozzám, általános iskolában is ez a terület volt az, ami engem érdekelt, és ez igazából végigvitt, mert ugye ott versenyekre jártunk általános iskolába, ilyen biológia, természetvédelem, területen.” 8. interjúalany

Van a fiatalok között olyan, aki mezőgazdaságból él jelenleg is, tipikus jelenség, hogy részben vagy egészében átvették ezek a fiatalok a szülők által elindított gazdálkodást, amit később kibővítettek, vagy változtattak az arculatán, vagy a természet fő profilján.

„Szüleim mivel foglalkoztak, gazdálkodtak. Hát ugye befejeződött a TSZ, édesapám úgy döntött akkor, hogy belevág a gazdálkodó életmódba. Juhtartás. 200 fő körüli létszámmal, juh állománnyal, és mellette földeket kezdett el, ahogy szépen építgették kifelé a gazdaságot kezdett földeket vásárolni. Traktorok lettek, földművelés is beindult. Úgyhogy főleg ez jelentette a családnak a bevételi forrást, tehát ebből teremtettek meg mindent a szüleim...” 1. interjúalany

A másik részének, a falvakban felnőtt fiataloknak nem volt ennyire szervesen része az életének a mezőgazdaság, az állattartás, vagy a kerti munkálatok. Esetükben a nagyszülői generációra

való visszaemlékezésükben találtóak olyan pontokat, amik a korszakra „tipikusnak” mondható faluképet erősítette bennük. A szüleik körében egyáltalán nem volt már jelen a földdel való kapcsolat.

„V: De alapvetően igen, itt dolgoztak helyben mind a ketten. Nagymamám pedig ő itt háznál dolgozott, tehát ő nekik állataik voltak, amit nagyon szerettünk. Otthon anyukáméknál egyébként nem volt semmilyen háztartási állatunk, de kutyánk se meg macskánk se volt. Viszont itt mamáéknál minden volt, tehát kutya, cica, boci.

K: És természetek is? Tehát volt földjük is?

V: Igen. Itt mögöttünk van a strand, és akkor ott régen volt egy ilyen beépítetlen terület, és akkor ott volt egy ilyen lucernás, és akkor mi ott randalíroztunk.” 15. interjúalany

Jelen voltak a fiatalok között a falvakban felnőttek körében is olyanok, akiknek nem a jószág és a növények álltak az érdeklődésük középpontjában, de náluk sem volt kevésbé idillikus a gyermekkori visszaemlékezés.

„Az az érdekes, hogy mondjuk ahhoz képest, hogy általában vidéki gyerekekről az a kép él, hogy reggeltől estig kint játszanak az utcán. Én mondjuk mindig ez a kis könyvmoly típus voltam, és a szüleim által rám ragadt a könyvek szeretete, de nagyon szerettem a szabadban olvasni, tehát én nyáron általában kifeküdtem egy plédre, és akkor olvastam. ...Tesómmal ketten elvöltünk a kis világunkban, vagy ő is olvasott, meg én is. Úgyhogy egyébként nagyon szép, békés gyerekkorra emlékszem vissza.” 9. interjúalany

Nem minden diplomás fiatal integrálta teljes egészében a nagyszülők és a szülők féle vidéki orientációt, voltak akiket kifejezetten taszított a mezőgazdasági munkavégzés, nem idealizálták a történelmi falusi életet.

„Hát igazából a nagyszüleim is hasonlóan kertészkedése, meg hát akkor ugye itt még mindenki, meg a TSZ-ben dolgozással foglalkozott, úgyhogy nyilván a szüleim, de én már gyerekként mindig azt mondtam, hogy én nem szeretnék ennyit dolgozni. Tehát én csak azt láttam, hogy ennek sosincs vége.” 2. interjúalany

A fiatalok másik nagy csoportja a gyermekkorát városban töltötte, néhány esetben jelenlegi családjukban van vidéki tapasztalat (férjük vagy feleségük ott nőtt fel), azonban nem ez a meghatározó. Ezek a fiatalok a kertés házat, a nagyobb teret, mint vágyott helyet jelölik meg.

„... mert én lakásban nőttem fel, és nekem ez egy ilyen nagyon nagy vágyam volt, hogy kertés házban éljek, legyen szabad tér körülöttem, meg egy picit inkább az a magányosabb, magamnak való típus vagyok. Úgyhogy nekem ez egyébként egy ideális környezet. A férjem pedig egyébként faluban nőtt fel. Neki annyira nem volt vonzó amúgy a vidéki élet.” 7. interjúalany

A városi gyermekkort megélő fiatalok sem számolnak be negatív attitűdökről a városokról, jellemzően szerették a gyermekkorukat, jó emlékek kapcsolódnak a városi élethez is gyermekkorukból. A falusi életre való váltás mögött, a munkalehetőségeken túl, a korábban városi lakosok vidékkel kapcsolatos idealizált képe áll. Az egészséges életmód, a tiszta levegő, a természet közelsége, a biztonság, a nyugalom, a közösségi élet és a hagyományok mind olyan tényezők, amelyek különösen a családot alapító városi származású embereket vonzzák a vidéki élet felé (Csurgó 2013, Tomay-Völgyi 2022). Ugyanakkor ezeknél a fiataloknál is többnyire előkerül a falu, vagy valamilyen gyermekkori tapasztalat, nagyszülőkkel, vagy egyéb rokonokkal kapcsolatban.

„Az első, hát elejére nem emlékszem, valami panellakásban laktunk, de arról csak szerint fényképekről van ilyen, hogy mondják azt, amikor beépül az emlékebe... Viszont az összes többi, az, hát csak azért szoktam mindig azt mondani, hogy Sz-i a szívem, vagy nem tudom, mert a kedvenc városom azóta is. ...még viszont megvan gyerekkori emlék, hogy a nagyszülők itt voltak északon ... sok időt töltöttünk falun az biztos, és az nagyon jó volt. ... Hát nekem ott nagyváros feelingem volt, bár azóta azért éltem nagyobb városokban, meg járkálok is nagyobb városokba, de Sz akkor nagynak tűnt.” 28. interjúalany

Hozzá tartozik az értelmezéshez, hogy Magyarországon a város és faluszerkezeti sajátosságok miatt, valójában a vizsgált térségben, az Észak-Alföld régióban a városi rangú települések sok esetben rendelkeztek (nek) falusias jegyekkel, ami miatt ezek, a városban felnőtt fiatalok egy része inkább vidéki jellegűnek látta saját gyermekkori lakóhelyét is. A falvak városi rangsorba emelkedése gyakran a politikai érdekcsoportok nyomásának eredményeképpen történt, nem pedig a valós urbanizációs folyamatok tükrözéseként, a cím elnyeréséhez szükséges infrastrukturális feltételeket törvény írta elő, azonban a település társadalmi szervezettségét ilyenkor ritkán vették figyelembe, emiatt alapvetően megőrizték falusi jellegüket (Kovács 2012).

„Az a rész, ahol én éltem, az kertvárosi rész volt. Elég nyugodt, ez a V út környékére esik, tehát eléggé a város széle. ...tehát természetközeli volt, akkor még nem is volt annyira kiépülve az egész. Azt én szerettem. A város maga, tehát hogyha mi átmentünk a F-i hidon, ott az egy emelkedő volt, úgyhogy valószínűleg innen is jött, meg hát édesanyám szóhasználatával, akinek tanyán nőtt föl, hogy fölme gyünk a városba, úgyhogy inkább egy kicsit ilyen vidéki életre hasonlított szerintem ez.” 22. interjúalany

A megkérdezettek között találtunk olyan fiatalokat is, akik átmenetet képeznek a két nagyobb csoport között a gyermekkor eltöltésének helyszínét tekintve, ők azok, akiknél a korábbi generációk nem kötődtek kistelepüléshez, viszont ők gyerekként már megélték a falvak

atmoszféráját valamilyen formában, tipikusan második és harmadik generációs értelmiségiek, akik többször éltek városokban, végül pedig falujukban telepedtek le.

„Szüleim és nagyszüleim is Budapestiek voltak, édesapám ott kapott munkát annak idején az akkori állami gazdaságnál, mint friss diplomás állatorvos. És én már itt D-ben (közeli város) születtem, és az első utam egyenesen a H-ra (falu) vitt. Vagyis hát, hogy segítettek hozzá. És én azóta is a településemet tartom, tehát H-t tartom egyrészt a világ közepének, számomra a legfontosabb helyszín. És hát a gyerekkoromnak meg a fiatal felnőtt korban a legszebb éve oda köthetők. Úgyhogy gyakorlatilag ilyen ízig-vegyig lokálpatriótaként fogalmazom meg magamat...” 17. interjúalany

Egységesnek tűnnek a vizsgált diplomás fiatalok abban, hogy valamilyen szinten mindegyik csoportban megjelenik a falvak gyermekkorban történő megismerése, vagy különböző szintű és mértékű tapasztalatok a faluról, falusi életről, amik az esetek döntő részében pozitív gyermekkori asszociációkkal kapcsolódtak össze. Egyetlen interjúban, de megjelent ennek az ellenkezője is, egy olyan fiatal, akinek visszaemlékezésében nagyon negatív érzések kapcsolódnak a faluba történő gyermekkori vándorlásához.

„Hát mint tíz éves gyerek ugye, mikor egész idő alatt városon élsz, ott vannak a barátnőid, barátaid, közvetlen szomszédunkban laktak az első unokatesóim, szintén ugye lányok, és olyanok voltak, mintha testvéreim lettek volna... És mikor kikerültünk B-re, azt egy kicsit úgy traumaként éltem meg, hogy már nincsenek ott a két lánytesóm, unokatesóm úgymond, ott falun nem nagyon volt idő arra, hogy mint ott városon játszani, ott már ugye belekerültünk a munkába keményen. Ugye nyáron mindenféle munka, takarás, szénacsinalás, pityókaszedés, vagyis krumpliszedés, meg a kertben a kapálás dolgok, szóval a városról, a játékból, úgymond egyből a faluba, a munkába csöppentünk bele, ami így kemény volt 10 évesen, számomra.” 32. interjúalany

Az első városi emlékeket is megpróbáltuk rekonstruálni a beszélgetésekből, ami a leginkább azoknál a fiataloknál volt releváns, akik egész gyerekkorukat egy faluban töltötték. A várossal kapcsolatban minden esetben valamilyen a kistelepüléseken nem elérhető szolgáltatási szükséglet kielégítése miatt mentek szüleikkel, jellemzően bevásárolni, vagy orvoshoz, csak kevesebb fiatal volt, aki kulturális vagy szórakozási lehetőségként tekint vissza első városi élményére. Ezek a visszaemlékezések jellemzően nem érzelmekkel telítettek, valóban szükséglet szintjén jelenik meg a város, döntően nem kapcsolnak hozzá sem negatív, sem pozitív képet gyermekkorukból.

A gyermekkor dimenziójába tartozott, hogy megismerjük a fiatalok gyermekkori családját, családi összetételét, annak legfontosabb hatásait, amik befolyással lehetnek a fiatalok későbbi döntéseire. A testvérek szerepe, meghatározó jelenléte, ami kiemelhető a fiatalok gyermekkori

történeteiből, általában több testvére volt a megkérdezetteknek, nem volt ritka, hogy 4-en, vagy a legnagyobb vizsgált családban 6-an voltak testvérek. Jellemzően egyébként 2-3 gyermek volt a származási családban a fiataloknál.

„Nagyon szerettem ott élni. Úgy gondolom, hogy egy nagyon jó gyerekkorom volt. Nekem négy testvérem van. ... Ők határozták meg a gyerekkoromat teljesen. Minden nap átjártunk, busz vitt minket az iskolába, reggel el, délután vissza. Utána általában játszottunk, meg apáéknak segitettem sokszor. Legeltettem a teheneket, mert nekünk szarvasmarháink van otthon, azt nem mondta, és sokat legeltettem a tehenet, de mellette az egészet ilyen játéknak fogtam fel.” 23. interjúalany

Külön kitértünk a fiatalok példaképeire, relevánsnak tartottuk, hogy ki vagy kik azok, akikre felnéznek, akik életét követendőnek, vagy fontosnak tartják saját életük alakulásában. A példaképként megnevezett felnőttek jelentős hatást gyakorolhatnak arra, hogy gyerekként, majd fiatal felnőttként mit tart megfelelő vagy nem megfelelő viselkedésnek az egyén, azonban nemzetközi viszonylatban is kevés kutatást végeznek a példaképek azonosítására és annak megértésére, hogy hogyan befolyásolják a gyermekek testi és lelki egészségének fejlődését. A példaképek szerepe kiemelten fontos a pszichológiai fejlődés és a motivációk szempontjából. A példaképek biztosítanak egy modellt, amit az egyének utánozhatnak és követhetnek, ami elősegítheti a személyes fejlődésüket (Siegel 2002, Atif et al. 2022). Atif és kollégáinak (2022) az eredményei arra utalnak, hogy akikre a serdülők úgy döntenek, hogy felnéznek, azok hatással vannak életük különböző aspektusaira, amelyek mind a fizikai, mind a mentális egészségi állapotukat befolyásolhatják, kiemelik, hogy a legnagyobb hatással a családtagok közül kiválasztott példaképek vannak. Az interjúalanyok többsége valamelyik szülőjét jelölte meg, akikre általában nem a karrierpályájuk, vagy tényleges életútjuk miatt néztek fel.

„Hát abszolút a szüleim. Anyukám, anyukám főleg. Tehát ő nagyon aranyos ember, ilyen nagyon, hogy is mondjam, ilyen zsigereinél fogva jó ember, és mindig olyan segítőkész, meg olyan kedvesen áll mindenkihez. Úgyhogy abszolút ő, aki nekem ilyen..” 15. interjúalany

Persze megjelent az a mintázat is, amiben az egyik szülő jelölte ki a fiatal útját, keltette fel az érdeklődését, példának okáért a mezőgazdaságért, ezzel pedig döntően meghatározta a fiatal további választásait, ez egyébként a megkérdezettek közül csak néhány fiatalnál volt domináns. A szülők ilyen típusú befolyása jellemzően kevésbé magyarázta későbbi döntéseiket.

„Édesapám, az egyetem egészen kiskorom óta, ő az, aki mindig is úgy irányítgatta a kis életemet... Mikor én kisebb voltam, ha apa ment valahova, akkor vitt magával traktorral is, de autóval is. És úgy sok mindent tanított. Például, nagyon ritkán lát az ember egy borsókombájnt.. És akkor ugye ő, ahogy mentünk, látta, innét, ez a borsókombájnt, ez

így működik, kevés van Magyarországon, és akkor ugye mondta a háttérinformációkat, ezeket mindet úgy észrevétlenül belém táplálta.” 23. interjúalany

Összességében a fiatalok gyermekkorának elemzése alapján két nagyobb csoport különíthető el, ami a tipizálásnál, a falvakat választók motivációinak azonosításában markáns különbséget jelenthet. Az első csoportba azok a fiatal tartoztak, akik gyermekkorukat falvakban töltötték, náluk erősebbek a kistelepüléshez való kötődések, a másik csoport a városban felnőtt, városi gyermekkorú megélt diplomások, akik a diplomaszerzés után választanak lakóhelyül egy falut, képzettségük azonban jellemzően van a kistelepülésekről, vagy a nagyszüleik vagy rokonaik éltek korábban falusi környezetben.

3. A fiatalok oktatási pályájának jellemzői

Az iskolai dimenzióban kiemelt jelentőséget tulajdonítottunk az oktatáshoz kapcsolódó mobilitásoknak, feltételezve, hogy hatással lehet települési rögzültségére a fiataloknak az, ha mondjuk oktatási éveik alatt mindig hazajártak, és más típusú elszakadást jelentett, ha több évig városban élt kollégiumban, vagy albérletben. Nagyon változatos iskolai életutakkal találkoztunk a diplomás fiatalokkal készült interjúk során. Az alábbiakban azokra a legfontosabb jelenségekre térünk ki, amik később magyarázó erőt jelenthetnek vándorlási döntéseikben.

Egységesnek mondhatóak a fiatalok abban, hogy szülőfalujukban vagy szülővárosukban kezdték el az általános iskolát, ehhez hozzájárult, hogy a származási településeken elérhető volt általános iskola, többségükben a települési jellemzőkben is leírtak alapján, még ma is megtalálhatóak alapfokú oktatási-nevelési intézmények.

„Hát az általános iskola, azt G-ben (falu) kezdtem el, hatodik osztályig oda jártam, aztán hetedik osztályban átmentem az XY Gimnáziumba V-be (város) hatosztályos gimnáziumba, ott végeztem.” 1. interjúalany

„Hát, én az általános iskolás éveket nagyon szerettem pont azért, mert minden osztálytársam falubeli volt. És akkor ugye hazakísértük egymást, meg mentünk egymáshoz tanyázni.” 27. interjúalany

Ehhez a korai időszakhoz jó élményeket társítanak, mind a faluból származók, mind a városban felnevelkedettek. Többnyire a gyermekkori barátságok létrejöttének időszakaként emelték ki a narratíváikban.

Jellemzően a középiskolai korszak volt az, amikor már minden fiatal életében megjelenik a város, általában vagy közeli, vagy távolabbi kisebb városokba jártak középfokú intézményekbe.

„Középiskola, kollégium, ott konkrétan D-ben orientálódtam. Nyilván még hétvégente az elején hazajártam, de az utolsó évem a gimibe, ott már több hétvégét barátnővel, ugye ott már programozik, ott már tinédzser az ember, és ott már bulik, meg hasonlók, ott már nem jártunk úgy haza. Aztán a kollégista társammal, ahogy egyetemre mentünk, a kollégitársammal mentünk egy albérletbe, aztán pedig vettünk ott egy lakást, és ott laktam.” 18. interjúalany

Az, hogy melyik fiatal milyen mértékben élte meg valóban a városi lehetőségeket, leginkább azon múlt, hogy hazajárások voltak-e vagy kollégiumban, albérletben laktak. Voltak azonban olyan fiatalok is, akiknek nem adott nagyobb helyi integráltságot a kollégiumi, vagy albérleti lét sem. A kollégiumi lét hatását vizsgálta Zeleny munkatársaival (2021), kiemelten a tanulmányi eredményekkel való kapcsolatát, vizsgálva ugyanakkor, hogy milyen tényezőkön

keresztül hat a kollégium a fiatalok jellemzőire. Eredményeik alapján a kollégisták több időt töltenek közösségben tanulással, alaposabban felkészülnek a tanórákra, egyéb tanórán kívüli oktatással kapcsolatos feladatokat is végeznek, és kisebb arányban vállalnak munkát, ezzel párhuzamosan kevésbé integrálódnak az aktuális lakóhely munkaerőpiacára, társadalmába.

A „hazajárós” kategória az interjúk alapján nem feltétlenül kötődött a távolsághoz, nem azok ingáztak leginkább akiknek közel volt a lakóhelye. Volt olyan fiatal a megkérdezettek között, aki több órát ingázott minden nap, csak hogy hazamehessen saját falujába az oktatási éve alatt.

„V: T-re jártam gimnáziumba, tehát én az a típus vagyok, aki mindig itt volt. Tehát én nem voltam kollégista.

K: Akkor innen jártál be.

V: Igen, még a főiskolára is úgy jártam.” 2. interjúalany

„V: Nem, hazajárós. Vonat, ugye az nagyon jó közlekedés volt, beszélünk. Hazajártam. ... Na, ennek a végén sikerült nekem bekerülni, és akkor ugye a főiskolára is eljártam, ott is végig bejártam, tehát nem a kollégista élet volt. Most azt kell mondjam, hogy nagyon szeretjük a vidéket.” 19. interjúalany

A kollégisták, mint az oktatásföldrajzi mobilitásban a következő kategóriába tartozók, zárt közeget képeztek a városokon belül is, ugyanakkor ez sem tűnt kizárónak, több fiatal beszámolt róla, hogy a kollégiumi éve alatt ismerte meg a városi lehetőségeket, ugyanakkor nem minden interjúalany élte meg ugyanúgy a kollégium világát.

„Nem éltem meg nehézségként abszolút. Voltak olyan évfolyamtársaim, akik inkább hazaköltöztek, meg sírtak a beköltözés után. Mondom, hát úr Isten, hát biztos, hogy máshogy éljük meg mindannyian. Én nem éltem meg nehezen, sőt, szerettem, hogy társaságban vagyok. Ott mindig volt társaság, mert hát a kollégium sohasem üres.” 4. interjúalany

A fiatalok egy másik része albérletben, illetve saját lakásban töltötte a középiskolás, később az egyetemi éveket, nem mutatható ki különbség az interjúkban ezek alapján a fiatalok között. Mindenféle variáció előállt abban a tekintetben, hogy a végzésük után mondjuk maradtak-e városokban, vagy egyből kistalvába vándoroltak, volt olyan fiatal, aki az oktatási évek alatt hazajárt, de több évig maradt ettől függetlenül városban, és olyan is, aki a saját városi lakás ellenére a diploma megszerzése után egyből falusi életre tért át vagy vissza. Az interjúk alapján a saját tulajdonú városi lakás sem feltétlen jelentett megtartó erőt a maradásra.

A korai oktatási évek alatti időszakra tehető a vizsgált fiatalok döntő részénél a párválasztás, többségük a középiskolában ismerkedett meg jelenlegi férjével/feleségével, ezt követően nagyobb részük össze is házasodott, de legkésőbb az egyetemi éveik végére. A mintába került

falvakban élő diplomás fiatalok nagyobb része ezzel a magyarországi első házasságkötési átlagéletkort megelőzte (férfiak: 37 év nők: 34 év – KSH, 2022-es adat).

„V: Nem. Azt még B-ben. Az középiskola után volt egy két év, és akkor utána jelentkeztem Pestre, egyetemre, az Óbudaira. És azért is költöztünk végül Pestre, mert én oda jártam a suliba, nappalira.

K: Ez a költöztünk azért van, mert már megismerkedtetek?

V: A férjemmel. Ja, hát igen. Hát mi még középiskola alatt ismerkedtünk meg. Én középiskolás voltam, ugye akkor ismerkedtünk meg. Utána össze is házasodtunk.” 10. interjúalany

Az egyetemi éveket szinte minden fiatal egyöntetűen élete legjobb időszakjaként írta le, ez a jelenség a történeteik alapján tehát nem jelenti, hogy nagyobb valószínűséggel maradna egy fiatal diplomás városokban, amiatt, mert szerette az ott töltött időt.

„Hát életem legszebb négy éve volt. Imádtuk. Ugye, ott G-n, az egy külön egyetemi rész. Tehát, hogy minden van. Mi nem mentünk be a városba. Nekünk ott minden volt. Volt szórakozási lehetőség, több is. Volt bolt is, ilyenek.” 8. interjúalany

„Az elején nagyon-nagyon élveztem, hogy ott pörgés van, meg tényleg mindennap buliztunk. Nyilván az egyetem volt a kiindulópontja, tehát biztos, hogy tudott. Hát ott az első két év azért az tényleg úgy telt, hogy kihasználtam azt, hogy nagyvárosban lakom.” 4. interjúalany

Ugyanakkor a narratívák egy kisebb része alapján az, ha ezen egyetemi időszak alatt saját megítélésük szerint, nem tudtak egyéni lehetőségekre szert tenni a városi típusú lakókörnyezetben, az jelenthet távolodást, taszítás érzést a várostól.

A szülői aspirációkra is kitértünk ebben a dimenzióban, több interjúban megjelenik, hogy gyermeküknek inkább városi életformát vizualizáltak, az interjúk alapján önmagában ez a tényező, a szülők szerepe sem erősítette az interjúalanyok vidékre vándorlását.

„Ugye a középiskolai tanulmányaim azok D-ben voltak, kollégiumban imádtam, éltem a nagyvilági életet, a nagyvárosi nagyvilági életet. És akkor utána egyetemnél maradtam D-ben, de ők teljesen meg voltak róla győződve, hogy vagy Budapesten kötök ki, vagy valahol külföldön, mert engem nyitottnak láttak arra, hogy én, tehát abszolút nem gondolták, ezt a mai napig is elmondják, hogy én ide vissza fogok kanyarodni, és a kis falusi, meg tanyasi életet fogok élni.” 18. interjúalany

„Azt csak ilyen több lábon állás miatt nem tudtam, hogy hogy alakul az életem, hogy hazaköltözök, nem, ezt tudni kell, hogy én nem szerettem volna konkrétan hazaköltözni T-re. Apukám is mindig mondta, nagyon szeretné, hogy otthon éljünk, de mindig mondta, hogy Orsi, te nem szabad, hogy belegyepesedj ilyet T-be...” 23. interjúalany

Ugyanakkor a szülők intenzív hatása nem megkérdőjelezhető a fiatal célcsoportoknál, Coleman (1998) megkülönbözteti: az anyagi tőkét, ami a származási család konkrét jövedelmét, anyagi erőforrásait takarja; a humán tőkét, ami alatt a szülők iskolázottságát érti; és a társadalmi tőkét, ami a szülő és gyermeke közötti kapcsolaton alapulva meghatározza a fiatal felnőttek későbbi kapcsolati hálóját. A vizsgált fiatalok egy kisebb részének, saját bevallása szerint nincs szoros kapcsolata saját szüleivel, ritkán találkoznak, így esetükben az egyéb tőkék hiába magasak, Coleman alapján nem képezik a fiatal konkrét erőforrásait. Nem volt ritka a válaszdó falusi származású fiatalok között sem, hogy szüleik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, döntően legalább egyik szülő, a városi származású fiataloknál pedig még magasabb volt ez az arány. A pályaválasztásban nagyon tudatosnak tűnt a fiatalok többsége, voltak görbebetűk egyes életutakban, azonban karrierpályájukkal, tanulmányaikkal összességében inkább elégedettek.

„Hát, gyerekkorom óta az óvodapedagógia, tehát az, hogy gyerekekkel fogok foglalkozni, az mindig is biztos volt. Nagyon sokan le akartak róla beszélni, az óvodapedagógiáról, de aztán végig kitűnő tanuló voltam, tehát kicsit azt is mondták, hogy az úgy nekem egy ilyen visszalépés lenne, ha csak óvónő lennék. Nyilván mentem a fejem után.” 18. interjúalany

Volt olyan diplomás is, aki már a lakóhelyválasztás miatt döntötte el mivel szeretne foglalkozni, mivel azt korábban elhatározta, hogy faluban szeretne élni, így olyan szakmát keresett, amivel tud kistelepülésen érvényesülni.

„De maga a meghatározó szerepe az volt, hogy a természet, tehát hogy közel voltunk. És ugye mivel tudtam, hogy itt akarok maradni vidéken, így olyan szakmát próbáltam, amivel majd később el tudok helyezkedni.” 5. interjúalany

A tudatosság, tudatos választás mellett megjelenik a sikeresség, és az elégedettség a fiatalok tanulmányaiban, későbbi pályájukkal kapcsolatosan.

„Kitűnő tanuló voltam egyébként általánosban és középiskolában is, még az egyetemen is, de nem tudtam soha, hogy mi szeretnék lenni. Mindig érdekelt egy kicsit úgy minden, ezért mentem gimnáziumba. De akkor már az általános szak nem volt, amikor én odakerültem, úgyhogy így a matematikát választottam. Nagyon szerettem oda járni, ugye ez nekem 4 éves volt, de ott, hát körülbelül a harmadik év végén, negyedik év elején körvonalazódott bennem, hogy gyerekekkel szeretnék foglalkozni...” 35. interjúalany

A fiatalok narratíváiban a sikertelenség is megjelenik ugyan, de az interjú felvételekor már igazából a többségük végső soron előnyként fogalmazza meg, az akkor kudarcként megélt tanulmányi időszakokat.

„Hát igazából én orvos akartam lenni eredetileg. Nagyon-nagyon kiskorom óta. És szépen próbáltam efelé haladni már középiskolától kezdve, de amikor a felvételi volt,

ugye a jelentkezések az érettségi után, akkor nekem az orvosi volt megjelölve első helyen, és utána jött a gyógyszerészeti, mint másodlagos opció, de sajnos az orvosiról lemaradtam egy ilyen nagyon minimális pontszámmal... de amúgy nem bántam meg... Gondolkodtam rajta első év után, amikor elkezdtem a gyógyszerészetit, hogy váltok, mert nyilván ott már másabb váltani egyetemen belül, de végül arra a döntésre jutottam, hogy nem.” 11. interjúalany

„...aztán végül is három év után hagytam abba, mert nem akartam tanár lenni. És nem is tanultam, tehát igazából kibuktam az egyetemről, lehet ezt így mondani, bár jófejű vagyok, szorgalmammal sem volt kifejezetten gond, de egyszerűen nem láttam értelmét. És akkor ezután elmentem a kézműves iskolába, és bőrművességet tanultam, mert abban benne van az is, hogy alkothatunk, és aztán látható eredménye lesz. És dolgoztam is bőrművesként egy ideig. És akkor ezután kerültem főiskolára.” 22. interjúalany

Az oktatási dimenzió egy domináns elemeként közelítettük meg, ami alapján végső soron két csoportba osztottuk a fiatalokat, hogy maradtak-e az egyetem elvégzése után városban, ott kezdtek-e el első munkáikat, esetleg érte-e őket csalódás, kudarcélmény, ami a falvak felé fordította őket. Eltérő jellemzőkkel bírtak azok, akik maradtak városokban, azonban kudarcokról ez a csoport sem számolt be.

„V: Hát az jó volt. Most pont, hogy visszaneztem a képeket, hát nem is tudom, milyen a honvágy féleség, vagy így azért jó volt. Én nagyon szerettem Pesten lakni.

K: És mit szerettél benne? Mivel volt más, mint visszajönni ide?

V: Hát igen, egy város, meg egy falu, de összehasonlítani. Főleg a fővárosát. Mindenben. Hát ott azért nagyon nyüzsgő volt...” 10. interjúalany

Összességében az oktatási évek dimenziójában két kiemelt terület van, ami csoportképző változót jelenthet, az egyik az oktatási évek során a mobilitásuk kérdése, amiben négy csoportot rajzoltunk ki, a hazajárósak csoportját, a kollégistákat, illetve az albérletben vagy saját lakásban lakó fiatalokat. A második terület a végzés utáni városban maradásuk volt, ahol két csoport alakult ki, azoké, akik nem maradtak a végzést követően városban és azok, akik maradtak néhány évet és szervezesebben integrálódtak egy városba. Az oktatási dimenzió egyik területén sem azonosítható a fiatalok között olyan taszító tényező, ami hatással lehetett arra, hogy ne egy várost válasszanak lakóhelyül. Vannak fiatalok, akiknek a települési kötődése erősödött az oktatási évek alatt azzal, hogy hazajárósak voltak, azonban tipikusnak mondható, hogy a megkérdezett diplomások az oktatási éveikben kapcsolódtak városokhoz, éltek városban és szerették a városok által nyújtott előnyöket, lehetőségeket ebben az életciklusukban.

4. A fiatalok karrierpályája, munkájukhoz fűződő viszonya

A munka dimenziójának vizsgálata a migrációs döntés közgazdaságtani megközelítésein alapul, ami a vándorlás középpontjába a racionálisan mérlegelő egyént állítja, aki számol a munkaerő keresleti és kínálati oldalával, amikor lakóhelyet választ, törekszik az elmaradott területről a fejlettebb felé (Lewis 1954). Harris és Todaro (1970) kiegészítése mentén fontos elem lehet ezen felül a munkanélküliségi ráta a fiataljainknál, akik az elmélet mentén kellett számoljanak azzal, hogy egy kistelepülésen a diplomájuk miatt keresettebbek lehetnek a térség munkaerőpiacán, a vidéki és városi bérek különbsége ellenére is. Ebben a párhuzamban nem a városi magasabb diplomás fizetéssel szembeni alacsony falusi bér áll, hanem a szűkössége miatt a faluban elérhető biztos munkahely, a bizonytalan városival szemben, vagyis a munka megszerzésének valószínűsége.

A munkahelyek témakörében továbbá arra kerestük a választ, hogy mennyire meghatározó, életszervező elem a kistelepüléseket választó diplomások számára a munkájuk, mennyiben jelentett számukra lemondást a falvak munkaerőpiaca, mennyire érzik magukat megbecsültnek jelenlegi munkahelyükön, munkakörükben. Foglalkozástörténetüket is elmeséltettük a fiatalokkal, olyan pontokat keresve, ami hatással lehetett a vidéki térségek szűk alternatívái mellett letenni voksukat.

„Nagyon szeretem a munkahelyemet. Hát küszködünk a pedagógus hiánnyal folyamatosan. Ugye a vezető óvónőn kívül ketten vagyunk óvodapedagógusok, két csoportra. ...A szülőkkel is nagyon jó csapatot sikerült most úgymond kialakítanunk. Meg én azért is szeretem, mert személyesen ismerem mindenkit. Tehát minden gyereknek ismerem a családját, a szüleit, van akivel tényleg baráti viszonyban vagyunk, és nekem ez nagyon kellett ez a családi, harmonikus légkör, hogy én jól tudjam érezni magam, és szerencsére megvalósult.” 35. interjúalany

Megoszlottak a fiatalok abban, hogy a munkahely talált először rájuk, vagy magát a települést választották ki elsősorban és ott kerestek munkahelyet. Többségben voltak azok, akik először azt döntötték el, hogy kicsi községben szeretnének élni, és célzottan kerestek helyi vagy közelben elérhető állásokat. Voltak olyan diplomások is, akik már eredendően a családi gazdaságban keresték saját helyüket, szerepüket, többen ilyen irányú tanulmányokat is választottak, és saját falujukba tértek vissza, elsősorban gazdálkodni, amit több fiatal később kiegészített egyéb helyi szerepkörökkel.

„Aztán hazajöttem, családi gazdálkodásban dolgozom, szüleimmel, szüleimmel közösen, vagy magamnak is. Sváb falu V, vagy nem tudom, hogy jártál-e erre, vagy ismeritek-e ezt a környéket? Itt, ami híres-neves eledel, az a sváb füstölt termékek, és

ugye mivel mi állattenyésztéssel is foglalkozunk, növénytermesztéssel, és akkor mi végigvisszük a vertikumot, és a kukoricától egészen a füstölt kolbászig mindent megcsinálunk. Úgyhogy van egy húsboltunk, tehát a szüleimnek. Aztán itt van mit csinálni.” 41. interjúalany

Ebben az esetben a munkahely megszerzésének valószínűsége 100 százalék, és a vándorlásnak is minimalizáltak a bizonytalansági tényezői, míg a más típusú városi munka, egy új munkahely megszerzésének megjósolhatatlan költségei lennének (Massey et al. 1993).

Az alanyok nagyobb része esett abba a típusba, akik nem a munka miatt választották a falujukba való visszatérést, ezeknek a fiataloknak a többsége nem is látta még mi az a munka, amit a faluban majd be tud tölteni, csak azt tudta, hogy vissza akar menni. Djajic (1986) az ilyen típusú vándorlási döntést a vándorlások befejezése utáni visszatérésnek tekinti, amiben az egyének a származási helyükre érkeznek, hogy a felhalmozott tudást, tapasztalatot és tőkét hazahozzák ezzel kissé utópikusan szemlélve, de segítik a település fejlődését. A korábban nem falvakban élők között is volt olyan típusú indíttatás, hogy nem számoltak a jövőbeni helyi munkahellyel, ott csak azt döntötte el előzetesen a fiatal, hogy kisfaluban szeretne élni.

„Így van. Tehát azt nagyon szerettem, viszont azt tudtam, hogy nem szeretnék hosszú távon ott dolgozni. Tehát ajánlottak főállású pozíciót, de akkor azt nem fogadtam el, mert tudtam, hogy ugye be fogom fejezni az egyetemet, és akkor szeretnék már helyre menni. És hát csalódás volt, mert környezetmérnökként nem tudtam elhelyezkedni. Akkor már szerettem volna visszajönni vidékre, mert nem szerettem volna ugye Pesten maradni. Nem vonzott az a környezet, és igazándiból mikor én már összejöttem a párommal akkor is mondtam, hogy jó, de akkor kezdjük kapcsolatba, hogy tudd, hogy én ide vissza fogok jönni.” 15. interjúalany

Esetükben a biztonságérzet származhat a Massey és munkatársainak (1993) elméletéből, akik a magasan képzettek migrációját különálló esetnek kezelték, feltéve ha olyan környezetbe vándorolnak, ahol képzetlenek, náluk kevésbé képzettek élnek, ahol pusztán a képzettségük mentén magasabb hasznos húzhatnak, vagy legalábbis biztos megélhetést.

A munkahely településhez való viszonya alapján négy kategóriát találtunk, voltak diplomások, akik otthonról végzik munkájukat, voltak, akik helyben a településen, - a kettő között elsősorban a lokális, közösségi integráltság miatt tettünk különbséget – voltak, akik közelebbi településeken, jellemzően közeli kisvárosokban, és voltak olyanok is, akik távolabbi nagyobb városokba ingáztak munkavégzés céljából.

„V: Hát szerintem az én napjaim leginkább olyanok, mint egy háztartásbelinek. Mert ugye az, hogy home office.

K: Home officeban?

V: Igen, tehát amikor, az olyan, hogy amikor éppen szerkeszteni kell valamit, meg kell csinálni egy táblát, új felirat kell valahova, 1 százalékos időszak van, akkor ugye sokkal több minden van, de ez nem mindennapos, viszont környezeti nevelési foglalkozásokat például rendszeresen tartok.” 22. interjúalany

Akik a településen dolgoznak, közülük a többség szervesen kapcsolódik a település közösségeibe is, azonban ez sem egyértelmű irányt jelöl ki, mert volt olyan fiatal, aki több kilométerre ingázik a munkája miatt, azonban helyben is jó viszonyt ápol, bekapcsolódik a lokális hálózatokba, és olyan is, aki home office formában otthonról dolgozik, és saját szülein kívül nem nyit más települési lakosok felé.

A foglalkozástörténeteik, hasonlóan a tanulmányi életutakhoz, nagyon változatos és eltérő képet mutatnak. A fiatalok egy része számára a jelenlegi munkahelye az első munkahelye is egyben, többségük a végzettségének megfelelő munkát végez. A másik nagyobb csoportba azok a diplomások tartoznak, akiknek már volt számos munkahelyük, jellemzően külföldön is dolgoztak már, és döntően nem a szakmájukban.

„Most jelenleg ugye itt élek Magyarországon, hát gyógytornász a foglalkozásom, azt tanultam K- n, de hát mostanában nem nagyon gyakoroltam a szakmát. Ugye külföldet jártuk, de arról gondolom, majd később még úgyis beszélünk, úgyhogy hát jelenleg most a faluban vagyok, itt dolgozom.” 32. interjúalany

A munkához való viszonyuk alapján két csoport felállítása tűnt célravezetőnek a kódolás során, azoké a fiataloké, akik életüket a munkájuk köré szervezik, vagy akik „csak munka”-ként tekintenek foglalkozásukra. Nem volt eldönthető direkt kérdés alapján ez a két kategória, több jellemzőt is sorra vettünk a besorolás érdekében, ezek között volt: a hétköznapijuk szervezése, napi rutinjaik, otthoni munkavégzésük, hobbijaik, kapcsolataik mennyire szerveződnek a munkájuk köré, mennyire tekintenek rá hivatásként, vagy hogy szívesen foglalkoznak-e vele szabadidejükben. Példának okáért egy református család, ahol az anya és az apa is lelkes, akiknél az ünnepek a munkanapok, és ahol az estét a plusz hittanórák tervezésével töltik, mindezt nagyon nagy elhivatottsággal és szeretettel, ők ebben az értelemben a munkájuk köré szervezik az életüket csoportba tartoztak.

Összevetve azt a két felállított változót, hogy vajon, akik jellemzően az életüket a munkájuk köré szervezik, ők végzettségüknek megfelelő munkát végeznek-e, ebben az látszik, hogy az interjúk alapján nincs ok-okozati kapcsolat, attól, hogy valakinek nem a végzettségének megfelelő munkája van, ettől függetlenül nagyon szerves, meghatározó része lehet életének a foglalkozása.

„Voltak barátaim, akik már ott dolgoztak, de nem az volt jellemző, mint most, hogy az ember, vagy nem tudom, mert nem váltottam ugye nagyon, de elméletileg most mindenki

dolgozik, aki akar, akkor azért kicsit nehezebb volt, legalábbis visszaemlékezve elhelyezkedni. Hiába voltam informatikus, és akkor idejöttem az önkormányzat, pályakezdő pályázattal vettek föl 2011-ben, május elsejétől, és egy év határozott... és gazdaságinformatikus volt a megnevezésem, de igazából az irodán segítettem gyakorlatilag mindenben, meg csináltam ilyen kisebb projekteket, amiket kitaláltam.”¹⁸

20. interjúalany

A diplomás 40 év alatti női interjúalanyok egy kisebb részénél megfigyelhető volt az a jelenség, hogy a gyermekek vállalása miatt szünetet tartottak a karrierjükben, és az is jellemző volt, hogy a kistelepüléseken egy új „családbarátabb” foglalkozásra álltak át, hogy több időt tölthessenek gyermekeikkel.

„Előtte, mikor idegenvezető voltam, tehát az nagyon jó volt, kint voltam a természetben, állattenyésztés, idegenforgalom, tehát ez így nagyon jól éreztem magam, viszont, hogy megszülettek a gyerekek, így ezt nem tudtam tovább. Tehát most azért is mondtam, egy kis megrekedés nekem is ez az iskola. Nem mondom, hogy jó, de két gyerek mellett ez nekem most pont jó. De közben csábítanak vissza idegenvezetőnek, úgyhogy mondtam még egy pár évet várni kell.” 5. interjúalany

Ez néhány esetben a korábbi karrierjükhöz képest egy teljesen új irányt jelentett, például ha valamelyik fiatal rendőrtisztből óvodapedagógiai asszisztensi állásra váltott.

„Nem tudom, lehet-e így mondani. Szóval annyi munkát kaptam, hogy nem tudtam azt részmunkaidőben csinálni, és akkor döntöttem úgy, hogy akkor egy kicsit családbarátabbat. Legalább amíg a gyerekek kicsik, és akkor most itt vagyok helyben. És akkor most az ő ovijában, az ő csoportjában dolgozom ilyen pedaszisztensi munkakörben.” 16. interjúalany

A diplomás fiatal egy „szűkös” erőforrásként fogható fel a vizsgált falusi környezetben, ami miatt kerestük az elbeszélések során azokat az azonosítható pontokat, ami alapján értelmezhető a falvakba vándorlásuk, helyben maradásuk, mit jelent a diploma, diplomásnak lenni a kistalvakban. Ez a folyamat azonosítható a migrációs döntés meghozatalában az ön-kiválasztás elméletére, ami mentén az egyén számol azzal, amikor vándorol, hogy a célterületen milyen egyéb képzettségű egyének vannak, akik miatt számára mindig fog jutni lehetőség (Borjas 1987). Megjelent az a narratíva, hogy a fiatalok többsége helyben értékesnek ítéli saját magát, pozícióját a helyi társadalomban, ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy nem volt olyan történet, amelyben a városhoz ezzel kapcsolatban negatív konnotációt fogalmaztak volna meg.

---

¹⁸ Az interjúalany jelenleg is az önkormányzatnál dolgozik, magas pozícióban, települési rendezvények tartoznak hozzá elsősorban. Munkája nem kapcsolódik informatikus végzettségéhez.

Nem gondolják, hogy egy városban kevésbé lennének értékesek végzettségükkel, egyszerűen kiemelik jelenlegi helyzetüket, megbecsültségüket.

„És így úgy érzem, hogy itt S-n meg vagyok becsülve ebben a szakmában. Így azért a falusi emberek nem minden nap találkoznak diplomás emberekkel itt, és így egy kicsit úgy érzem, hogy fel is néznek rám, vagy így bármelyik diplomás emberre itt S-n, vagy tanácsot kérnek, hogy mit hogy csináljanak. Főleg mióta gyógypedagógus is lettem, azóta meg végképp úgy érzem, hogy mind falu szinten, mind intézmény szinten, eléggé megbecsülik a munkám.” 27. interjúalany

Elégedettségérzésük magyarázatához járulhat hozzá a vonatkoztatási-, vagy referenciacsoport elmélete, amit nagyon eltérő életterületi dimenziókkal vetettek össze, különböző kutatásokban (Sági 2000, Csepeli 2001, Hajdu-Hajdu 2011), a jelenség alatt egységesen azt értve, hogy az egyének az objektív elemeken, tényeken túlmenően a környezetükben élő, viszonyítási pontot jelentő emberek hatására, saját helyzetüket jobbnak vagy rosszabbnak értékelik. A diplomával rendelkező faluban élő fiatalok kapcsán ez valamennyi dimenzióban megjelenhet, jólétüket, elégedettségüket befolyásolhatják a lakókörnyezetükben élők jellemzői. A biztonság és a vidéki területek összefüggésében Csurgó (2020) a járvány következményeit emelte ki, ami hatására a vidéki biztonság fogalomtára új jelenségekkel bővült, kérdésként azt teszi fel, hogy megnövelheti-e mindez a vidék iránti jövőben fellépő igényeket.

A fiatalok egy nagyobb része második és harmadik generációs értelmiségi, legalább egyik szülő diplomával rendelkezett, de olyan megkérdezett is volt, aki családjában az első, aki diplomát szerzett. Összességében is jellemző az alanyokra, hogy több diplomát is szereztek, általában ezek azonos, vagy rokon szakmákhoz kapcsolódó végzettségek, a folyamatos, élethosszig tanulás sem állt távol a megkérdezettektől.

„A családban én vagyok az első, akinek diplomája van, sőt három. Szóval az utánam következőknek jobban oda kell majd tenni magukat. Már a gyermek, mert én nem is gondoltam soha, a gyermekemmel... Azt gondoltam mindig, mert szeretni mindig tudtam, meg szeretek, nagyon szeretek tanulni és képezni magam. Most is, hogy nem tanulok, mindig olyan könyveket olvasok, amivel tovább tudom a tudásomat bővíteni. Imádok olvasni, imádok tanulni. Mióta elkezdtem az iskolát, nem volt egy olyan év, kivéve ezt az évet, amikor én ne tanultam volna valahol.” 33. interjúalany

A falvak társadalmában a fiatalok egy része érzékeli magasabb státuszát, általában a társadalom felső harmadába helyezik el magukat, de voltak fiatalok, akik helyi, önkormányzati feladataik, pozíciójuk miatt szubjektív bevallásuk alapján a helyi elitet képezik, és olyan fiatal is volt, aki inkább átlagos helyre tette magát a lokális hierarchiában.

„Hát középtájon. Nyilván nem magasan, de, hogy úgy bőven középtájon gondolom magunkat. Lehet az is, hogy valóban, hogy ugye diplomát szereztünk, és akkor abból fakadóan tudtuk magunknak kijárni, vagy maga az, hogy igenis szerettük volna azt, hogy dolgozzunk, meg többre vigyük, mert nyilván van itt olyan is, akinek van diplomája, de mégsem akar elhelyezkedni. Tehát beszippantotta ez a falusi lassúság, vagy nem tudom, tehát ez a megelégedettség, és akkor neki annyi elég, hogy itt elvagy közmunkán.” 31. interjúalany

A munka dimenziójának kódolásában két csoport létrehozása és azonosítása tűnt célszerű döntésnek, azoké, akik végzettségüknek megfelelő munkát végeztek (belőlük lényegesen több volt a megkérdezett fiatalok között), és azok, akik nem olyan munkát végeznek jelenleg, ami tanulmányaik szerint elvárt pozíció, feladatkör lenne. Ki kell emelnünk ugyanakkor, hogy a fiatalok inkább nagyfokú munkával kapcsolatos elégedettségekről számolnak be, kisszámú és inkább ideiglenesek az ilyen típusú kudarcokról szóló történeteik. A munkához való viszonyuk alapján, összegzésként voltak azok a fiatalok, akik a munka köré szervezik életüket és azok, akiknek más életterület fontosabb súllyal bírt, a munkájuk nem életszervező elem. Továbbá megjelenik a fiatalok egy kisebb részénél a home office, távmunkavégzés, amik lehetőséget teremtenek arra, hogy távolabbi városokban, esetleg külföldön dolgozhassanak a fiatalok miközben egy kisfaluban élnek, és természetesen mást jelent a helyi kötődéseikben ha helyben a településen dolgoznak, vagy ha eljárnak és ingáznak más városokba.

Általánosan jellemző a vizsgált falvakat választó diplomás fiatalokra, hogy karrierpályájuk nem játszik olyan fontos területet, mint az értékválasztásaik. Döntően a megélni kívánt életforma kialakítását tűzik ki célul és csak kevésbé jellemző a munkához kötődő karrierút tudatos tervezése és építése. Tisztában vannak diplomájuk magasabb értékével a falusi közösségben, de ez jellemzően a munkájuk biztonságát jelenti számukra, nem a munkában való kiteljesedést. Az újonnan megjelenő és nagyobb teret kapott atipikus munkavégzési formák (homeoffice, távmunka stb.) is mintegy eszközt jelentenek a fiataloknak arra, hogy egy általuk elképzelt életmódot folytassanak a városoktól távolabb eső falvakban. Ezek a munkavégzési formák ugyanakkor nem jelentik feltétlenül azt, hogy a lokális közösségekben nagyobb fokú integrálódásra törekedne minden kiköltöző diplomás fiatal. Dávid és munkatársai (2016) által, a biztonság hét dimenziója közé sorolt munka (jövedelem) biztonság az a fogalmi keret, amibe a leginkább illeszkedik a vizsgált fiatalok munkafelfogása, inkább alárendelik azt a megélhető biztonságnak, és egy eszköz a jobb élet megélésére, jellemzően nem egy életszervező elem. Azok a fiatalok, akiknek fontos volt a munkájuk, inkább a helyi elismertség, a helyi közösség szintjén élték meg ezt, vagy belső meggyőződésből fakadóan, amelyek mind tudatos értékválasztások által kialakult tényezők voltak (mezőgazdaság, fenntarthatóság, állatok, stb.).

5. A vizsgált fiatalok kapcsolathálójának jellegzetességei

A migrációs döntések közé a családot, a háztartást és a tágabb kapcsolatok vizsgálatát az új közgazdaságtana emeli be mint fontos mérlegelési elemeket (de Haas 2012). Bekerülnek a kapcsolati kockázatok (Stark 1991) is az elméletbe, amely alapján a vándorlás hatására egyes családtagokkal, rokonokkal megnőhet, vagy csökkenhet a kapcsolattartás, és az ezekből származó előnyök. A fiatalok kapcsolathálójának minél szélesebb körű megismerése céljából három fontosabb területet állítottunk fel: a családi és rokoni kapcsolataik feltérképezését, ezen belül leginkább azt, hogy mennyire jelentenek tényleges erőforrást, és mennyire kapcsolódnak lakóhelyükhöz, a baráti kapcsolataik meglétét/hiányát, ezek hatását a hétköznapijakra, illetve külön vizsgáltuk a települési integráltságukat, mennyire kapcsolódnak be a falvak társadalmába, mennyire aktív szereplők helyben. A hálózatelméleti gondolkodók (Tilly-Brown 1967, Portes-Böröcz 1989, Tilly 1990) pedig a migráció mozgatórugóinak egyenesen a hálózatokat teszik felelőssé, úgy mint a rokonok, a települési kapcsolatok, a kollégák, stb. hálózatát, nem az egyént.

A kisfalvakban élő diplomás fiatalok nagyobb részének a szűk család és a családi kötelek sokkal fontosabb szerepet töltenek be, mint a barátok. A szülők jelentik többségük számára az elsődleges támogatást, bizalmi kapcsolataik viszonylatában is kiemelt jelentőséggel bírnak, a fiatalok többsége hétköznapijait és szabadidejüket is velük tölti.

„K: Tesózás van akkor hétvégén...”

V: Így van, meg a szülőkkel vagyunk a párom is, meg én is. Hétköznapi is látjuk őket, tehát ő is ott veszi fel az édesapját, én is belépek anyáékhoz minden egyes reggel, de azért mégsem olyan, mint amikor hétvégén például ő haza szokott járni szombaton délben ebédelni, és akkor én is hazamegyek az én szüleimhez, és akkor azért mégis jobban meg tudunk beszélni mindent, ami történt a héten. A vasárnapokat pedig fel szoktuk osztani amúgy egyik hétvégén, amikor megtehetjük, akkor az ő szüleinél ebédelünk, a másik hétvégén az enyémeknél.” 11. interjúalany

A helyben lévő családi kötődéseket vizsgálva három csoportot tudunk kialakítani, azokat, ahol azonos településen él legalább az egyikőjük: vagy a megkérdezett fiatal, vagy a párjának a szülei; voltak, akiknek a szülei nem helyben, de közeli településen, elérhető távolságban, és volt néhány interjúalany, akiknek a szülők jellemzően távolabb élnek. A legtöbb fiatal az első csoportba volt sorolható.

Gyakori volt, hogy a családi, rokonsági kör nagyobb része a településre korlátozódik, a baráti kör viszont jellemzően távolabbi helyekre, inkább kisvárosokba, vagy a fővárosba.

„Hát ez most érdekes. Tehát ugye a család az nyilván helyben van, viszont barátok azok nem feltétlenül. Két legjobb barátom van, ahogy említettem is, az egyik az K-n (távolabbi kisváros) lakik, nem is tudom, 60 kilométerre van körülbelül innen, vagy még lehet kevesebb, a másik N-n (távolabbi nagyváros). De van nagyon jó barátom D-ben (távolabbi nagyváros), régi csoporttársaim Budapesten, tehát így az ország bármelyik pontján, tehát szétszórtan. Gyerekkori régi barát, akit tudnék mondani általános iskolából innen nincs, tehát azt határozottan mondhatom, hogy nincs.” 38. interjúalany

Azoknál a fiataloknál, ahol nincsenek helyben családtagok, ők arról számolnak be, hogy nekik a család az országon belül szétszórtan helyezkedik el, inkább ünnepekkor találkoznak, esetükben a nem rokoni kapcsolatok jelentenek helyben erőforrást, viszont ezeket az embereket jellemzően nem nevezik barátaiknak sem.

„Nem, hát vannak össze-vissza. Vannak Sz-n, vannak Szg-n is rokonságok. Vannak V-ben is, van, aki elköltözött D-be már, unokatestvéreim. De itt Cs-n volt a központ. És az unokatestvéreimnek a nagymamája ő még itt lakik, és ő hozzá szoktak hazajárni a másik nagymamához.” 12. interjúalany

Arra a kérdésre, hogy kire számíthatnak, ha problémájuk van, vagy segítségre van szükségük, többségük a helyben élő rokonokat, leggyakrabban a szülőket jelölte meg. Többen jelezték, hogy mivel kistelepülésen élnek, azért itt az emberek alapvetően is hajlandóbbak segíteni egymásnak. Utasi (2013) a falvak, falusi közösségek vizsgálata során kiemeli, hogy a fiatal korcsoportra (26-35) kiemelkedően jellemzőek a kis közösségekben a szolidaritási-transzferek, a materiális reciprocitás, ők azok, akik a forráscserékre leginkább alkalmasak.

„Szüleimre, a szüleimre, testvéremre. Rájuk elsősorban. Sógoromra, tehát aki közel él. Unokatesóim, mivel ők, tehát most itt van tudod, harmadik, második, negyedik, huszadik, tehát ezeket nem tartjuk. Azon túl, hogy itt V-n mindenki rokona mindenkinek. Itt úgy képzeld el, hogy itt régen úgy ment a házasság, hogy mit tudom én, negyedik unokatestvért már el lehetett venni.” 41. interjúalany

A kisgyermekes családokra jellemző, hogy a gyermekek felügyeletében segítenek a szülők, emiatt szerves részei a fiatalok hétköznapijainak.

„Hát ugye nekem a két testvérem maradt. Az öcsém, ha szólok neki nyilván tud jönni, vagy valami, de ő is dolgozik, ő A-n dolgozik, ő itt lakik helyben a szüleink házában úgymond. A bátyám az K-n van, tehát ő nem is tud rögtön ugrani, nem is tud rögtön itt lenni. A keresztanyám helyi, hát napi kapcsolatban azért nem vagyunk, de neki is tudok szólni. Meg neki is vannak unokák, tehát nyáron azért jönnek és akkor lefoglalják őt. Párom lévén, ugye a szülei, 73 éves az anyukája, az apukája ettől idősebb. Az

anyukájára számíthatok a gyerekek körül. És akkor majd benne bízunk, hogy majd esetleg zökkenőmentesebb lesz a munkába való visszatérés.” 19. interjúalany

A baráti kapcsolatok szempontjából sokkal heterogénebb a célcsoport. Ebben a dimenzióban is markánsabban három kategóriába sorolhatók a fiatalok, ezekben nagyjából arányosan oszlanak el, azokra, akiknek döntően helyben vannak a baráti kapcsolataik, akiknek helyben és távolabb is és vannak azok, akik jellemzően baráti kapcsolatokat csak távolabbi településeken tartanak fent.

„Többnyire itt helyiek, helyben vannak baráti, van néhány baráti pár, akikkel így összejárunk. A család, a szélesebb család is itt a környéken lakik. Egy-egy unokatesóm van D-be (távolabbi nagyváros), meg egyébként tesómék költöztek B-be (közeli város), ami egy kicsit messzebb van. De alapjába véve így ez a kör, leginkább itt.” 31. interjúalany

Azoknál a fiataloknál ahol alapvetően a helyi családi kapcsolatok kiemelt jelentőségűek, egy részüknél csak kevés baráti kapcsolat jelenik meg, ezek a barátok valamilyen helyi csoporthoz, munkavégzéshez, vagy szabadidős tevékenységhez kapcsolódnak.

„V: Igen. Lovasokkal szoktam bandázni... Hát én a munkatársaimmal is elég jóban vagyok. Van, hogy hétvégén is beszélünk egymással. De úgy annyira én nekem nincs, vagyis nincs időm rá, hogy most barátnőzzek, elmenjek megigyunk egy cappuccinot, vagy valami. Nekem úgy nincs. Az időm miatt leginkább, úgy gondolom.

K: De vannak amúgy olyan barátok, akik távolabb laknak, és jó lenne találkozni?

V: Nem annyira jellemző. Igen. Hát, hogy ha szülinap, névnap van, akkor felköszöntöm őket. Akkor beszélünk messengeren pár szót, de nagyon ritka az, hogy összefussunk.”

13. interjúalany

A fiatalok egy nagyobb része a munkahelyi kapcsolataiból merítkezik, amikor a barátokról kérdeztük, közöttük vannak fiatalok, akik helyben dolgoznak, és vannak távolabbra ingázók is, ez nem jelenti tehát feltétlenül azt, hogy ezek a kapcsolatok a helyi közösségekhez kapcsolódnak őket. Jellemző rájuk a szabadidő közös eltöltése, elsősorban kikapcsolódás miatt.

„Igazából mindegyik ilyen munkakapcsolatból alakult. Tehát, mondjuk aki itt lakik, őt már ismertem nyilván gyerekkorunk óta, ő nem, neki a férje helyi, ő egyébként Ö-i (távolabbi falu), de akkor már nem volt ilyen szoros kapcsolatunk, csak úgy ismertük egymást. És úgy a munka miatt lett inkább szorosabb, ő a munkatársam. A másik meg munkatársam volt. És a harmadik meg, ő is a zeneiskolás munka miatt ismertem meg.

...Mondjuk úgy havonta azért mindenképpen találkozunk.” 2. interjúalany

A nemzetközi összehasonlításokban is arra jutnak a különböző kapcsolathálózati elemzésekben, hogy Magyarországon a baráti kapcsolatokat több mint felét választják a

munkatársak közül, és jelentős a korábbi iskolatársak közül barátot választók aránya is (Albert-Dávid 2015).

Ahol a párok különböző településekről származnak, ott megjelenik, hogy külön baráti körök alakul ki, emellett akik a családnak közös barátai ők inkább a jelenlegi lakóhelyükön élnek. Ezekre a családokra jellemző, hogy gyermekeik is barátságokat kötnek, velük általában közösek a hétköznapi szabadidő eltöltések.

„Vannak külön barátaink a férjemmel, meg vannak közös barátaink. Neki is vannak külön barátai, nekem is vannak külön barátaim, és vannak a közös barátok. Közös barátok nagyon ilyen vegyesek, ők a környékről valók egyébként, teljes mértékig. Nekem van távolabbi barátom is, monjuk D-ben. Van a szülőfalumból is egy barátnőm. Valamint itt a faluban is van egy barátnőm, akivel nagyon közeli barátságban vagyunk, mióta ideköltöztem... És van egy kolléganőm, akivel ugyan ilyen elég szoros barátságot ápolunk, és ott is a gyerekek is elég szoros barátságot ápolnak. És ezek már ilyen hosszú évek.” 33. interjúalany

Az is előfordul, hogy az egyik fél, aki a településen született, ő az, aki szervesen integrálódott a helyi közösségbe, neki vannak barátai, és ezek válnak a család közös barátáivá is. Nagyon felértékelődnek ezek a közösen elfogadott emberek, többször megjelent, hogy fontosabbnak tekintik, mint saját helyben élő családtagjaikat.

„Igen, igen. Nekem főleg Ádámon keresztül vannak, a baráti kapcsolatokat az szinte csak Ádámon keresztül... Nekem nagyon szűk köröm van, aki, kevés valakit engedek a nagyon közel magamhoz. Nagyon sok ismerősünk meg barátunk van, ezt most például a keresztelő kapcsán tudom mondani, hogy itt több volt a barátunk, mint a család. És fontosabbak voltak nekem, hogy itt legyenek ezek a barátok, mint a családtagok. Tehát nekünk nincs jó családi kötelékünk, nem vagyunk egy ilyen olaszos család, aki tűzön vízen keresztül egymásért harcol.” 18. interjúalany

A kisleltekben felnőt fiataloknál az egyik narratíva az volt, hogy voltak gyermekkorukban helyben barátaik, akik elvándoroltak, tanulmányok vagy munkavégzés miatt, aminek hatására jelenleg nincsenek már ilyen típusú kapcsolataik.

*„V: Hát ez amit sajnállok, hogy inkább elmennek úgymond a fiataljaink. Én maradtam itt magamnak körülbelül, ezért vagyok ugye a civil szervezetben is egyedül ilyen fiatal, a presbitériumban szintén én vagyok a legfiatalabb, templomba járók közül is én vagyok a legfiatalabb. Nagyon sokan elkerülnek. Mondjuk azért jó látni, hogy van, aki marad.
K: És neked a barátaid is elmentek?*

V: Hát igen, inkább a barátaim is elkerültek ugye egyetemre, és nem is jöttek vissza.” 35. interjúalany

A faluban élőkkel, szomszédokkal vannak, tipikusan gyenge kötéseik, boltban vagy utcán beszélgetnek, ismerik egymást, de inkább a barátok hiányáról számoltak be. Albert és munkatársai (2022) a magyar felnőtt lakosságot vizsgálva is arra jut, hogy a szoros, közeli kapcsolatok terén a családi kötelékek kiemelkedő dominanciája figyelhető meg, a baráti kapcsolatokkal szemben, ami a kapcsolati szerkezet hagyományos jellegét tükrözi. Ezek a kötelékek általában igen erősek, mind a kapcsolat minőségét, mind annak időtartamát illetően. Olyan fiatalok is voltak, akik nagy baráti körről számoltak be, ezek között megtalálhatóak külföldön élők is, akikkel szintén aktív kapcsolatot ápolnak, jellemzően telefonon, és interneten.

„Angliában vannak, mindkét barátnőm. Az egyik barátnőm ők Londonból fognak hazaköltözni, amúgy ő is egy jó alany lenne. Másik barátnőm, ő is ugye Londonban él, ők is tervezik majd Olaszországba költözni, mert a vőlegénye az olasz, és ők oda terveznek majd visszatérni, hazatérni, a fickónak a falujába, velük szintén elég gyakran beszélünk.” 32. interjúalany

A kapcsolattartási formák és gyakoriságok kérdéseinél megjelenik az online tér használata, amit inkább a barátokkal való kapcsolattartás eszközeként tartanak számon, családi kapcsolataikban kevésbé jellemzőek ezek a felületek.

„...van még egy ilyen bővebb csoportunk is, egy ilyen facebook csoportunk, akikkel van, hogy akkor kávézunk például egy reggel, és akkor abba benne vagyunk mondjuk tízen, de van, hogy csak hat tud eljönni kávézni, de hetente mondjuk megkíséreljük ezt. Úgyhogy nekem az nagyon fontos. Vagy ott ugye ilyen vicces videókat, vagy akármit is megosztunk. Vagy akár, ha bármi kell, például annyira emlékszem most, hogy volt egy kislány, akinek az iskolában nem volt iskolatáska, későn derült ki. És akkor na, át túrtam itt, nem találtam a lányoknak sem, és akkor beírtam, és akkor na, a lánynak lett, és szóval na, azon a 10 fős csoporton belül általában minden megoldódik. Tudod, mondjuk az, hogy ti hova jártok fogorvoshoz, ti hova vittétek el a gyereket, stb, stb.” 2. interjúalany

A fiatalok nagyobb részénél jelenik meg, hogy a személyes kapcsolódásokat felértékelik az online közösségi felületekhez képest, használják, azonban törekszenek arra, hogy akivel tudnak személyes kontaktusban is legyenek.

„Hát, így a facebookon beszélgetni szoktam jobban, az úgy mindennapos, de akivel tehetem, és akivel lehet, azzal személyesen szeretek inkább, mert én úgy jobban is szeretem, meg szerintem jobban is lehet mondjuk beszélgetni, hogy ha látom a kifejezéseit, a reakcióit, hallom a hangsúlyt, a hanglejtését, hogy azért ezek nekem számítanak, hogy ezt halljam és lássam.” 26. interjúalany

A kistelepülésre költözésnél, akik városokban nőttek fel, ott megjelenik a korábbi baráti kör elvesztése, viszont a történeteikben nem kapcsolnak hozzá valódi veszteséget, jellemzően elkezdik felépíteni saját új kapcsolataikat az új helyen.

„Hát, van olyan barátunk nyilván, aki lemorzsolódott amiatt, hogy ugye ideköltöztünk, meg ugye, hogy jöttek a gyerekek, és már nem tudunk úgy annyit úgy beszélgetni mint régen, vagy úgy programokat csinálni. De hát ugye cserébe meg lettek újak.” 9. interjúalany

A közösségi élet egyik alappillére a szolidaritás. A makroszintű szolidaritás, amelyet a globalizáció elmúlt évtizedekben történő terjedése erősített, elméleti szempontból bővült, miközben a nemzeten belüli közösségek kölcsönös segítségnyújtásának fontossága is nőtt. Ezekben a közvetlen közösségekben a kölcsönös bizalom kialakulása és ennek következtében a szolidaritás fokozódása könnyebben megvalósul. A jóléti államok gyengülése és a válságok kihívásai következtében az organikus szolidaritás szerepe a biztonság terén csökken, így egyre több ember számára válik létfontosságúvá a közeli kapcsolatokból eredő, úgynevezett mechanikus szolidaritás. Ezekre a falvakban élők nagyobb mértékben építenek, mint a városi lakosság, a fiatalok számára fontosak a lokális kapcsolataik (Utasi 2013).

A fiatalok helyi integráltságának vizsgálatokor elsősorban a baráti és családi kapcsolataikból indultunk ki, azonban többnyire nem ez magyarázta a fiatalok lokális kötődéseit, nem befolyásolta, hogy mennyire ismertek és elismertek a közösségben. Jellemző volt, hogy a diplomások közül leginkább szerves tagok valamilyen helyi csoportban vannak aktívan jelen, vagy döntéshozatali pozíciójuk van, vagy kulcsfontosságú szerepkört töltenek be a lokális társadalomban. Több nagymértékben integrált fiatalnak nem él helyben családtag és a baráti kapcsolatai is inkább távolabbi településeken vannak (például helyi lelkész).

„Van egy-két fiatal pár, akikkel jóba vagyok itt is, de itt inkább, hát nem a mi korosztályunk. Jóban vagyunk, tehát, hogy tényleg nagyon normális emberek, minket nagyon szeretnek, de azért másfajta kapcsolat, tehát nem az a baráti. Hát két síkon mozog, az egyik az a Sz-i (távoli város) csapat főleg. Ott szinte mindenkinek már gyerek... Hát én azt mondanám, hogy szétszórva az országban egyrészt, de akik meg ilyen gyerekkori barátok, hát szinte mindenki Budapest, néhányan Sz-en maradtak, de inkább Budapest.” 28. interjúalany

A települési integráltság kategórián belül, négy csoportra osztottuk a diplomás fiatal célcsoportot, a leginkább helyben ismert és elismert szerves tagokra, az ismertekre, akik azonban nem kapcsolódnak szervesen a települések hétköznapjaiba, a harmadik csoport azokat jelenti, akik nem ismertek, de nyitnak a közösség felé az utolsó pedig, akik nem is ismertek, és nem is nyitnak helyben, csak lakói a falujuknak.

Az ismert és elismert csoport tagjai általában vagy helyi önkéntes vagy civil szervezetek aktív tagjai, vagy valamilyen önkormányzati tisztséget töltenek be, helyi képviselők, polgármesterek, papok, valamilyen kisboltot vezetnek, vagy olyan gazdálkodók, akik például helyi rendezvényeket is támogatnak. Kapcsolathálójuk a településen belül kiterjedt, általában gazdag baráti körrel is rendelkeznek.

„A férjem egyébként önkéntes, tűzoltó, mint ahogy B-nek is... Szóval az a lényeg, hogy, de a férjem egyébként már nagyon, tehát mióta megalakult ez az önkéntesség, és újrászerveződött, ő ebben benne van. A polgárőr egyesületnek is a tagja. Én már részese voltam, amikor itt, hogyha kimennél a strand mellett, itt van a szertár, a felújításnak, tehát én már akkor a férjemmel együtt voltam, tehát minden mozzanatát is átéltük, és azóta ebben benne van. És az a baráti kör, aki akkor mag volt, az megvan. És akkor ők mind itt.” 14. interjúalany

Az a csoport, akiket ismernek helyben, viszont nem kapcsolódnak be szervezesebben a település életébe, nekik jellemzően a szüleik, vagy akár nagyszüleik is már a faluban éltek, itt nőttek fel, helyben jártak iskolába, azonban felnőttként semmilyen közösségi szerveződésnek nem tagjai, kevés barátjuk van helyben, csak családjukkal töltenek közös időt a településen belül.

A harmadik csoport tagjai tipikusan azok közül kerülnek ki, akik városból költöznek a falvak világába, eljárnak a különböző meghirdetett eseményekre, kezdeményeznek is programokat, vagy munkájuk miatt elkezdi őket megismerni a helyiek.

Az utolsó, negyedik csoportba a megkérdezettek kisebb része került jelen kutatási folyamatban, nagyobb elemszámú kutatás során azonban képezhet nagyobb súlyt ez a csoport, ők voltak azok, akik jellemzően nem integrálódtak a település közösségébe, és nem is tartják ezt fontosnak a jövőben sem. Városi származásúak, nem járnak helyi programokra, a lokális munkaerőpiachoz sem kapcsolódnak (online dolgoznak/ingáznak), nukleáris családjukkal töltik az idejüket, nem a közösség miatt választották a kistelepet lakóhelyül.

Összességében a kapcsolatháló dimenziójában kiemelt jelentősége volt annak, hogy megismerjük a fiatalok valamennyi helyi, kistelepeti kötődéseit, legyenek azok családi, rokoni kapcsolatok vagy helyben élő barátok. Emellett pedig a helyi integráltságuk szintje emelhető még ki, ami befolyással lehet arra, hogy egy fiatal hogyan kapcsolódik saját származási településéhez, vagy miként gondol arra a lokális közösségre, amit később lakóhelyül választ saját maga, családja számára, milyen a viszonya a kistelepeten élőkkel.

6. A fiatalok szubjektív vándorlási döntése, lakóhelyválasztása

A fiatalok vándorlási döntésének szubjektív megítélésére is kitértünk az interjú egy részénél, fel szeretnénk tárni, hogy mikor jutott először eszükbe az a gondolat, hogy egy faluba költözzenek, vagy vidéken maradjanak, miket mérlegeltek a döntésnél, esetleg valakinek, valakiknek adtak-e a véleményére. Cél volt, hogy kiderítsük szerintük miért azt a konkrét kisfalut választották, esetleg valakihez költöztek-e. Külön kitértünk a költözés/letelepedés mozzanataira, és a lehetőségeikre, amik között esetleg dilemmáztak. Krémer (2019) az immobilitás vizsgálata kapcsán emeli ki, hogy a nem racionális, nem haszonelvű szándékok feltárása kiemelt jelentőségű lehet a falvakban maradás magyarázatai között és felhívja a figyelmet arra is, hogy a megfogalmazott motivációk nagyon összetettek lehetnek a fiataloknál. A vizsgált fiatalok első, nagyobb csoportjának saját megítélése alapján fontos tényezőt jelentett a döntés meghozatalakor a család jelenléte, közelsége. A fiatalok egy része számára a szülők helyi jelenléte erős köteléket jelentett, annak ellenére is, ha mondjuk saját testvérük máshogyan döntött, városban maradt, a tanulmányok elvégzése után.

„Én nekem soha nem volt olyan, hogy nem. A húgom amúgy mindig azt mondta, hogy nem ő nem fog, ő biztos, hogy nem. Ő el is ment, Sz-re (távolabbi nagyobb város) járt az egyetemre, rögtön hazajött. Tehát még az egyeteme másod évében, vagy harmad évében járt, amikor tudta, hogy nem fog ott maradni. Tehát ez elég hamar realizálódott, úgyhogy érdekes. Nekem nem is voltak ilyen ötleteim, hogy én nem fogok. Tehát nekem soha nem jelentett annyival többet ez a városi lét, hogy én ott legyek. Meg hát a szüleim közelsége az mindig is fontos volt.” 2. interjúalany

Jellemző volt, hogy azoknak a fiataloknak egy része, akik a kistelepülésen nőttek fel, ott szereztek barátokat, helyben van a családjuk, rokonaik, ők ezzel is magyarázzák saját maradásukat, visszatérésüket a falvakba. Tanulmányaik helyszínén volt, akiknek nem sikerült új barátságok, kapcsolatok kialakítása, ezért többször ingáztak haza a származási településükre.

Úgyhogy igen, mind a ketten idevalósiak vagyunk, úgyhogy az ő családja is ugye itt lakik, meg az enyém is. Meg hát nemcsak így a szűk család, hanem azért anyának a tesója is itt lakik ugyanebben az utcában... Meg igen, a barátaink, meg úgy minden ismerősünk majdnem, hogy itt ugye... Pestről hát igen, ezért ugye sokszor hazajöttünk, mert akkor így hétvége mondjuk velük mentünk el kikapcsolódni, bementünk a barátainkhoz, a közeli kisvárosba, mert ott is laknak ismerőseink, és akkor ott elmentünk mondjuk bulizni, Pesten meg, hát ott is jártunk, de ott azért ritkábban volt, hogy többnyire csak így ketten mentünk Edvárdal, hogy valahova, mert ugye nem sok ilyen szoros barátság alakult ki.” 10. interjúalany

A szülőkre ez a csoport sokszor erőforrásként is tekint, ha magát a vándorlási döntést a narratíváikban nem is ez alapján hozzák meg, mint plusz tényezőt megemlítik a szülőket, hogy azért az is egy szempont volt. Az alábbi idézetben saját lokális integráltságát, elismertségét is kiemeli az interjúalany, ami elsősorban hivatása miatt jelent kötődési elemet számára saját falujához, segítette a döntés meghozatalában.

„Igazából talán az, hogy, tehát amit mondtam, hogy ugye sokat jártunk azért haza, és azért valamennyire már itt ismertek minket. Ugye akkor is már eljártunk például templomba is, tehát akár a templomi közösség, vagy próbáltunk hazajönni olyan közösségi alkalmakra, amik itt voltak P-n. Tehát inkább ez mozgatótt minket, hogy itt már akkor valamennyire ismernek. Meg nyilván akkor valamelyik szülőhöz közelebb legyünk, mert, hogy ha, ugye már eljutunk odáig, hogy gyerekvállalás, de, hogy akkor így jobban tudnak segíteni, hogy ha arról van szó.” 31. interjúalany

A gyermekvállalás miatti vidéki településválasztás is megjelenik, mint vándorlást motiváló tényező, eszerint a gyermekek felnevelése jobb egy falusi környezetben, mint egy városiban, ez sokszor párhuzamosan jelenik meg a szülők segítségével, ha a pár egyik tagjának szülei helyben élnek.

„Férjem idevalósi, és ő szerette volna. Úgy gondolta, hogy a gyerkőcöknek jobb lesz egy ilyen közösség, ahol kint játszhat az utcán. Ő szereti, mert csendes, én megszoktam, hogy túl csendes nekem. Tehát én városról jöttem, és nekem, tehát én városról jöttem, és nekem azért eleinte nagyon csendes volt. Most úgy gondolom, hogy már egy pár családdal úgy tényleg barátságokat is kialakítottunk, úgyhogy most azt mondom, hogy jól érzem már itt magam.” 6. interjúalany

A gyermekvállalást az egyik legbefolyásosabb tényezőként azonosítja a diploma megszerzése utáni hazaköltözés szempontjából Bjerke és Mellander (2017) is, akik a svéd társadalomban elemezték a diplomások vándorlási hajlandóságát.

Előfordult, hogy egy-egy fiatal a munkavégzés szólította vissza saját származási falujába, tudták milyen végzettséget szereztek, és a helyi kapcsolatok aktív jelenléte miatt megkeresték a lehetőséggel, esetükben ez jelentette a magyarázatot a visszatérésre. Jellemzőbb, hogy ők fiatal férfiak, akiknél, a történeteik alapján a család jelenléte kevésbé volt meghatározó a döntésükben. A fiatalok falusi immobilitásának munkaerőpiaci dimenzióját vizsgálva Csoba (2019) ezt a csoportot a *tősgyökeresek* néven tipizálja, és ő is kiemeli ezeknek a fiataloknak az erős lokális identitásukat, ami kiegészül kiterjedt és erős kapcsolati hálóval, ami által kijánlásra kerül számukra egy-egy alkalmas, sok esetben helyben magas presztízsű munka. Megállapítja továbbá hogy ezek a fiatalok kötődéseiket sok esetben a kedvező települési környezettel, helyi lehetőséggel indokolják.

„Hát mivel nekem itt lett a munkám, így igazából nem volt más opció, bejárni nem akartam, felesleges lett volna. Ráadásul neki is lett a Nemzeti Parknál munkája. Tehát innentől kezdve adott volt. A munka hozta magával azt, hogy itt maradtunk. Nyilván, hogy ha nem itt kezdünk el dolgozni, akkor nem is itt fogunk lakni”. 20. interjúalany

A diploma megszerzése miatt voltak olyan fiatalok is, akik elsősorban nem egy faluban képzelték el az életüket, érzékelték a számukra elérhető szűk munkaerőpiaci lehetőségeket helyben, viszont a tanulmányaik végére mégis úgy érezték, hogy elég volt a város nyújtotta lehetőségekből, és végül visszatértek származási falujukba. Döntésükben inkább a családi kapcsolatokat nevezték meg, és a várostól való érzelmi eltávolodást.

„Úgyhogy én azt mondtam, hogy nem, nekem minimum egy város. Hát most jogászként mit csináljak én egy Cs-ben (kisfalu)? Ha már megcsinálom ezt a diplomát, akkor használjuk ki... És akkor ez így az idők alatt folyamatosan kialakult, hogy az egyetem alatt pont elég volt a nagyvárosból. Aztán neki is itt van az összes, az ő családja itt van, az anyósomék, meg a sógoromék. Nekem itt vannak a szüleim, nagyszüleim, testvéreim, aztán kézen fekvővé vált, hogy amikor házat kellett venni, nézzünk szét, és akkor egy nap alatt ki is választottuk, hogy na, mi ide költözünk.” 4. interjúalany

Megjelent egy kisebb csoport a diplomások között, aki a mezőgazdasági munkát nevezte meg okként, sokszor az érdeklődési körük, tanulmányaik is ilyen irányúak voltak, egy részüknél nem volt a szülőknek agrárérintettségük, másik részüknél viszont igen,

„Hát igen, hát ő is ugye mezőgazdasággal foglalkozik, mint a szüleim is, és akkor neki ez kötött volt. Én szerettem volna városban maradni, ugye egyetem után. Meg tetszettek is, ott nagyon sok munkalehetőség lett volna, tetszett is ez a városi ovi. De ő nagyon ragaszkodott hozzá ugye, hogy ő véghez akarja vinni így, amit a szülei elkezdtek ezt a mezőgazdaságot, és szeretné ezt folytatni, tehát ilyen gyümölcsös meg kaszálók, stb.. Állattartás is volt. És ő ezt nagyon szereti...” 12. interjúalany

vagy volt, akiket célzottan a családi gazdaság átvétele ösztönzött és korábban nem ilyen irányban tanultak, de azt érezték nem akarják eltékozolni a szülők által létrehozott gazdaságot.

„Meg lehet, hogy rosszul is gondolom, vagy nem tudom, de én, mert el is mehettem volna itthonról, csak ugye, amit a szüleim 30 év alatt egy gazdaságot, meg egy birtokot felépítettek, azt nem szerettem volna, hogy tönkremenjen. És akkor ők is látták rajtam, hogy én is pozicionálok hozzá. Láttam, hogy ők is bizalmat fektetnek belém, és akkor ez ugye, hogy telt az idő, ugye egyre több részt vettem ki a munkából, mármint akármilyen részből, akár a növénytermesztés, akár az állat, és egyszer csak azon veszi észre magát az ember, hogy már irányít.” 41. interjúalany

A vándorlási döntés alapján a másik nagyobb csoportba azokat soroltuk, akik a természetközeli vidéki tér mellett tették le a voksukat, ezzel indokolták lakóhelyválasztásukat, nekik nincsenek az adott településen családi kapcsolataik, vagy egyéb típusú helyi kötődésük, beágyazódásuk.

„Végül is elég gyors döntés volt. Azon már gondolkodtunk előtte is, hogy valahová szeretnénk elmenni. Nógrád megyében egyébként még egy kicsit ott kacsintgattunk is arrafelé, mert nagyon szeretjük az Ipoly vidékét. De mindenképpen valami kisebb helyre, tehát még az is szóba került, hogy esetleg tanyára mennénk. Az nekem azért túl meredek volt. Tehát nekem kell azért az emberek közelsége valamennyire. Végülis fél órára lakunk, nagyon közel van a város.” 22. interjúalany

Közöttük voltak, akik a kistelepülési lehetőségeket, munkavégzést, olcsóbb házvásárlási feltételeket is mérlegelték a falu melletti elköteleződés során. Voltak, akiknél a települések egyedi jellemzői is hozzáadódtak a számukra racionálisnak nevezhető döntéshez, mint a település jó közbiztonsága, vagy jó infrastrukturális megközelíthetősége.

„Hát az már egyébként nekem már régebről is, tehát nekem ez már ilyen nagyon régóta a fejemben él. Én szerettem ott a kisvárosban is élni, szerettem ezt a környezetet. És igazából a férjem tulajdonképpen a nyitás így a földművelés felé a szüleitől jött, meg a kertészkedés. Nyitott volt rá, bár neki ez a fajta nyugalom nem annyira vonzó... Hát a keresgélésnél az ár is fontos volt, hirtelenmegugrottak az árak már, amikor kerestünk... De egyébként közbiztonságból, vagy a lakóknak az összetétele miatt egyébként ez még szerintem mindig egy jó hely, tehát egy ideális a környékbeli falukhoz képest.” 7. interjúalany

A település jellemzőit, mint vonzó elemeket leginkább azok a fiatalok emelték ki, akik nem falvakból származnak, nem ott töltötték gyerekkorukat, náluk egy tudatosabb tervezés eredményének tűnik a kistelepülés kiválasztása.

A falusi terek olcsó házvásárlási lehetősége, a hazai szakirodalmakkal és az aktuális gazdasági helyzet hatásával ellentétben úgy tűnik, az észak-alföldi diplomás fiatalokat döntően nem motiválja a kistelepülésre vándorlásra. Az interjúk során a célzott kérdések mentén sem volt jellemző, hogy az aktuálpolitikák hatásával vagy a felvehető kedvezményes hitelekkel magyarázták volna szubjektív döntésüket a fiatalok. Az elérhető lehetőségekre inkább eszközként tekintettek, és megjelent néhány narratívában, hogy *„persze felvettük, ha már lehetett, de nem emiatt jöttünk ide”*. Voltak olyan fiatalok is, akik teljesen bizalmatlanok voltak, elzárkóztak ezektől az eszközöktől, és ha hitelt vettek sem ezeket a finanszírozási formákat választották.

Jelen volt olyan fiatal, aki inkább nem szereti a falut (ő még bizonytalan, hogy jó lesz-e a falu, viszont párja nagyon szereti), de alapvetően arról számoltak be, és úgy meséltek vándorlási

döntésükről, mint a legideálisabb, legjobb választásról, jellemzően nem voltak a megbánásról szóló narratívák.

„A szomszéd település, ahonnan származik a férjem, az még kisebb, mint a miénk. Az jöhetett volna még szóba ugye, de amikor elkezdünk így házakat nézegetni, hogy na, akkor hol, mind a két településen néztünk tényleg, és pont akkor vált itt a szüleim közvetlen szomszédságában eladóvá ez a ház, amit mi végül megvettünk. Úgyhogy így minden passzolt mindennel, és így adott volt. Meg hát a férjem emiatt, hogy a mezőgazdasággal foglalkozik, nagyon röghöz kötött, ugye neki a város így szóba se jöhet. Minden itt van, a föld, a traktor, a minden, úgyhogy ő sem szeretett volna, így hál Istennek sikerült egyezségre jutnunk, és itt maradtunk.” 35. interjúalany

Összességében nagyon szerteágazó volt a fiatalok szubjektív megítélése saját vándorlási, lakóhelyválasztási döntésükre vonatkozóan. A gazdasági racionalitás elemei csak nagyon ritkán jelentek meg, inkább a család közelsége, a családalapítás, az emberi kapcsolatok voltak nagyobb súlyúak a fiatalok narratíváiban, illetve a falvakhoz kapcsolható értékek, lehetőségek a városokkal szemben. A szubjektív döntésen túli belső motivációk megismerésére, a kistelepülések diplomás fiatalok számára vonzó elemeinek pontosabb azonosításához magyarázó tényezőként szolgálhatnak a következő fejezetben bemutatott értékdimenziók.

7. A fiatalok értékorientációi

Azzal egyetértenek a célcsoportot korábbi időszakokban kutatók, hogy a fiatal diplomások vidéki térségekbe történő vándorlását számos tényező befolyásolhatja. Rérat (2014) a migrációs döntések háttérében álló motivációkat vizsgálja a svájci falvakba visszatérő fiatal egyetemi diplomát szerzettek esetében. Az empirikus eredményei a társadalmi kapcsolatok, a lakókörnyezet és a munkalehetőségek együttes szerepét emelik ki, bár az egyes tényezők súlya, kutatása alapján, a diplomások között eltérő mértékben van jelen. Azzal érvel, hogy a belső migráció messze nem a munkaerőpiaci feltételek kizárólagos következménye, és hogy a nem gazdasági szempontokat nagyobb súllyal kell értelmezni ezen típusú vándorlási folyamatban. A kutatási dimenziók sorravétele után valami hasonló eredményre jutottunk, aminek következtében már az interjúvázlat felállítása során törekedtünk arra, hogy olyan elemek is kerüljenek a vizsgálatba az életmódhoz kapcsolódóan, amik segítségével közelebb tudunk kerülni ahhoz, hogy meghatározzuk mik a belső motivációk egy fiatal életében arra, hogy diplomával egy kisfalut válasszon. Az értékek – olyan alapvető elvek, normák és ideálok, amelyek irányítják az emberek viselkedését és döntéseit – mélyrehatóan befolyásolják a társadalmi struktúrákat, és a személyes interakciókat. Ezek a vizsgálatok segíthetnek megérteni az egyéni és csoportos viselkedés háttérét, valamint a társadalom alakulását és fejlődését. Kutatásunkban kiemelt dimenzióként kezeltük az értékeket, a város-falu dichotómiájának megértéséhez, azt feltételeztük, hogy a fiatalok értékorientációiban lehetnek olyan közös pontok, amik segítik a típusalkotást, és hogy kategóriákba rendezhetővé váljanak, az interjúk alapján nagyon egyedinek látszó életutak.

A hazai értékutatások meghatározó elméleti és módszertani alakítóit veszi sorra Gárdos és Ságvári 2020-as tanulmányukban. Az értékutatások népszerűségét azzal magyarázzák, hogy általuk a társadalmi jelenségek az egyének szintjén válnak értelmezhetővé és minden esetben leképezik az aktuális állapotát egy országnak. Egyik legfontosabb korai szerzőként Hankiss-t nevezik meg, aki a *Diagnózisok* című könyvében (1982) a normák, egyéni stratégiák, politikai rendszerek, társadalmi mechanizmusok, valamint a történeti és politikai folyamatok összekapcsolásával és együttes értelmezésével foglalkozik, az értékeket egy komplex rendszer keretein belül vizsgálva. Értelmezésében felbomlani látszanak a létező, hagyományos közösségek és helyükbe nem lépnek újak, ugyanakkor keresi azokat a tényezőket, amik az egyének értékeinek kialakulását segíthetik (Hankiss 1982). A rendszerváltás után pedig hazánkra is az lesz a jellemző, hogy az értékutatások egyre inkább csak az összevont értékmutatókra fókuszálnak, makroszemléletűek, általános trendek felállítására törekednek, és „*miközben a big picture-ről egyre többet tudunk, az értékek fontos,*

apró részletei maradnak homályban, és ezt a folyamatot az sem segíti, hogy a kifejezetten értékekre fókuszáló, kvalitatív kutatások is egyre ritkábbá váltak” (Gárdos – Ságvári 2020:85).

A kutatás során egy rövid, hét elemű értéklisát állítottunk össze, az értékutatásokban leggyakrabban használtak közül válogatva (vallásosság, hagyományok, biztonság, fenntarthatóság, kultúra, társadalom, politika). Annak feltárását tűztük ki célul, hogy a vizsgált falusi fiatalok, hogyan gondolkodnak ezekről az értékekről, mennyire meghatározóak az életükben, hogyan tudnak hozzájuk kapcsolódni.

A kiválasztott és vizsgált értékek során nem volt cél a fiatalok valamennyi értékorientációjának számbavétele. A hét kategória az alapján került összeállításra, hogy melyek azok az értékek, amik egyrészt összekapcsolódhatnak a vidéki, falusi társadalmakkal, a lokális milió fontos részét képviselve a hazai vidék- és falukutatásokban, másrészt képesek kiegészíteni az interjú során vizsgált dimenziókat új elemekkelés többlet információkkal szolgálhatnak a fiatalok attitűdjeiről.

7.1. Az alapvető értékekkel kapcsolatos asszociációk

Biztonság

A biztonságról minden fiatal alkotott véleményt, kiemelten fontos elem volt történeteikben, ami azonban nem meglepő eredmény, mivel az országos vizsgálatokban, az alapértékek között szinte minden fontossági sorrendben az első helyek valamelyikén szerepel. A biztonság fogalma kapcsán a társadalomtudományok területén többféle megkülönböztetés létezik, nem egységesen gondolkodnak róla, abban azonban általában egyetértenek, hogy az életminőség és a szubjektív jóllét egy eleme (Fekete 2007). Rendszerint megkülönböztetik az anyagi, jövedelmi dimenzióhoz kapcsolható biztonságérzetet, előkerül a közbiztonság, fizikai biztonság aspektusa, illetve Beck-nél (2003) a kockázatok és annak elkerülése, mint a biztonság egy feltétele a poszt modern korszakban. Lengyel és Vicsek (2004) arra jutnak, hogy Magyarországon a félelmek főként nem a globális környezeti problémák vagy más posztmateriális kérdések miatt merülnek fel, mint a nyugat-európai társadalmak többségében, hanem az egyéni vagy családi anyagi körülmények, különösen a munkaerőpiaci helyzet ad okot számukra az aggodalmakra. Kiemelik, hogy a magasabb iskolai végzettségűek és a fővárosban élők azok, akik nagyobb valószínűséggel foglalkoznak nem tárgyiasult félelmekkel.

A biztonság típusai közül az interjúkban háromféle jelenik meg, az anyagi, a fizikai és az érzelmi, van, amikor egyszerre, de van, amikor kifejezetten csak egyik formájával azonosítják a biztonságot. Narratíváikban a fiatalok egy részénél a kistelepülési lét jelenti a biztonságot, és nem elsősorban az anyagi biztonságot emelik ki, inkább, mint egy érzelmi állapotot, amit betölt számukra a falu.

„Egyébként most már, hogy így kezdek egy kicsit tágabb értelemben gondolkodni erről, nekem egyébként maga a falusi lét is biztonságot ad. Én ezt komolyan mondom ilyen szempontból, hogy érzem azt, amikor visszajövök. És eleve tényleg olyan helyen lakunk, egy kis szigeten, hogy ez egyfajta biztonságot ad. Minthogyha ide nem érne el olyan sok minden, ami bántja az embereket. Nekem ez is biztonságot ad.” 25. interjúalany

A várossal kapcsolatban megjelenik a fiatalok egy részénél az érzés, hogy nem volt biztonságban, amikor városban élt, itt már a fizikai biztonság kérdése is felmerül az elbeszéléseikben, azonban döntően itt is egy érzelmileg kiszolgáltatott állapotot fogalmaznak meg, bizonytalanabb élethelyzetet. Ez olyan a fiatalok között fordult elő, akik egy kisfaluban nőttek fel és a városhoz a tanulmányaik miatt kapcsolódtak, ideiglenesen.

„Amikor azt éreztem, hogy nem jó helyen vagyok, az N-n (város) volt. Teljesen, szerintem eleve kiszakadni egy bizonyos falusi létből, és megtapasztalni annyi féle, fajta élethelyzetet, tehát amiből jönnek a csoporttársak, élethelyzetek, és szerintem nekem ott jött először az az érzés, hogy ez a világ nem biztos, hogy hogyan biztonságos, mint aminek én azt gondoltam. Attól függetlenül, hogy, mint ahogy meséltem, elég sok helyen jártam gyerekkoromtól kezdve. És soha nem éreztem azt, akár külföldi országokban sem, hogy nem lennék biztonságban. De N-n, szerintem teljesen ez beterített ez az érzés, hogy tényleg ennyi féle élethelyzet van.” 24. interjúalany

A város, mint egy nem biztonságos hely rendszeresen megjelenik a diplomás fiataloknál, célzott rákérdezés során nem tudnak atrocitást felidézni, vagy rossz tapasztalatot, azonban érzékelhető egy tartás, egy képzet a város biztonságosságával kapcsolatban.

Akiknél a fizikai biztonság jelenik meg az érték kapcsán, ők leginkább lakóhelyükhöz kapcsolódóan riasztóberendezéseikre, kerítésekre, települési közbiztonságra, vagy a falvakban azonosítható „egymásra is vigyázunk” jelenségekre gondolnak.

„Biztonság. Hát, ha magamra gondolunk, vagy a családra, akkor riasztóberendezés és kapuzárás és egyebek. Ha a falura gondolok, polgárőrség működik a településen, úgy gondolom, hogy Jászboldogháza elég jó közbiztonsággal rendelkezik, hatóságok nélkül is.” 19. interjúalany

„Tehát nekem igazából a biztonság nagyon összefügg azzal, hogy a hellyel, hogy én ott biztonságban érzem magam a helyen. Például itt S-n bármikor, ha kell hajnal 1-kor elindulok, mert tudom, hogy itt a kutya sem fog kint lenni már hajnal 1-kor az utcákon. De viszont én a biztonság az nekem nagyon fontos, és inkább ilyen hely, meg helyzethez tudom kötni, hogy abban a bizonyos helyzetben biztonságban érzem-e magam, vagy ott, ahol épp vagyok.” 27. interjúalany

Utóbbi, többen kiemelik, hogy saját falujukban biztonságban érzik magukat, leginkább a közösség miatt, azt érzik, az emberek összetartóak, tudnak egymásra számítani, bíznak egymásban. A családdal is közös analógiába került néhány beszélgetésben a szabadság, a család, mint ami biztonságot tud adni, és a velük való kapcsolat, amelyet fenn kell tartani ahhoz, hogy az ember biztonságban érezhesse magát.

Egy-egy interjúban megjelenik a szabadság is a biztonság mellett, nem elsősorban, mint ellenoldali érték, inkább, mint vágyott elem, amennyiben a biztonság egy minimális szinten garantált, akkor az elbeszéléseik alapján nem a magasabb anyagi biztonság felé törekvés lesz a cél, inkább egy nagyobb szabadság, szabadabb döntéshozatal elérése.

„Anyagi biztonság szempontjából inkább úgy mondom, hogy kielégítő, de az ember mindig próbál, nem is azt mondanám, hogy lehetőséget keressen, csak mindig egy nyitott szemmel járni. Tehát a biztonság, hogy ha eléri az ember azt a minimum szintet, ami minimum. Tehát akkor nyilván másokat is mérlegel. Tehát egy munkahelyen is, amíg nyilván nem keresek milliókat, de amíg van bizonyos fokú szabadság a munkavégzésben, és tudok ötleteket, meg fejlesztéseket megvalósítani, végigvinni, addig jó. Miután meg akarják majd mondani esetleg, ha lesz olyan, hogy amit tudom, hogy jó, azt ne azt csináljam, hanem más, na akkor már vannak gondok, és akkor az ember már elkezd ugye más irányba is tapogatózni. A közbiztonság viszont H-n nagyon jó, tehát nagyon bűnözés nincsen, tehát nagyon minimális.” 20. interjúalany

Az érzet, hogy az ember biztonságban van a lakóhelyén és környezetében, szorosan összefügg az életminőséggel, a társas kapcsolatokkal, a mentális egészséggel és a hétköznapi élet számos más aspektusával. Habár ez egy lényeges téma, Magyarországon mégis viszonylag keveset kutatják. A biztonságérzetet a közérzet egyik meghatározó elemeként, vagy az életminőség egyik fontos befolyásoló tényezőjeként is értelmezhetjük. Ennek fényében azoknak a környezeti tényezőknek a vizsgálata, amelyek befolyásolják a biztonságérzetet vagy általánosságban a lakóhelyi elégedettséget, izgalmas kutatási témát kínálhat az emberek viselkedésének és reakcióinak jobb megértésére.

Dusek (2013) településtípusokat összehasonlító biztonságérzetre vonatkozó vizsgálata kiemeli, hogy a falvakban, a legkisebb településeken a legnagyobb a biztonságérzet a megkérdezettekben, a lakókörnyezetüket itt értékelik a legbiztonságosabbnak. A területi szempont fontosságát kiegészíti a kapcsolatokkal, a szomszédokkal való viszony hatásával, mint meghatározó elem a biztonság megragadásában.

Dávid és munkatársai (2016) családi élettörténeteket panelkutatásban vizsgálva azonosították a biztonság hét dimenzióját. A társadalmi dimenzió belül megkülönböztették a munka, az otthon és a jövő biztonságát, a személyes biztonságérzetbe pedig a párkapcsolat, a

családi kapcsolat, a baráti kapcsolat és egy belső biztonsági elemként az egyén testi-lelki egészségét sorolták. A Dávidék által tipizált valamennyi biztonságdimenzió keresése fellelhető a vizsgált fiatalok életében, sok esetben a vándorlási döntésre való hatásuk is azonosítható a jelenlegi értékek fejezetben bemutatottak során is.

Hagyomány

A hagyomány mint érték a diplomás falusi fiatalok nagyobb részénél megjelenik, mint fontos, hétköznapjaikban is releváns normakövetés, azonban eltérő konstrukciókat alkotnak arról, mit jelent számukra a hagyomány. Voltak, akik a családi hagyományokat tekintik követendőnek, és a családi ünnepeket, szokásrendszereket, voltak olyanok, akik viszont inkább a régi paraszti értékekkel kapcsolatos hagyományokat emelik ki, mint a népviseletet, a népi ünnepeket és hitvilágot. Giddens (2005) is kiemeli a hagyomány folyamatos változását, mint a fogalom központi tulajdonságát, a hagyomány mindig tudatosan megteremtett, és keretet jelent a cselekvésben, folyamatosságot és formát ad. *„A hagyományok és a szokások befolyása világszerte csökken, és ezzel identitásunk, a magunkról alkotott képünk alapja is változik. A hagyományosabb társadalmakban az egyén önképét tulajdonképpen a közösségben elfoglalt társadalmi helyzetének stabilitása tartja fenn.”* (Giddens 2005: 57)

„Én nagyon szeretem a népviseletet. És amikor tehetem, mert olyan esemény van, én felveszem...” 23. interjúalany

„Hát, amúgy nekem nagyon fontosak. Én úgy érzem, hogy elég nagy a magyarság tudatom, ezáltal a hagyományokhoz is nagyon kötődök. Az óvodánk program is, ha egy kicsit így össze akarom kötni, az hagyományörző programot képvisel... Úgyhogy nekünk eléggé fontos, vagyis számomra nagyon fontos. Meg a gyerekeimet is ilyen hitbe szeretném majd nevelni egyszer, hogy ki is az a busó, meg ki is az a Szent Miklós. Ilyen témákat feszegetni velük majd.” 27. interjúalany

Inkább a fiatal diplomás anyáknál van jelen, esetükben dominánsan, hogy a gyermekek miatt kiemelt jelentőségű számukra a hagyományörzés, népszokások továbbadása, még akkor is, ha jelzik, hogy nekik gyerekként annyira nem volt ebben részük.

„A hagyomány, hát az nagyon érdekes. Az nagyon vonzott mindig is, vagy érdekelt. ...most szedegetem össze a gyerekeknek, amiben mesék is vannak, és akkor ugye abban is így a népszokások, hagyományok leírva. Meg hát egyébként, hogy ha nem ilyen vaskalaposan ragaszkodunk hozzá, azért végül is egy paraszti kultúra vagyunk, ez határozta meg évszázadokon keresztül az őseinknek is, az elődeinknek is az életét, úgyhogy elég jól keretbe foglalja azért így a szokásokat.” 22. interjúalany

A hagyományok tiszteletéről azt érzékelik, hogy jobban kapcsolódik a falvak életvilágához, még úgyis ha ők nem feltétlenül ugyanúgy szeretnék ezeket megőrizni. Több fiatalnál megjelenik a hagyományok megújítása, modernebb felfogása, amiben nem feltétlenül cél a kifelé való reprezentálás, inkább az interiorizálása, belső érzésekké tétele.

„Hát úgy általában is. Gyerekkoromban, amikor az általános iskolában, mikor kimentem a pusztába, csak simán az osztálytársammal, akkori legjobb barátommal, mert mondta, hogy menjünk ki, kimentünk, és akkor kimentünk a pusztába, és ott voltunk a pusztában. Tehát ez olyan jó dolog, igen. A hagyománynál nem feltétlen a beöltözünk és énekelünk dolgokra gondolok, de maga a pusztának, meg ennek a környezetnek a közelsége. Szerintem ez nagyon jó dolog.” 20. interjúalany

Kisebb számban, de voltak olyan fiatalok is, akik úgy nyilatkoztak, hogy a hagyományok egyáltalán nincsenek jelen a hétköznapijaikban, közöttük voltak, akik ha folytatták, vagy átvették a szülők korábbi mezőgazdasági termelését, azt is hagyományként értelmezték.

„Hagyomány. Hát, nem tudom. Így a családukban nagyon nincsenek hagyományok. Inkább így azt mondanám tényleg amit anyáéktól tanultam, hogy az nálunk egy hagyomány például, hogy almával foglalkozunk. Ők is azzal foglalkoztak, az ő szülei is azzal foglalkoztak, mi is azzal foglalkozunk, hogy ez így megy, lehet, hogy ez ilyen hagyomány lett. Ez tudom annak betudni.” 26. interjúalany

Azok a fiatalok, akik a „családi hagyományokat” nevezték meg, hagyománynak tekintették a karácsonyi családi összejöveteleket, vagy a Mikulás-nap megünneplését a gyermekeivel, vagy például ha családi kakasfőzést szerveztek Húsvétkor. Mind a családi, mind a falusi hagyományok, szokások értelmezhetők sajátos rítusokként. A rítusok pedig olyan megszokott viselkedésminták és szokások, amelyek összekötő és kohéziót erősítő szereppel bírnak a közösségek, kapcsolatok és intézmények mindennapi életében. A vallások és nemzeti közösségek tudatosan szerveznek rituális eseményeket, míg a társadalom kisebb közösségeiben ezek gyakran hagyományosan, valamilyen eseményhez kötődve jelennek meg. A rituális tevékenységek fő célja a közösségi és személyes kapcsolatok megerősítése (Utasi 2013).

A vizsgált falvak egy részére általánosságban is jellemzőbb, hogy a hagyományörzés szerves részét képezi a helyi társadalomnak, ezekben a közösségekben is előfordult azonban mindkét véglet, a nagyon tradicionálisan hagyományörző diplomás fiatal és olyan is, aki egyáltalán nem tartotta a népi értékeket fontosnak. A kutatási módszertan valós arányszámok megállapítására ugyan nem alkalmas, azonban a diplomás megkérdezettek között viszonyításképpen többen voltak a hagyományörzők azokban a kistalvokban, ahol lokálisan is fontos értéknek számítottak a tradíciók.

Vallás

A kistelepülések diplomás fiataljai a leggyakrabban a vallás kapcsán arról beszéltek, hogy templomba nem járnak, vagy csak ünnepekkor, azonban maga a hit jelen van az életükben, jellemzően gyermekkorukban vallásos nevelést kaptak, többségük meg van keresztelve, saját életükben fontosnak tartják az erről való szabad gondolkodást, és a gyermekük számára a választhatóság fenntartását ebben a kérdésben. Ugyanez a vallási individualizáció érzékelhető az összmagyar társadalom vonatkozásában is, az intézményes felekezeti formáktól folyamatosan távolodnak, a településtípus mutat ugyan különbséget, a falvakban még mindig nagyobb arányban vannak vallásgyakorlók, azonban a legutóbbi népszámlálás alapján a falvakban nőtt a legnagyobb arányban a vallási kérdésre nem válaszolók aránya. Ezzel közelebb kerültek a falvak és a városok vallásossági mutatói, ugyanakkor valamennyi vallásszociológiai kutatás felhívja a figyelmet a jelenség erősen összetett mivoltára (Rosta 2023).

„Hát a vallás az úgy mondanám, hogy jelen van, csak nem szentelek neki sok időt. Mert járunk egyébként templomba, mi reformátusok vagyunk, viszont csak ünnepekkor. De ünnepekkor mindig. Viszont így a hétköznapjainkat meg nem mondanám vallásosnak. Például nem imádkozunk evés előtt, meg én este sem szoktam imádkozni, viszont benne van így az életemben, hogy ha valami nehézség jön, akkor úgy van kihez szóljak.” 26. interjúalany

„Hát, én nagyon furán állok ehhez a kérdéshez szerintem. Vallásosnak tartom magam, mert hiszek, viszont nem járok templomba, mert nem gondolom úgy, hogy az lenne a helye annak, hogy én higgyek valakiben. Tehát én úgy vagyok vele, hogy én itthonról is tudok hinni, nagyon szépen, nagyon szépen tudok imádkozni itthonról is, és nem gondolom, hogy erre szükségem van.” 11. interjúalany

Hasonlóan a hagyományokhoz a vallás mint érték átadása is megjelenik saját gyermekük számára, azonban jóval kevesebb narratívában, inkább az a jellemző, hogy saját gyermeküket is megkeresztelik, elsősorban inkább szokásjogként, azonban a hétköznapokban nem vallásgyakorlók.

„A vallás az, az igazából sosem volt olyan meghatározó. Egyikőnk családja sem olyan hívő. Meg vagyunk keresztelve. Volt templomi esküvőnk, de nem gyakoroljuk úgy igazán. A gyerekek is meg vannak keresztelve, ez így a családi hagyományból kifolyólag, de nem különösen jelentős...” 9. interjúalany

Nagyobb számban voltak még a fiatalok között olyanok is, akik életében, a neveltetéstől függetlenül, de már mindennapjaikban egyáltalán nincs jelen a vallás, és voltak olyanok is, akik kifejezetten nem tartották magukat vallásosnak, inkább pogányként azonosították önmagukat.

A Magyar Ifjúság kutatás eredményei alapján Kiss és Rosta (2023) is leírják, hogy Magyarországon a vallásosság formái változnak, ami együtt jár az egyházi tanításokat követő vallásos emberek számának csökkenésével és az egyéni módon megélt vallásosság folyamatos terjedésével. Ez az individuális vallásosság számos, az egyháztól távolságot tartó vallási megközelítést foglal magában egyetlen kategóriában. A modernizáció hatásainak vizsgálata alapján nem állítható, hogy általános szekularizációs trend érvényesülne a magyar fiatalok körében, mivel az alkalmazott mutatók (urbanizáció, szülők iskolázottsága, szubjektív anyagi helyzet) nem mutatnak konzisztens negatív összefüggést a vallási önazonossággal. Ugyanakkor több jel is arra utal, hogy a vallásosság a társadalmi elmaradottság jele helyett egyre inkább a társadalmi státusz egyik kifejeződése lehet (Kiss – Rosta 2023).

Kisebbségi arányban, de volt néhány nagyon vallásos diplomás fiatal, a lelkész interjúalanyokon kívül is. Közös ismervük, hogy rendszeresen járnak templomba, részt vesznek a vallásgyakorláshoz kapcsolódó rendezvényeken, ami sokszor gyermekkorukat is átszötte, és van közöttük, akinek jelenlegi munkahelye is vallási fenntartású.

„V: Most a vallással kezdeném, mert a vallás az végül is szerepet játszik az életben, főleg, hogy református óvodában dolgozom. Meg anyukám, azt elfelejtettem mondani, hogy ő gondnok az egyháznál a templomban, ő a templom gondnok. És ezért tényleg így kiskoromtól kezdve jártunk templomba, nagymamámmal, anyukámmal, hogy végül is az szerepet játszik az életben elég nagy részben.

K: És te jársz templomba? Vagy jártok?

V: Így van, igen. Járunk mindig.” 12. interjúalany

Megjelent olyan történet is, amiben a fiatalok nem tekintik magukat tradicionálisan vallásosnak, azonban felnőttként azt érezték, hogy kultúrájuk szerves része, ezért már gyermeküket megkeresztelték, és ők maguk is felnőttként tértek át a vallásgyakorlásra.

„A vallás annyiban izgalmas nálunk, hogy nagyon szeretjük a helyi katolikus atyát, ő nagyon jó fej, tényleg ilyen befogadó ember. Nem vagyunk vallásosak, ezt nem tudom mondani, nem gyakoroljuk a vallást, de például a kicsi is meg van keresztelve, én felnőttként keresztelkedtem meg, bár más okból, de tényleg azt gondolom, hogy ez így a kultúránkhoz, abba beletartozik. Majd egyszer lesz egy katolikus esküvőnk is...” 4. interjúalany

Kultúra

A kultúra, mint érték a fiatalok nagyobb része számára kiemelt jelentőséggel bír, míg a másik részük számára nem tölt be az életében fontos területet, vagy helyettesíti a hagyományokkal, azok őrzésével, vagy kimerül valamilyen otthoni populáris kultúrafogyasztásban. Amikor a

kultúra fogalmát elolvasták, az értelmezések jelentős részében inkább konkrétan az ezzel kapcsolatos fogyasztás, és az elérhetőség retorikái hangzottak el.

„Hát nem tudom. A kultúrát se mondanám egyébként ilyen dolognak, mert egyszer-szer egyszer elmegyünk moziba, de nem mondanám rendszeresnek azt se, hogy úgy követnénk mondjuk a kultúránk fejlődését, vagy a változását...” 26. interjúalany

Eltérően viszonyultak a fiatalok ahhoz a kérdéshez, hogy helyben, egy kisfaluban mennyire kielégítő és megoldható a kultúra fogyasztása. A magaskultúra igénye fellép számos fiatalnál, amit elsősorban a városi léthez kapcsolnak.

„Így van. Fáj, nagyon fáj, hogy ilyen kevés van. Tehát, igen, míg városban az ember mindent megkap, tehát kilépsz az ajtón, és koncertektől kezdve a színházi előadásig, mozi, egy sima mozi, vagy, igen, tehát ott azért minden. Itt meg semmi.” 20. interjúalany

A kultúra iránt érdeklődő fiatalok egy nagyobb része úgy ítéli meg, hogy azzal, hogy egy faluban él nem zárja el magát a kultúrafogyasztás lehetőségeitől, igaz ez történeteik alapján több befektetett energiával jár, de abszolút megoldhatónak érzékelik, ingázás árán is eljárnak távolabbi városokba is gyermekeikkel.

„Hát igen. A magas kultúra az itt teljesen elérhetetlen. De azért voltunk, tehát, hogy, voltunk már a gyerekekkel kiállításon, volt nekem is saját kiállításom, fotókiállítás például. P-nek is. Vagy volt, hogy közös kiállításon voltunk, és oda eljöttek velünk. Ugye koncertekre igyekszünk velük azért elmenni.” 22. interjúalany

„Igen, amúgy végül is minden megoldható, csak kicsit több utazás... De hogyha azt nézem, hogy mi is a XV. kerületben voltunk, onnan a belváros majdnem egy óra volt... Mindent meg lehet oldani, ha valaki akarja.” 10. interjúalany

Volt olyan fiatal, aki a magaskultúra fogyasztását online teszi, számára emiatt egyáltalán nem releváns, hogy fizikailag hol van, ugyanakkor ő is fontosnak tartaná a helyi magaskultúra jelenlétét, több alternatívát, amiket a helyiek igénybe tudnak venni, szerinte lenne erre is igény a kisfalvak világában.

*V: Szóval én nagyon-nagyon szeretek szemezgetni. Hál Istennek tartunk ott, hogy fel tudunk csapni egy Instagramot, és mondjuk kettő pillanat alatt, vagy kettő kattintással a Londoni Nemzeti Színházban tudunk lenni. És meg tudjuk nézni, hogy mit játszik ma.
K: Tehát szoktál nézni darabokat. És azt általában online akkor...*

V: Persze, persze. Sőt. Ez online, igen igen, online.” 17. interjúalany

A diplomás fiatalok közül, akik inkább populáris kultúrát fogyasztanak, is voltak, akik ezért inkább eljárnak a településről, elsősorban közelebbi nagyvárosokba, és nem csak otthoni kultúrafogyasztók.

„Hát, koncertes nagyon a párom, tehát ő imád koncertekre járni, én bulizni szeretek, szóval teljesen összeillünk. A skála két végén vagyunk, de elkísérem én koncertekre, ő eljön velem bulizni, úgyhogy jól kiegyezünk. De amúgy bejárunk Nyíregyházára minden ilyesmit, átjárunk Debrecenbe, hogy ha olyan koncert van, ami érdekl. Nagyon ettől távolabb amúgy nem szoktunk menni, tehát ilyen Pest, vagy bármi.” 11. interjúalany

A másik oldalon a fiatalok, akik helyben is ki tudják elégíteni kulturális igényeiket, jelzik, hogy persze kevesebb elérhető, mint egy nagyobb városban, de szerintük helyben is meg lehet találni mindenkinek a saját érdeklődését, a gyermekprogramokat többen kiemelik közülük, hogy ez a fókusz erős a kistalvakban is.

„V: És akkor ahogy nőnek, úgy egyre több ilyen program van. Vagy most a gyereknap is az most a faluszintű volt. Tehát például kivitték a játszótérre, és egy csomó program, színpadi program, arcfestést, amit gyerekeknek szabva. ...Tehát van azért felnőtteknek is, van kiállítás azért a kultúrházban, több is szokott lenni. Van, akik gyöngyöt fűznek, van, akik olvasókört tartanak. Van több, tehát lehet válogatni, attól függően, hogy kistelepülés. Meg lehetne találni azt...” 14. interjúalany

Többször megjelenik az a narratíva a kultúraértelmezésekben, ami szerint a helyieken múlik, hogy mennyire szerteágazó és milyen programok vannak. Szerintük az embereknek kell megteremteni a kistelepüléseken a kultúrát, vagy elmenni érte és meghonosítani valamit helyben, ami később működőképes.

„...És nekem ez sokáig egyébként gond volt, hogy itt a fejekben az élt, hogy ami már nem tudom hány kilométerrel arrébb van, akkor oda már nem megyünk el, nem megyünk el érte. És félttem, hogy ugyanígy ellustulok ebben. És nem, és példát tudtunk ebben, én azt gondolom mutatni, mert most is járunk rengeteg ilyen, tehát sok olyan dologra, plusz szervezünk ide dolgokat. Szóval lehetett volna azt is mondani, hogy távol vagyunk mindentől, de én mégis azt mondtam, hogy nem, akkor ezt próbáljuk megtanítani, hogy ezt így kell, és akkor megyünk, vagy idehozzuk.” 25. interjúalany

Fenntarthatóság

A fenntarthatósággal kapcsolatos szabad asszociációk a diplomás vidéki fiataloknál szinte kizárólag csak a környezeti fenntarthatóságra terjedtek ki. A vidéki, falusi terekkel többnyire összekapcsolódik, mind a hétköznapi, mind a tudományos gondolkodásban is, egyfajta magasabb szintű összefüggés, elvárás a környezetvédelemmel, a környezetre kevésbé káros életvitellel. A szakirodalmak felhívják a figyelmet a környezeti identitás kapcsán arra, hogy a természetben szerzett tapasztalatok, a családtagok és az oktatásban rögzült értékek gyermekkorban hatnak leginkább, az egyetemi évek alatt a kortárs csoportok véleménye

attitűdje válik intenzívvé, felnőttként pedig a helyi közösségek, mintaadó szervezetek ereje a jelentős (Hofmeister-Tóth et al. 2012). A diplomás fiatalok nagyon eltérő szinten tudtak kapcsolódni a fogalomhoz, és eltérően ítélték meg ennek fontosságát, relevanciáját saját életükre vonatkozóan.

Azoknál a fiataloknál, akiknél kiemelt jelentősége van, hogy fenntartható módon éljenek, megjelenik a falu-város dichotómia, amiben a város olyan térként jelenik meg, ahol nehezebben megvalósítható ez az életforma.

„Igen, igen. Nekünk egyébként fontos, mert, tehát elég vicces, hogy mindig idetéved például egy-egy macska, vagy most van például egy kacsánk, aki idetévedt, és, tehát, hogy annak is úgymond kidobáljuk a maradékot, és akkor van, ami megeszi. Tehát, hogy legalább nem a kukában végzi. Egyébként városban ezt nem szerettem, tényleg, már így emlékszem, hogy mindig a WC-ben kellett lehúzni, mondjuk.” 31. interjúalany

Néhány fiatalnál, aki elkötelezetten képviselte, hétköznapi tevékenységei során a fenntarthatóságot, náluk eszmei szinten is megjelenik a fogalom. Esetükben a fenntartható életnek elemei, hogy nem halmoznak fel, szelektíven gyűjtik a szemetet, komposztálnak, természetnek zöldségeket, állatokat tartanak és holisztikusan szemlélik környezetüket.

„Nekem ez a fenntarthatóság alapvetően az egyszerűséget jelenti. Mármint, hogy nekünk semmi felesleges dolgunk nincs. Nem is érzem úgy jól magam, hogyha körülvesznek olyan dolgok, amire nincs szükségünk. ...Amíg valami van, azt használjuk, és szerintem ez a legfontosabb... Meg persze a gyerekeket is az alapvető dolgokra, hogy szelektíven gyűjtjük, együtt visszük ki, megbeszéljük, hogy mit hova kell, mi az a komposztálás, meg hogy miért fontos ez, hogy nem dobunk ki ételt, hogy szóval nálunk ez, hogy minél egyszerűbben... Zöldségből, gyümölcsből túltermelnek a nagyszülők. Hát szezonban nem szoktunk vásárolni sem.” 16. interjúalany

Volt néhány fiatal, akik a jelenséget magas szintű családi hagyományörzésük (pl. csikós férj) miatt természetesnek kezelték, például hogy nem termelnek szemetet, hogy szinte teljes mértékben önfenntartóan élnek, gazdálkodnak. Esetükben egy erősen belsővé tett és generációs jelenséget tapasztaltunk, a természetes környezetükkel való szerves együttélést, amit a gyermekeik számára is átadnak.

Őket követik a sorban azok a fiatalok, akik magas szintű tudatosság ellenére is alacsony szintűnek ítélték meg saját életükben a fenntarthatósági elemek jelenlétét, azt érzik a szüleik generációja a falvakban környezettudatosabban élt.

„Nem igazán, tehát mi is próbálunk átállni, tehát nekem is van bevásárló kosaram, nem nejlonzacskókat használnom, hanem ezeket a textileket, de nem gondolnám, hogy mennyire fenntarthatóak lennének. Mi inkább az a pazarló típusúak vagyunk. Nincs az,

hogy mint anyáéknál volt, hogy odaadjuk a jószágnak, vagy bármi. Nálunk a kukában végzi nagyon sokszor.” 6. interjúalany

„Az egyébként itt is. Vagy hát, nem feltétlenül komposztálás, de vannak állatok. Vannak állatok, és akkor ugye ők megeszik az olyan maradékot. Ugye ez a falun ez a fenntarthatóság, azért mondom, hogy ez már régebben is megvolt.” 21. interjúalany

A diplomás fiatalok egy részénél visszatérő jelenség, hogy saját felhasználásra, vagy ők maguk is, vagy a szüleik természetnek zöldségeket, és tartanak állatokat, amiket a fenntarthatóságnál ők maguk meséltek el.

„K: És akkor ti természetek is? Mert erről valahogy nem is beszéltük. Vannak saját zöldségeitek, állatok?

V: Persze, igen. Csak saját, csak saját, hogy olyan dolgokat egyenek a gyerekek, meg mi is, ami, tehát semmilyen permetszert és semmit nem használok. Állat is van rengeteg, igen. Tyúk, liba, páva, kutya, macska.” 25. interjúalany

A másik szélsőségesnek nevezhető típusba azok a fiatalok tartoztak, akik a településen elérhető szelektív módokon való szemétyűjtést sem alkalmazzák saját háztartásukban, ugyanakkor megjegyzték, hogy tudják kellene, hogy a hétköznapiakat is meghatározza a fenntarthatóság.

„Kellene, hogy fontosabb legyen. Ilyen A +++ energiaosztályunk, meg az égők, de azért lekapcsoljuk, mindig rászólunk a másikra, ha égve hagyja, hogy látod, hogy most meg te hagyta égve. Sajnos nem gyűjtjük szelektíven a hulladékot, pedig a településen lenne rá lehetőség.” 4. interjúalany

Nagyátlagban azonban, a diplomás faluban élő fiatalok nem a korábbiakban jellemzett két végletet képviselik, többségük figyel a hétköznapijaiban, leginkább arra, hogy kevesebb szemetet termeljen, de ezt is csak egy bizonyos mértékig. Az egyik környezetmérnök interjúalany az alábbi módon fogalmazta ezt meg:

„V: Én nekem alapvetően igen. Tehát ahol tudok, ott mindig törekszem rá. Hogy mondjuk, mondjuk egy normál vásárlásnál is ne zacskót használjak, ami mostanában ilyen fancy lett más körökben is, de én erre régen is figyeltem.

K: Mondtad a gyerkőcnek a varrott pelenkát.

V: Ja, az csak textilpelenka, amúgy eldobhatósat használunk. Kényelmi szempontból. Tehát ez is milyen az ember, hogy törekszem rá, de csak addig, amíg az én kényelmem biztosítva van. Hát igen, ilyenek az emberek.” 15. interjúalany

Fontos értéként jelenik meg a fenntarthatóság kapcsán, azoknál is, akik nem szélsőségesen környezettudatosak, hogy tovább szeretnék adni szemléletüket gyermekeik számára. Volt olyan, akinél a falvakba történő vándorlásban is egy fontos elemet jelentett a természet szeretetének továbbadása, megtanítása gyermekeiknek.

„Igen, van hely. Tehát az udvarunk is egy hektár, tehát hogy van hova, meg a középső gyerek ő teljesen ennek él, és mindig ezt kér születésnapjára. Tehát mikor 4 éves lett, akkor ő 30 tyúkot kért, és, hogy ő minden egyes születésnapjára egy állatot szeretne, meg pávát. Meg itt ugye nagyon nagy hagyománya van a vadászatnak.... ez a vadászat ez annyira kardinális kérdés a gyerekeknél is, hogy itt például az a menő, ha valaki vadász cuccba jön a suliba.” 25. interjúalany

Politika

A politika volt a legnagyobb arányban az, amiről egyáltalán nem beszéltek a kialakított értéklistáról a diplomás falusi fiatalok, azok között, akik beszéltek róla három csoportot tudtunk kialakítani. Az első csoportba azokat soroltuk, akiknek volt róla véleményük, megfogalmaztak kritikát a helyi, vagy az országos politikával kapcsolatban. Esetükben a leggyakrabban előforduló narratíva a politikai polarizáció.

„Nem lehet valakinek nemzettudata anélkül, hogy nem fideszes. És nem lehet, nem is az, hogy baloldal, vagy jobb oldal, csak nem lehet elmondani nagy társaságban véleményt semmiről, mert már egyből rád sütnek valamit, és akkor onnantól kezdve vége van mindennek. Úgyhogy emiatt nem is nagyon szeretek politizálni. Hiába az ember észérveket mond A vagy B ellen, vagy mellett, mert nem feltétlen valami fekete vagy fehér, hanem vannak szürke zónák is, onnantól kezdve vége egy beszélgetésnek is, hogy ha a politika szóba kerül. És ez valahol elég szar.” 20. interjúalany

Helyi szinten többen azt érzékelik, hogy nem lehet nem foglalkozni vele, szerintük képes befolyásolni a település lehetőségeit, fejlettségét, az erről nyilatkozók ezt a jelenséget nem tartják jónak.

„Vannak egy-két ilyen politizálások, de kizárja az ember. Tehát muszáj. Tehát igazából nálunk is ugyanígy van az önkormányzati rész, hogy igazából az ember ha nem hajlik afelé, ami a jelenlegi politika, akkor sajnos maga a falu sem fog fejlődni. Na, ez az igazság.” 5. interjúalany

„Majd jött egy olyan időszak, amikor mindig minden polgármesterünk függetlenként indult, szerintem emiatt is nem fejlődött a falu. Egyszerűen nem választott oldalt, de rájöttek, hogy onnan jön a pénz, és ez sokaknak nem tetszik...” 21. interjúalany

A civil szervezeteknél dolgozó fiatalok kifejezetten rossz véleménnyel vannak arról, hogyha a politika bekerül a hétköznapijaikba, szeretnék gyermekeiket ezektől távol tartani, így igyekeznek előttük nem véleményt nyilvánítani politikai kérdésekről.

„Sajnos érintett annyiban vagyok, hogy végül is egy politikai, nem politikai napilap volt az újság, ahol dolgoztam, de nyilván, mivel önkormányzat adta ki, ezt nem lehetett

kikerülni. Hát itt meg végül is a civil szervezet egy kicsikét kiszolgáltató azért, mert azt ki lehet azért mondani, hogy támogatásokhoz nem olyan egyszerű hozzájutni például. De sajnos nagyon rossz tapasztalataim vannak a politikával kapcsolatban. A gyerekek előtt egyébként nem nagyon beszélünk erről, mert nagyon könnyen megjegyeznek szavakat, így kiragadnak belőle, és nem biztos, hogy azokban az összefüggésekben tudják értelmezni. Meg nem kell még egyszerűen nekik, tehát az ő világuk ne erről szóljon.” 22. interjúalany

Egy-egy diplomás fiatal nyíltan kormányellenes retorikát folytatott, nekik közös jellemzőjük volt, hogy általában a pár mindkét tagja gazdaság által dominált szektorokban dolgozik (mérnökök, programozók). Narratívájukban erős elemként jelent meg a gyűlöletkeltés, amit helyi szinten is érzékelnek.

„Hát, szerintem mindenki szokott egyébként. Úgyhogy, hát főleg mostanában. Azért most eléggé rossz helyzet van, vagy ilyen válság közeli állapotok vannak... Meg egyre inkább érzem azt, hogy minden társadalmi szegletből kibuggyan az, hogy basszus, nem hiszem el, hogy ennek így kellett lennie... Itt a faluban is ezt érzem, hogy ha idegenek vannak, akkor na, jött már egy gyűttment. Vagy például mi is, amikor visszaköltöztünk, még volt, hogy engem sem ismertek meg, és akkor tudod, az ilyen szemek. Tehát, igen, az a befogadás annyira nem az erősség.” 15. interjúalany

A politikával kapcsolatos attitűdök második csoportjába azokat soroltuk, akiknek saját megítélésük szerint benne van a hétköznapjaikban a politika, de nem konfliktusokkal terhelt, inkább családi beszélgetésekben jelentkezik. Ez a csoport nagyobb arányban van jelen az alanyok között, mint az előző.

„A politika, hát a politika az nyilván benne van a mindennapjainkban. Egyébként a férjem családja az teljesen jobboldali, én teljesen liberális beállítottságú vagyok. De így nyilván nem szoktunk veszekedni. El szoktuk mondani, hogy ő így gondolja, én úgy gondolom, de igazából ennyi. Az én részem egyébként is inkább baloldali, mondom, én meg abszolút liberális vagyok. Úgyhogy jelen van, de konfliktust nem okoz.” 3. interjúalany

„Hát a politikáról igyekszünk túl sokat nem beszélni, mert inkább csak kb. csak szomorúak leszünk tőle, hogy így finoman fogalmazzak. Nyilván valamilyen szinten csak az ember életét befolyásolja, de nem tölt be meghatározó szerepet. Beszélünk róla alkalmanként, esetleg inkább családi összejövetelek során szóba kerül. De amit tudunk megteszünk, de úgy nagyban befolyásolni ugye nem tudjuk.” 9. interjúalany

A harmadik, legnagyobb számosságú csoportba azok tartoznak, akik elmondták, hogy nem szeretnek róla beszélni, többnyire azt érzik nincs befolyásuk rá, nem játszik szerepet saját életükben, vagy nem értenek hozzá, ezért távol tartják magukat a politikától.

„Viszont politizálni nem szeretek, azt nagyon nem. Az nagyon távol áll tőlem, és nem is szoktam követni se, tényleg csak ilyen nagyon nagy vonalakban, hogy tudjam, hogy miről van szó, de nem megyek bele mélyebben, és nem is szeretek róla véleményt nyilvánítani, mert nem érzem, hogy tudnék releváns dolgokat mondani.” 26. interjúalany

Társadalom

A társadalom mozgott a legszélesebb skálán a fiatalok értelmezéseiben, nagyon eltérő dolgokról folyt a diskurzus a társadalom címkéje alatt. Beszéltek aktuális társadalmi problémákról, megosztottságról, a helyi társadalom csoportjairól, saját szerepeikről, státuszukról a lokális közösségekben.

„Társadalom. Én nekem a társadalom szóról ami először eszembe jut az a széthúzás. Például most a tanárok helyzete, az olyan elkeserítő, meg olyan rossz az embernek. De mégis azt gondolom, hogy mindenki egyetért ezzel, politikától függetlenül, ha már kihagyom a kultúrát. De mégsem áll oda mögéjük senki. Csak ők szegények egyedül. És mondjuk én sem állok oda, de mégis azt gondolom, hogy szomorú, és biztos sokan így gondolják, meg nagyon sokan egyetértenek ezzel. Viszont mégsem tudunk úgy mögéjük állni.” 15. interjúalany

Kevesebb fiatal volt a falvakban élő diplomások között, aki absztrakciók mentén gondolkodott a társadalomról. Ezekben a narratívákban a helyi mikro társadalom, mint buborék vagy burok jelenik meg, ami alapvetően eltér, és elzárt az össztársadalomtól, azonban képes le is képezni azt.

„Mikroközösségünk van itt minékünk. A társadalom egésze, azért így kicsi, hogy mondjam, vidéken azért azt tudjuk, eléggé burokban él az ember, úgyhogy ez jelenleg mit tudom én, társadalommal való kapcsolat, hogy például a Tanítanék Mozgalomnak olvasom a hírlevelét. Olvasom az Indexet és a Telexet is, meg a HVG-t, meg az Euro News-t. Tehát, hogy ez a társadalmi kapcsolat, de ez nem olyan élő dolog, hogy valamiben benne lennék.” 22. interjúalany

„Hát az is, eléggé kritikus vagyok a magyar társadalommal kapcsolatban, és akkor leginkább kapcsolódnai tudok a pedagógusokhoz, akiknek a megítélése mennyire rossz... Szóval úgy összességében a magyar mentális állapot az nagyon rossz. És egyébként itt a helyieken is lehet érezni, hogy ki hogyan viszonyul, vagy nyilvánul meg ilyen

végtelenül egyszerű, pici dolgokban is, hogy milyen feszültségek sülnek ki egy-egy beszélgetésben, és hogy egyébként mennyire torz az, amit a média ad át mindenütt... és hogy tényleg ilyen buborékokban élnek az emberek. És ezt itt is érezzük.” 7. interjúalany

Sokkal többször fordul elő negatív vélemény a társadalom kapcsán, mint pozitív, a bizakodóbb kép az erősen vallási meggyőződésű fiatalokra igaz, optimistábbnak tűnnek az emberek csoportjai és viselkedésük kapcsán.

„Én azt gondolom, hogy ami most a társadalomban megy, az nem feltétlenül jó irány. És nem tudom, hogy mi lenne a megfelelő. Én azt gondolom, hogy talán a példamutatás és az, ahogyan meg tudom mutatni a gyerekeknek ahogyan mi élünk, és ahogyan mi gondolkodunk, hogy az igenis jó.” 25. interjúalany

Akik a helyi társadalmi hierarchiára, az egyes csoportok viszonyára, ebben saját helyük kijelölésére gondoltak, a jellemző az volt, hogy magukat a felső-közép, vagy helyi viszonyokban magasabban állónak titulálták, többségük az egyetemi végzettségük miatt, de volt olyan is, aki a betöltött pozíciójával indokolta. Utóbbiról korábban a diploma értéke falun részről már írtunk részletesebben. A társadalmi csoportok jellemzésénél csak kettős megosztásokkal (gazdag-szegény, jómódú-kevésbé jómódú) éltek, azonban arra hívja fel többségük a figyelmet, hogy elég egységes a helyi társadalom, egy középosztályosodó falusi térséget írtak le a legtöbben.

„Hát, olyan nagyon gazdagokat nem mondanék, hogy vannak. Vannak jobb módúak, illetve vannak azért ugye a szegényebb rétegek is, akik inkább kiszorultak ezekre a külterlekekre... Meg mit tudom én, attól függetlenül ők is optimisták, ők is...Csak másak a körülmények egy picivel, mint itt a központban úgymond. Csak ugye lehet arra nincs pénz, hogy na most bejöjjön ide, vegyen egy 10-15-20 milliós házat, azt még újítsa fel.” 21. interjúalany

Egy másik gyakori narratíva, hogy a közösségről, az emberekről kezdtek el beszélni a fiatalok, a helyi bizalomról, az emberek egymással való kapcsolatáról. Előkerült a „mindenki ismer mindenkit”, a „falusi pletyka”, de az is hogy a falvakban az emberek kedvesebbek mint a városokban, jobban megbíznak egymásban.

*„Így helyi szinten, rosszindulatú, pletykás, nagyon falusi még. Kinézik azt, aki egy kicsit másabb. Vannak jó dolgok is benne, de nagyon sokszor csak a negatívát.” 231108_0012
„Itt falun szerintem sokkal jobban, kedvesebbek. Nem kedvesebbek, hanem így nyíltabbak az emberek. Ott városon úgy láttam, hogy csak mindenki ment a maga dolgára, a szemellenző rajtuk volt. Itt falunk pedig így, kislel, és mindenki ismer mindenkit.” 12. interjúalany*

Egy-egy olyan fiatal narratíva is volt, aki pozitívan értékeli az embereket, annak ellenére, hogy azt érzi, a politika próbál beleszólni a működésbe, helyi szinten szerintük az emberek segítik egymást, számíthatnak egymásra.

„Társadalom. Össz társadalomba nézve pozitív képem van, tehát nagyon nem érzem azt, hogy mindenki gyűlölné egymást, mint amit általában magyarok szoktak magukról érezni. Helyi viszonylatban, az a baj, hogy beleviszem a politikát, de össz társadalomban is, már egyébként ott is játszik a politika, tehát túlságosan meghatározó. De, tehát azt azért látom, hogy ha valaki bajban van, az emberek segítenek attól függetlenül, hogy milyen politikai nézeteik vannak. Helyi szinten is volt már erre példa többször, meg szerintem össz társadalom szintjén is van ez így. Nagyjából ennyi a társadalomról...”

20. interjúalany

7.2. A fiatalok értékrendje, értékeik tipológiája

A szabad asszociációkon kívül az értékek kapcsán arra is kitértünk, hogy vannak-e olyan értékek, amiket tudatosan képvisel, hogyan vélekedik a fiatal a szülei értékrendjéről, mennyiben követi őket. Megkérdeztük milyen értékeket kapcsolnak egy faluhoz, a falusi élethez, miben más egy falusi ember szerintük, mint egy városi. Szubjektív majd objektív szempontból is vizsgáltuk, hogy inkább modern vagy tradicionális értékrendet követnek.

Többsége a fiataloknak úgy ítéli meg, hogy hasonló alapvető értékrenddel bír, mint a szülei, a történetek, amiket elmesélnek jellemzően nem az értékek szintjén meghúzódó különbségeket mutatják be, inkább különböző hétköznapi jelenségekben való konfliktusokat saját szüleikkel.

„Hát, szerintem hasonló értékrenddel rendelkezünk, meg így szerintem nagyon ilyen normális nevelést kaptam, hogy így apukám kicsit szigorúbb volt. De szerintem teljes mértékben kellett ez az úgymond szigor, hogy tényleg egy normális értékrenddel rendelkező felnőtt váljon belőle.” 12. interjúalany

Értékrendjük szüleikkel való összehasonlítása kapcsán gyakran arról mesélnek, hogy számukra a munka mást jelent, mint a szüleiknek, szeretnének többet kikapcsolódni a munka világából, amit olyan alapvető különbségnek élnek meg, ami minden más értékítéletükre befolyással van.

„Hát a nagyon eltérően, ugye ez a munka, a munkában biztos. Tehát ők mindig azt mondják, hogy nyilván, vagy nehezen értik azt meg, mikor mondjuk mi valami fizikai munkára azt mondjuk, hogy az, tehát, hogy is mondjam. Na, szóval mi, szerintem a mi generációnk az megnézi, hogy most akkor amit te megcsinálsz, azt érdemes-e megcsinálni, mert mondjuk van-e annyi hozadéka. Ők ezt nem így nézik. Tehát minden fizikai munkának vagy munkának van hozadéka szerintük... Vagy mi ez, hogy mi 10

óraig is képesek vagyunk aludni, mert milyen ördögtől való az, hogy vasárnap 10-ig mondjuk alszunk mindannyian. Érted gondolom, hogy miről beszélek.” 2. interjúalany

A barátok kiválasztása során fontosnak tartják, hogy velük azonos vagy hasonló értékeket valljanak, a hozzájuk közel álló személyeknél ezt a fiatalok többsége alapvetésként kezeli.

„Hát azért, nyilván úgy válogatjuk a barátainkat, még, hogy ha nem is tudatosan, de szerintem előbb, utóbb lemorzsolódnak azok, akikkel nagyon különböző az értékrended.” 2. interjúalany

Amikor szubjektív besorolásra kértük őket, hogy döntsék el inkább modernnek vagy inkább tradicionálisnak gondolják saját értékeiket, a leggyakoribb válasz a *középen helyezném el magam* volt, amit azzal indokoltak leginkább, hogy szeretnek újítani, de fontosnak tartják a tradíciókat is, például a tradicionális otthoni szerepek, amik elsőre eszükbe jutnak.

„Én úgy gondolom, hogy kb ilyen kb ilyen közepes. Valahogy így az arany középutat próbáljuk találni.” 9. interjúalany

Az elbeszélésekben a saját besorolásnál az volt a jellemző, hogy a modern értékrendet nem magyarázták, azt mindegyik fiatal alapvetésnek vette, hogy modern a szemlélete, inkább a középen válasz után azt indokolták hosszán, miben tekintik magukat tradicionálisnak.

Azok a fiatalok, akik inkább a modern értékrendet érzik magukhoz közelebb, ők a technológiahasználatot emelik ki, mint érdeklődési területet.

„Én inkább a modern felé mondanám magam közelebb. Hát, meg is veszem, mondhatni, hogy napi szinten is olvasom, mert érdekel, meg amennyire csak lehet, tehát ezt az okos világot szeretem. Nyilván ennek is van egy hátránya, mert már mondhatni túl okos, meg egyszerűen tényleg lassan az lesz, mint a Terminátorban, hogy a Skytech majd le fog minket igazni, és sose lehet tudni. Reméljük, hogy azért ez minél később lesz, de egyébként érdekel is, illetve szeretem magam képezni autodidakta módon.” 38. interjúalany

Az értékkülönbségekben a városi és falusi emberek kapcsán van olyan álláspont, ami alapján értékrendben nem tennének különbséget közöttük, inkább pszichés tényezők alapján gondolkodnak, kisebbségérzetet írnak körül a falvakból származó emberek kapcsán.

„Hát igazából a falusiak, tehát szerintem nincsen igazából akkora nagy különbség szerintem az értékrend között. Inkább az, hogy akik itt falun nőttek vagy élnek, sokszor kevesebbnek érzik magukat, mint akik városban élnek, és ez egy nagyon erős, ilyen komplexus, ami meghatározza egyébként ezeket az első kapcsolódásokat, párbeszédet.” 7. interjúalany

A fiatalok egy másik része határozott különbséget érez a falusi és a városi ember alapvető működése, értékrendje kapcsán. A narratívákban kiemelik, a falvakhoz kapcsolódó

tradicionális elemeket, amiket leginkább a falvakban felnőtt fiatalok hangsúlyoznak, erre egyetlen esetben sem negatívan tekintenek, inkább norma és szabályrendszerként.

„Szerintem ez mind a kis falunak köszönhető. Tehát azért nagyon sok minden meg van szabva. Nagyon sok mindennek tudjuk, hogy hogy kéne lennie. Tehát, hogy megvan a módja és a rendje. Például egy falusi családban tudjuk, hogy milyen szerep jut egy édesanyára, hogy neki mi a feladata, és tudjuk, hogy milyen szerep jut egy édesapára. Vagy mi egy férfinak a dolga, hogy például fát vág, akkor azt nem gondolnám, hogy kimennék fát vágni a mínusz 20-ban, mert az például a párom feladata lenne. Amúgy nem fűtünk fával, de akkor is ez egy opció lehet. Tehát, hogy ha így körbe kéne írni. Ez városban már nem.” 11. interjúalany

Az értékek mentén elvégeztünk egy objektív, több mutató alapján történő tipizálást, két fő csoportba soroltuk be a fiatalokat, azokra akik inkább tradicionális értékrendet követnek, és az inkább modern értékrendűek alkották a másik csoportot. Tradicionálisnak tekintettük ebben az értelemben azokat, akiknél dominánsan jelen van a fizikai és anyagi biztonság fontossága, a hagyományok tisztelete, kiemelt jelentőségű számukra a természetközelség, a fenntarthatóság, a társadalom kapcsán fontos számukra a közösségi lét és a vallás jelen van az életükben. A modern értékrendbe azok a diplomás fiatalok tartoztak, akiknél inkább a biztonság érzelmi síkon jelenik meg, a munkájuk fontos számukra és általában a kreativitáshoz, önmegvalósításhoz kapcsolódik, a vallás alacsony szinten határozza meg őket, a változás egy fontos mozgatórugójuk, és valami új létrehozása, hatás elérése fontos számukra. Valamennyi hozzájuk kapcsolható érték inkább posztmaterálisnak tekinthető. A tradicionálisak inkább mintakövetők, a modernekek inkább mintaadók, innovatívak. A típusok nem voltak vegytiszta, azonban mégis fel lehetett állítani egy-egy fiatal kapcsán a dominánsnak mondható értékeket, amik alapján életüket is szervezték, otthoni, családi szerepeiket, életmódjukat alakították. Valamennyi fiatal az érték dimenzióban adott válaszai mentén képesek voltunk besorolni, megfigyelhető jelenség, hogy jóval több fiatal került a tipizálás alapján a tradicionális típusba a diplomás észak-alföldi falvakat választó fiatalok körében.

Ronald Inglehart (1997) „csendes forradalom” elmélete, amely a generációs magyarázathoz kapcsolódik, azt sugallja, hogy az anyagi biztonságban nevelkedő fiatalok számára a szüleik és nagyszüleik materialista nézetei nem irányadóak, és ez egy újfajta, alternatív értékrend kialakulásához vezet. Inglehart (1997) szűkösségi hipotézise szerint azok az értékek válnak fontossá, amelyekből hiány van. Amikor a puszta létfenntartás biztosítása a fő cél, az emberek szabadságvágya és önkifejezési igénye háttérbe szorul. Azonban, ha a létfenntartás már nem jelent elsődleges problémát, az értékrendszer is változik: a megjelenő

jólét új értékek fontosságát hozza magával. Inglehart ezt követően különbséget tesz posztmateriális és materiális értékek között. Kiemeli továbbá, hogy nem a gazdasági szint, anyagi jólét az, ami teljes mértékben összefügg a posztmateriális értékek terjedésével, sokkal inkább az egyének szubjektív biztonságérzetével függnek össze értékválasztásaik.

Hankiss Elemér „proletár reneszánszában” (1999) az értékek, célok és megnyilvánuló magatartásformák alapján a kutatáshoz hasonlóan egy dichotóm megkülönböztetést alkalmaz, *új* és *hagyományos* kategóriák létrehozásával. Az egyes kategóriákhoz központi üzeneteket párosított az alábbiak szerint¹⁹:

Hagyományos	Új
<i>Szeresd felebarátodat!</i>	<i>Szeresd önmagad!</i>
<i>Áldozd föl magad!</i>	<i>Valósítsd meg önmagad!</i>
<i>Korlátozd a vágyaidat!</i>	<i>Éld ki szabadon vágyaidat!</i>
<i>Légy becsületes!</i>	<i>Légy sikeres!</i>
<i>Dolgozz!</i>	<i>Élvezd az életet!</i>
<i>Élj takarékosan!</i>	<i>Fogyassz!</i>
<i>Becsüld meg, amid van!</i>	<i>Szerezz minél többet!</i>
<i>Teljesítsd kötelességedet!</i>	<i>Védd meg a jogaidat!</i>
<i>Engedelmeskedj!</i>	<i>Légy független, autonóm!</i>
<i>Halgass az idősebbekre!</i>	<i>Keresd az újat!</i>
<i>Tisztas szegénység: erény!</i>	<i>A gazdagság az igazi siker!</i>
<i>Törődj az elesettekkel!</i>	<i>Mindenki a maga szerencséjének a kovácsa!</i>
<i>Az élet szenvedés!</i>	<i>Az élet jó, az élet nagyszerű kaland!</i>
<i>Az élet célja az üdvösség!</i>	<i>Az élet célja a boldogság!</i>
<i>Gondolj a halálra, az örökkévalóságra!</i>	<i>Az étellel törődj! Egyszer élünk!</i>

Forrás: (Hankiss 2016:40-41)

A fogyasztás szempontjából a vizsgált fiatalok sem tudják magukat kivonni (nem is céljuk) az új kapitalista rendszer globális térnyeréséből, azonban az értékeik mentén, a narratívákból kiolvasva inkább a Hankiss által hagyományosnak nevezett értékorientációik az erőteljesebbek. Ugyanakkor mintegy posztmateriális elemként a falvakat lakóhelyül választó diplomás fiataloknál döntő súlya van a jobb életminőség megélésének, a szép és jó élet választásának, ami ebben a megkülönböztetésben inkább az *új* típus felé vezet.

¹⁹ Nem tartalmazza a teljes felsorolását Hankissnak (2016), csak néhányat kiemelve közülük.

7.3. *A fiatalok városról és faluról alkotott képzetei*

A képekkel történő interpretáció segítette a fiatalok értékeinek mélyebb megismerését, a város és falu különbségeinek felvázolását. A módszer eredményesnek bizonyult mindkét verziójában (előre készültek fotóval, képpel vagy random módon képzeltek el képeket), a fiatalok a képek alapján narrálták, hogy mit jelent számukra általánosságban egy falu, mit kapcsolnak egy városhoz, számukra milyen előnyei és hátrányai vannak egyiknek és másiknak. A városról és a faluról szóló jellemzések alapján minden fiatalhoz hozzárendeltük azt a dimenziót, hogy az adott településtípust inkább negatívként jellemzi, egyértelműen idealizálja, vagy meghagytuk az átmenetiséget is, azok esetében, akik mindkettőben látják a lehetőségeket, és mindkettő jelenlétét szükségesnek érzik. Utóbbiból született kategóriák: a város jellemzésekor a *város lehetőség, de nem nekem*, illetve a falu leírásában *a vidék jó, de kell város is*. A képek bemutatása után kérdeztük őket direkt módon is az előnyökről és hátrányokról.

A választott fényképek és letöltött képek részletes elemzésére nem térünk ki jelen doktori dolgozatban, nem képezi részét az eredmények bemutatásának, a fiatalok önálló sztorija mentén először csak felvázoljuk a képek rövid leírásait, a fotók részletes elemzése nélkül. A városi képeknél a legtöbbször megjelenik a zsúfoltság, sok ember, a rohanás, a zajosság, a panelházak. Jellemző egy-egy forgalmas utca képe, autókkal, siető emberekkel, bevásárlóközpontok, tömegközlekedés egy-egy eleme.

„Amikor így elkezdtem gondolkozni, hogy mi legyen, akkor egyből a dugó jutott eszembe, a sok kocsi. Hogy én a nagy városokat a sok kocsival, a dudáló, siető emberekkel tudom összekötni. És, hogy mindenképpen ezért választotta egy olyan képet, ami pont azt szimbolizálja, hogy sok kocsi, sok ember egy helyen. És pont azért választottam azt a képet, mert ott is inkább ezt a rohanó életvitelt próbáltam szemléltetni, amit én gondolok.” 27. interjúalany

A várossal kapcsolatos emocionálisabb elemeknél előkerül a nyugtalanság, a frusztráltság, amit néhányan kiegészítenek azzal, hogy egy egyetemista korú fiatal számára előnyös, de minden esetben ennek átmenetiségére hívják fel a figyelmet, mint egy olyan élettempó, amit ők sokáig nem szerettek volna fenntartani.

„Nekem egy ilyen klasszikus városra hogy ha kellene gondolnom, nyilván magas, több emeletes házak. Teljesen nyüzsgés... Hát nem túl nyugodt emberek, hogy finoman fogalmazzak, akár a közlekedést, akár a munkahelyi életet tekintve.” 38. interjúalany

Ezzel szemben a faluképek többségén megjelenik a templom, a nem vallásos fiatalok is használják képeiken, mint a falvak egy fontos jellegzetességét, sok részlet a fotókon és leírásaikon, a természethez kapcsolódik, friss levegő, állatok, kis falusi házak nagy

zöldövezetekkel. Jellemzően csak kevés ember van a falvak ábrázolásain, egy-egy idősebb nagymama, vagy gyermekek.

„Egy nagy udvar, ilyen nem szép gyep, hanem inkább ilyen, hát ilyen hátul egy kis baromfiudvar, csirkék, kacsák, mindenféle. Valamiért amikor először kérdezted, akkor egy ilyen a bocik legelnek így a falu szélében. De ez így a legfrissebb, hajtják haza, de most, hogy így tovább gondolkodom, tehát az, hogy itt a kicsi falut így hirtelen így felülről látom, ahogy erre gondolok. Templom így a közepén, a kis tornya ott kimagasodik más messziről. Hát ezek így mind mind. Csönd, néha egy traktor így belóg a csöndbe.” 28. interjúalany

Az érzelmek kapcsán egy sokkal gazdagabb leírást adnak összességében a falvakban élő diplomás fiatalok a kistelepülésekről, erőteljesebb kötődésérzést írnak körül, kiemelik a közösséget, a nyugalmat, a csöndet. Nagyon sok esztétikai elemmel dolgoznak a jellemzéseikben.

„Ilyen nyugalom, ilyen béke szigete. Igen. Nekem azt szimbolizálja, hogy a falu az elfér a természettel. Tehát egy kicsit így, mintha összeköttetés lenne a város és a természet között egy falu. Tehát valahol a kettő között.” 1. interjúalany

„Én nekem ez maga a vidék, meg a nyugalom amit így megtaláltam benne. Meg ezt a kis, az, hogy van ilyen privát szférád. Mert mégis annak ellenére is, hogy beszéltük, hogy mindenkit ismerünk, mégis sokkal több tered van ahhoz, hogy megéld a saját belső mivoltodat.” 15. interjúalany

A város előnyeinek szinte kizárólag racionális elemeket soroltak fel a fiatalok, az elérhető munkahelyek, a különböző vásárlási lehetőségek és szolgáltatások bőségét, amiket könnyebben és hatékonyabban el lehet érni egy városban.

„Hát, az előnyeikhez mindenképpen azt mondanám, hogy nagyon sok lehetőség van, mind a munka terén, mind mondjuk ha a családot nézzük, és azon belül is a gyerekeknek. Hogy például óvoda, iskola, bölcsi, mindenféle, egészségügyi szempontból is. Azért ott nagyobb kórházak vannak, klinika, mindenféle szakrendelés, ilyesmi. Ott azért jobban el tudják látni az embert. Meg hát végül is kultúra szempontjából is sokkal több lehetősége van egy embernek. Ugye ezek, amiket így kiemelnék.” 26. interjúalany

A gyermekes családok kétféle módon közelítenek a városi lehetőségekhez, vannak, akik nagymértékben hiányolják, és sajnálják, hogy gyermekeiknek nincs széles skálán történő választásra esélyük: óvoda, iskola, vagy szakkörök, szabadidős tevékenységek kapcsán. A másik oldalon pedig a falvak értékeiben látják azt, hogy itt meg tudják tanítani olyan dolgokra gyermekeiket, amire egy városban nem lenne módjuk, és kiemelik a gyermekbarát környezetét a

falvaknak. A két narratíva nem egymást kizáróan volt jelen a fiataloknál, előfordult, hogy egyszerre látta a helyi lehetőségeket és a hiányokat is.

„Tehát, hogy egyszerűen óriási gondot okozott az, hogy a gyerekeket milyen edzésre írassam be, mert nem volt semmi. Az mindegy, hogy mi, csak válasszon egyet, tehát ez a tipikus keret dolog. De egyszerűen nem fogadják őket kicsinek. Holott a városban élő kollégának már két éve jár a gyereke, és ugyanannyi idős, mint az enyém. Tehát, hogy ezek, tehát a lehetőségek nincsenek.” 25. interjúalany

Többször megjelenik az elbeszélésekben, hogy ami az egyik település hátránya az a másik előnye, például ha a várost zajosnak és nyüzsgőnek találták, akkor a falu jelenti a nyugalmat, a lehetőséget a pihenésre.

„Teljesen más. Szerintem egyébként lassabb. Lassabb, és ez tott éltük meg leginkább, és ezt Előd is alá tudja írni, hogy bent a cégnél is minden annyira nyüzsgő, és megy, és robotolás van. És akkor tényleg úgy van, hogy bemegyünk reggel fél 8-ra, és akkor fél 5-5 óráig ott menni kell, csinálni kell. És akkor hazajövünk, és akkor hu, de jó, itthon van, és akkor nem tudom, megetetjük az állatokat, vagy csak leülünk egy kicsit, beszélünk.” 15. interjúalany

A fiatalok egy nagyobb része valamilyen, számára fontos érték mentén szerveződő élet megvalósításának helyszínét jelenti a falu, mint lehetőség, ez van jelen azoknál, akiknél a fenntarthatóság és a természetközeli életmód, mint alapeszme van jelen, és például azoknál is, akiknek legalább ennyire fontos szerepet töltenek be a hagyományok és a falusi tradíciók megőrzése.

„...meg úgy, kapcsolódva a kultúrához, mert szerintem ez a kettő ez így szerves része egymásnak, tehát így a kettő egymás nélkül nekem nincs. Tehát a szerves műveltség, a természethez való igazodás, tehát az egész természettel való együtt légzés is, ez itt hozza is amúgy a fenntarthatóságot, ha úgy vesszük. Tehát itt nem a mai, ez a nagyon zöld vonal, tehát ez a szelektíven gyűjtünk hulladékot, meg mit tudom én, de nem olyan örülten sulykoljuk a gyerekekbe, hogy na, most ha ezt nem csinálod, akkor te egy rossz ember vagy. Hanem például nekünk evidens, hogy amikor megeszi a kukoricát, vagy zöldséget megpucoljuk, akkor azonnal viszi oda, tehát, hogy már kérni se kell, hanem viszi a tyúkoknak. Tehát nálunk ez a körforgás ez ilyen természetes.” 18. interjúalany

Vannak olyan narratívák, amik beemelik az egyedüllétet, az önmegvalósítást is, mint a falusi terek előnyeit.

„Nagyon jól, ez furcsa, de nagyon jól el lehet bújni a másik elől. Nagyon jól vissza lehet vonulni. Én nagyobbban érzem ott a privát szférámat, mint városban. Szerintem ez sok embernek fontos.” 43. interjúalany

A falvak hátrányaként megjelenik a különböző városi lehetőségek hiánya, leginkább a szórakozási és kikapcsolódási alternatívák hiánya a kistelepüléseken.

„Hát azért az nagyon jó dolog, hogy ha közel vannak a bevásárlóközpontok. Hogy ha egy helyen mindent meg tudsz vásárolni. Vagy esetleg el tudsz menni egy edzőterembe, és utána ott helyben elintézed a bevásárlást. Mert amíg Pesten laktunk ez is nagyon jó volt, hogy minden közel volt. Nem kell annyira messzire menni, hogy ha akár, tehát bármilyen szórakozási lehetőségre gondolunk. Sokkal szélesebb a skála. Még itt a környező városokhoz képest is azért egy nagyvárosba.” 9. interjúalany

Sok esetben nem jelenik meg azonban valódi elégedetlenségként, mivel többen érzik, hogy a közlekedés sokkal hatékonyabb, mint saját gyermekkorukban volt, bármit el tudnak érni autóval, és van, aki behozza az online lehetőségeket is, ami méginkább azt érzik csökkenti a falvak hátrányait.

Egy-egy fiatal diplomás a jellemzésnél, érdemi különbséget sem érzett egy kistelepülés és a város között, elismerte, hogy néhány lehetőséggel talán több van egy városban, de szerinte már bármit meg lehet oldani egy faluban élve is.

„Én ugyanazzal tudnám összevonni, mint egy városban, csak annyi, hogy egy kicsit korlátozottabbak a lehetőségek száma, de a napi rutin az mindenhol felkel, dolgozik, bevásárol, hazamegy és innentől kezdve jönnek a hobbi kikapcsolódások, ki hogyan tudja megoldani magának, mert aki szeretné, és meg tudja oldani, az bármit meg tud csinálni, akár egy nagyobb városba el tud menni, beül a kocsiba. Igazából ebben nagy különbséget nem látok. Mondom, csak a lehetőségek számában tudnék egy kicsit vacilálni, sőt ott van egy kis különbség.” 37. interjúalany

A fiatalok saját maguk által választott képekkel történő szabad asszociáció a két településtípus összehasonlítása érdekében lehetőséget teremtett arra, hogy a megkérdezett sajátos módon, szabad kezét kapva mesélhesse el, mutassa be, mit jelent számára a falu, illetve a város. A történeteik alapján egyik oldalról egyre közelebb kerül egymáshoz a város és a falu, a munkaerőpiac, a fogyasztása és az alapvető életvitel, értékek szempontjából. Többnyire nem említenek kiemelkedő előnyöket, lehetőségeket, amik a falusi emberek számára ne lennének elérhetőek, kizárólag abból kifolyólag, hogy egy kistelepülésen él. Történeteik a képek kapcsán ugyanakkor telítve vannak esztétikai és szimbolikus jelentéstartalmakkal, ami egy számukra sokkal idillikusabb lakókörnyezetet mutat be a kistelepülési terek kapcsán.

8. Életmód és élettempó az észak-alföldi kistalvokban

Napjainkban a talvokban élők életmódjának vizsgálata nem egy gyakori társadalomtudományi kutatási terület. A talvak kapcsán hazánkban az elmúlt évtizedben a tudományos diskurzusokban esik szó: város és vidék kapcsolatáról, vidékfogalomról, lokalitásról, felzárkózásról, adaptációs képességekről, fogyasztói imázsról, vidéki idillről, inkluzív turizmusról, dzsentifikációról, és még sorolhatnánk, ezek valamilyen mértékben érintik vagy a fogyasztás, vagy az életmód dimenzióit. Ugyanakkor kevés kutatási eredmény születik arról, hogy a fiatalok a talvokban milyen értékorientációval rendelkeznek, és ez hogyan hat életszervezésükre, életformájukra. A dolgozatban az életmód és rokon fogalmainak vizsgálata kiemelt dimenzióként jelenik meg, mivel hozzájárulhat a diplomás fiatalok motivációinak magyarázatához, és ahhoz hogy miért egy kistalut jelölnek ki lakóhelyül. Képet kapunk továbbá arról, hogy mit jelent a 21. században Magyarországon egy 2500 fő alatti kistelepülésen élni egy diplomás fiatalnak, hogyan alakul a fogyasztása, mi az a milió amiben a hétköznapjait tölti. A fejezet célja bemutatni az életmód, kutatásban vizsgált dimenzióit, kiemelten kezelve az élettempót, életritmust.

8.1. A fiatalok mindennapjainak jellemzői, rutinok, szokások

Az életmódjuk részletes megismerése érdekében elmesélttük velük egy átlagos hétköznapjukat, és ugyanezt kértük a hétvégékre vonatkozóan is. Az interjúalanyok nagyon eltérően mutatták be a mindennapjaikat, voltak, akik 5-10 perces beosztásokkal pontosan tudták, és fel tudták idézni mikor mit csinálnak, és olyanok is, akik csak a fő tevékenységeket vették sorra, és csak külön kérésre tértek ki a fontosabb elemeire egy-egy napjuknak.

A fiatalok mindennapjainak alakulása nagymértékben függött a korábban bemutatott jellemzőiktől, mint hogy a jelenlegi családjának milyen az összetétele, vannak-e gyermekei, hová koncentrálnak a családi és baráti kapcsolatai, mennyire szervezi életét a munkája, vagy hogy milyen értékek fontosak számára a végzett tevékenységei során. Általánosságban a fiatalok többsége nem számol be változatos hétköznapokról, inkább nagyon hasonló napi rutinok szerint telnek a napjaik, volt néhány fiatal, akiknek nagyon eltérően alakult egy-egy napjuk, őket külön kiemeljük a típusalkotás során.

Az életciklus szakaszának sajátosságaként, azok a családok, ahol egy, vagy több kisgyermek volt, ott a napi rutinok a gyermekek igényei szerint alakultak, ez elsősorban az édesanyákat határozta meg, de az apukák napi tervezésénél is érzékelhető a dominancia, volt olyan atipikusnak tekinthető család is, ahol az apuka volt GYES-en. Az otthon lévő anyukák, apukák

a gyermekek etetése, altatása, sétáltatása, gyermekprogramok látogatása, tevékenységek sorait írták le, és ezek állandósuló rotációját.

Mivel a fiatalok egy nagyobb részénél legalább a pár egyik tagjának helyben élnek a szülei, így ők a hétköznapjaikban szervesen részt vesznek: gyermekekre vigyáznak, ebédet készítenek, közös napközbeni vagy reggeli beszélgetések résztvevői. A fiatalok narratíváiban sokszor kerül elő, hogy a szülők nélkülözhetetlenek, és nagy segítséget jelentenek számukra. Azokban az időszakokban, amikor a szülők helyettesítik a fiatalokat, rendszerint ilyenkor is háztartási munkákat végeznek.

A napi rutinok szempontjából a narratívákban kiemelt szerepet kapott az étkezések kérdése, szinte minden fiatal beszámolt róla: vagy azért, mert fontos számára a közös étkezés, inkább ceremoniális, családi, meghitt elem; vagy pont azért meséltek róla, mert azt érzik keveset tudnak vele foglalkozni, inkább csak szükséglet. Több diplomás falusi fiatal számolt be arról, hogy vagy a reggeli, vagy a vacsora az, ami kiemelt jelentőségű számukra.

„Meg, hát igazából amikor hazajövünk, akkor szoktunk közösen enni, hogy ez a közös étkezés ez úgy megvan nálunk, vagy azt nem hagynánk és nem adnánk semmiért, hogy az úgy meg kell, hogy legyen. Mert akkor kicsit úgy beszélgetünk is mellette, meg, hát igazából nekünk, én direkt úgy vagyok vele, hogy nekünk se a hálósobába, se a konyha étkezőben nincsen TV meg ilyesmi, hogy ott tényleg úgy mond tudjunk beszélgetni, meg egymásra figyelünk, meg arra koncentrálunk, amire kell.” 26. interjúalany

Az interjúalanyok nagyobb részénél az otthoni szerepek felosztásában inkább modern szemléletűek, felismerhetők tradicionális jegyek, rendszerint inkább a nők főznek, de saját bevallásaik mentén inkább az a jellemző, hogy a férfiak is mindent megcsinálnak a háztartáson belül. A tradicionálisabb női-férfi szereposztású családokra is az a jellemző, hogy mindenki elégedett a felosztással. Az értékek alapján felállított csoportosítás (tradicionális/modern) az interjúk alapján nem feltétlenül hatott az otthoni szerepeikre, voltak nagyon tradíció és hagyománykövető családok, ahol ennek ellenére a háztartási munkákba is besegítettek a férfiak.

„Hát én szerintem azt kell, hogy mondjam, hogy mind a ketten csinálunk mindent, ez másként nem is működne. Ezt mindig a helyzet hozza, hogy mikor kinek, hova kell menni, és akkor úgy próbáljuk beosztani. Tehát ezért nem lehet olyan, hogy mondjuk a konyha az enyém, és, hogy a kinti munka, tehát, hogy így nagyjából mi tényleg mindent együtt csinálunk, és a gyerekekkel is.” 25. interjúalany

A hétköznapokban többféle elfoglaltsága, a munkáján kívül egyéb feladatai, jellemzően azoknak a fiataloknak voltak, akiknek magasabb az ismertsége a településen, nagyobb fokú a lokális integráltságuk, vagy városból költöztek ki, és szervezesebben szeretnének kapcsolódni a többi lakoshoz, ezért célzottan keresik a helyi közösségi programokat.

A hétköznapi tevékenységeik, és szabadidőeltöltésük alapján két nagyobb csoportot alakítottunk ki, annak érdekében, hogy feltárjuk mennyire csak a településükhöz kapcsolódva zajlanak a mindennapjaik. A fiatalok nagyobb részének hétköznapijai, és döntően szabadidőeltöltésük is inkább az otthonukhoz, a faluhoz kötődik, vagy szomszédos településekhez. A másik csoportba azokat soroltuk, akiknek a hétköznapijaik kevésbé szólnak a kistelepülésről, rendszeresen ingáznak, és egyéb programjaik is inkább távolabbi városokhoz kapcsolódnak.

A hétvégeik eltöltése szempontjából is két nagyobb csoportba osztottuk a fiatalokat, akik jellemzően helyben, a településen töltik szabadidejüket, és akik távolabb, városokban inkább, vagy szívesen kirándulnak és szakadnak ki a hétköznapiokból.

„Hát a hétvége, általában ezt itthon töltjük. A férjem nagyon szeret kint kertészkedni. Ezt a két telket azért is vettük hozzá, hogy az volt az elképzelés, hogy mi itt majd nagyon sok mindent fogunk csinálni, de még késleltetjük a srácok miatt, mert azért mellettük ezt nem lehet úgy csinálni. És azért is jöttünk ide ki, hogy magunk termeljük majd a zöldséget, meg mindenfélét, ami egyébként jó is. Úgyhogy kint vagyunk. Általában engem bent vár a munka, meg kint is ugye szívesen a virágoskertet gondoznám, de még ez majd a jövőbeli projekt.” 7. interjúalany

A településeken rendszerint a szabadban, természetben töltik idejüket a fiatalok, kiemelik a természet közelségében rejlő lehetőségeket, kikapcsolódásnak tekintik a sétálást, futást, biciklizést, vagy csak hogy a szabadban lehetnek gyermekeikkel, vagy akár egyedül is.

„Ha ő ébren van, akkor együtt foglalkozunk valamivel, vagy játszunk a játékaival, de leginkább délelőttünk arról szól, hogy fogjuk magunkat, bemegyünk a babakocsiba, vagy a biciklibe, és akkor kerülünk a faluba... Meglátogatjuk nagymamámat, elmegyünk a boltba, elmegyünk a játszótérre, ha van valaki, akkor nagyon örülünk, mert hát a délelőtti időszak az tipikusan az, hogy ki az az elvetemült, aki ilyenkor ráér és a gyerekkel a játszótéren bohóckodik? Hát rajtunk kívül most egy újonnan beköltözött bolgárcsalád, akikkel mondjuk angolul valahogy kommunikálunk, de amúgy nem nagyon.” 4. interjúalany

Csak nagyon kevés fiatalnak van kötött szabadidős programja, amit valamilyen meghatározott helyszínen, és időpontban végez. A fiatalok többségének nincs hobbi, vagy olyan tevékenysége, amit rendszeresebben csinál, és speciális feltételeket igényelne. Inkább az otthonról is végezhető tevékenységek jellemzők rájuk, mint az olvasás, varrás, kertészkedés, sorozatnézés stb. A gyermekes családok számára fontos, hogy a gyermekekhez illeszkedők legyenek ezek a kialakult énidő eltöltések.

„Nagyon szeretek futni, az nekem sokat segít. Meg most a kertészkedés. ...Pont a szomszédunk jegyezte meg, hogy a mi gyerekeink ilyen szabadtartásúak. Tehát, hogy állandóan, ha esik ha fúj, nem is tudom, hogy milyen lenne az az időjárás, amiben a gyerekeim nem lennének kint. Tehát, hogy és akkor az nekem feltöltődés. Eleve olyan helyen élünk, hogy így erdő meg rét, meg stb, és mi, tehát biciklizünk, szaladgálunk, és az engem tényleg nagyon feltölt, hogy kint legyek.” 25. interjúalany

Megkérdeztük az interjúalanyokat arról is, hogy van-e egy olyan életstílus, ami rájuk jellemző, és amit meg tudnának nevezni. Ezzel a kérdéssel a diplomás fiatalok nehezen dolgoztak, kevés fiatal tudott egyáltalán megnevezni életstílust, akik megneveztek, ők is inkább valahogyan a normakövetést, átlagos életvitelt írták körbe, mint számukra fontos, életszervezési formát.

„Hát, nem tudom, megmondom őszintén, most annyira, hát talán ez az egyébként, lehet, hogy már így elcsépett, de ez a, szerintem ilyen hagyományos életstílus, igen.” 36. interjúalany

„Nem. Nem tudom. Hú, hát most mondanám azt, hogy a normalitás, de hát ez meg elég relatív, hogy mindenkinek más a normális. De, hogy ilyen próbálok ilyen nem kileng, kicsapong, vagy hogy... kezdek belezavarodni a szavakba. Próbálok így az arany középúton maradni.” 29. interjúalany

A fiatalok számára a jelenlegi életvitelük szinte minden esetben, mint egy választott életforma jelenik meg, nem érzékelhető kényszer, vagy egyéb külső tényező, ami hatással volt rájuk, sokkal inkább tudatos választások eredménye. Többször előkerül a fiataloknál, a gyermekek vállalása, mint ami megváltoztatta az életmódjukat, korábbi szokásaikat, azonban ez is várt és tervezett volt részükről.

„Hát, mondom, régen nagyon szerettem ezt a focit, azt mostanában annyira már nem csinálom. Korábban nagyon sokat vadásztam a korábbi években, most már arra nincs időm, kicsit így átrangsoroltam a dolgokat, szóval inkább most az utóbbi egy-két-három évben így próbáltuk ezt a családcentrikusságot így növelni, vártuk is a kicsit nagyon. Szóval most minden időnket úgymond ennek szenteltük.” 37. interjúalany

Az észak-alföldi kistelepülésekben élők a fiatalok mindennapjainak vizsgálata alapján az élménykeresés egy leszűkült formájaként értelmezhető, ami az ide vándorló diplomás fiatalok számára egy tudatos döntés eredménye. Többségük életkörülményeit a gyermekvállalás és a családalapítás életszakasza határozza meg, akiknél nem ott is azonosítható ennek jövőterve. Életmódjukra nem jellemző a divatok követése, az önreprezentálás és az önmegvalósítás a megkérdezett diplomás fiatalok szubjektív értékelése mentén nem fontos, vagy már megvalósult. Életcéljaikat fiatal koruk ellenére a jelenlegi életvitelükkel teljesítettként írják körül, kívánságmintázataik otthonuk csinosíthatósága, gyermekeik nevelése mentén alakulnak.

8.2. A fiatalok fogyasztói magatartása az észak-alföldi kistalvokban

A diplomás fiatalok fogyasztásának elemzésekor azzal a korábbi évtizedek szakirodalmi álláspontjával közelítettünk, amelyek szerint a városoktól távol eső vidéki teretek, a kistalvok beszűkült helyi alternatívát kínálnak a lakosságuk számára. A falvokban élők fogyasztói lehetőségeinek korlátozottságáról számos szociológiai és gazdaságtudományi elemzés szól (Marshall et al. 2018). Ezt a jelenséget leggyakrabban az „elérhetőségi szakadék” (accessibility gap in rural areas) vagy a „fogyasztói szakadék” (rural consumer access) fogalmával írják le, amely a városi és vidéki területek közötti különbségekre utal a termékekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférés terén. A vidéki lakosság számára rendelkezésre álló fogyasztói tér beszűkültsége több tényező miatt is kialakulhat, például kevésbé fejlett infrastruktúra és közlekedési lehetőségek, vagy hátrányosabb demográfiai és gazdasági tényezők (csökkenő lakosság, alacsonyabb jövedelmi szint). A vizsgált kistalvokban is érzékelhető ez a fajta helyi beszűkültség, a fogyasztás terén az alternatívák szempontjából, amik azonban nem korlátozzák a faluban élő diplomás fiatalokat. Ennek oka az interjúk alapján döntően az online lehetőségek, online rendelés elterjedése és térnyerése a vidéki területeken. A vizsgált fiatalok fogyasztói magatartásai nagyon heterogének, ugyanakkor bizonyos jellemzők mentén csoportosíthatóvá váltak. Az első ilyen általunk felállított csoportosítási dimenzió volt, hogy az alapvető fogyasztási cikkek előállításához milyen mértékben járulnak hozzá a saját maguk által megtermelt jószágokkal. Az első csoportba azokat soroltuk, akik nagyobb mértékben önellátó módon élnek, az élelmiszertermelés szempontjából, állatokat tartanak és zöldséget, gyümölcsöt is termesztenek, ez egy létszámában kisebb csoport volt a diplomások között. Esetükben a mezőgazdasági munkálatok egy tudatos döntés eredménye, jellemző rájuk az értékek mentén a hagyományok követése, és hogy vagy ők, vagy a felmenőik között fellelhető falusi származás, agrárérzettség.

„Tehát például húst javarészt nem is szoktunk venni. Tehát sertés, tyúk, csirke, gyakorlatilag szarvasmarhánk van, ugye marhahúsunk, tehát ilyen javarészt vannak a fogyasztóban, tehát azt mondom azt minimálisat kell vásárolni. Azt gondolom, hogy az egészséges, mert tudom mi termeltem, azt etettem meg, mit adtam neki összességében, ha azt nézzük.” 30. interjúalany

„A csirkéket azt magunknak neveljük, kacsát magunknak nevelünk. De kevesebbet, mint amire szükségünk van, tehát abból is kell, hogy vegyünk. Aztán zöldségekből így nyáron meg tudom termelni amire szükségünk van, de télre már nem mindig jut. Viszont olyan szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a sógornőmék, akiket említettem már V-n, ők ugye biogazdaságot működtetnek. Tehát ami hígunk van, azt onnan szoktuk kapni.” 18. interjúalany

Utóbbi interjúban már tetten érhető az a jelenség, ami ennél a fogyasztói csoportnál is fellelhető volt, a második csoportot pedig méginkább meghatározta, hogy a fiatalok szülei, nagyszülei vagy valamilyen távolabbi családtag nagyobb mennyiségben termel zöldségeket, és tart állatokat, amikből az interjúalanyok családja rendszeresen kap. Többen kiemelik, hogy csak kiegészíteniük kell, mert mindennel ellátják őket a faluban.

„Most igazából a párom szülei, ők is falun laknak, igazából 5 kilométerrel arrébb tőlünk, és ők nagyon csinálják a kertészkedést, és akkor mindig ők hoznak nekünk friss gyümölcsöt, meg zöldségeket így nyáron, úgyhogy ezzel is el vagyunk látva.” 27. interjúalany

A fiatalok második általunk kialakított csoportja termel saját maga is, inkább kisebb konyhakert szintjén, és rendszeresen kapnak is másoktól, de ez a mennyiség nem elégíti ki a hétköznapi fogyasztásukat, nagyobb részben vásárolnak is közelebbi városokban.

„V: Persze, mind a kettő van. A bocikat fejjük, szoktunk sajtot csinálni. Sajtot adni el. Meg van egy kis kertünk, de az nem nagy, tényleg, mint ez a két helyiség.

K: Tehát akkor igazából csak az, amit magatoknak mondjuk így megtermeltek. Tehát ilyen kis kert.

V: Egy kicsike, igen. Paradicsomot, paprikát, tököt.

K: Akkor a többi azt mindent vásároltok. És hol szoktatok, inkább itt helyben, vagy eljártok valahová vásárolni? Van-e piac?

V: Én mindent, igen, tehát helyben is, 'K-n van legközelebb, oda szoktunk menni. Penny, Lidl, oda szoktunk még.' 13. interjúalany

Ezek a fiatalok között megtalálhatóak olyanok, akik városban nőttek fel, és számukra a növénytermesztés, kertgondozás újonnan kialakított tevékenység, és olyan fiatalok is, akik kistelepülésről származnak, náluk szokásjogként maradt meg a saját veteményes. Nagyarányban ebbe a típusba sorolhatók azok a fiatalok, akik számára a környezeti fenntarthatóság egy kiemelt érték, és ennek továbbadása, megtanítása gyermekeik számára.

„Igen, nagyon sok paradicsomunk van, amit nagyon szeretünk. Gyerekek is nagyon szeretik leszedgetni is, meg elfogyasztani is. De még dinnyénk is termett, sárgadinnye, görögdinnye. Meg hát az is egy jó program, hogy hát akkor locsolunk, kicsit szedjük a füvet. Én vagyok felelős az eper földért. És hát nyilván van munka vele, de tök jó, hogy nem azt esszük, amit importálnak valahonnan, hanem amit mi meg tudunk termelni.” 9. interjúalany

A harmadik és a negyedik fogyasztói csoportba azokat a diplomásokat soroltuk, akik mindent megvásárolnak boltokban, inkább ritkábban és nagyobb bevásárlásokat terveznek, és raktározó típusúaknak nevezik magukat. A negyedik csoport abban tér el a harmadiktól, hogy a vásárlási

szokásaikban domináns az online vásárlás és a rendelés, egy részük minden háztartási eszközt is online rendel, kedvezőbbnek találják, mert így többet össze tudnak hasonlítani, és nem kell kimozduljanak a településükről. Az online vásárlás a többi csoport tagjainál is megjelenik egy-egy fogyasztási cikk megvásárlása kapcsán, a falvak világában az interjúk alapján ez egy új és nagyon meghatározó jelenség.

„Ó, persze. Sokan, én is nagyon sokat. Inkább, én nem is szeretek, jó, élelmiszereket azt megveszem, de én ha most bármilyen elektronikai, TV-t, laptopot, vagy még a pólómat is én inkább internetről rendelem meg, hogy bemennyek egy üzletbe, és most nekem azt el kelljen hozni. Én inkább azt előnyben részesítem, ha valamit inkább internetről kell rendelni. Szóval én azt se bánám, ha úgy lenne, mint nagyobb városokban, hogy összecsomagolsz valamit egy online egy kosárban, és akkor kihozzák. Élelmiszerek terén is. Már csak ezt hiányolom egyébként, aztán minden meglenne.” 37. interjúalany

A kultúrafogyasztásra külön kitértünk a fogyasztáson belül, az értékeknél már előkerült, mert a fiatalok többsége saját fogyasztására asszociált a kultúra, mint érték kapcsán. Ezen a területen is állítottunk fel változókat, az inkább populáris kultúrafogyasztókat és inkább a magas kultúra iránt elkötelezetteket. A fogyasztás terét is meghatároztuk, eszerint vannak, akik a helyben elérhető kulturális termékeket fogyasztják, ide tartozott az is, ha saját otthonában online néz színházi darabokat. Illetve a távolabbi, elsősorban nagyobb városokhoz kapcsolódó kultúrafogyasztási tereket kedvelőket is ebbe a csoportba soroltuk.

A fogyasztás és az értékek metszéspontján kérdeztük arról a fiatal diplomásokat, hogy mik azok a dolgok, amiket mérlegelnek, amikor például vásárolnak, vagy hogy inkább materiálisak, tárgyakat vesznek például ajándékba, vagy fontosabbak számukra a közös élmények, közös időtöltés, a típusok kirajzolása során ezeket a válaszokat az értékekkel vetettük össze. Az inkább a modern értékrendbe sorolt falvakban élő diplomás fiataloknál többször találkoztunk immateriális jegyekkel.

„Én mindig ezt mondom, hogy ez a fontos, a közösen együtt töltött idő. Hogy menjünk el valahova. Nekem nem vegyél a születésnapomra semmit, mert most mit. Nekem virágot ne hozzál, vagy megölöm, vagy már vágott, akkor meghal. Nem kell. Csokit hozhat, az nem baj. De inkább vigyél el egy vacsorára, vagy egy moziba, vagy bármi.” 4. interjúalany

Kitértünk a fogyasztás során a technológiahasználatra is, vizsgáltuk, hogy mennyire befogadó ez a célcsoport az innovatív eszközökre, milyen mértékű használata jellemző mondjuk az okos megoldásoknak. Széles skálán mozogtak a vizsgált fiataljaink, voltak abszolút innovatívak, és olyanok is, akik egyáltalán nem használnak új típusú technológiákat. Több olyan fiatal is volt, akiknél megtalálható a háztartásban okosporszívó, okosfűnyíró, vagy egyéb okosotthon

megoldások. Természetesként kezelték, hogy rendelkeznek ilyen eszközökkel, többször előfordult, hogy külön kérdésre jutott eszükbe, hogy jaj persze van nekünk is.

„Nekünk vannak ilyen kütyüjeink, tehát a férjem nagyon szereti ezeket. Van ilyen, hogy porszívónk, ez az okos porszívó, vagy nem is tudom minek nevezzem. Tehát hogy vannak ilyenjeink, igen. Vagy én például használok okos órát, de, hát van, hogy hónapokig nem.” 25. interjúalany

A faluban élő fiatalok szükségleteinek kielégítettségét vizsgálva arra jutunk, hogy döntő részük elégedett és nincsenek olyan fennálló igényei, amiket úgy éreznék nem tud, vagy a közeljövőben nem lesz képes teljesíteni. Az életkörülményeik szempontjából egy nagyfokú elégedettségről számolnak be, amikor a jövőterveikről kérdeztük, illetve arról, hogy jelenlegi életükhöz képest egy vágyott életvitelhez mire van szükségük, mi az ami akadályozza esetleg őket abban, hogy úgy éljenek, jellemzően azt válaszolták, hogy semmi és hogy most is úgy élnek, nem szeretnének mást, vagy többet jelenlegi életvitelüktől.

„Ugyanott, hogy mondjam, nem kívánok többet annál, mint ami most van. Tehát, talán a házunkat sikerül kialakítani, de ha az sem tökéletes, ha valami hiányzik, ha nincs rajta napelem, nem vágok magamon eret. Egészségesek legyünk és, együtt legyünk, igen. És a tágabb családi körben, a családom tágabb körében, hogy ők is jól legyenek, nekik is meglegyen, remélem meglesz az, amit ők elképzelnek.” 1. interjúalany

Kirajzolódik egy olyan vidéki miliő, amely az értékek mentén tudatos választásokra épít, ami azonban fogyasztásában jelentősen nem tér el a várositól, legalábbis a diplomás fiatalok számára az alternatívák elérhetősége, hozzáférhetősége nem korlátozott.

Az életszínvonalukról több fiatal úgy vélekedik, hogy magasabb, mint amit városban tudnának maguk számára megteremteni. Amit azzal magyaráznak, hogy ugyan lehet kevesebbet keresnek, kevésbé jól fizető állások állnak rendelkezésre a kistelepüléseken, de úgy érzik ők nem költenek el annyi pénzt, ezért tudnak jobb életszínvonalon élni.

„Mi is megkaptuk, hogy miért nem mentek el messzebbre, vagy, hogy városra, több pénz, nagyobb fizetés. De igazából én látom azt az ismerőseimen, akik városban élnek, hogy lehet, hogy jobb a fizetésük mint nekem, de viszont amit megkeresnek pluszban ők azt úgy elköltik mint a huzat.” 1. interjúalany

Magyarázat lehet a kistelepüléseken elérhető szolgáltatások, fizetett szabadidős tevékenységek alacsony jelenléte, amik nem generálnak saját, valós igényeken felüli fogyasztási szükségletet.

Jövedelmi és, vagyoni helyzetüket kielégítőnek ítélik meg, a lakóhelyükön. A fogyasztási lehetőségeik terén korlátozó tényezőket nem érzékelnek, az online vásárlás lehetőséget biztosít a városoktól távoli falvakban élők számára is a választás sokszínűségére, a preferenciák széles skálájának elérhetőségére. Érzékelhető ugyanakkor a fiatalok kialakult

szükségleteiben egy belső korlát, élményracionális, aminek hatására döntően helyben keresnek hétköznapi és hétvégi szabadidős programokat. A kultúrafogyasztás magasabb szintjeinek elérése nagyobb befektetés a fiatalok részéről, utazások árán is igénybe vesznek lakóhelyüktől távolabbi kulturális szolgáltatásokat, de ezen a területen is megjelenik az online fogyasztás lehetősége is.

8.3. *Élettempó, életritmus az észak-alföldi falvakban*

A „slow life” a nemzetközi szakirodalomban, gyakrabban inkább vidékfejlesztési elvként, fogalomként jelenik meg. Ugyanakkor a „slow life” koncepciója a vidéki területeken egyre nagyobb érdeklődésre tart számot, a fenntartható fejlődésre és az életminőségre összpontosítva. Zhang (2021) és Moreira (2015) egyaránt a „slow village”, illetve a „slow city” koncepciójának alkalmazását vizsgálja a vidéki revitalizáció és a fenntartható városfejlesztés előmozdítása érdekében. Heinonen (2006) ezt a vitát kiterjeszti a lakhatásra is, és a „slow housing” gondolatát javasolja az innovatív és kellemes lakókörnyezet megteremtésének eszközeként. Sari (2017) tovább hangsúlyozza a lassúság, a társadalmi kapcsolat, a lokalitás és az ökológia elveit a lassú életmóddal összefüggésben, különösen a vidéki területeken. Ezek a tanulmányok inkább azt hangsúlyozzák, hogy a „lassú élet” megközelítésben lehetőségek rejlenek a vidéki közösségek jólétének és fenntarthatóságának megőrzése érdekében.

Az élettempó vizsgálata a hazai szociológiában nem gyakori jelenség, valójában a létező kutatások, amik az életstílus besorolása érdekében foglalkoztak az élettempóval (Törőcsik 2003, Törőcsik és mtsai 2019, Nagy és mtsai 2020) inkább a határmezsgyéjén találhatóak, kommunikáció- és marketingkutatások, vagy közvéleménykutatás és szemiotika címszó alatt jelentek meg. Céljuk a fogyasztói magatartások vizsgálatán keresztül, elsősorban survey módszerekkel, életstíluscsoportok felállítása volt. Esetükben a lassú élettempó kiemelt jelentőséggel bír, ehhez értékeként a kimaradást, az állandóságot, és a ragaszkodást csatolták. A dolgozatban nem vidékfejlesztési értelemben, és nem is, mint az életstíluscsoportok meghatározásaként kezeljük a lassúságot, a nemzetközi szakirodalmi apparátusból Parkins és Craig (2006) szerzőpárosának munkásságán alapszik az alkalmazott lassú életvitel (slow living) koncepciója. A kistalvokat lakóhelyül választó diplomás fiatalok szinte teljes vizsgálati csoportját jellemezte a lassú élettempó, a falvakat és a falusi életvitelt is a lassúság helyszíneként tematizálták. Ebben a fejezetben sorra vesszünk néhány az interjúkban azonosítható elemet, ami alapján az élettempó, ezen belül is a lassúság jobban értelmezhetővé válik a célcsoport kapcsán.

A vizsgált fiatalok időfelhasználására jellemző az elnyújtottság, korábban kelnek, hogy a hétköznapi reggeli időszámban is legyen lehetőségük plusz dolgok beiktatására, például átmenni a szülőkhöz, beszélgetni. A nap minden szakaszában megfigyelhető az a jelenség, hogy a főbb tevékenységek között sok üresjáratuk van, nem jellemző, hogy egyik dologból egy másikba esnének bele. A kisgyermekes családoknál van egy sűrűbb beosztása a napnak, viszont egy részüknek szintén vannak „nem csinálunk semmit” időszakok és megfigyelhető ezek tudatos beiktatása, tervezése is.

„Az életmódodat, azt nagyban befolyásolja, hogy hol laksz. Vagy, hogy mennyire tudod tudatosítani ezeket magadban. Azért főleg itt, mondjuk én ülök itthon, nálunk nem jár szinte senki ezen a részen, a cinegét nézem itt a madáretetőt, meg iszom egy teát, akkor mondjuk esetleg elmerengek egy ilyenén. Vagy kinyitom az Élet és tudományt, vagy Nők Lapját, ha van rá idő, van, hogy csak a WC-ben. De mindegy, elolvasok valamit, akkor ezen van idő merengeni. Nincsen zaj, ez nagyon fontos. Szóval, hogy azért a falu még a mai napig is egy lassabb életet tesz lehetővé, nyilván akkor van önreflexióra több lehetőség, szerintem.” 22. interjúalany

A hétvégék jellemzésekor több fiatal hosszasan gondolkodott azon, hogy miket is csinálnak átlagosan hétvégén, jellemző a ház körüli munka, pihenés, csak kevesebb család az, akik ilyenkor kirándulnak, vagy aktívan töltik a hétvégéket.

„De a vasárnap az inkább ilyen pihenés, hogy tényleg így TV elé bekuckózunk, vagy megnézünk egy filmet, vagy egy sorozatot. Vagy elmegyünk esetleg a családba valakihez, vagy sógornőmékhez, vagy anyósomékhöz, és akkor velük eltöltünk egy délutánt, vagy egy estét.” 26. interjúalany

A családösszetétel nagymértékben befolyásolta a hétvégék napirendjét, ahol az apa mondjuk munka miatt részben távol van, jellemzőbb, hogy a hétvégék a hétköznapiak folytatásaként napi rutinokkal telnek, a nagyobb gyermekek számára tanulással, az anyák jellemzően mosnak, takarítanak. Az anyák, akiknél még kisebb gyermekek vannak, ők ezeket a feladatokat a hétköznapiakban szokták elvégezni, a hétvégék esetükben családdal töltött idő, inkább passzív kikapcsolódás.

Nagyon aktív időfelhasználás jellemzi azt a kisebb csoportot az alanyok között, akik mezőgazdasággal, állattartással foglalkoznak, ők az üres járataikat a hétköznapiakban is ehhez kapcsolódó tevékenységekkel töltik ki, azoknál kiemelten jelen van, akiknek nem ez a fő bevételi forrása és munka mellett végzik. Többségük ugyanakkor erre inkább kikapcsolódásként és szenvedélyként tekint.

„De mégis azért tartom magam szerencsésnek, mert amint ki tudok menni a pusztára, vagy ki tudok menni megnézni a marhákat, vagy nem tudom, olyan impulzusok tudnak

jönni a környezettől, ami impulzusokat azokból az energia, tehát amik le tudnak meríteni energia, le tudják meríteni az energiaszintemet, ott vissza tudom kapni a növényektől, állatvilágtól, meg egyáltalán. Szóval ezért marhára szerencsésnek tartom magamat, hogy ott élhetek, ahol élhetek.” 17. interjúalany

A vizsgált célcsoportnak nagyon erőteljes és érzékletes elbeszélései voltak azzal kapcsolatban, hogy mennyire lassú a faluban az életük, összehasonlítva a városi élettel, amit a diploma megszerzésének idején vagy közvetlenül azután tapasztaltak.

„Itt az ember, főleg egy babakocsival, de még anélkül is, úgy megy, mint a csiga. Legtöbbször, hát aki nyugdíjas és biciklizik, lassabban halad, mint én, gyalog. Olyan nehéz volt megszokni, mikor hazakerültem, hogy ne rohanjak öles léptekkel, mint aki folyamatosan dolga van és elkésett, míg amikor fölmegek Pestre, leszálok a Népligetben, és azt látom, hogy mindenki cikázik, fölveszem automatikusan ezt a ritmust, és még hogyha nem is időre megyek valahova, mert csak barátnőmhöz megyek, akkor is rohanok a metróhoz, mint hogyha az a három perc, amivel később indul a következő, bármiről is lemaradnék. Nem mondom, itt is lehet kapkodni, ha az ember akar, de nem az a jellemző. Itt az ember nem azért sétálgat egyébként sem az úton, mert megy valahova, hanem, mert vagy csak sétál vagy nincs dolga...” 4. interjúalany

Ha összehasonlításra került a sor egy falusi és egy városi ember értékei és életvitele kapcsán, akkor is a nyugodtság és lassúság leírása volt a leggyakoribb elem a jellemzéseikben.

„Inkább azt tudnám mondani, hogy mi nyugodtabbak vagyunk. Most ez így lehet furcsán hangzik, de szerintem a városi emberek sokkal rohanósabbak. Sokkal hamarabb inkább rendelnek egy pizzát, mint, hogy nekiüljenek főzni... És mi például olyanok vagyunk, hogy ha hazajövünk a munkából, akkor ott már kicsit lelassulunk, és már ott egy kicsit főzünk, együtt vagyunk, elmegyünk edzeni. Szerintem mi inkább ilyen lassabban fogjuk fel a világot, ezt tudnám mondani.” 27. interjúalany

A lassúsághoz nem minden esetben kapcsoltak értékítéletet, azt viszont kifejezték, hogy számukra ez az ideálisabb életforma, amit többször a falvak előnyeiként tartottak számon. Voltak olyan fiatalok, akik számára a gyors, felgyorsult nagyvárosi életükből jelentette a kiszakadást, hogy vidékre költözhetek.

„K: Mi számodra, mit jelent számodra egy falu?

V: Igen. Hát az, hogy csönd. Ez, hogy csönd van, hogy nyugodtabb, lelassultabbak az emberek. Nincs az a nagy rohanás. Hát meg tényleg ilyen kis nyugodtság van itt... Szeretjük a nyugalmat. ...Nyüzsgő helyeken voltunk, tényleg nagyon sok ember, nagyon sok mindennel találkoztunk, szeretjük, rájöttünk arra, hogy tíz évig éltünk olyan helyen, ahol állandóan nyüzsgés volt, ahol állandóan mindig pörögni kellett, akár napi 14-15

órában, és rájöttünk arra, hogy mi azt szeretnénk, hogy nekünk nyugodtabb legyen. Hogy ne kelljen rohanni sehová.” 1. interjúalany

Azok a fiatalok, akik önbevallás szerint gyors, eseménydús és pörgős életet élnek, a falut ők is lassabbnak találták, mint egy várost, esetükben a lassúság egy vágyott jövőben elérendő célként fogalmazódik meg.

„Lassabb, biztos, hogy lassabb, csak ahhoz igen, tehát nekünk is le kellene lassulni. Sokszor tudatosan az kellene, hogy valóban lelassuljunk, és tudjunk nemet mondani egy-egy programra.” 31. interjúalany

A jövőtervezésükben, amikor egy ideális, 15 év múlva milyen lenne az élete, kérdést tettünk fel számukra, abban is szerepeltek a lassúság, a nyugodtság, a kevés történéss narratívái.

„Igazából legyen egy nyugodt közeg, egy nyugodt család, gyerekekkel, feleség, egy rendezett környezet, ahol jól érzem magam. Ha kimegyek, akkor azt mondom, hogy igen, ez az én várom. És akkor ott tudjam azt, hogyha kimegyek az udvarra, vagy a házban vagyok, leülök, akkor jól érzem magam. Nem történik semmi, de mégis jól érzem magam.” 29. interjúalany

Több fiatal beszél arról, hogy szerinte szülei gyorsabb és sűrűbb életet éltek, amit nem szeretne követni. A munka, mint érték, vagy életszervező elem, ezeknek a diplomás falvakban élő fiataloknak a számára már nem egy vonzó tényező, sokkal inkább a lassú életvitel válik kívánttá.

„Hát, lehet ebben, hogy én egy kicsit nyugodtabb életet szeretnék. Mert ők tényleg úgy vannak vele, hogy azt az elvet vallják, hogy ha valamit el akarunk érni, akkor azért tenni kell. Én is ezt vallom, csak úgy vallom, hogy közben azért tudjunk élni is, meg pihenni is. Hogy én azon a véleményen vagyok, hogy oké, hogy dolgozni kell, hogy pénzt kell keresni, de, hogy azért mellette élni is kell, mert nem vesszük magunkkal a sírba. ... én néha szeretnék úgy megnyugodni, lenyugodni, kicsit pihenni. Ők meg ha alkalom van arra, hogy na, most van egy szabadnapunk, akkor egyből azt keresik, hogy milyen munkát lehet megcsinálni itthon, amivel lehet haladni.” 26. interjúalany

A fiatalok egy része már a vándorlási döntés meghozatalakor mérlegelte a lassabb életvitel kérdését, ezeknek a fiataloknak a gyermekvállalás és annak lehetőség szerint, egy számukra kedvezőbb, nyugodtabb és lassabb mivolta jelentett ösztönző tényezőt, szubjektív bevallásuk alapján a faluba költözésre is.

„A levegő fontos volt, fontos volt az, hogy egy ilyen nyugodtabb, lassabb helyen legyenek a gyerekek, ne abban a zsúfoltságban, zajban, a rengeteg ingerben, hanem tényleg legyen tér kicsit közelebb a természethez, tehát ez fontos volt. De azért, szóval szerintem ideális hely...” 22. interjúalany

Az értékek vonatkozásában a lassúsághoz kapcsolják a fenntarthatóságot, a természetközeli életmódot. Sok tekintetben a mezőgazdasági munkákat, a növénytermesztést és az állatokról való gondoskodás is ebben foglal helyet, amihez hozzátartozik, hogy a fiatalok többsége inkább szabadidőtöltésként, hobbiként tekinti ezeket a tevékenységeket, nem a több hektáron való gazdálkodásról és az ebből való megélhetésről asszociálnak a lassúságra.

K: Mit jelent számodra a falu?

V: Hát ez a lassúság, az ingerszegény életmód, a kapcsolódás a természethez, a nyugalom.” 7. interjúalany

Sajátos társadalmi miliőt írnak körbe a diplomás fiatalok az Észak-Alföld régió kiserőfalvaiban, amelynek alapvető meghatározója a lassúság, a lassú életritmus. Ez a miliő lehetőséget teremt egy, a felgyorsult városok életvitelétől alapjaiban eltérő formára, ami fogyasztásában hasonló, a szükségletek és igények szempontjából azonban az egyének, háztartások oldaláról redukáltabb. A miliő külső jegyeiben meghatározó a természet és a valahová tartozás igénye, utóbbi csak a fiatalok egy részénél jelenti a lokális közösség életébe való bekapcsolódást, másoknál a szűk család tölti be ezt a funkciót. Értérendjében is meghatározó elem a természet, megjelenik a fenntarthatóság gondolata, és az ide vándorló diplomás fiatalok többsége számára fontosak a hagyományok, a tradíciók, amiket többségében nem egészében vesznek át, megújítják ezeket, ugyanakkor fontos mintát jelentenek számukra a korábbi generációk, a falusi társadalmak régi normái, szabályrendszerei, ehhez igazítják sok esetben saját értékrendszerüket a lassabb és nyugodtabb életmód megélése érdekében.

9. A kistalvakba vándorló diplomás fiatalok azonosított csoportjai a származás, a kötődés, az életmód és az értékek metszetében

A kistalvakat választó diplomás fiatalok széleskörű megismeréséhez és tipizálásához multidimenzionális megközelítést alkalmaztunk, ami túlmutat a migrációt szokásos módon magyarázó elemeken. Az életutak differenciáltsága és szerteágazó tulajdonsága miatt kezdetben nagyon nehéznek bizonyult a *miért választották a falut* kérdésre azonosságokat találnunk, azonban amikor az egyes kutatási dimenziók és felállított változócsoporthoz kialakításra kerültek, kirajzolódtak azok a területek, amik a leginkább meghatározóak, és amik hatással voltak az összes többi jellemzőre.

Az első a gyermekkor eltöltésének helyszíne, a származási település típusa volt. Meghatározó a csoportképzésnél, hogy valaki rendelkezett-e falusi kötődésekkel. A települési integráltság mentén mindkét származási csoporton belül meg lehetett különböztetni a magas vagy alacsony mértékben integrálódott diplomásokat. Azok a fiatalok, akik ismertek és/vagy elismertek saját településükön, esetleg valamilyen központi szerepet is betöltenek, őket soroltuk a magasba, akik érdemben nem vesznek részt a település életében, vagy csak saját, helyben élő családtagjaikkal állnak kapcsolatba őket pedig az alacsonyba. Az értékek fejezetben felállított kategorizálás alapján, az inkább tradicionális és az inkább modern megkülönböztetést használtuk. A fiatalok életmódja, életszervezésük központi eleme alapján a könnyebb típusba sorolás érdekében két csoportot határoztunk meg, azokat, akiknél a család került a középpontba és azokat, akiknél ugyanez a szerepkör a munkára, munkavégzésre irányult. Ez volt az az aspektus, ami a leginkább meghatározta, hogy hogyan szervezik a napjukat, hol és mivel töltik hétköznapjaikat és szabadidejüket.

7. táblázat
Kistalvakba vándorló diplomás fiatalok típusai

Dimenziók	Főbb változók			
Gyermekkor	falusi		városi	
Települési integráltság	magas	alacsony	alacsony	magas
Értékek	tradicionális	tradicionális	tradicionális	modern
Életszervezés	család	család	család	munka
Típus elnevezése	Helykötődők	Familisták	Életmódvándorok	Megérkezettek

Forrás: saját szerkesztés

A falvakat lakóhelyül választó diplomás fiatalok a **helykötődők** nevet kapták. A falut lakóhelyül választó fiatalok ezen csoportja jellemzőiben azonos a Kovách Imre és kollégái (2017; 2020) által, az országos integrációs vizsgálatokban felállított társadalmi csoporttal. Eredményeik alapján ez a csoport a magyar társadalmon belül falusi kötöttségű, magas iskolai végzettségű, erősen integrált és intenzív kulturális fogyasztású, kiemelik továbbá magas civil és politikai aktivitásukat, kapcsolatgazdagságukat, és a közép-, felső középosztályi szubjektív osztályhelyzetüket (Kovách–Hajdu–Gerő–Kristóf–Szabó 2016).

Kutatásunk alapján ebbe a típusba olyan fiatalok tartoztak, akik kistelepedésen töltötték gyermekkorukat, többségében ugyanazon a településen laknak jelenleg is, de olyan is előfordult, akinek a párja volt helyi származású. Magas települési integráltságuk oka elsősorban maga a származás, továbbá betöltenek helyi tisztségeket, tagjai civil szervezeteknek, vagy egyházi csoportoknak, aktívan részt vesznek a település rendezvényein, programjain. Rokoni és baráti kapcsolataik többnyire a településen, vagy közeli falvakban vannak, kapcsolathálójuk gazdag, a lokális közösségben ismerik és többségében elismerik őket. Értékközpontjuk inkább tradicionálisak, fontos számukra a biztonság, a családi hagyományok, a helyi közösség, általában politikai állásfoglalásuk, véleménynyilvánításuk is volt. Hétköznapjaik meghatározó eleme családjuk, többnyire helyben töltik szabadidejüket, fogyasztásukra jellemző a magas kultúra helyi vagy távolabbi településekre is kiterjedő fogyasztása. A vidéki teret abszolút idealizálják, a városhoz leginkább, mint fogyasztók kapcsolódnak, elismerik a város által nyújtott lehetőségeket, viszont kifejezik, hogy számukra nem egy kedvező lakóhelytípus. Jövőterveikben az látszik, hogy egy számukra ideális esetben, mindig a településen fognak élni, helyben képzelik el jövőjüket.

Halfacree (2006) definíciója alapján pro-rural reprezentáció, amikor a vidék jelenti az abszolút idealizált békét és biztonságot, társadalmi szempontból ehhez kapcsolódik a közösség, amiben mindenki ismer mindenkit (Csurgó és mtsai 2022). Csurgó és munkatársai (2022) olyan, leginkább a fejlesztéspolitikában használt fogalmakat kapcsolnak még ide a szisztematikus szakirodalomgyűjtésük során, mint a hely érzékelése, a helyhez való kötődés, a hely identitása és a hely megalkotása. A lokálisan integráltak, általunk vizsgált csoportjához leginkább a helyhez kötődés fogalma áll közelebb, ami végsősoron integrálja a helyhez kapcsolódó identitást, annak interiorizálását, és alakítja az emberek konstrukcióit arról, milyen a jó élet (Smith-Csurgó 2018). Bailey, Kearns és Livingston (2012) szerint, a helyhez való kötődés az embereknek a helyekkel való kapcsolódását jelenti. Ezt a kötődést kétféleképpen határozták meg: mint érzelmi kötődést és mint funkcionálist. Az érzelmi kötődés az önazonosság támogatásával kapcsolatos, a hely sajátosságai révén az egyén állandó tapasztalatokat szerez, amelyek hozzájárulnak az önértékelésének növekedéséhez. A funkcionális kötődés akkor

alakul ki, amikor az egyén személyes (lelki és testi) igényei összhangba kerülnek a hely kínáta lehetőségeivel, aminek következtében életmódja vagy céljai szorosan összekapcsolódnak ezzel a térrel. Csurgó és Légmán (2015) a lokális közösségek megtartó ereje kapcsán kiemeli, hogy ugyanazok a vidéki kisközösségek képesek egyes embereket erősen integrálni, míg másokat kirekeszteni. A diplomával rendelkező, helyben felnevelkedett fiatalok ezen csoportjának ragaszkodása magas, szereti közösségét, ami járhat számára saját életminősége jobb megítélésével.

A **familisták** elnevezést kapott típus volt a következő, közös jellemzője ezeknek a fiataloknak, hogy valamennyi vizsgálati dimenzióban, családjuk, gyermekeik és szüleik állnak a döntéseiket befolyásoló tényezők háttérében.

Az elnevezés a familizmus-hoz vezet, amit magyarul általában családközpontúságnak fordítanak, és meghatározhatja az értékrendek és az ideológiák szintjét is. Az ideológia alapján a család az élet minden más területénél fontosabb helyen szerepel az emberek értékrendjében. A családi kapcsolatok szintjén megnevezi a szolidaritást és önzetlen cselekvést, mint ideáltipikus működést, aminek ellentétpárjaként értelmezhető az individualizmus (Dupcsik-Tóth 2008).

A familista típusba sorolt interjúalanyok származásukat tekintve falusiak, rendszerint kisebb falvakban, többen jelenlegi lakóhelyükön nőttek fel, szeretik és ragaszkodnak kistelepülésükhöz. Inkább tradicionális értékeket vallanak, hagyományokat annyira nem követnek, inkább sajátokat állítanak fel, gyermekeik számára az anyagi és a fizikai biztonság megteremtését kiemelten fontosnak tartják, jó életminőséget szeretnének teremteni családjuk számára, egy részük vallásos, de jellemzően nem járnak templomba. Településükre vonatkozóan az integráltságuk alacsonynak tekinthető, többen csak saját szüleikkel vannak kapcsolatban, amennyiben a településen születtek, úgy általában ismerik őket helyben, de nem kapcsolódnak be a település közösségének életébe. Életmódjukat és életszervezésüket családjuk, gyermekeik töltik ki, valamennyi narratívájukban a család szerepel, ami döntően a szűk, nukleáris családot jelenti, közöttük sokan nem tartanak aktív kapcsolatot távolabbi családtagokkal, még akkor sem ha helyben élnek. Szubjektív ítéletükben gyakran hivatkoznak a gyermekeikre, egy kistelepülésen szerintük jobb gyermeket nevelni, ideálisabb környezetnek tartják. A települések jellemzőiben náluk kiemelt jelentőségű az oktatási intézmények jelenléte helyben, vagy elérhető távolságban.

Pederson és Gram (2018), hasonló célcsoporton és azonos motivációval végzett kutatásuk eredményei azt mutatják, hogy az általuk megkérdezett diplomás fiatalok helyi vidéki lakóhelyükhöz fűződő kapcsolatait a kötődés, az elszakadás, a büszkeség és a bezártság

konfliktusos érzései jellemzik, ezek az érzések az identitáskonstrukcióra reflektálnak, és úgy tűnik, fontos szerepet játszanak a jövőbeli migrációs szándékokban. Saját kutatásunknak, ebbe a csoportba tartozó fiataljai boldog falusi gyermekkoráról számolnak be, emiatt erőteljes kötődésérzés tapasztalható részükről, ugyanakkor kapcsolati szempontból azonosítható egy bezártság, bezáródottság is.

Davies (2008) városi fiatalokat vizsgált, és azt szeretne volna feltárni, hogy hogyan látják a vidéki életmódot, kik azok közülük, akik hajlandóbbak lennének vidékre költözni. A kutatásban feltárja, hogy a vidéki területeken élők, vagy azok, akik korábban ott éltek értékítélete a falvakról sokkal pozitívabb, mint azoké, akiknek kevés tapasztalatuk van a vidéki közösségekről. Ennek megfelelően azok, akik korábban vidéki régiókban éltek, sokkal nagyobb valószínűséggel költöztek, vagy költöznének a jövőben vidéki területekre. Kutatásában arra a megállapításra jut, hogy az életmóddal és a foglalkoztatási lehetőségekkel kapcsolatos elképzelések fontos hatással vannak a fiatalok azon típusú hajlandóságára, hogy vidéki közösségekbe költözzenek. Az általunk megkérdezett fiatal diplomások egy nagyobb része származott, vagy élt gyermekkorában faluban, a familista típusban pedig ez az arány a legmagasabb.

A gyermekek és a vidék kapcsolatából született hazai társadalomtudományos irodalmak döntően a hátrányos helyzettel, a szegénységgel, az oktatási nehézségekkel foglalkoznak. A nemzetközi szakirodalomban is kétféle olvasat létezik. Az egyik oldalról a vidéken élő gyermekekkel kapcsolatosan kiemelik a vidéki élet pozitív aspektusait, például a szabadtéri lehetőségeket és a társas kapcsolatokat (Powell et al. 2016). Shamsuddin és Said (2008) egy korábbi tanulmányukban is ezt támasztják alá, szerintük a falusi gyermekek nagyobb arányban vesznek részt a szabadban, és a környezeti lehetőségek szélesebb körét érik el, ami fokozott fizikai aktivitáshoz és magasabb szintű társadalmi interakciók elsajátításához vezet. A másik oldalon, hasonlóan a magyarországi kutatásokhoz a falvakban felnőtt fiatalok egyenlőtlenségét, hátrányait elemzik, kiemelten a munkaerőpiacra és oktatásra vonatkozó korlátozott lehetőségeiket (Edington 1970, Roscigno-Crowle 2009). Lange és munkatársai (2012) azonban rámutatnak arra, hogy további kutatásokra van szükség a vidékiséggel, falusi származás családi életre és iskoláztatásra gyakorolt hatásait illetően, és azt javasolja, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani a vidéken felnőtt gyermekek egyedi tapasztalataira, azok empirikus vizsgálatára.

Az **életmódvándoroknak** nevezett típusba sorolt fiatalok vándorlási döntése, falusi lakóhely választása rokonítható a migrációs elméleti fejezetben részletesen bemutatott jóléti migrációt motiváló tényezőkkel, mint a természeti táj, a szabadidős lehetőségek, a lokális értékek, a tradíciók és a hagyományok követése. Döntően ezek a vizsgált fiatalok is városban nőttek fel,

onnan költöztek az egyetem elvégzése után közvetlenül, vagy kisidő elteltével a kisfalvakba. Helyi integráltságuk alapvetően alacsony szintű, viszont többségükben fennáll a magas fokú helyi bekapcsolódási igény, alapvetően nyitnak a közösség felé. Értékrendjüket tekintve inkább tradicionálisak, magas az érdeklődésük a hagyományok irányába, fontos számukra a nyugodt, biztonságos élet, kiemelt jelentőségű életszervezésükben és hétköznapjaikban a fenntarthatóság, a tiszta környezet, a növények, állatok közelsége. Több esetben munkájuk is gazdag természetközeli elemekkel, vagy hobbijuk, szabadidejük kapcsolódik hozzá. A hétköznapjaikat inkább családjukkal töltik, az előző csoporthoz képest náluk inkább a gyermekeik állnak a fókuszban, számukra a falusi értékek átadása, a környezet szeretete, egy jobb, nyugodtabb, és „szebb” élet elérése volt a vándorlási döntésük alapja. Munkavégzésükben kiemelhetőek - ami a jóléti migránsok egy sajátossága is (Champion 1998) – az atipikus foglalkoztatási formák megjelenése, mint a home office vagy az önfoglalkoztatás. Hasonló célcsoportot vizsgáló kutatást végzett Pavelka és Draper (2015), akik fókuszukba a jóléti migráció és a szabadidő eltöltés kapcsolatát helyezték. Egy vidéki térség lakóit vizsgálták és arra jutottak, hogy a területre való migráció egy módja annak, hogy az emberek elkerüljék a városi élet zaklatott területeit, és olyan szabadidős életmódot válasszanak, amely aktívan kapcsolódik a természethez, és egy hozzájuk hasonló gondolkodású társadalmi közösséghez. Ugyanakkor rámutattak, hogy a valóság az, hogy a kívánt életmód elérése problémás, és csak a mélyen elkötelezett jóléti migránsok képesek a választott menedékhelyen való valódi életmódbeli átmenetre. A jóléti migrációval rokonítható, abban gyökerező, attól csak árnyalataiban eltérő fogalom az életmód migráció (lifestyle migration), ami egy egyre növekvő jelenség, Benson és O'Reilly (2009) vezeti be, mint a viszonylag jómódú egyénekre vonatkozó vándorlás, ami azokra jellemző, akik jobb életminőséget keresnek egy új helyen. Ezt a migrációt gyakran nem gazdasági, hanem esztétikai és szociokulturális tényezők vezérlik (Benson 2014). Különösen elterjedt Európában, ahol az észak-európaiak jobb életmódot keresve délre költöznek (Torkington, 2012). A migrációra vonatkozó döntést befolyásolja az új helyen érzékelt életminőség, valamint az egyéni és kollektív társadalmi identitások építése (Eimermann, 2015).

O'Reilly és Benson (2009) szerint az életmód-migrációt azok idézik elő, akik el akarják kerülni az általuk előre látott és rettegett jövőt, és így újra feltalálják a munka és a magánélet egyensúlyát. Utóbbi retorika megjelenik a jóléti migránsnak nevezett típusba sorolt alanyainknál is. Torkington (2011) kiemelte, hogy a jelenkorban az életmód kialakítása kulcsfontosságú kérdéssé vált. Ez a kutatás nem csak mélyreható betekintést adott a szabadidővel és életmóddal kapcsolatos viták dinamikájáról a kényelmi migráció (amenity migration) kontextusában, hanem egy belső vita létezését is felfedte, tekintettel arra, hogy az

életmódváltásból adódó migráció maga is a kortárs életvitel egyik vitatémáját, sőt egyfajta megküzdési stratégiát is képvisel. Az interjúk között számosságában a jóléti migráns csoport, nem egy nagy típus, azonban igazolható a Novotná és munkatársainak tézise (2013), ami alapján ez lehet az a csoport, akik a leginkább hajlamosak a vidéki életmód védelmére, annak fenntartására és megőrzésére. A jövőbeli társadalmi és gazdasági folyamatok, ahogyan azt hazai kutatók is jelzik (Lennert-Farkas 2018), előidézhetik ennek a csoportnak a folyamatosan növekvő számát a falvak világában.

A **megérkezettek** csoport elnevezése, az empirikus adatfelvétel után, az elemzés kezdeti időszakában a vidéki dzsentifikáció következtében kiköltözőket jelentette, azonban az ebbe a csoportba sorolt fiatalok mélyebb megismerése után az látszik, hogy teljes egészében nem feleltethetőek meg ezek a fiatalok a szakirodalmak által leírt dzsentifikációs jelenség hatására a városból kivándorlókkal. A várositól megkülönböztetve a vidéki dzsentifikációt először Phillips (1993) írja le, már nála is megjelenik, amit a további szerzők (Stockdale 2010, Hines 2010) is hangsúlyoznak, hogy a vidéki jelenség nem azonos a városi dzsentifikációban használt fogalmakkal. A folyamat lényegét Kovách (2012), úgy írja le, hogy a városból kivándorló középosztály tagjai a természeti és társadalmi értékek miatt választják a falvakat lakóhelyül, ami miatt ezeknek a kistelepüléseknek megváltoznak a gazdasági és társadalmi jellemzői, és fontos elem, hogy a dzsentifikátorok a saját értékrendjük és ideáljaik szerint próbálják alakítani a lokális közösségeket, a természeti környezetet és az infrastrukturális feltételeket. A vidéki dzsentifikáció hazai empirikus kutatási anyagai szinte minden esetben valamilyen trendszerű folyamatot leíróak, és speciális jellemzőkkel, vonzeróval (elsősorban turisztikai) bíró területeken születtek (Szijártó 2002, Csurgó – Nagy Kalamász 2007, Kovács-Bodnár 2016, Tomay-Völgyi 2022). Esetünkben az Észak-Alföld régió kislelővizei, - akkor sem, ha ezek kiemelkednek a diplomások aránya szempontjából, és vannak egyéninek mondható jellegzetességeik - nem jellemző, hogy kifejezett célpontjai legyenek a vándorlási folyamatoknak. A megérkezettek csoport, magasabb státuszát és érdekérvényesítő képességét tekintve egyezik a dzsentifikációs folyamatban azonosított bevándorlókkal, az azonban hogy saját képükre próbálnák formálni a vidéket, egyáltalán nem jelenik meg, helyette inkább saját életmódjuk, életvitelük megváltoztatására törekszenek, jellemzően ez motiválta őket a falusi lakóhely választása során is. A fiatal diplomásoknak ezt a típusát jellemezte, hogy városban töltötték gyermekkorukat, vagy annak egy jelentősebb részét, magas helyi integráltságra tettek szert kivándorlásuk után, általában valamilyen pozíciót is betöltenek a település társadalmában (polgármester, alpolgármester, helyi képviselő, pap, stb.), és minden esetben helyben található a munkahelyük. Értékorientációikat tekintve az inkább modern csoportba tartoznak, fontos

számukra, hogy valami új dolgot teremtsenek, innovatívak. Életszervezésükben munkájuk a központi elem, akkor is, ha már gyermekeik vannak, élettempójukra jellemző a lassúság iránti vágy, ugyanakkor hétköznapijaik inkább programokkal telítettek. Fogyasztásukban nem szakadtak el a várostól, magaskultúra fogyasztók, döntően távolabb is hajlandóak ezért elutazni, vagy helyben a digitális készségeiknek köszönhetően otthonról is fogyasztanak. Fontos értékek tartják a kistelepülést, a falvak világát, tradícióit, hagyományait, amihez mindegyikük szervesen kapcsolódik, a helyi társadalommal együttélésük szoros, nem konfliktusos, a megérkezettek alkalmazkodása, azonosulási szándéka és a helyi viszonyok adaptációja tapasztalható.

Az alábbi táblázat összefoglalóan tartalmazza az előzőekben bemutatott, a vándorlási motivációk kutatásban szereplő főbb változói alapján azonosított típusok jellegzetességeit.

8. táblázat
Típusok jellemzői az interjú dimenziói mentén

Dimenziók	Helykötődők	Familisták	Életmódvándorok	Megérkezettek
Oktatási évek	Oktatási éveik alatt kollégisták, vagy hazajárósak voltak. Végzést követően jellemzően nem maradtak városokban.	Oktatási éveik alatt kollégisták, vagy hazajárósak voltak. Végzést követően voltak városban maradók és egyből hazatérők is.	Oktatási éveik alatt otthon laktak, vagy albérletben. Végzést követően jellemzően városban maradtak.	Oktatási éveik alatt otthon laktak, vagy saját lakásban, vagy albérletben.
Munkaerőpiaci, foglalkoztatási	Jellemzően végzettségüknek megfelelő munkájuk van. Helyben vagy szomszédos településen dolgoznak.	Jellemzően végzettségüknek megfelelő munkát végeznek. Helyben dolgoznak, megjelenik a home office is.	Vagy végzettségüknek megfelelő vagy attól eltérő munkát végeznek. Helyben vagy home office-ban dolgoznak, vagy önfoglalkoztatók.	Jellemzően végzettségüknek megfelelő munkájuk van. Helyben dolgoznak.
Hétköznapi eltöltése	Tipikusan helyben töltik hétköznapijaikat.	Tipikusan helyben töltik hétköznapijaikat.	Helyben, vagy közeli településeken, városokban is.	Programokkal teli hétköznapiak, helyben és távolabb is.

Szabadidőeltöltés	Településen töltik, rendszerint családjuk, helyben élő barátaik körében	Településen, szűk családjuk körében.	Helyben és távolabbi városokban is. természetközelség fontos számukra.	Döntően távolabbi helyekre járnak szabadidőeltöltés céljából.
Értékek	Biztonság, családi hagyományok, és a helyi közösség fontos számukra. Van politikai állásfoglalásuk.	Biztonság kiemelten fontos, új családi hagyományokat állítanak fel. Gyakori közöttük a maga módján vallásos.	Hagyományok fontosak, falusi életvitel, fenntarthatóság és természetközelség. Nyugodt, biztonságos életre törekszenek.	Új dolgok teremtése, innovatívak. Hagyományok, falusi élet, lassú és nyugodt életvitel fontos számukra.
Városkép	Városi léthez kapcsolják a gazdagabb lehetőségeket, de csak fogyasztóként kapcsolódnak be a városi életbe.	A városi léthez gazdagabb lehetőségeket csatolnak, elsősorban gyermekeik szükségleteihez kapcsolódóan.	A városi életben látják a lehetőséget, de a város negatívumait is kiemelik.	Városi léthez kapcsolják a gazdagabb lehetőségeket, de csak fogyasztóként kapcsolódnak be a városi életbe.
Falukép	Vidéki tér idealizálása jellemző rájuk.	Szeretik a vidéki teret, de a várost is szükségesnek találják.	Vidéki tér idealizálása jellemző rájuk.	Vidéki tér idealizálása jellemző rájuk. Városra is szükség van.
Kapcsolatháló	Rokoni és baráti kapcsolataik is döntően a településről vannak, vagy közeli falvakból, kisvárosokból.	Családi kapcsolatok erősek, kevés egyéb kapcsolattal rendelkeznek.	Távolabb vannak a családi és baráti kapcsolataik is.	Távolabb vannak a családi kapcsolataik, barátaik helyben és távolabb is.
Fogyasztás	Jellemző a csoportra, hogy online rendel, vagy közelebbi városba jár vásárolni. Saját maguk nem természetnek, nem tartanak állatot.	Jellemzőjük az online rendelés, és a városi fogyasztás is. De saját maguk is gyakran természetnek, vagy kapnak szüleiktől.	Online is rendelnek, városba is járnak, saját maguk is természetnek.	Városban fogyasztanak.
Kultúrafogyasztás	Intenzív a kulturális fogyasztásuk, távolabbi városokba is elmennék egy-egy populáris elemért, azonban jellemzőbb rájuk a helyben elérhető kultúrafogyasztás.	Inkább popkultúrát, fogyasztanak (gyermekprogramok), de nem gyakori kultúrafogyasztók.	Inkább magas kultúra fogyasztók, távolabbi városokba is eljárnak érte.	Magas kultúra fogyasztók, távolabbi városokba is eljárnak érte.

Szubjektív mobilitási döntés	Saját maguk vagy párjuk a településen nőtt fel.	Kistelepülés ideálisabb a gyermeknevelésre.	Település jellemzői miatt költöztek.	Település jellemzői miatt költöztek.
Jövőtervek	Távoli jövőben is a településen terveznek élni.	Jövőben is a településen terveznek élni. Megjelenik közöttük a jövőbeli elhagyása a falunak, a gyermekek igényei miatt.	Távoli jövőben is a településen terveznek élni.	Távoli jövőben is a településen, vagy esetleg másik faluban terveznek élni.

Forrás: saját szerkesztés

DISZKUSSZIÓ - Vándorlási döntés és életmód a migrációelméletek összefüggéseiben

A kutatás során cél volt egy olyan új elméleti struktúra felállítása, megalapozása, amely képes kiegészíteni a migráció elméletekben tárgyalt vándorlási motivációkat olyan új összefüggésekkel, amelyek az életmód és életstílus kutatásokhoz kapcsolódnak. Ennek érdekében a kvalitatív kutatás egy olyan célcsoport vizsgálatát tűzte ki célul, amely tagjainak a mozgását, vándorlási döntéseit előzetes kutatói feltevés alapján nem magyarázzák teljes egészében a migrációs elméletek. A kutatás során a diplomás fiatalok vándorlásának okát és a döntési tényezőik számbavételét a migráció elméleti keretei alapján vettük sorra. A diszkusszió célja az eredmények alapján azonosított klasszikus migrációs motivációk leírása az észak-alföldi kistelepüléseket lakóválasztó diplomás fiatalok vándorlási folyamatában, sorra véve az egyes elméletek magyarázó tényezőit, és kiegészítve azokkal, amelyeket az értékek, életmód, életstílus vizsgálatának eredményeiből értelmezni lehet.

Elemeztük valamennyi push és pull faktort a Ravenstein-i hagyomány értelmében. A migráció szempontjából a célterület és a kibocsájtó terület is bír veszteségekkel, amit a diplomás fiatalok érzékelnek, a falvak munkaerőpiacán többségük kevesebb bért kap, a gazdasági racionalitás esetükben kisebb súllyal van jelen, mint az általuk megnevezett egyéb társadalmi, életmódbeli vonzó faktorok. A célterület oldalán a fiatalok többsége esetében több volt a pull tényező, mint a taszító elem a városok vonatkozásában. A legpontosabban ezeket a tényezőket a város és a falu képekkel történő jellemzése során írták körül. A fiatalok életében olyan típusú mobilitási kényszerek, amelyek egy faluba irányították volna őket, egyik vizsgálati dimenzióban sem voltak azonosíthatóak. Tipikusan nem kényszerből választották a falvak világát a vizsgált fiatal diplomások. Arra a kutatási kérdésre, hogy milyen push és pull faktorokat azonosítottunk a fiatalok vándorlási döntéseiben (1.2. kutatási kérdés), a válasz szerteágazó, az interjúalanyok nagyon eltérő életútjai miatt. Leginkább az jellemző rájuk, hogy a falvak élettere bírt nagyobb mértékű vonzóerővel, de előfordult körülmények, hogy a városi létet utasították el. Az eredmények leírásában részletesen bemutattuk valamennyi taszító és vonzó tényezőt az egyes kutatási dimenziók alapján, amelyek a fiatalok egyes csoportjai számára vonzóerőt jelentettek.

A közgazdaságtani motivációs elemek sorában, a fiataloknál tapasztalt vándorlási folyamatban egyértelműen azonosítható, hogy mozgásukat az életminőségük javítása érdekében teszik (Hatton-Williamson 2005), ugyanakkor általában racionális gazdasági okok nem mutatkoznak a korábbi városi lakóhely elhagyására. A makroszintű elméletek azzal érvelnek (Massey et al. 1993), hogy a munkaerőáramlás mindig az egyensúly kialakítására

törekszik, tehát a diplomások oda vándorolnak, ahol jövedelmük vélhetően magasabb szintű lesz, ez a vizsgált fiatalok vándorlására nem jellemző. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők migrációja a tőkeszegény területekre (Todaro 1976), - a jövőbeni magasabb hasznok mérlegelése érdekében vándorolnak olyan helyekre, ahol a diplomás fiatalok egy szűkös jószágot képviselnek - sem érzékelhető az interjúalanyoknál, inkább amiatt térnek vissza, vagy választanak falvakat lakóhelyül, hogy tudatában vannak alacsonyabb szintű lehetőségeiknek. Az új közgazdaságtani migrációelméletek értelmében (McDowell-de Haan 1997, Stark 1991) az interjúk felvételekor sosem elkülönült egyéneket vizsgáltunk, kiterjesztettük a fiatalok családtagjainak, háztartásainak megismerésére, valamint az őket szorosan körülvevő személyekre, akik kapcsolathálójuk részeként hatással lehetnek vándorlási döntésükre, és akikkel szervesen együtt történt esetlegesen a kistelepülések mellett szóló választás. Tarrósy (2016) a migráció és a biztonság kapcsolatára hívta fel a figyelmet, ami az alanyaink egy része számára is fontos jelentőséggel bír. Ebben a migrációelméleti csoportban megjelennek az igények és szükségletek is a gazdasági döntés mellett, amivel próbálnak megragadni többszörösen összetett vándorlási stratégiákat. Lee (1966) írja le először, hogy a haszonmaximalizálást, a vándorlási döntés meghozatalakor képesek felülmúlni az irracionális, anyagi tőkével fel nem ruházható elemek. Az új közgazdaságtani elméletek leírják az elszakadás és az új lakóhelyen történő integrálódás pszichés költségeit is, a célcsoport egy részénél, a falvakból származó fiatalok esetében a falusi kötődés, a gyermekkori szocializációk erőteljesnek bizonyultak és a korábbi lakóhelyükön, a városokba való szerves integrálódás hiánya is. A típusalkotásnál használtuk is ezeket az elemeket, mint főbb változókat, amelyek a vándorlási döntésre fontos hatást gyakorolnak. A közgazdaságtani elméletekhez kapcsolódó, 1.1. számú kutatási kérdésre, miszerint a munka és a jövedelmi motivációk jelentenek a diplomás fiatalok elsődleges motivációit a falvakba történő vándorlásra, a kutatás alapján azt mondhatjuk, hogy nem ezek a legfontosabbak, a motivációik összetettek, de nem jellemző rájuk hogy a jövőben remélhető magasabb munkaerőpiaci hasznok, vagy a költségek mérlegelése miatt választanának egy kistelepülést lakóhelyül.

A migráció hálózatelméleti megközelítése, a rokonság, a fiatalok kapcsolathálója, annak ereje, külön dimenziót képezett az eredményeink értelmezése során. Tilly és Brown (1967) őket a migráció pártfogóiként említik, akik ösztönöznek, bátorítanak és erőforrást jelentenek a vándorlási folyamatokban. A falvakban született fiataloknál inkább a kockázatok minimalizálása azonosítható ebben a dimenzióban. Egyik oldalról azzal, hogy nem akarják elveszíteni családi kötődéseiket, arra elsődleges erőforrásként tekintenek saját családjuk alapítása során. Másrészt meglévő lokális integráltságuk, ismertségük elvesztése miatt, ha nem a falujukba térnének vissza a diploma megszerzését követően elveszítenék ezeket a

kapcsolatokat. A fiatalok egy nagyobb részének ugyanakkor sem rokoni, sem baráti kapcsolatai nem jelentősek, vándorlási döntéseikre nem hatnak, több fiatalnak városokhoz, távolabbi településekhez kötődnek ezek a hálózataik. Közös vándorlások, láncmigrációs folyamat sem azonosítható a célcsoport vándorlásában. A fiatalok migrációs burka jellemzően a nukleáris családjukból áll, sok esetben saját szüleik sem részei. A hálózatelméleti magyarázatok alapvetően soktényezősök, eltérően ösztönözték/nem ösztönözték a fiatalokat a falusi lakóhely kiválasztására, önállóan nem képesek magyarázni ezt a vándorlási típust.

A kumulált oksághoz és a fejlődéselméletekhez kapcsolódó migrációs magyarázatok sorában az adott kibocsájtó és célterületek jellemzőit kell elsősorban sorravnunk. A fogadó települések jellemzői közül kiemelhető az oktatási intézmények jelenléte. Az óvodák, iskolák alapvetően eltérő hatással lehetnek az egyes személyekre; a gyermekes, vagy gyermeket tervező személyekre egyértelműen vonzóak (Lee 1966), de ugyanez vonatkozik azokra, akik számára a gazdag lokális kapcsolatok, az aktív helyi közösség bír vonzóerővel, mivel a kistelepüléseken az ilyen típusú intézmények nem csak a nevelésért felelnek, hanem települési integrátorként is jelen vannak. A családot alapító, vagy kisgyermekes fiatalok számára összességében jelenthet tehát vonzerőt egy kistelepülés, ahol elérhető helyben oktatási intézmény. Elemzésünkbe olyan kistelepüléseket vontunk be, ahol a diplomások aránya kiemelkedően magas, meghaladja a lakosság 10 százalékát, a kumulált okság (Massey et al. 1993) migrációelméleti sajátossága okán, ez jelenthet a jövőben tovaryúzó hatást a falvakra nézve, aminek értelmében ezekben a falvakban tovább növekedhet a diplomások aránya, elégedettségük és helyi jelenlétük másoknak is iránymutató lehet. A magasan képzettek migrációs potenciálja a várostól távol eső vidéki falvak számára a fejlődés lehetőségét is jelentheti (de Haas 2007). A vizsgált fiatalok narratíváiban mint vándorlást generáló elem nem jelennek meg az oktatási-nevelési intézmények, de jellemzőik sorra vételekor kiemelkednek a környező kistelepülések sorából a fiatalok lakóhelynek választott települései. A települések jellemzői közül egységesen vonzó tényezőt jelenthetett még a romák alacsony aránya, ezt is inkább előnyként fogalmazták meg a fiatalok, nem mint ami meghatározta vándorlásuk célterületének kiválasztását.

A humán tőke elméletek kapcsán fellépő jelenség, hogy a befektetett tanulmányi törekvései a fiataloknak megtérülni látszanak-e a falusi közösségekben, az elmélet alapján ez is kihat a vándorlási döntésekre. Ugyan abszolútértékben ez nem látható az interjúk alapján, tekintve a helyi munkaerőpiaci javadalmaikat, azonban referenciacsoportjukban, a kistelepülések társadalmában egyfajta elitbe tartozást, különleges kiváltságot jelent helyben a felsőfokú végzettség. A magas jövedelemmel szemben, a biztos munkahely azonban az, ami garantált a végzettségükből kifolyólag a kistelepülések munkaerőpiacán.

Az eredmények alapján a migrációs elméletekben foglalt motivációk egymástól nagyon eltérően magyarázták, vagy járultak hozzá egy-egy vizsgált fiatal falusi lakóhelyének kiválasztásához, nem volt egységes, sem típusokba rendezhető önmagában a migrációs döntésük kizárólag ezen elméletek mentén. Az életutak differenciáltsága miatt ugyanazok az elemek egyes fiataloknál vándorlást motiváló, másoknál azt gátló tényezőként funkcionáltak, az elméletekben foglaltak nem vezettek szabályszerűségekhez a diplomás fiatalok falvakba történő vándorlásának megértésében. A fiatalok saját szubjektív megítélésük alapján csoportosíthatóak voltak, aszerint, hogy számukra mi volt fontos a döntésben, azonban arra a kérdésre, hogy miért pont ezek a fiatalok választják a falvakat, miért tartják számukra kedvezőbbnek a kisfalvak világát, az értékek és az életmód szolgáltatott alkalmas eszköztárat.

A falvak világában a megkérdezett diplomás fiatalok olyan életkörülmények kialakításának lehetőségéről beszéltek, ami számukra vonzóbb, mint a városban elérhető, többségük által korábban meg is tapasztalt életvitel. A hétköznapijaink eltöltésében, rutin tevékenységeikben sajátos életmódelemeket azonosítottunk, ami a vizsgált célcsoport egyes típusaira jellemző volt.

Miközben a célcsoport fogyasztása, preferenciáik valójában nem különböznek, döntően nem korlátozottabbak, mint a városokban élőké, addig olyan sajátos falusi milió megélését írják körül, amit számukra csak egy kisfalva képes nyújtani, mind a külső körülményeiben, mind a cselekvést vezérlő értékekben és normákban. Szükségleteiket, amelyek elsősorban a szabadidőeltöltés és a kulturális fogyasztás elemeit jelentik, igazítják a kisfalvakban vagy a kisfalvakból elérhető alternatívákra, ami sok esetben jelent egy redukáltabb választási keretet, ugyanakkor ez nem jár számukra lemondással. ,

A falusi térhez való kötődés, ahhoz sajátos értékrend kapcsolása a fiatalok döntő részének korai szocializációjában valamilyen formában megjelenik. Ugyanakkor ezek nem idillikus képzetek. A lokális közösségekhez kapcsolódás, a fiatalok integráltsága a helyi társadalomba szintén egy fontos elemnek bizonyult a jellemzők sorában.

A fiatalok értékorientációjának vizsgálata során láthatóvá tettük a vizsgált célcsoport értékeit, kapcsolódó narratíváikat, ugyanakkor ezek összehasonlítása azonos életciklusú városban élőkkel nem szerepelt a kutatás céljai között. A feltárt értékek és értékorientációk hatással voltak a falvakat választó diplomás fiatalok életmódjára, megélni kívánt életvitelére. A biztonság kiemelt jelentősége, a hagyományok és a tradíciók követése, a természettel való együttélés, a vallásosság bizonyos szintű megélése, a kultúra fogyasztásának igénye, mind-mind megjelent a fiatalok értékeinek soravételekor. Az értékek mentén történő tipizálás nem egyedülálló, ugyanúgy megjelennek a fiatalok között a modern és az inkább hagyományos értékeket követők, mint vélhetően a városban élő fiatalok között. Ezek ideális megélésének

helyszínéül azonban mindkét felállított típusban a falvak világát jelölik ki a megkérdozett fiatalok.

Az életutak és életmódok pluralizálódásával az, hogy napjainkban egy diplomás fiatal hogyan szeretné élni az életét, és hogy számára mely értékek fontosak, meghatározónak tünik a lakóhely kiválasztásának folyamatában, méginkább a lakóhely településtípusának eldöntésében, a klasszikus migrációs elméletekben tárgyalt vándorlási motivációkkal célszerű együtt értelmezni. A vizsgált fiatalok a megélni kívánt életmódelemeknek mintegy alárendelik valamennyi gazdasági és hálózatelméleti motivációt. Számukra a jobb élet, magasabb életminőség megélését jelenti a kistalvakba történő vándorlás, vagy az oda visszatérés. A két vizsgált elméleti apparátus közötti irány eldöntése egyetlen célcsoport vándorlásának vizsgálata alapján elhamarkodott lenne, ugyanakkor jelen kutatási eredmények arra engednek következtetni, hogy az értékek és az életmód elemek az elsődlegesek, és a vándorlási motivációk egyéb elemeinek mérlegelése csak ennek keretében jelenik meg a döntési folyamatokban egy lakóhely kiválasztása során.

Kerestük a kutatás során azokat a közös jellemzőket is, amelyek összekötik őket a falvokról való gondolkodásban, található-e olyan elem a nagyon differenciált jellemzőik sorában, amiről egységes a véleményük a vidéki terek kapcsán.

A vidék átalakulását (rural restructuring) hirdető elméletek alapvetően meghatározták az 1980-as évek utáni időszakot (Newby 1985, Marsden et. al. 1987, Marsden 1992). Mormont (1987) munkásságát idézve a hangsúly azon kell legyen, hogy az emberek számára mit jelent a vidék, milyen értékeket kapcsolnak hozzá, hogyan reprezentálják azt. Az alapvető változások mögött tézisében a mezőgazdaság modernizációját lehet azonosítani, aminek eredményeként az 1960-as évekig a vidéki lakosság száma jelentősen csökkent. Ez idő alatt a vidéki lakosok igényei is átalakultak, városias életmódot választva és létrehozva maguk számára. Ennek eredményeképpen a vidék, mint mezőgazdasági és paraszti élettér, megszűnt létezni. Ezzel egyidőben, miközben a vidéki modernizáció zajlott, antimodernista és természetvédelmi mozgalmak is megjelentek, amelyeket főleg városi szereplők vezettek. Azonban ezeknek a területeknek a növekvő jelentőségét nagymértékben befolyásolta a tömegturizmus előretörése is, amely új térhasználati igényekkel jelent meg vidéken. Elemzése alapján a vidéki teret döntően városi csoportok hasznosítják és irányítják, a vidéki tér a városi tér egy sajátos formájává vált (Mormont 1987).

Eredményeink alapján Hoggart és Paniagua 2001-es kritikai megközelítése látszik érvényesülni a kistalvakra vonatkozóan, ami szerint a vidék átalakulásának koncepciója nem alkalmazható általánosan, eredményeik a vidéki Spanyolország vizsgálata alapján

kérdőjelezték meg a vidék átalakulását hirdető téziseket. Amellett érvelnek, hogy még a "fogyasztói vidék" (Marsden, 1999) vagy a "poszt-produktivista vidék" (Ward 1993, Ilbery-Bowler 1998, Halfacree 1999) elnevezések is sokkal mélyrehatóbb vidéki változásokat sejtetnek, mint amilyenek valójában bekövetkeznek egy-egy területen. Úgy találják, hogy a szakirodalmak által kiemelt számos vidéki átalakulásra vonatkozó tendenciát nem vizsgálják meg kellőképpen empirikusan, így nem állapítható meg, hogy a változás milyen mértékben és milyen minőségi szempontból jelent újat (Hoggart-Paniagua 2001). Hazánkban számos empirikus kutatási anyag készült, ami a vidék átalakulásának elméleti keretébe illeszkedik (Csurgó 2013, Csanádi–Csizmady 2002, Tomay-Lajos 2022, Tomay-Völgyi 2022), azonban ezek jellemzően nem a városoktól távolabb eső, dezurbán falvakat, kispalvakat vizsgálták, inkább a szuburbán területeket és az agglomerációkat, és az ezekben a terekbe irányuló kivándorlást. Eredményeink alapján nem megkérdőjelezve ugyan, hogy végbement-e az átalakulás a magyar vidéki terekben, de kiegészítve azzal, hogy ezek a falusi terek a kiköltöző diplomás fiatalok számára értékeikben megőrzők, életmódjukban inkább követők. A kispalusi tereknek napjainkra is van megtartó és fenntartó ereje, az ide vándorló, vagy visszaköltöző diplomás fiatalokra jellemző a hagyományok és tradíciók fenntartása iránti igény, a mezőgazdaság megőrzése vagy létrehozása felé törekvés, és a vágyakozás egy a globális trendektől eltérő lelassultabb életmód iránt (2.4. kutatási kérdés).

A kispalvakban élő diplomás fiatalok vizsgálatba bevont értékpreferenciái, életmódjai mentén, a globális körülmények között a lassúság azonosítható, mint vonzó tényező azok számára, akik egy kistelepülést választanak lakóhelyül. Legtöbbször ez egy tudatos döntés eredménye, amiben a lassú életmód egy vágyott cél, kiszakadás a felgyorsult városi életvitelből, vagy a megszokottnak tekinthető élettempó fenntartása, megőrzése (2.3. kutatási kérdés).

„Mivel azonban a sebességet látszólag a hatékonysággal és a professzionalizmussal azonosítják, a lassúság alternatív értékrendet jelezhet, vagy a munkahelynek, az élet más területeivel szembeni előnyben részesítésének elutasítását. Ha a lassúság értékét hirdetjük a munkánkban, a magánéletünkben, a közéletben, akkor a korszak „uralkodó értékrendjével” ellentétes álláspontot képviselünk” (Parkins-Craig 2006:1).

Parkins és Craig (2006) könyve alapján a lassú életvitel nem csupán egy elvont fogalom, hanem egy olyan gyakorlati válasz a felgyorsult globális kultúrára, amely az életminőség javítását tűzi ki célul. A szerzők szerint ez nem menekülés a valóság elől, hanem tudatos választás, amely lehetővé teszi az egyének számára, hogy életük minden aspektusát nagyfokú figyelemmel közelítsék meg. Összekapcsolják a lassú életvitel kapcsán a globális és a lokális dimenziókat. Szerintük a globalizáció hatásainak tudatosítása mellett, a helyi közösségek és a kultúra felértékelése történik. Ez mikro szinten jelentheti a helyi termelőktől való vásárlást, a helyi

tradíciók és hagyományok megőrzését, valamint a globális felelősségvállalás és helyi cselekvések közötti kapcsolat fenntartását. Beemelik az életminőség javításának dimenzióját, eszerint a lassú életmód nem pusztán az idő lassításáról szól, hanem az idő és a tér tudatos használatáról. Az idő megfelelő beosztása lehetővé teszi az emberek számára, hogy jobban értékeljék az élet apró örömeit, miközben lehetőséget teremtenek a belső elmélkedésre és a közösségi kapcsolatok fenntartására is. A saját kutatásunk eredményei, a fiatalok narratívái megerősítik ezeket az elméleti megállapításokat a falvak választó diplomások kapcsán.

A lassú élet (slow living) koncepciója, amelyet a mindennapi élet tudatos lassítása jellemez, a modern társadalom gyors tempójú, fogyasztóközpontú természetére adott válaszként egyre nagyobb teret nyer (Osaldiston 2013). Osaldiston, az általa szerkesztett *Culture of the Slow* (2013) című tanulmánykötet utolsó összefoglaló fejezetében kiemeli, hogy a gyorsuló kapitalizmus táplálhatja a lassúság és a nyugalom felfokozott vágyakozását. Ahogyan szerinte a technológia iránti fogyasztói igény növekedése paradox módon erősítheti a lassú narratívák hitelességét és terjeszkedését.

Valamennyi a témával foglalkozó szerzőnél megjelenik a jelenség mozgalmi jellege és az is, hogy fókuszában a középosztály életmódja, pozíciójukból fakadó lehetőségeik állnak. Thomaz és Prado (2023) szisztematikus szakirodalmi áttekintésük szerint, a lassú élet (slow living) olyan fogalom, amely még mindig kialakulóban van, és a tudományos szakirodalomban még nem eléggé kutatott. Különböző tudományos adatbázisokat, tudományos cikkeket, könyveket és egyéb forrásokat tekintettek át, ami lehetővé tette számukra annak a konklúzióknak a levonását, hogy a lassú élet lényegében egy olyan életmódjavaslat, amelyet olyan emberek fogadnak el, akik igyekeznek lelassítani mindennapi életük tempóját az élet különböző területein, mint a munka, a szabadidő, az étkezés stb. terén.

Sasaki (2018) alapján egyre több kutató figyelt fel arra, hogy az utóbbi évtizedben Japánban egyre több fiatal vándorol vidékre, annak érdekében, hogy egy lassabb, kevésbé kiszámíthatatlan módon élhessen. A folyamat azonosítása érdekében többen keresték a választ arra, hogy milyen jóléti tényezők vannak a város vagy vidék választásának, az empirikus munkák a boldogság és a szubjektív jólét vizsgálatát tűzték ki célul (Baaske et al. 2009, Bok 2010). Sasaki (2018) volt az első, aki nagymintás adatfelvételben hasonlította össze a vidéki területeken élő, a városokban élő és a városról vidékre vándorlók szubjektív jólét érzését, és ennek változását, valamint felállított több befolyásoló tényezőt, magyarázó változót a társadalmi és a környezeti tőke elemei közül. Eredményei azt mutatták, hogy a vidéki lakosok átlagosan magasabb jólétről számolnak be, mint a városi lakosok, az alacsonyabb átlagjövedelem ellenére. Azok a vizsgált fiatalok, akik egyirányú vándorlást végeztek, egy városi területről egy vidéki területre, mérése alapján többnyire 20 és 40 év közöttiek voltak,

nem igénylik az anyagi javak növekedését, hanem tartós emberi közösségeket, és a természet által jellemzett lakókörnyezetet keresnek. Kimutatta továbbá a kutatás során, hogy a falvakban élő válaszadóknak a szubjektív jólétre olyan tényezők, mint a természeti környezettel való foglalkozás, vagy a társadalmi tőke egyes elemei (pl. baráti viszony a szomszédokkal, bizalom a lakosok között) pozitívan hatnak, növelik a jólét érzését. Ugyanezek a változók a városi lakosok kapcsán nem jelentettek növekedést. Saját kutatásunkban a diplomás fiatalok vizsgálatában a szubjektív jólétet célzottan nem mértük, azonban az interjúkban elmeséltek alapján, szinte minden interjúalany nagyon szereti jelenlegi életét, ideálisnak tartja, amikor egy vágyott jövő elképzelését kértük tőlük, valamennyien mostani életvitelüket nevezték meg, mint eszményi célt, amit döntően már elérték.

Az interjúk eredmények alapján valamennyi diplomás fiatalnál megjelenik a lassú élettempó és az annak megélése iránti vágy, aminek helyszínéként az Észak-Alföld régióban a kistalvakat jelölik meg. A hivatkozott nemzetközi szakirodalmak megállapításai azonosak az általunk feltárt célcsoport életvitelének jellegzetességeivel. Mindezek miatt a lassú élet koncepcióját érdemes lehet a jövőben hazai vizsgálatok tárgyává tenni.

ÖSSZEGZÉS

A vándorlási folyamatok egy ellenáramlataként azonosított jelenség, a városból falvakba történő migráció mélyebb megismeréséhez kívánnak hozzájárulni a kutatás eredményei. Az alacsony lakosságszámú észak-alföldi kistelepüléseket választó diplomás fiatalok vándorlási motivációit és típusait elemeztük, annak érdekében, hogy az inkább racionálisnak tekinthető döntési tényezőkön túl megismerjük azokat az egyéni és társadalmi okokat, tényezőket, amik képesek pontosabban megragadni és magyarázni a folyamatot. A falvak, dezurbán falusi térségek lakóhelyül választása kiemelt jelentőségű lehet a falvak jövője, elnéptelenedése kérdéskörében is. A kutatás továbbá kiemelten foglalkozik a falusi fiatalok értékorientációival, életmódjával és élettempójával, amely témakörök megismerése, feltárása napjainkban nem tartott jelentősebb társadalomtudományi érdeklődésre számot.

A kutatás során 45 félig strukturált interjúval dolgoztunk az Észak-Alföld régió, alacsony lakosságszámú kistelepüléseket választó diplomás fiatalok részvételével, az adatfelvételeket alternatív, kvalitatív kutatási módszertanokkal is kiegészítettük. A mérési és elemzési folyamat kialakítása során döntően a megalapozott elmélet módszertani irányelveit vettük alapul. A vizsgálati dimenziók kialakításában, alapjaiban követtük a vándorlási döntéseket magyarázó migrációelméleti tényezőket, ezt egészítettük ki az életmód és életstílus kutatások elemzési egységeivel.

A települések célzott kiválasztása történt, olyan kistelepüléseket vizsgáltunk, amelyekben kiemelkedően magas (10% feletti) a diplomások aránya a lakosságszámon belül, azonban ezek a falvak nem feltétlenül estek egybe a diplomás lakosságot „vonzó” falutípussal. Nem volt célja jelen kutatási programnak, hogy bármilyen szempontból is falutipológiát végezzen, azonban a kiválasztott falvak jellemzőit vizsgálva kiemelhető, hogy elérhető volt, szinte minden esetben helyben óvoda, illetve iskola, ami sok esetben a fiatalok vándorlására, a települések közötti választásra is hatással volt a diplomás fiatalok esetében. Több falu kapcsán valamilyen kiemelt karakterisztikát, egyedi jellegzetességet azonosítottunk, azonban ez szervezesebben nem képezte a jelenlegi kutatás tárgyát. Megfontolandó további kutatások tervezése, amely alapul szolgálhat falvak tipizálására, amelynek ugyanakkor részét képezhetik a kutatásban azonosított jellegzetességek a diplomások által sűrűn lakott falvak kategóriájában.

A dolgozat egyik fő célkitűzése érdekében, a falvakat választó diplomás fiatalok tipizálására felállított mátrixban a legmeghatározóbb elemek voltak: a gyermekkor helyszíne, a települési integráltság, az életmódjukat meghatározó értékek, és az életszervezésük központi eleme. Négy fő típus került felállításra a vándorlási motivációik alapján: a *helykötődők*, a *familisták*, az *életmódvándorok* és a *megérkezettek* csoportja (3. kutatási kérdés). Az egyes

típusokhoz hazai és nemzetközi elméleteket rendeltünk a kutatási eredmények utolsó alfejezetében, amelyek segítségével pontosabban értelmezhetővé váltak a fiatalok jellemzői, és amiket az életmód és értékek tengelyén kiegészítettünk a jelenlegi empirikus adatfelvétel következtetéseivel. Az eredmények alapján a diplomával rendelkező fiatalok faluba vándorlása jellemzően nem gazdasági okokból történik, inkább összefoglalóan az életminőség javítása érdekében, a folyamatban a gazdasági racionalitás kevésbé dominál, nem a magasabb jövőbeni direkt hasznok reményében választanak lakóhelyül egy kisfalut. Ezek helyett az egyes típusokba sorolt fiatalok más-más motivációkkal jellemezhetőek a kisfalvak melletti döntés meghozásának azonosítása értelmében, valamint a további életmódbeli mintázataik és mutatóik is eltérőek. A *megérkezettek* látszólag a dzsentrifikátorokkal (dzsentrifikációs folyamatban vidékre vándorlók) rokoníthatóak, azzal a markáns különbséggel, hogy a kutatásban a fiatalok csoportjának nem célja átformálni a vidéki teret, inkább saját életvitelüket és életmódjukat alakítják a kiválasztott falvak norma- és szokásrendszereihez. A másik városi származású csoport az *életmódvándorok* elnevezést kapta, akiknek a falvakba történő vándorlása és motivációik illeszthetők a jóléti migrációs folyamat eredményeként létrejövő mozgásokkal, életmódjuk ennek értelmében nagyon természetközeli, vagy arra törekednek, értékeikben pedig gyakoriak a posztmateriális elemek. A két falusi származású típus a *helykötődők* és a *familisták* elnevezést kapták, a legfontosabb jellemzőikben nagyon hasonlóak, kivéve a települési integráltság mértékét, és ezzel kapcsolatosan a helyi kötődésük mértéke, kapcsolathálójuk nagysága eltérő. A *helykötődők*, jelen kutatásban azonosított jellemzőik alapján részét képezik az országos integrációs vizsgálatokban felállított vidéki csoportnak (lokálisan integráltak). Ezek a diplomás fiatalok értékrendjükben tradicionálisak és fontos számukra a család, életmódjukat tekintve városokhoz is kapcsolódnak, de mindig egy faluban, falusi közösségben képzeltek el az életüket, jellemzően helyi döntési pozíciókat is betöltenek. A *familisták*, a legnagyobb létszámú típus, az ebbe sorolt vidéken élő fiatal diplomások a családközpontú ideológiákhoz és életformákhoz kapcsolódnak, valamennyi életterületen a gyermekeik és családjuk a meghatározó elem.

A kistelepülésen maradásra, azok választására úgy tűnik a kialakult életformának hatása van, tekintettel arra, hogy a megkérdezett fiatalok nagyobb részének vannak fellelhető kistelepülési kötődései, vagy származásukat tekintve falusiak, gyermekkorukat kistelepülésen töltötték (2.1 kutatási kérdés). Ezáltal az érték és normarendszerük a falvak életvilágába kapcsolja őket. Ugyanakkor nem körvonalazódik a fiatalok kapcsán tipikusnak mondható falusi életforma, életstílus, szükségleteiket és fogyasztásukat tekintve azonosak a városival.

A diszkusszió fejezet elsődleges célja az volt, hogy sorra vegyen valamennyi, az elméleti fejezetben felállított migrációs döntésre vonatkozó elemet, az eredmények alapján

azonosítva a vizsgált célcsoport vándorlására vonatkozóakat, melyek azok amelyek magyarázó erővel bírtak a kistalvak kiválasztásában. Kerestük azokat, az elmélet alapján azonosítható hiányokat, amelyeket az életmód és az értékek jellemzése mentén kitölthetünk a diplomás fiatalok vándorlási döntésének pontosabb megértése érdekében. Az életmód és a hozzá kapcsolódó értékorientációk nélkül ennek a célcsoportnak a vándorlási döntése nem volt magyarázható. Szükségszerű a jövőben a migrációs döntés és az életmód kapcsolatát további, szélesebb kutatási környezetben és más célcsoportokon is vizsgálni, kutatásunk alapján ugyanis a vágyott életvitel, kialakítani kívánt életmód magyarázó ereje nem mellőzhető napjaink vándorlási döntéseinek meghozatalában, ez jelentheti a kiindulási pontot a mozgási döntésekben.

Kutatási kérdésünk volt továbbá, hogy mi az a tényező, amiben a falvakat választó diplomás fiatalok egységesen vélekednek, hogyan gondolkodnak a kistelepülésekről, mit kapcsolnak hozzá, ami miatt számukra vonzóbbá válik, mint egy városi, nagyvárosi élet (2.2. kutatási kérdés). Az egyes típusok mentén eltérőnek mutatkoztak a fiatalok az egyes vizsgálati dimenziókban, azonban az a narratíva, amely szerint a falusi élet lassabb, és a lassú életmód egy vágyott cél, abban valamennyi fiatal, típustól függetlenül megegyezett. A globális körülmények között a kistalvusi lokális teret azonosítják egy ideális, jobb életminőséget biztosító életteréként, a lassú életvitel megélésének lehetősége miatt. A jelenség vizsgálatára találtunk nemzetközi példákat, amelyek a felgyorsuló kapitalizmus hatását emelik ki a felfokozott lassúság iránti vágy kialakulásában ezeknél a vándorlásoknál, kiemelik hogy elsősorban a középosztály, lehetőségeiből fakadóan mozgalmi jelleggel indította el a folyamatot, amit a legtöbben a slow living koncepciójával írnak körül. A 2015 után született empirikus munkák között már többen kiemelik a folyamat jövőbeli trendszerű jellegének jóslatát, illetve a szubjektív jóléttel való kapcsolatát. A lassúság és a lassú élettempó és életmód vizsgálata, azon túl, hogy új hazai kutatási területet nyit meg, lehetőséget teremt a falvak jövőjének új keretben történő értelmezésére.

A kutatás újszerűsége az életmód és az értékek kistalvusi környezetben történő vizsgálata, valamint annak a vándorlási döntési motivációk sorába illesztése. A kutatás módszertanában több alternatív adatgyűjtési és elemzési eljárás is adaptálásra került, amelyek használata kiindulópontot jelenthet más társadalomkutatók számára is, segítheti hasonló kvalitatív vizsgálatok mélyítését. A multidimenzionális tipizálás, mintegy a kvantitatív technikákban alkalmazott klaszterelemzésekhez hasonló módon történő megvalósítása tudományos módszertani újszerűség. A kutatás hozzá kíván járulni napjaink falu- és vidékkutatási diskurzusaihoz is, olyan elemek integrálásával, amelyekre korábban nem volt példa a hazai szakirodalomban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abrams, J. B. – Gosnell, H. - Gill, N. J. - Klepeis, P. J. (2012): Re-creating the Rural, Reconstructing Nature: An International Literature Review of the Environmental Implications of Amenity Migration. *Conservation and Society* 10(3):p 270-284
- Albert, F. – Brys, Z. – Czermann, M. – Gerdán, M. (2022): A közeli kapcsolathálózatok mintázatai a Covid19-járvány idején a magyar aktív korú felnőtt lakosság körében. *socio.hu* 2022/4. 140-161.
- Albert, F. – Dávid, B. (2015): Mikromilió integrációs megközelítésben. A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatás eredményeinek áttekintése. *socio.hu* 2015/4. 1-11.
- Andics, J. (2010): Életstílus-kutatások. In: Veres, Z. (szerk.): Életstílus alapú fogyasztói szegmensek Magyarországon. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Üzleti Tudományok Intézete
- Artz, G.M. - Yu, L. (2011): How ya Gonna Keep 'em Down on the Farm. *Economic Development Quarterly*, 25, 341 - 352.
- Baaske, W. - Filzmoser, P. - Mader, W. - Wieser, R. (2009): Agriculture as a Success Factor for Municipalities. *Jahrbuch der ÖGA Band 18(1): 21-30.*
- Bailey, N. - Kearns, A. - Livingston, M. (2012): Place attachment in deprived neighbourhoods: The impacts of population turnover and social mix. *Housing Studies*, 27 (2). pp. 208-231.
- Bajmócy, P. (2003): Szuburbanizáció a budapesti agglomeráción kívüli Magyarországon. Doktori értekezés, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék
- Balcsók, I. – Becsei, L. – Szarvák, T. (2014): Települési környezet szerepe a fiatalok életében. In: Nagy, Á. – Székely, L. (szerk.): Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012. https://kutatopont.hu/files/2012/02/Magyar_Ifjusag_2012_MASODKEZBOL.pdf
- Balogh, K. – Kovách, I. (2021): Az örök falu – hanyatlás és fennmaradás. A községi népesség számának változása. *Tér és Társadalom* 35. évf., 1. szám, 29-53.
- Bálint, L. – Daróczy, G. (2014): A belső vándorlások fókuszáltsága Magyarországon, 1980—2011. *Statisztikai Szemle*, 92. évfolyam 1. szám 53-70.
- Bálint, L. – Gödri, I. (2015): Belföldi vándorlás. In: Monostori, J. – Óri, P. – Spéder, Z. (szerk.) *Demográfiai portré 2015*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
- Bálint, L. – Obádovics, Cs. (2018): Belföldi vándorlás. In: Monostori, J. – Óri, P. – Spéder, Z. (szerk.) *Demográfiai portré 2018*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
- Bartoš, M. – Kušová, D. – Těšitel, J. – Kopp, J. – Novotná, M. (2008): Amenity Migration in the Context of Landscape-Ecology Research. *Journal of Landscape Ecology*, 1. 2. 5–21.

- Barnes, B. – Bloor, D. – Henry, J. (2002): A tudományos tudás szociológiai elemzése. Budapest, Osiris Kiadó
- Baudrillard, J. (1988): Consumer Society. In: Czagány, L. – Garai, L. (szerk.): A szociális identitás, az információ és a piac. JATEPress, Szeged
- Beluszky, P. – Sikos, T. T. (2007): Változó falvaink. A magyarországi falvak típusai a harmadik évezred kezdetén. Tér és Társadalom 21. évf. 2007/3. 1-29.
- Benson, M. - O'Reilly, K. (2009): Migration and the Search for a Better Way of Life: A Critical Exploration of Lifestyle Migration. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2009.01864.x>
- Bjerke, L. - Mellander, C. (2017): Moving home again? Never! The locational choices of graduates in Sweden. *The Annals of Regional Science*, 59, 707-729.
- Bok, D. (2010): The Politics of Happiness: What Government Can Learn from the New Research on Well-Being. Princeton: Princeton University Press
- Borjas, G. J. (1987): Self-Selection and the Earnings of Immigrants, *The American Economic Review*, 77(4): 531-553
- Borjas, G. J. (1994): The Economics of Immigration. *Journal of Economic Literature*, Vol. 32. No. 4. 1667–1717.
- Bourdieu, P. (1979): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London, Routledge
- Bourdieu, P. (2002): A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről. Budapest, Napvilág
- Böcskei, B. – Fekete, M. – Nagy, Á. – Szabó, A. (2023): A maszkon túl. Generációs koronavírus- és válságmegélések vizsgálata több kutatási módszer együttes alkalmazásával. Budapest, Gondolat Kiadó
- Böhm, A. – Pál, L. (1983): Helyi társadalom. 1. fejezet, MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest
- Bukodi, E. (2006): Társadalmunk szerkezete különböző nézőpontokból. In: Kovách, I. (szerk.): Társadalmi metszetek. Budapest: Napvilág, 109–159.
- Choldin, H. M. (1973): Kinship Networks in the Migration Process. In: *International Migration Review*, Vol. 7: 163–176.
- Coleman, J. S. (1988): Social Capital in the Creation of the Human Capital. *American Journal of Sociology* 94. 95-120.
- Corrigan, P. (1997): *The Sociology of Consumption*. London, Sage
- Csatári, B. (1986): A községek népességmegtartó képességének fő tényezői az Alföldön. In: Novák, L. – Selmeczi, L. (szerk.): Falvak, mezővárosok az Alföldön. Arany János Múzeum, Nagykőrös, 779-784.
- Csepeli, Gy. (2011): A szociálpszichológia vázlata. Jászöveg Műhely Kft.

- Csibe, A. – Kovács, I. (2000): A falusi társadalom alakulása a rendszerváltozás folyamán. Budapest
- Csibe, A. – Kovács, I. (2002): Vidéki történet. In: Kovács I. (szerk.): Hatalom és társadalmi változás. A poszt szocializmus vége. Budapest, Napvilág Kiadó 219-309.
- Csoba, J. (2019): Hol dolgoznak a falusi fiatalok? Kötődéstípusok és foglalkozási karakterek a kistelepülésen élő fiatalok körében. METSZETEK Vol. 8 (2019) No. 3. 55-85.
- Csizmady, A. – Kőszegh, L. – Győri, Á. (2019): Lakásmobilitás, társadalmi pozíciók és integrációs csoportok. In: Társadalomtudományi Szemle, 2019/2.
- Csurgó, B. (2013): Vidéken lakni és vidéken élni. A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék. Budapest, Argumentum Kiadó
- Csurgó, B. (2020): A biztonságos vidék (képzete). A járvány hatása a vidékreprezentációra és a hozzá kapcsolódó társadalmi gyakorlatokra. https://szociologia.tk.hun-ren.hu/uploads/files/csurgo-videkreprezentaciopandemia_Final-new.pdf
- Csurgó, B. – Horzsa, G. – Megyesi, B. (2022): A vidékimázs és helyi identitás kutatásának lehetőségei és módszerei. Szociológiai Szemle 32 (1): 15-40.
- Csurgó, B. - Kovács, I. - Megyesi, B. (2018): After a long March: the results of two decades of rural restructuring in Hungary. EASTERN EUROPEAN COUNTRYSIDE 24 : 1 pp. 81-109.
- Csurgó, B. – Légmán, A. (2015): Lokális közösség, megtartó közösség. Elméleti megközelítések a lokális közösség integráló szerepének vizsgálatához egy vidéki településen. Társadalomtudományi Szemle 2015/4. 51-66.
- Csurgó, B. – Nagy Kalamász, I. (2007): A szolgáltató vidék: a Művészetek Völgye és az etyeki bor- és gasztronómiai fesztiválok. In Kovács, I. (szerk.): Vidékiek és városiak. Budapest: L'Harmattan – MTA PTI, 67–84.
- Dabasi, H. ZS. (2009): Nyertesek és vesztesek! A nemzetközi migráció stratégiai tényezői és tendenciái Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. PhD értekezés
- Daniel, P. – Hopkinson, M. (1989): The Geography of Settlements. Second edition. Oliver & Boyd, Harlow, Essex.
- Davies, A. (2008): Declining Youth In-migration in Rural Western Australia: the Role of Perceptions of Rural Employment and Lifestyle Opportunities. <https://doi.org/10.1111/J.1745-5871.2008.00507.X>
- Dupcsik, Cs. – Tóth, O. (2008): Feminizmus helyett familizmus. Demográfia, 2008. 51. évf. 4. szám 307–328.
- de Haas, H. (2007): Remittances and social development: A conceptual review of the literature. In: Social Policy and Development Programme Paper, UNRISD, No. 34.
- de Haas, H. (2010): Migráció és fejlődés elméleti megközelítésben. In: Tarrósy, I. – Glied, V. – Keserű, D. (szerk.)(2012): Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között. Pécs, Publikon Kiadó 53-84.

- Djajic, S. (1986): International Migration, Remittances and Welfare in a Dependent Economy. *Journal of Development Economics* 21:229-234.
- Dóra, I. (2001): Lakásváltoztatások és családi életciklusok. In: *Statisztikai Szemle*, 79. évfolyam, 2001. 12. szám, 986-1000.
- Dövényi, Z. (2009): A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák. *Statisztikai Szemle*, 87. évfolyam, 3. szám 748–762.
- Duesenberry, J. S. (1949): *Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior*. Harvard University Press. Cambridge.
- Dusek, T. (2013): A lakókörnyezeti biztonságérzet településtípusok szerinti különbsége Magyarországon. *Közép-Európai Közlemények*, 8(3) 101-109.
- Éber, M. Á. (2008): Túl az élménytársadalmon? – avagy az élménytársadalom másfél évtizede. In: *Szociológiai Szemle* 2008/1, 78–105.
- Edington, E.D. (1970): 4: Disadvantaged Rural Youth. *Review of Educational Research*, 40, 69-85.
- Enyedi, Gy. (1980): *Falvaink sorsa*. Budapest, Magvető Kiadó
- Enyedi, Gy. (1984): *Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Enyedi, Gy. (1988): *A városnövekedés szakaszai*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Enyedi, Gy. (2011): A városnövekedés szakaszai – újragondolva. *Tér és Társadalom*, 25. 1. 5-19.
- Erdei, F. (1973): *Parasztok*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Erdei, F. (1974): *Magyar falu*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Fábián, Z. – Róbert, P. – Szívós, P. (1998): Anyagi-jóléti státuszcsoporthoz tartozó társadalmi miliói. In: Kolosi, T.–Tóth, I.Gy.–Vukovich, Gy. (szerk.): *Társadalmi riport*. Budapest, TÁRKI
- Falussy, B. (2004): *Az időfelhasználás metszetei*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
- Fejős, Z. – Szijártó, ZS. (2002): *Egy tér alakváltozásai: esettanulmányok a Káli-medencéről*. Néprajzi Múzeum, Budapest
- Fekete, Zs. (2007): Szubjektív biztonsághiány és elégedettség. In: Utasi, Á. (szerk.): *Az életminőség feltételei*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Műhelytanulmányok 2007/1. 24-37.
- Ferge, Zs. (2010): *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek. Adalékok a rendszerstruktúra és a társadalmi struktúra átalakulásának dinamikájához*. Napvilág Kiadó, Budapest
- Flognfeldt, J. (2006): Second homes, work commuting and amenity migrants in Norway's mountain areas, In: Moss, L. A. G. [ed.]: *The amenity migrants: Seeking and sustaining mountains and their cultures*. Wallingford, UK and Cambridge, USA, CABI Publishing, 232–244.

- Gárdos, J. – Ságvári, B. (2020): Az értékutatások ígérete és valósága – az értékek kutatása. In: Szabari, V. (szerk.): (Disz)kontinuitások. Napvilág Kiadó; ELTE Eötvös József Kiadó, Budapest
- Giddens, A. (2005): Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció. Budapest, Napvilág Kiadó
- Glaser, B. G. – Strauss, A. (1964): The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research. Aldine, Chicago, http://www.sxf.uevora.pt/wp-content/uploads/2013/03/Glaser_1967.pdf
- Gödri, I. (2010): Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban. Budapest, KSH Népszéktudományi Kutató Intézet
- H. Sas, J. (1976): Életmód a családban. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Hajdu, G. – Hajdu, T. (2011): Elégedettség és relatív jövedelem: a referenciacsoport összetételének hatása az információs és státuszhatás erősségére. In: SZOCIOLÓGIAI SZEMLE 21(3): 83–106.
- Halfacree, K. – Paul, B. (1998): Migration, rurality and the post-productivist countryside. In: Boyle Paul – Keith Halfacree (eds.): Migration into rural areas: theories and issues. Chichester: Wiley. 1–20.
- Hankiss, E.(1982): Diagnózisok. Budapest, Magvető Könyvkiadó
- Hankiss, E. (1999; 2016): Proletár reneszánsz. Budapest, Helikon Kiadó
- Harris, J. – Todaro, M. (1970): Migration, Unemployment & Development: A Two-Sector Analysis. In: American Economic Review, March, 1: 126-42.
- Hárs, Á. (1992): A nemzetközi migráció néhány problémájáról. Szakirodalmi áttekintés. In: Szociológiai Szemle 1992. 2. szám: 123–137.
- Hatton, T. J. – Williamson, J. G. (2005): Global migration and the world economy. Two centuries of policy and performances. The MIT Press. Cambridge, London
- Hautzinger, Z. (2016): Szemelvények a migráció szabályozásáról. Pécs, AndAnn Kft.
- Hetesi, E. – Andics, J. – Veres, Z. (2007): Az életstílus kutatási eredmények fogyasztásszociológiai interpretációs dilemmái. In: Szociológiai Szemle 2007/3–4, 115–134.
- Hines, J. D. (2010): Rural gentrification as permanent tourism: The creation of ‘New’ West Archipelago postindustrial culture space. Environment and Planning, 28, 509–523.
- Hirsch, F. (1978): Social Limits to Growth. Cambridge, London, Harvard University Press
- Hofmeister-Tóth, Á. - Kelemen, K. - Piskóti, M. (2012): Life paths in Hungary in the light of commitment to sustainability. Interdisciplinary Environmental Review, 13(4), 323–339.
- Hoggart, K. - Paniagua, A. (2001a): The restructuring of rural Spain. Journal of Rural Studies, 17, 63-80.

- Hoggart, K. - Paniagua, A. (2001b): What rural restructuring. *Journal of Rural Studies*, 17, 41-62.
- Horváth, D. – Mitev, A. (2015): Értelmező (interpretatív) fotóinterjú. In: Horváth D. – Mitev, A. (szerk.): *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Budapest, Alinea Kiadó, 243-262.
- Hradil, S. (1992): Régi fogalmak és új struktúrák. Milió, szubkultúra és életstílus a '80-as években. In: Andorka R., Stefan Hradil és Jules Peschar (szerk.): *Társadalmi rétegződés*. Budapest, Aula
- Huzdik, K. (2014): Migrációs potenciál alakulása, és az azt befolyásoló tényezők a XXI. század első évtizedében Magyarországon. Gödöllő, PhD értekezés
- Inglehart, R. (1997): *Modernization and postmodernization. Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press, Princeton
- Járosi, K. (2006): Felkerekedni egy másik világba. Rezidenciaturisták, élmény- és jóléti migránsok magyarországi falvakban, *REGIO* 17. 3. 116-139.
- Kapitány, B. – Spéder, Zs. (2021): Gyermekvállalás. In: Monostori, J. – Óri, P. – Spéder, Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2021*.
- Kiss, D. – Rosta, G. (2023): A Kárpát-medencei magyar fiatalok vallásossága. In: Vita, E. – Veres, V. (szerk.): *Változó ifjúság a Kárpát-medence országaiban. Szociológiai tanulmányok a magyar fiatalok két évtizedéről*. Nemzeti Kisebbségkutató intézet, Kolozsvár, Idea Nyomda
- Klaasen, L. H. – Paelinck, J. H. P. (1979): The Future of Large Towns. *Environment and Planning A/10.*, 1095–1104.
- Kocsis, J. B. (2023): A magyarországi fiatalok nyolcadik legégetőbb problémája: lakáshoz jutás, lakásproblémák. In: Pillók, P.- Székely, L. (szerk.): *Kívánj tized! A magyarországi fiatalok nemzedéki önreflexiója és jövőképe*. 157-173. <https://ifjusagkutatoiintezet.hu/kiadvany/kivanj-tized>
- Konrád, Gy. – Szelényi, I. (1971): A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. *Valóság* (12), 19–35.
- Kovách, I. (1988): *Termelők és vállalkozók. Rétegződés-Modell Vizsgálat IX*. Budapest, MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete
- Kovách, I. (2012): *A vidék az ezredfordulón*. Budapest, Argumentum
- Kovách, I. – Hajdu, G. – Gerő, M. – Kristóf, L. – Szabó, A. (2016): A magyar társadalom integrációs és rétegződésmodelljei. *Szociológiai szemle*, 26(3), 4–27.
- Kovách, I. (szerk.) (2017): *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Belvedere Meridionale Kiadó
- Kovách, I. (szerk.) (2020): *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Argumentum

- Kovács, K. (1990): Urbanizáció alulnézetből. In: Tóth, J. (szerk.): Tér-Idő-Társadalom. Huszonegy tanulmány Enyedi Györgynek, Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, 272-303.
- Kovács, K. (1994): A falvak sorsa polgáraik sorsa. A falusi polgárosodás dilemmái, Budapest, Kandidátusi értekezés
- Kovács, K. – Váradi, M. (2013): Hátrányban, vidéken. Argumentum Kiadó, Budapest
- Kovács, T. – Bodnár, Zs. (2016): Erdőbénye: A hagyományos és a posztmodern falu között félúton. A Falu (31) 3, 31–48.
- Kozák, Á. (2011): A fogyasztói életstílus leírására szolgáló kutatási megközelítések kritikai elemzése. Pécs, Doktori értekezés
- Krémer, B. (2019): Miért ésszerű maradni, ha egyszer nem az? – Szempontok az „immobilitás-kutatás” feldolgozásához és elemzéséhez. METSZETEK Vol. 8. No. 3. 233-249.
- KSH (2012): A belföldi vándorlás főbb folyamatai, 1990- 2011.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/belfvand11.pdf> (utolsó letöltés: 2020.05.20.)
- KSH (2016): Az ingázás kiemelt célpontjai.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ingazas.pdf> (utolsó letöltés: 2020.05.22.)
- Ladányi, J. (2012): Leselejtezettek. A kirekesztett népesség társadalom- és térszerkezeti elhelyezkedésének változása Magyarországon a piacgazdasági átmenet időszakában. Budapest, L'Harmattan Kiadó
- Laki, L. (2004): A vidék és a falvak a “mezőgazdaság után”. Társadalomkutatás, 22 kötet, 2–3. sz.
- Lange, N.D. - Olivier, T. - Geldenhuys, J.L. - Mitchell, C. (2012): Rural school children picturing family life. Perspectives in Education, 30, 79-89.
- Lee, E. S. (1966): A Theory of Migration. In: Demography. Volume 3. Issue 1: 47–57.
- Lengyel, Gy. - Vicsek, L. (2004): A biztonsághiány egyéni és társadalmi komponensei; In: Kolosi-Tóth-Vukovich (szerk.): Társadalmi riport, TÁRKI, Bp.
- Lennert, J. – Farkas, J. Zs. (2018): Az éghajlatváltozás várható hatása a magyarországi belső migrációs folyamatokra. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete
- Lévai, I. (1993): Nemzetközi migrációs modellek. In: Tamás, P. – Inotai, A. (szerk.): Új exodus. A nemzetközi munkaerőáramlás új irányai. Budapest, Korrekt Kft.
- Lewis, A. W. (1954): Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. In: Manchester School of Economic and Social Studies. 22: 139–191.
- Litwak, E. (1960): Geographical Mobility and Extended Family Cohesion. In: American Sociological Review, Vol. 25: 9–21.

- Losonczy, Á. (1977): Az életmód az időben, a tárgyokban és az értékekben. Budapest, Gondolat
- Lucas, R. E. B. (1997): Internal migration in developing countries. In: Handbook of Population and Family Economics, Vol. 1, 721–798.
- MacDonald, J. S. – MacDonald, L. D. (1964): Chain migration, ethnic neighbourhood formation and social networks. In: The Milbank Memorial Fund Quarterly, Vol. 42, No. 1: 82–97
- Marshall, D. – Dawson, J. – Nisbet L. (2018): Food access in remote rural places: consumer accounts of food shopping, *Regional Studies*, 52:1, 133-144, DOI: 10.1080/00343404.2016.1275539
- Marsden, T. – Whatmore, S. – Munton, R. – Little, J. (1987): Uneven development and restructuring process in British agriculture: a preliminary exploration. *Journal of Rural Studies*, Vol. 3. No. 4. 297–308.
- Marsden, T. (1999): Rural futures: The Consumption countryside and its regulation. *Sociologia Ruralis*, Vol. 39. No. 4. 501–526.
- Massey, D.S. (1990): Social structure, household strategies and the cumulative causation of migration. *Population Index*, 56: 3-26.
- Massey, D.S. – Arango, J. – Hugo, G. – Kouaouci, A. – Pellegrino, A. – Taylor, J. E. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. In: *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3: 431-466.
- Massey, D.S. – Arango, J. – Hugo, G. – Kouaouci, A. – Pellegrino, A. – Taylor, J., E. (2007): A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés. In: Sik Endre (szerk.): *A migráció szociológiája*. Budapest, ELTE TáTK
- Matolcsi, L. (1982): Az urbanizáció hatása a közigazgatásra, egy középfokú szerepkörű település tükrében. Szakdolgozat, Budapest
- McCrorie, P. - Mitchell, R. - Macdonald, L. – Jones, A. – Coombes, E. – Schipperijn, J. – Ellaway, A. (2020): The relationship between living in urban and rural areas of Scotland and children’s physical activity and sedentary levels: a country-wide cross-sectional analysis. *BMC Public Health* 20, 304
- McDowell, C. – A. De Haan (1997): *Migration and Sustainable Livelihoods: A Critical Review of the Literature*. Institute of Development Studies, Sussex.
- Mincer, J. (1974): *Schooling, Experience, and Earnings*. New York, Columbia Press. 41-63.
- Modigliani, F. (1986): Life Cycle, Individual Thrift, and the Wealth of Nations. In: *The American Economic Review*. Vol. 76. No. 3. pp. 297–313.
- Mormont, M. (1987): Rural nature and urban natures. *Sociologia Ruralis*, Vol. 27. No. 1. 3–20.
- Moss, L. A. G. (1994): Beyond tourism: The amenity migrants. In: Mannermaa M. – Inayatullah S. – Slaughter R. (ed.): *Coherence and chaos in our uncommon futures: Visions, means, action*. Finland Futures Research Centre Turku School of Economics and Business, Turku 121–128.

- Moss, L. A. G. (2014): The rural change agent amenity migration: Some further explorations. In: Moss L. A. G. – Glorioso R. (ed.): Amenity migration. Transforming rural culture, economy and landscape. Canada, The New Ecology Press, 11-30.
- Murinkó, L. – Spéder, Zs. (2021): Élettársi kapcsolatok, házasság. In: Monostori, J. – Óri, P. - Spéder Zs. (szerk.): Demográfiai portré 2021.
- Müller, D. K. (2006): Amenity migration and tourism development in the Tärna Mountains, Sweden, In: Moss, L. A. G. [ed.]: The amenity migrants: Seeking and sustaining mountains and their cultures, Wallingford, UK and Cambridge, USA, CABI Publishing. 45–58.
- Myrdal, G. (1957): Rich Lands and Poor: The road to world prosperity. New York, Harper and Row
- Nagy, E. – Timár, J. – Nagy, G. – Velkey, G. (2015): A társadalmi-térbeli marginalizáció folyamatai a leszakadó vidéki térségekben. Tér és Társadalom 29. évf. 1.szám
- Nagy, Á. – Guld, Á. – Kehl, D. – Szücs, K. – Töröcsik, M. (2020): Miért nem vonzó a lassú, mikor vágyunk rá? Életstíluscsoportok kutatása szemiotikai megközelítéssel. In: Jelkép 2020/4. szám, 79-94.
- Novotná, M. – Preis, J. – Kopp, J. – Bartoš, M. (2013): Changes in migration to rural regions in the Czech Republic: position and perspectives. Moravian Geographical Reports, Vol. 21, 3/2013, 37-54.
- Osbaldiston, N. (2013): Culture of the Slow. Social Deceleration in an Accelerated World. Palgrave Macmillan, Hampshire, England
- Ördög, I. (2013): Menekültügyi mítoszok, féligazságok. Fundamentum, 2013/2. 77.
- Papademetriou, D. G. – Terrazas, A. (2009): Immigrants and the Current Economic Crisis: Research Evidence, Policy Challenges, and Implications. Washington, Migration Policy Institute
- Parkins, W. - Craig, G. (2006): Slow Living, Berg, Oxford.
- Petővári, B. (2010): A paradigmaváltás esélyei a fejlett országok migrációs politikájában. Budapest, Ph.D. értekezés
- Phillips, M. (1993): Rural gentrification and the processes of class colonisation. Journal of Rural Studies, Vol 9. No. 2, 123–140.
- Piore, M. J. (1979): Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies. New Yor, Cambridge University Press
- Piore, M. J. (1986): The Shifting Grounds for Immigration. In: Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 485: 23-33.
- Piskóti, M. (2015): A környezeti identitás szerepe a környezettudatos viselkedés kialakulásában. Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem
- Portes, A. – Böröcz, J. (1989): Keserű kenyér: A munkaerő nemzetközi migrációjának szociológiai problémái. In: Szociológia, 1. szám, 11-13.

- Powell, M.A. - Smith, A.B. - Taylor, N. (2016): Rural Childhood in New Zealand: A Unique Site of Children's Agency and Social Participation. *Children Australia*, 41, 275 - 284.
- Pungas, E.– Toomet, O.– Tammaru T.– Anniste K. (2012): Are Better Educated Migrants Returning? Evidence from Multi-Dimensional Education Data. *Norface Migration Discussion Paper*, No. 2012-18.
- Ravenstein, E.G. (1876): Census of the British Isles, 1871. Birth Place and Migration. In: *The Geographical Magazine*, Vol.3. July: 173-177. August: 201-206. September: 229-233.
- Ravenstein, E.G. (1889): The Laws of Migration. In: *Juornal of the Statistical Society*, June: 241-301.
- Rédei, M. (2005): A nemzetközi vándorlás folyamatának irányítása. *Statisztikai Szemle*. 83. évf. 7. sz: 662–680.
- Rédei, M. (2007): *Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Rédei, M. (2011): A térbeli mobilitás a szellemi tőke növelésének alapja. In „Magyar felsőoktatás 2010” Konferencia dokumentumok NFKK Füzetek 6: 31–44.
- Ritchey, P. N. (1976): Explanations of Migration. In: *Annual Review of Sociology* Vol. 2: 363–404.
- Rosta, G. (2023): Kivonulás vagy elmozdulás az individuális vallásosság irányába? In: *Keresztény közéleti-kulturális folyóirat*, XXXVIII. (XIII. új) évfolyam 2023/1. 3-10.
- Roscigno, V.J. - Crowle, M.L. (2009) *Rurality, Institutional Disadvantage, and Achievement/Attainment**. *Rural Sociology*, 66, 268-292.
- Sági, M. (2000): „Az anyagi helyzettel való elégedetlenség és vonatkoztatási csoportok” In: Kolosi, T. – Tóth, I. Gy. – Vukovich, Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2000*, Budapest: TÁRKI, Pp. 260–297.
- Sasaki, H. (2018): Do japanese citizens move to rural areas seeking a slower life? Differences between rural and urban areas in subjective well-being. *Bio-based and Applied Economics* 7(1): 1-17.
- Schulze, G. (1992): *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt am Main, New York, Campus Verlag
- Schulze, G. (2000): „Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája (részlet). In: *Szociológiai figyelő* 2000/1-2. 135-157.
- Schuster, M. (2005): *Művészetlélektan*. Budapest, Panem Kiadó
- Schultz, T. W. (1983): *Beruházás az emberi tőkébe*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó
- Schwartz, D. (2016): The importance of affordable housing to economic competitiveness. In: *Economic Development Journal*, 15(1), 40-46.
- Shamsuddin, M.S. - Said, I. (2008): *Middle Childhood Children Interaction With Home And Neighbourhood Gardens In Urban And Rural Setting*.

- Shevky, E. – Bell, V. (1955): *Social area analysis*. Stanford University Press, Stanford, 70.p
- Sik, E. (2012): A migrációs burok. In: Sik, E. (szerk.): *A migrációs szociológiája 2*. Budapest, elektronikus kiadvány
http://old.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Migracio_Szociologiaja_2.pdf
- Simmel, G. (1973): *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Budapest, Gondolat Kiadó
- Sjaastad, L. A. (1962): The costs and returns of human migration. In: *Journal of Political Economy* 70s: 80-93.
- Skeldon, R. (2006): Interlinkages between internal and international migration and development in the Asian region. In: *Population, Space and Place*, vol. 12: 15-30.
- Skeldon, R. (2008): *Migration and development*. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific Population Division, Department of Economic and Social Affairs, Bangkok
- Smith, M. K. – Csurgó, B. (2018): Tourism, wellbeing and cultural ecosystem services: a case study of Órség National Park, Hungary. In Azara, I. – Michopoulou, E. – Niccolini, F. – Taff, B. D. – Clarke, A. (szerk.): *Tourism, health, wellbeing and protected areas*. Egham: CABI, 26–38
- Somlai, P. (1999): A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. *Demográfia*, 42. évf. 1–2. sz. 38–47.
- Stark, O. (1991): *The migration of labour*. Cambridge, Basil Blackwell
- Stark, O. – Taylor, J. E. – Yitzhaki, S. (1986): Remittances and inequality. *The Economy Journal*, 96, Is. 383: 722-740.
- Stark, O. (2004): Rethinking the brain drain. In: *World Development*, 32(1): 15-22.
- Stockdale, A. (2010): The Diverse Geographies of Rural Gentrification in Scotland. *Journal of Rural Studies*, 26 (1), 31–40.
- Strauss, A. L. – Corbin, J. (1990): *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques*. Sage Publications
- Strauss, A. L. – Corbin, J. (1998): *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. https://research-proposal.ir/wp-content/uploads/2019/06/Basics_of_Qualitative_Research__Techniques_and_Procedures_for_Developing_Grounded_Theory.pdf
- Szalai, S. (1978): *Idő a mérlegen*. Budapest, Gondolat Kiadó
- Székely, A. – Krajcsovics, Á. (2017): A népességmegtartó képesség kérdésköre, valamint kísérlet annak számítására. In: *Jelenkori társadalmi és gazdaságtudományi folyamatok*, XII. évfolyam, 1-2. szám, 63-76.
- Székely, G. (2018): A lakásvásárlás finanszírozása. In: *Miben élünk? A 2015. évi lakásfelmérés részletes eredményei*. Budapest, KSH, 67-80.
- Szelényi, I. (2008): *Cities under Socialism and After*. In: *Cities After Socialism*. 286–317.

- Szijaártó, Zs. (2002): Turizmus és regionalizmus a Káli-medencében. Egy kutatás tapasztalatai, In Fejős, Z. – Szijaártó, Zs. (szerk.): Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéből. Budapest: Néprajzi Múzeum, 7–21.
- Tardos, R (2008): Foglalkozás, milió, kapcsolathálózatok: külön világok? Egy tipológiai kísérlet körvonalai, SZÁZADVÉG 13: (50) pp. 5-50.
- Tarrósy, I. (2016): Elméleti megfontolások a nemzetközi migrációs tendenciák megértéséhez. In: Tarrósy, I. – Glied, V. – Vörös, Z. (szerk.): Migráció a 21. században. Pécs, Publikon Kiadó 9-29.
- Taylor, J. E. – Arango, J. - Hugo, G. – Kouaouci, A. – Massey, D. S. – Pellegrino, A. (1996): International migration and community development. In: Population Index, Vol. 62, No. 3: 397-418.
- Taylor, J. E. – Philip, L. M. (2001): Human Capital: Migration and Rural Population Change In: Handbook of Agricultural Economics, ed. Bruce L. Gardner and Gordon C. Rausser. New York, Elsevier Science
- Thomaz, D.C., - Prado, G.C. (2023): Slowing down to live with purpose: a systematic review on Slow Living. ANAIS SDS 2023.
- Tikász, I. E. (2007): A vidék népességmegtartó és népességeltartó képességének egyes elemei a püspökladányi kistérségben. Doktori értekezés, Debrecen
- Tilly, C. (1990): Áthelyeződött hálózatok. In: Sik Endre (szerk.)(2007): A migráció szociológiája. Budapest, ELTE TáTK, 41-55.
- Timár, J. (1999): Elméleti kérdések a szuburbanizációról. In: Földrajzi Értesítő 1-2, 7-31.
- Tomay, K. - Völgyi, B. (2022): Közösség és dzsentifikáció egy vidéki településen. SZOCIOLÓGIAI SZEMLE 32 : 1 pp. 65-87.
- Tomay, K. - Lajos, V. (2022): A képzelt vidék – a lehetséges, megteremtett és megélt vidékiség. SZOCIOLÓGIAI SZEMLE 32 : 1 pp. 4-14.
- Tóth, K. (1982): Tények és érvek a Békés megyei községek népességmegtartó képességéről. Területi Statisztika, 32 (1-2): 40-59.
- Törőcsik, M. (2003): Fogyasztói magatartás trendek. Budapest, KJK-KERSZÖV
- Törőcsik, M. – Szűcs, K. (2004): Tempo-Based Lifestyle Segmentation. Theoretical Framework and Empirical Experiences in Hungary. In José L Munuera (ed.): Worldwide marketing: 33rd EMAC conference proceedings, Murcia
- Törőcsik, M. (2016): Fogyasztói magatartás [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó. https://mersz.hu/hivatkozas/dj72fm_23_p3#dj72fm_23_p3 (utolsó letöltés: 2020.05.22.)
- Törőcsik, M. – Szűcs, K. – Nagy, Á. – Lázár, E. (2019): Életstíluscsoportok Magyarországon a digitalizáció korában. Életstílus-kutatások és a marketing. In: Replika 111, 63-86.
- UN WUP (2018): World Urbanization Prospects. Country profiles. Hungary. <https://population.un.org/wup/Country-Profiles/>

- Utasi, Á. (1984): Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák. Műhelytanulmányok. Budapest, Társadalomtudományi Intézet
- Utasi, Á. (1989): Családok és életstílusok. Budapest, MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete
- Utasi, Á. (2005): Az életmód kérdései. In: Bayer J. – Jávor I. – Utasi Á. (szerk.): Társadalomismeret. Budapest Dinasztia Tankönyvkiadó
- Utasi, Á. (2013): Kötelékben. Szolidaritás-hálók és közélet. Szeged, Belvedere Kiadó
- Van den Berg, L. – Drewett, R. – Klaassen, L.H. – Rossi, A. – Vijverberg, C. (1982): Urban Europe: A Study of Growth and Decline, Oxford, Pergamon.
- Valuch, T. (2014): A rendszerváltás hatásai a magyar társadalom térbeliségére. *Metszetek* 2014/2, 110-118.
- Valuch, T. (2015): A jelenkori magyar társadalom. Budapest, Osiris Kiadó
- Vasárus, G. (2016): Külterületi szuburbanizáció és szegregáció: Példák vidéki agglomerációk konfliktusaira. *Településföldrajzi tanulmányok* 6. 1. 84-94.
- Vastagh, Z. (2013): Életstílus vagy státuszfogyasztás. In: *Statisztikai Szemle*, 91. évfolyam 11. szám 1092-1117.
- Váradi, M. (2007): Utak, elágazások – a közelmúlt falukutatásai. In: Kovács, É. (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Pécs, PTE-BTK Kommunikációs és médiatudományi Tanszék
- Veblen, T. (1975): A dologtalan osztály elmélete. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Veres, P. (1936): Az Alföld parasztsága. Budapest, Oravetz István Könyvkiadóvállalat Kiadása
- Wallace, S.B. – DeLorme, Jr C.D. – Kamerschen, D.R. (1997): Migration as a consumption activity, *International Migration*, Volume 35, Number 1: 37-58.
- Warner, S. B. (1962): *Streetcar Suburbs: The Process of Growth in Boston, 1870-1900*. MA. Harvard University and the MIT Press, Cambridge.
- Weber, M. (1987): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Williams, D. R. (2014): Making sense of ‘place’: Reflections on pluralism and positionality in place research. *Landscape and Urban Planning*, 131, 74–82. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.08.002>
- Zeleny, K. – Molontay, R. – Szabó, M. (2021): A kollégiumi lét egyetemi teljesítményre gyakorolt hatásának vizsgálata. *Statisztikai Szemle*, 99. évfolyam 1. szám, 46–79.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet – Interjúvázlat

Interjúvázlat

Falvak vonzásában - diplomás fiatalok az Észak-Alföld régió falvaiban

I. Bemutatkozás

- Kérlek mutatkozz be, mesélj magadról
  - + Hány éves vagy?
  - + Mivel foglalkozol jelenleg?

II. Gyerekkor

- Kérlek mesélj a gyerekkorodról... *(szülei, lakóhelyük, foglalkozásuk, iskoláik stb.) cél kideríteni a falusi kötődéseket, szülői hatásokat, mintákat, családi mobilitástörténetüket*
  - + Amikor gyerek voltál hol éltetek? Város-falu?
  - + Többször költöztetek? Hogyan élted meg a költözéseket?
  - + Hogyan emlékszel vissza milyen volt falun/városban élni?
  - + Szeretted ott élni?
  - + Mivel foglalkoztak a szüleid?
  - + Iskolázottságukat tekintve mi volt a szüleid végzettsége?
  - + Ki az a szüleid, vagy nagyszüleid közül, akire a leginkább felnézel?
  - + Kinek az élete példaértékű számodra? Mesélj róla!

III. Iskola

- Kérlek mesélj kicsit az iskoláidról?
  - + Hová jártál iskolába? *(általános, gimnázium, egyetem)*
  - + Hogyan emlékszel vissza az iskolás éveidre? *(általános, gimnázium, egyetem)*
  - + Miért ezt az egyetemet/szakot választottad?
  - + Ki/mi volt rád hatással a választásban?
  - + Kollégista voltál, vagy albérletben laktál?
  - + Szeretted az egyetemi éveidet?
  - + Mi történt veled az egyetemi végzés után?

IV. Munkahelyek

- + Mi volt az első munkahelyed? Mesélj róla milyen volt?
- + Mit dolgozol jelenleg? Szakmádhoz kapcsolódó munkát végzel?
- + Kérlek mesélj róla mi itt a feladatod, mivel telik egy munkanapod a munkahelyeden?

+ Megbecsültnek érzed magad a munkádban?

V. Jelenlegi család

- Kérlek mutasd be a családod, kikkel élsz együtt? *(életkoruk, iskolázottságuk mivel foglalkoznak, mit érdemes még róluk tudni)*

+ Minden családtagról külön végig kell kérdezni: hány éves, iskolázottsága, mivel foglalkozik, mi a megkérdezetthez kapcsolódó viszonyuk

+ Hogyan alakulnak nálatok az otthoni szerepek?

+ Kinek mik a feladatai a háztartásban?

+ Elégedett vagy ezzel a feladat elosztással? Van olyan amin változtatnál?

VI. Életmód, életritmus

- Kérlek mesélj egy hétköznapodról? Hogyan, mivel telik? *(ha kérdezi, akkor onnan hogy reggel felkeltek, ki mit csinál stb.)*

+ Milyen reggeli rutinotok van?

+ Milyen étkezési szokásaitok vannak?

+ A délután, este mivel szokott általában telni?

+ Milyen szabadidős tevékenységeket végzel?

- És egy pihenősebb napot, hétvégét is elmesélnél? Miben más?

+ Mivel tudsz a leginkább kikapcsolódni?

- Mi jelent számodra önkifejezést? Milyen hétköznapi helyzetekben érzed hogy megvalósítod önmagad? (munka? család? hobbi? stb.)

+ Kapcsolódik-e ez valamilyen közösséghez, csoporthoz?

- Szerinted mennyire élsz gyors életet? Mesélj erről, miből gondolod hogy gyors/lassú? *(gyors élettempó: ambiciózus gondolkodás, digitalizálódás, újdonságkeresés, izgalom, aktív életmód; lassú élettempó: passzív és lassú életmód, kimaradás, állandóságra törekvés, ragaszkodás.)*

+ A vidéki étellel szerinted mennyire kapcsolható össze a lassabb élettempó? Miben nyilvánul ez meg a saját életedben?

VII. Értékek, értékorientációk

- Vannak-e olyan értékek, amiket tudatosan képviselsz? Mik ezek? Hogyan teszed ezt a hétköznapokban?

- Ez egy **értéklista**, ami tartalmazza az emberek által leggyakrabban említett értékeket, mit gondolsz róluk? Számodra melyik mennyire fontos? Mesélj róluk? Kezd amelyikkel szeretnéd! *(vallásosság, hagyományok, biztonság, fenntarthatóság, kultúra, társadalom, politika)* - *alábbiak csak segítő kérdések, magától beszéljen!*

+ VALLÁS Mennyire tartod magad/ a családod vallásosnak? Vallásos nevelést kaptál?

+ VALLÁS Te a saját családodban mennyire gyakorlod?

- + HAGYOMÁNY Mennyire őröd, tiszteled a hagyományokat? Melyek azok amiket tartotok a saját családdal?
- + HAGYOMÁNY Szüleid, vagy nagyszüleid is őrizték ezeket a tradíciókat?
- + BIZTONSÁG Miben nyilvánul meg a hétköznapiakban az hogy az neked fontos a biztonság?
- + BIZTONSÁG Szüleidre hogyan emlékszel vissza, nekik mennyire volt ez fontos?
- + BIZTONSÁG Ha szembeállítjuk a szabadsággal, melyik számodra a fontosabb?
- + FENNTARTHATÓSÁG A fenntarthatóság mennyire fontos számodra?
- + FENNTARTHATÓSÁG Mik azok amikre figyelsz, milyen viselkedésmódokban van jelen a családban?
- + FENNTARTHATÓSÁG Szerinted a szüleidtől vettél át ezekből a szokásokból?
- + TÁRSADALOM Ha meghallod azt a szót, hogy társadalom (közösség), mi jut róla eszedbe?
- + TÁRSADALOM Hogyan jellemeznéd a társadalmat amiben élünk?
- + TÁRSADALOM A saját életedben mennyire érzed magad a társadalom aktív tagjának? Mi alapján gondolod ezt?
- + POLITIKA Mennyire követed a politikát? Szerinted fontos követni a történéseket?
- + POLITIKA A politika csak kiszolgálja az embereket, vagy az emberektől függetlenül működik?
- + KULTÚRA Mennyire fontos szerinted az emberek számára a kultúra? Szükség van rá?
- + KULTÚRA Hogyan jelenik meg az életedben a kultúra? Hol találkozol vele?
- Mit gondolsz mik azok a dolgok, amikben hasonlóan vélekedsz mint a szüleid?
- Mik azok amikben nagyon eltérően, máshogyan vélekedsz? Mit gondolsz miért?
  - + Esetleg idézz fel egy szituációt, mik azok a témák amikben családi konfliktusok szoktak generálódni?
- Ha egy skála két végpontja a tradicionális és a modern akkor te hol helyezkedsz el ezen a skálán? Inkább tradicionálisnak vallod magad vagy modernnek? Miért?

(tradicionális értékrend: becsületesség, környezetvédelem, boldogságra és szabadságra törekvés, biztonság, segítségnyújtás és a hagyományok tisztelete; modern értékrend: változás, kaland, kreativitás, siker, gazdagság és hatalom)

elérése)- ha nagyon tanácstalan akkor fel lehet olvasni ezeket az értékpárosításokat melyik alá mi tartozik

- Fontos-e számodra hogy a környezetben élők azonos értékrendet képviseljenek?
- Milyen értékeket kapsz a faluhoz, falusi élethez?
- Szerinted miben más ma egy városi és a falusi ember az értékek alapján?

VIII. Lakóhelyválasztás, mobilitási döntés

- Meséld el mikor jutott először eszedbe a városból való **elköltözés/vidéken maradás** gondolata.
- Miért? Miket mérlegeltél?
- Valaki/valakik véleményére adtál-e ebben a kérdésben? Kiére? Miért?
- Miért pont ezt a települést választottad?
- Valakikhez vagy egyedül érkezted? (*egyedül, családdal, párral történt-e?*)
- Meséld el a költözés/letelepedés mozzanatai
  - + Miket mérlegeltetek a döntés meghozatalakor?
  - + Milyen lehetőségek között dilemmáztatok?
  - + Mennyire készültetek föl előre?
  - + Milyen volt a folyamat? Mennyire volt nehéz? (*ki kell deríteni fizikálisan, mentálisan, anyagilag, stb.*)
  - + Milyen érzések voltak benned az első időszakban? Érezted magad/magatokat kívülállónak a településen?

IX. Város (*előzetesen kérek egy képet/fotót, erről kezdünk el beszélgetni, ha nem választott akkor egy gyors keresés alapján megyünk, netről választ*)

- Mesélnél a képről... Miért ezt a képet választottad?
- Mit jelent számodra egy város?
- Mik az előnyei?
- Mik a hátrányai?
- Mik az első élményeid a városról?
- Kérlek beszélj arról kicsit, hogy mikor éltél városban először? (ha eddig nem derül ki)
- Mielőtt nem éltél városban milyen volt a kapcsolatod a várossal? Megfordultál korábban is városban?
- Az egyetemi éveid alatt hogyan viszonyultál a városhoz?
  - + Mit szerettél a városi életben?
  - + Szabadidődet mivel töltötted a városban?
  - + Mit nem szerettél a városi életben?

X. Falu (*előzetesen kérek egy képet/fotót, erről kezdünk el beszélgetni, ha nem választott akkor egy gyors keresés alapján megyünk, netről választ*)

- Mesélnél a képről... Miért ezt a képet választottad?
- Mit jelent számodra egy falu?

- Mik egy falu előnyei?
- Mik a hátrányai?
- Meséld róla, miben más egy kistelepülésen, faluban élni, mint egy városban?
  - + Hogyan telik egy nap egy faluban?
  - + Szabadidőt mivel töltik általában az emberek?
  - + Mik a jó részei a falusi életnek?
  - + Mit gondolsz egy falusi élet fenntarthatóbb egy városi életnél? Miért?

XI. Településről

- Meséld kicsit a saját faludról. *(milyenek az emberek, milyen a közösség, munkahelyek, boltok, szórakozási lehetőségek, helyi bizalom, fejlődés, stb.)*
  - + Milyenek itt az emberek?
  - + Milyen a közösség? *(összetartó? Milyen közös programok vannak? Mennyire ismerik egymást az emberek stb.)* Milyen programokon vesz/vett már részt szívesen? Milyen rendszerességgel?
  - + Mennyire bíznak itt az emberek egymásban?
  - + Milyen munkahelyek vannak helyben, a környéken? Miből élnek itt az emberek?
  - + Jellemző az ingázás? *(máshol dolgoznak az emberek, de itt laknak)*
  - + Vannak itt intézmények? Szolgáltatások?
  - + Milyen szórakozási lehetőségek elérhetőek?
  - + Vannak a településen újítások, fejlesztések? Mik azok?
  - + Fejlődik a település? Miért gondolod ezt?
- Vannak-e kezdeményezések országos szinten, vagy esetleg helyben, amik arra irányulnak, hogy népességet vonzzanak/helyben tartsák a közösséget? Mit gondolsz ezekről?
- Hogyan látod a falu jövőjét
  - + Elöregedő szerinted a falu?
  - + Kik maradnak helyben, kik érkeznek a településre?
  - + Ha el kellene képzelned a falut 15 év múlva, milyen lenne?

XII. Technológia, digitalizáció

- Mennyire tartod a települést technológiailag és digitálisan fejlettnak?
  - + Milyen technológiai újításokkal talákoztál már a településen?
  - + Internet elérhető a településen? Milyen a minősége?
  - + A települési intézményekben használnak új technológiákat?
- Te/Ti a saját életetekben milyen technológiai elemeket használtok?
  - + Használtok okos megoldásokat? Milyeneket?
- Mi a véleményed a technológia használatáról? Szükségesek? Hasznosak?

XIII. Kapcsolati háló

- Mesélj kérlek a családi kapcsolataidról. *(kikkel tart kapcsolatot, ők hol élnek, milyen gyakran, milyen módon)*
  - + Kikkel tartasz kapcsolatot a családtagjaid közül?
  - + Ők hol élnek?
  - + Milyen módon tartotok kapcsolatot *(off/online)*
  - + Milyen gyakran találkoztok?
  - + Ki számodra a legfontosabb személy? Kire számíthatsz leginkább a rokonságból?
- Mesélj kérlek a baráti kapcsolataidról. *(kikkel tart kapcsolatot, ők hol élnek, milyen gyakran, milyen módon)*
  - + Őket kik alkotják?
  - + Mikor ismerkedtél meg velük?
  - + Mennyire szoros a kapcsolat? Milyen gyakran találkoztok?
  - + Kiben bízol meg a leginkább?
- A faluban élő barátokról, családtagokról mesélj kicsit *(kik ők, mióta élnek itt, milyen a kapcsolat)*
  - + A család, barátok közül vannak akik a településen élnek?
  - + Velük milyen a kapcsolat? *(értelemszerűen ha nem tartoznak az előzőekbe csak akkor tedd fel a kérdést)*
- Szerinted mennyire vagy szerves/kilógó része a helyi közösségnek?
- Mikor ideköltöztetek ez más volt? Mikre emlékszel, miket csináltatok, hogy jobban megismerjenek, megismerjétek a helyieket, a közösséget, stb.?
- Jelenleg milyen tevékenységekben kapcsolódsz be a falu életébe?
- Az embereket különböző kisebb közösségek veszik körül, (pl. munkahelyi, baráti, falusi, családi, focizni járók, termelők, hagyományörzők, stb.) saját magad számára melyik a leginkább fontos? Miért?

XIV. Fogyasztás

- Változtak a vásárlási, fogyasztási szokásaid azzal, hogy egy kistelepülésre költöztél?
  - + Rendszeresen a településen vásárolsz, vagy városba jársz?
  - + Miket mérlegelsz amikor fogyasztasz, vásárolsz?
  - + Inkább drágább jobb minőséget vásárolsz ha teheted, vagy többet, olcsóbban?
  - + Mennyire gyakran vásárolsz? Inkább raktároztok, és egyszerre többmindent...?
- Milyen kulturális termékeket fogyasztasz és hol teszed ezt? *(kideríteni magas vagy populáris kultúrafogyasztó-e)*
- Milyen a viszonyod a tárgyakkhoz?

- + Sok tárgyatok van otthon?
- + Kaptad ezeket, örökölted, vagy többségét inkább már te vásároltad?
- Mindent megvásároltok, amire a háztartásnak szüksége van, vagy vannak olyan dolgok amiket megtermeltek, ti hoztok létre, esetleg közösségben cseréltek, ajándékoztok egymásnak?
- Mik azok a dolgok amikre a legszívesebben költessz? Miért fontos ez számodra?
- Mi az amire a leginkább sajnálod a pénzt, amit a leghaszontalanabbnak tartassz?
- Inkább szereted, ha sok alternatíva van egy-egy használati tárgyból, vagy kevesebb magasabb minőségű?
- Miben gondolod hogy követed a divatot, valamilyen trendet és mik azok a dolgok amikben inkább nem tekinted magad divatkövetőnek?
  - + Szerinted vannak dolgok amiket csak azért veszel meg, mert kifejez egy valahová, közösséghez tartozást?
  - + Van-e olyan termék/szolgáltatás a fogyasztásokban, amit tudatosan képviselsz?
- Mennyire fontos szerinted, hogy tárgyak helyett élményeket adjunk egymásnak?
  - + Inkább tárgyakat vásárolsz ajándékba, vagy programokat?
- Miért fontos szerinted megosztani másokkal a dolgokat amik veled/veletek történnek?
  - + Mennyire vagy jelen az online térben? Milyen social media platformokon?
- Meg tudsz fogalmazni egy életstílust amit szerinted Te/Ti a családdal képviseltek?

XV. Jövőtervek

- Mesélj arról, milyen számodra egy ideális, vágyott életvitel? *(Hogyan szeretnél élni a jövőben? munkahely, szabadidő, család, stb.)*
  - + 15 év múlva hogyan képzeld el az életed?
  - + Mi lesz a munkád?
  - + Mivel töltöd a szabadidőd?
  - + Hogyan, mivel töltöd majd egy napod?
- Mi segít/gátol abban, hogy most így élj?
- *(Ha eddig nem derülne ki)* Meddig tervezel a településen/faluban maradni? Miért?

Köszönöm a részvételed és a segítségédet a doktori kutatásomban!

2. számú mellék – Megfigyelőlap

I. Bemutatkozás				
Családi állapot	egyedülálló	egyedülálló, gyerekekkel	pár	pár, gyerekekkel
Foglalkoztatottság	csak a férj dolgozik, nő háztartásbeli		mindketten dolgoznak	
II. Gyerekkor				
Település	falu		város	
III. Oktatási évek				
Mobilitás	hazajárós	kollégista	albérlet	saját lakás
Végzés után	nem maradt		maradt városban	
IV. Munka				
Jelenlegi munka	végzettségének megfelelő		nem a végzettségének megfelelő	
Településhez való viszonya	home office	helyben van	szomszédos település	távolabbi település
Munkához való viszonya	életét a munkája köré szervezi		csak munka	
V. Család				
Otthoni szerepek	tradicionális szerepek		modern szerepek	
Helyi családi kötődés	helyben élnek	közeli településen élnek	távol élnek	
VI. Életmód				
Hétköznapi	Többnyire helyben		Helyben és közeli településen	Többnyire nem helyben
Cselekvések, szabadidőeltöltés	Inkább otthon, helyben		Távolabb is, városokban is	
Élettempó	lassabb a falusi élet		ugyanolyan gyors, mint a városi	

VII. Értékek				
Értékrend	Inkább tradicionális		Inkább modern	
VIII. Mobilitási döntés				
Státusz, miért itt	itt nőtt fel (vagy férje)	munkavégzés, házvásárlás	település jellemzői miatt	
IX. Falu-Város				
Városról	negatívumok erősek		lehetőségek, de neki nem	lehetőségek, jobb egy város
Faluról	negatívumok erősek		vidék jó, de város is kell	vidéki idill, falu, mint jövő
X. Kapcsolati háló				
Családi, rokoni	Döntően helyben	Helyben és távolabb is	Döntően távolabb	
Baráti	Döntően helyben	Helyben és távolabb is	Döntően távolabb	
Települési integráltság	Ismert és elismert, szerves tag	Ismert, de nem kapcsolódik be	Nem ismert, de nyit a közösség felé	Nem ismert, de nem is nyit, csak lakó
XI. Fogyasztás				
Alapvető fogyasztás	szinte önellátó (és/vagy családától)	termelnek is, vesznek is	megvesznek mindent (városban)	megvesznek mindent (online is)
Tárgy/Élmény	Tárgyak		Élmények	
Kultúrafogyasztás	populáris		magas	
Kultúrafogyasztás tere	otthon, helyben		távolabb, városban	
Technológia használat	többnyire nem használják	alapvető eszközök, de nem újító	inkább újítóak, egy-egy elemet	abszolút innovatívak
XII. Jövő				
Maradás	mindig itt fog élni		átmeneti, távolabbi jövőben elmegy, de falu	átmeneti, távolabbi jövőben elmegy, város

VALLÁS

HAGYOMÁNY

BIZTONSÁG

FENNTARTHATÓSÁG

TÁRSADALOM

KULTÚRA

POLITIKA